DUBROVNIK

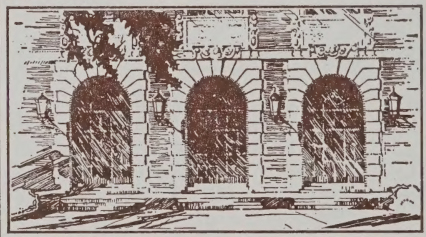
ZABAVNIK
ŠTIONICE DUBROVAĆKE

ZA GODINU 1870

UREDIO J. B.

III. TEČAJ.

U DUBROVNIKU
NAKLADOM I TISKOM DRAGUTINA PRETNERA
1871.

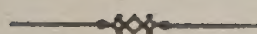
DUBROVNIK

ZABAVNIK

ŠTIONICE DUBROVAČKE

ZA GODINU 1870

UREDIO J. B.

U DUBROVNIKU

NAKLADOM I TIJESKOM DRAGUTINA PRETNERA

1871.

MARIJA

POVIJEST KONAVOSKA*).

I. Drvarice.

Nije otajstva, stvari nije
Ova onoj kû bi skrila;
Živu kô da je obe dvije
Jedna majka porodila.
Osm. P. XII.

Ištom bijahu dopjevali treći pjevci, i mjesec, koji bijaše put užbe, utonuo tamo negdje u pučinu, kad zukne svrh sela jedan jaki i produljeni zvižd. Zviždnu prvom, pak nakon malo drugom, i eto iz sred sela odzviжda mu drugi, pak treći i četvrti i u čas sa svake strane sela po koji oglasi se. Nakon toga vidje se promicati zublje, ter malo manje neg iz svake kuće uputi se po jedna razlikijem tračkima put brda iz nad sela, gdje veći dio njihov ustavi se pod jednu glavicu.

— Dobro jutro, Luce.

— Dobro ti i Bog do, Pave.

— Jesi li uranila?

— Dobro, a ti?

*) Vigji „Biser, 1863“ i „Dubrovnik za god. 1867.“

— Po nekoliko. A je li ti zima jutros?

— A nije ni moja sama. — Reci mi jesi li jutros prva zviždnula?

— Jesam, a što?

— Slobodno ti je bio noćas djetić*) na razgovoru, i baš nijesi ni oka zažela kad si ovako podranila zviždati, i dozivati u drva.

— Kam ti je bio! ima tri dni da ga nijesu moje oči ni vidjele, a kamo li da je k meni došo: — i tako veleći otrese o kamen uglijen sa zublje, pak slijedi: — znaš li hoće li doć Marija u drva?

— Na pamet, da hoće, jer kad sam prošla vigjela sam gdje u obori svijetli joj zublja.... a čini mi se da je baš ona ova ozdo: — jes, ona i s njom Stane. — A nu ti od onamo Bebe i Jane

— A nu ti uz jarčine još tri zublje.

— Bome dobro; biće nas jutros četa; — pak vragometna dodade: — oj, da nas umije kogodi dočekat i poplaš....

— Muć, zanijemjela, udušenijem glasom i hvatajući je čvrsto za mišicu prisiječe joj riječ Pave; — može bit da nas ko god i sluša i gleda....

— Nu je! nu je! što ti je bona, što si se prepala? slijedi smijući se Luce. —

— Ništa.... evo Marije. Dobro jutro Marija.

— Dao ga Bog dobra drugarice, odjavi Marija: a evo nas jutros mnoge, baš podranismo.

— Taman tako, odgovori Luce, to baš veljah sada Pavi, ali mi se čini da jutros nije nešto od čeipa**); bojim se da joj Rade nije....

— O Luce, ti si nešto živo ručala, — brzo priloži Pave: — Rade nek radi, a mi homo u drva, čini mi se da smo se već sve sakupile. Je li još ko za vama išo, Bebe?

*) Djetić znači vjerenik.
**) Čeip. Riječ turska, znači: biti od volje štogod činiti.

— Nije niko; što nas je, evo nas.

— Kad smo sve, hajd' mo veselo, zaglavi Marija; i uputi se svaka, svojom zubljom, brdom u drva.

Ištom bijaše počela pucati zora kad djevojke dopriješe do šume. Tu se razigjoše neka tamo, neka amo s kosorom u ruci, iskati gdje bi lašnje i bolje mogle nasjeći drva. Marija okrene niza brda put nekijeh zelenika, po dalje od ostale družbe. Ova, ištom stala na dvadeset i drugu godinu života, bijaše srednjega stasa, bijela i rumena kako proljetna rusa, oblijeh obraza, modra oka kako more, žutijeh kosa, koje u dvije debele pletenice sakupljene krijahu se pod malom crljenom kapom. Po glavi bijelijem ubrusom pokrivena, kojega kraje, jer studeni jutrnji vjetrić prlijaše je po obrazu, bijaše smotala iz pod brade i iza vrata svezala. Zapela je jedan kraj opregljače pod pas da joj ne zadijeva po gori, i počela je s kosorom sjeći zelenike.

Pave, druga djevojka iz sela, pretlja i opunija i visokija od Marije, prijatna ako i ne lijepa, slijedijaše je okom; i budući opazila kuda smijera, uputi se za njom, te sijekući tamo i amo šumu, kako da probire drvo nagje se blizu Marije. Prikuči lijevom granu zelenike i čim stane je sjeći, reče joj:

— Jesi li ozebla jutros Marijo? čini mi se da je baš studeno.

— Ne šali se, ne prli po obrazu ovo vjetra ko da te kogod mrazom zalijepiva. —

— Jesi li bila gdje sinoć? — slijedi Pave.

— Doma zapletala čarape. A jesi li ti kuda išla?

— Bijah doli u Jane, nešto njoj pomagala do večere, i vrnula sam se kući u debeli mrak.

— Je li štogod Jane pripovigjela?

— Ona nije ništa; ali sam ti ja nešto vigjela, obaznala, i u isto doba umrla od straha.

— Bome umrla! biće te štogod snašlo na raskrsnici, — doda smijući se Marija.

— Ne smij se Marijo; da znaš ti što znam ja, vala bi i proplakala.

— Ne može biti i to: — de nu de kaži što je, ako se može.

— Poso je tvoj.

— Moj poso?! — he, he, — što bi to, Bože mili, moglo bit! —

— Mogu li se pouzdat, da me nej izdati?

— Čudim ti se što veliš! ta nijesmo jaranice i prave prijateljice da o meni sumniš?

— Od nevolje govorim. Pogleda, to rekavši, Pave ima li koja god drvarica blizu, pak slijedi.

— Sinoć kad sam se vraćala kući, rekoh sama sobom: baš ću preprriječiti preko krsta, pak uz doce, lašnje mi je nego ulicom. Stupih preko megje na Nikovu sijanicu, kad učini mi se ko da dvoje govore iz pod glasa. Stadoh — osluhnuh — jest; u vas kod vrata čujem da su dvojica. — Promišljam na mah ko tu ima biti: — a sad? — na trag ne mogu, na prijed — bojim se .... što ću, kako li ću? — nema drugo nego zgrčih se ongje pod megju, te stan i šut! — Ali ti znaš nas ženske: — ne mogu podnijeti što ne obaznam o čemu ona dvojica zbore. — Ter polako — polako krajem megje; negdje lazi četveronožice, negdje se vuci, — sad stupi — sad se ustavi, — te ala — ala, dok doprijeh pod smokvu na kraj njive.

Poznam više vašega Jovaša i Vulu, i baš ih zaskačem u ovijem riječima: — jedno jutro ide sestra joj a drugo ona: zapani gdje godi u planike, pak kako vidiš zgodu tako i radi. Na što mu Vule odgovori: — nek ova samo izagje pak već ne boj se. Razumjehončas da se o tebi radi, o moja Marijo! i taman na silu da te misli ugrabit. — I još bi bila što godi uzaznala, ali čuj nesreće! — umrla sam ti sestro od straha, i kad sam ti jutros ovgje živa, treba je rijeti, da si baš Bogu mila. — Ongje kod klanca bijaše odavna nabreknuta megja, a daždi onoma-

dnašnji još veće je raspregli; kad — što ćeš ti vidjet sestro! — u jedan mah, gronu ti oni vas komad megje, — mnjah da se brdo sorilo: — o malo ti i ja ne otidoh za njom na put: — ne znam ni sama kako, dohvatih se smokve, ter nekako sunuh se do onoga busa lovora, i tu prostrijeh se po trbušice veće mrtva nego živa. — Pravo ti kažem, cijenila sam poginut; jer velim sama sobom, — ako sad Vule skoči vigjeti da ne bijaše ko god za megjom, i opazi me, — eto ti me tu — zaklaće me ko da me nije nigda bilo. — Okamenih se u lovorici, nit mičem nit dišem; — kad na Boga, vaši se počeše micati po oboru; Vule odliže niza vrta, a ja ti s malom dušom kući dosegoh. Nijesam ti svu noć zaspala, neg jedva dočekala treće pjevce, te zviždi drvarice, da ti mogu ovo to prije pripovigjet. —

Čim Pave ovo povijedaše, Marija kaneć se branja drva, pomnjivo je slušala, uzdisala i suze ronila. A kad dovrši Pave, sklopi ruke te zavapi:

— Oj kukava Marijo! oj jadna ti sam i nesrećna, Bože moj! znala sam ja crna da mi oni pas o tomu radi, nu ne cijenih igda da će tako naprijet. —

— Da kad si znala, čemu mi igda ne kaza što god? — doda malo žalosno Pave.

— Čemu da ti kažem, kad me jadna sestro nijesi kadera pomoć.

— Ne veli tega; što mi znamo od kuda nam pomoć može priskočit? — A reci mi kako si to obaznala?

— Evo ti kako. Još jesenas, hodeći jednom sama put Captata, ongje kod Bogdan-dola stiže me Vule, stigle ga ljute rane prije sutrašnjega dana! Družeć me u putu prične pripovijedati da se misli ženiti, ali da mu je trudno naći za sebe djevojku! jedna je onaka, druga je ovaka, pak to.... pak ovo... trista nekakvijeh deka*), dok na svrhu dogje da mi oblo reče da hoće

*) Dek po konavosku znači: Izreka.

baš mnom se ženiti. Pogledah ga iznebušena, prekrstih se lijevom, te mu rekoh otprto: Za ludu ti kume muka; to ne će biti nigda za nigda. — A on: bre hoće! — a ja — bre ne će: — ter tamo.... ter amo — dok najposlje izvali: tako mi toga!*) ako ne će po volji, biti će po silu. — Što jadan? — Vala, moli Boga, da sam sade sam, a da nijesam, taman bi vigjela bi li po silu. — Života mi! kako se bijaše užestio, pripadoh se, da baš ne uradi što godi od mene, ako i sam; nego Bog izvede ongje iz ulice jednoga Donjegorca s mazgom, koji nas dostigne, i tako ona nesreća ostavi me s mirom.

Od tada poznala sam jadna! da i on i Jovaš o zlu mi rade; ali ne mišljah da su tako preprli. — Aoh kukavoj meni!.. može bit da ona hudoba i sad je gdje tudar: — i tako govoreći ublijedi i opeta obori suzama.

— Muči, veli joj Pave, muči sestro, nije slobodno; a ne može ni bit, jer je ištom sinoć bio dogovor. — Ne plači, čuješ, — oteri se — kupi drva i naloži breme, ja ću zvati drugarice da idemo; ali kumim te Bogom! nemoj se odati ko da što god znaš.

— Ni crna zemlja ne će znat; — a hvala ti kô sestri.

S razgovorom svršiše i branje, i čim stadoše nalagat, ina družba bijaše jur s uprčenijem bremenima uputila niza brdo put prvijeh počivala. Tu se pričekaše, te skupa jedna za drugom hajde put sela, neke razgovarajući se, neke popjevajući, kako je kojoj bilo za volju. — Samo Marija bijaše zamišljena i mučeća; pod glavicom vrh sela rastane se s drugaricam i utrugjena s unutrnje muke jedva doma dopre.

---

*) Tako mi toga, veli konavoka kad ne će da spomene oblo Boga.

II. Mato.

Podn'jet ne ću ne ni trpjet
Da što 'e moje druzi drže.
Osm. P. XII.

Osmi dan pred Božićem omakne. Noć je nastala, noć mrkla, reko bi da je palo nebo na zemlju. Crni debeli oblak povio je brda s gornje strane polja, čim s donje gusta magla pritisla je do sred Ilinoga-Vrha. Vjetra ni daha, sa svijem da oblaci nebom lete tjerani nekom skrovenom silom. Gluhijem i ježivijem nekijem mukom sve je obuzeto: jejina ne buka, riljak ne lebdi, utva na vodi ne kvrči, niti prelijeta; sve je mrtvo; — samo Ljuta niza vrelo, i Konavoštica niza žalni svoj potok, sad revući, sad prestajući, kô da ih nekakva sila uduši, bude od časa do časa ovo mrtvilo, i osamljenu putnjiku čine ga još ježivijega.

Cijeniš li prijatelju moj, s ovijem opisom da te pripravljam na kakve noćne prikazanije, tvorbe romantičke? — progji se ti tega; ja o temu ne snijevam; — natjerah ti ovo riječi samo da te upoznam s nekijem zimskijem noćima u Konavlima, koje navještuju onu bijesnu juževinu, koja kod nas kad zadme ne zna se obustavit nego s potopom da rijeke prevale. Ja sam kušo, i vjeru ti dajem, da je baš ježivo kad te sustigne taka noć sama na putu.

A ni konavljanin na domu uz taku noć ne miruje: boji se potopa, pa i preda za baštinu koja mu je kod rijeke. Radi šta još prije zore kad godi podigne se s motikom i s kocima pregledati obale i tvrditi ih gdje su slabije da voda baštinu mu ne raznese.

I stari Mihajlo, otac Marijin, brižljiv nad ine, razmotrivši noć ovu sa prozora, brže bolje dozove domaće da se pospješe Boga smoliti, večerat i otić spavati, neka bi sutra prije svanuća potrčali pregradit i utvrdit obalu Konavoštice na Crnilam, gdje bojaše se da voda ne premetne i pokvari mu bližnji vinograd.

Rečeno stvoreno, domaćinova naredba ovrši se. Nakon večere sigju muški u ognjište, otešu i priprave nekoliko kolaca, i lozova pletera za sutrašnje rabote; za tijem pogriju se malahno; pak po konavoskome običaju, izuše se kod ognja i izvješaše obuću o trklju, zasagjenu u nuglu kod prijeklata, neka im se suši, i otidoše spavati u svoje ložnice. Do mala nakon muškijeh, mlaga jsestra Marijina, dokrpivši neke težaške košulje otide počinut neka bi bolje podranila u drva.

Već sami su u ognjištu Marija i mati joj; ona zapleće čarape, a ova prede kudjelju; nu kako starica i umorna od danjega stopanjevanja prične klanjat na kudjelji i ispustat vreteno iz prstâ. Budući počelo ponestajati ognja Marija pritakne nešto biljica, procijepa ugarak luča, nažeže ga i namjesti na kuku od komostara neka bi joj se bolje vidjelo, pak priuzme za čas ostavljenu radnju.

Muk u ognjištu spojen s gluhijem mukom one crne noći, ugagjo se je sa duhom Marijinijem; jer prid toj slaboj lučevoj viječi vidio si je veoma zamišljenu i blijegjahnu. Rijetki ali duboki uzdasi i suza, koja ukradom, kako jagoda na čarap, bi joj pala, izdavali su nje unutrnju muku, i kazali da sve ino mislijaše nego o zapletanju. Uzdigla bi kad no kad oči k nebu, a spuštala ruke sa čarapom na skuta, ostala bi tako neko vrijeme ko ti zna što misleći; pak bi usnima krenula i molitvu tihu k nebu upravila.

Tako slijedila je do ure pred ponoća, dok sred one mukle tišine prene je cokot rek bi kamička vržena na krov ogništa. Izdigne glavu, jače problijedi, osluhne; — kad opeta cokot; — zaigravši joj tad srce zarumeni se, i pogleda na mater. Ali ova bijaše zadrijemala na kudjelji: zovne je tiho — mati! mati!

— O ja — ozove se starica, otvorajući silom oči oda sna utrugjene.

— Je si li čula?

— Što?

— Kamičak gori, — i pokaže rukom krov —

— Nijesam ćerce, biti će vjetar.

— Kakav vjetar, kad ga nema ni čuha.

— Zar su vukodlaci, kad nije vjetar? — reče stara malo uskošena.

— Na što Marija nježnijem glasom: — On je mati: ne laje Zelovo, pozna ga. —

— Pasija hrko! ako se Jovaš probudi, na zlo smo udarili oba dvojica. —

— Muči: hajde ti gori u kuću kako da ćes što godi uzeti, i uvjeri se spava li Jovo: ako uspava, gredom donesi malo rakije i smokava, a ja ću u toliko poć vigjeti je li on.

Zadjede stara vreteno za pouz od prediva, izvadi kudjelju iza pasa i nasloni je kraj peći; uzme ugarak luča sa komostara i otide u gornju kuću. Marija izide u obor, na pipice otvori prigradu gdje životina ležaše, ter tiho tiho, veće vladajući se rukama neg li očima dosegne k jagnjilu; pripenje se na njegov krov, da provivi preko zida; nu što hoćeš da ugleda kad ne vidi se ni prsta pred okom. Ništa ne manje, postoji malo časa popeta, napipa kamičak na zidu i vrže ga put neke strane. Pas je kod nje, cmili i vije repom udarajući je po skutima od haljina: pozna živina prijatelja, ali čuva gospogjicu svoju jer u mrkloj noći nema vjere. — Ištom oni kamičak zašuška kroz maslinu, a iz pod nje javi se tihi glas: — ja sam, ne boj se. — Pozna taj glas djevojka, — pospješno side sa krova, — otvori vraca gornjega obora — pušti uljesti prijatelja i brzo ih zatvori za njime, — pak bez riječi, uputiše se. Zelovo ih doprati do ognjišta, obraduje se prijatelju, koji ga pomiluši, i opet se vrne stražiti na svoje mjesto.

Prva uljeze Marija u ognjište, i nagje mater jur posagjenu na svomu mjestu s kudjeljom za pasom. Pogleda je upitno Marija, a ona klimajući glavom odgovori samo: — spavaju —

Tad uljeze k njima mladić, koji po obličju imo je oko dvadeset i četiri godine; bijaše tankovite uzrasti, širokijeh pleća, produga i zagasita malo lica, crna i vatrena oka, ošiljasta nosa, i malahne nausnice. Na glavi bijaše mu crljeni fes s dugom svilenom modrom kitom, koja mu je po desnomu ramenu kucala: ogrnut je sa strukom vučajicom, držo je u ruci džeferdo srebrom navezen, a za svilajem dvije puške male i nož veliki bijelijeh kora napulanijeh koraljom. Netom uljeze Marija mu digne struku s pleći. a on prisloni džeferdo uz zid kod vrata i pristupivši k staroj —

— dobar ti večer tetka Luce, — reče pružajući joj desnu. A stara, prihvativši mu je, odjavi: — Dobro došo Matko, kako si putovo s ovakom noći, je si li zdravo?

— A zdravo sam ti s pomoći božijom; da kako si mi ti tetko?*) — I to veleći izvadi iza pasa jabuku i pruži je staroj: — Na ti tetko jednu malu jabuku, nije kakva bi se htjela; nu kad ih boljijeh ove godine nema, primi je kakva god je.

— Hvala Mato moj! hvala — ne gleda se dar, neg srce: — odvrati stara prihvaćajući s obje ruke jabuku.

— A sad Marijo, kako ti? što mi je od tebe? — obraćajući se Mato k djevojci, upita je.

— Živa, ako i u zloj koži.

— A ha! — da si je što god iz nova? —

— Gdje si bio ovijeh dana? nema te, ima komad vremena.

— Gdje sam bio, — svud. Dogno nešto brava u pastrvu, — pak ih posolio, — pak odagno u grad kože i loj: — pak opeta pogodio nešto vina u Varoš**) — te tamo, te amo, evo ti ima osam dana da sve hodam***) — bez da i za čas mogah te doć posjetit. —

---

*) Dundo, tetka, kod konavljana ne znači svegjer svodbinu; ovijem imenima mlagji nazivlje takogjer i starijega u znak poštenja.

**) Varoš, to jest Novo ili ti Herceg-Novi (Castel nuovo).

***) Hodam mješte idem, kod Konavljana znači: hoditi bez prestanka tamo amo; cijenim da glagol hodati lasno bi odgovorio latinskomu cursitare.

U toliko Marija bijaše priuzela čarap i iglu, i sjela izmegju matere i Mata, ostavljajući ovemu mjesto slobodno na kraj kreveta kod vrata, neka bi lasno mogo izmaknuti, ako bi ko god čuo se kretati u kući. — Mato slijedeći zamećati razgovor priupita je: kaži što je novo?

— Znaš od Vule.

— Pak?

— Evo ti je baš sade nakastio*) dignut me pod silu gdje god me nagje.

— Ha.... ko to kaže?

— Jedno ga je čeljade slušalo kad se onomadne dogovaro s Jovašom tu na ulici kraj obora. A preko jučer Pavo Vukov, vračajući se s Mrcina, nagje me na Konoplikam, pak mi je kazo da ih je vidio zajedno na ručku u pivnici pod orahom, gdje i on ručavaše, i stičen od jedne bačve, čuo je gdje se inade, nu nije mogo razumjet o čemu, cijeć buke koja je svegjer u pivnicam; neg samo što je vidio Vulu skočiti jedovito na noge i trgnuti do pole jatagan, pa opeta zaćerat ga u nožnicu, i ubro mu je ove dvije same riječi u božićne svece.

Mato ne odgori ičesa, neg potegne česu duhana, napuni lulu, uzme s arbijom uglijen ognja i zapali. Nasloni lakat na koljeno, odvali dva tri dima, veleći sam sobom: — U božićne sveće.... hem.... nije daleko....; pak upita Mariju: — A jesi li to kaživala komu god?

— Samoj materi; ona mi je sve, njoj ništa ne krijem.

— Dakle ni bratu?

— Bome bratu! — hvala ti Bože! — a kad znaš da je papreno zrnce ko i ti na zdravlje. Da bi ičesa rekla, on bi odmah srriječio se s Jovom. — Vruć jedan, vruć drugi, moglo bi biti i krvi megju njima. — Sačuvo mili Bog! — volim brigati sama u sebi nego njemu kazati; a jeda me i Bog od kuda pomože! —

*) Nakastit - začeliti, naprijeti silom štogod učiniti.

Opeta Mato potegne dva dima, skloni glavu i zamisli se malo časa: pak, ko da bijaše nešto u svojoj pameti osjeko, obrne se k Mariji, upre u nju ona dva njegova crna oka, koja mu onda još jače zasijevaše, i naslanjajući joj lijevu na rame, stavnijem glasom reče joj:

— Čuj me Marijo: Je li ti milo doći u našu kuću?

Marija na suprotiv uzdigne k njemu nje modre oči, i sklapajući ruke na koljena, i nekako žalostivo odvrne mu: — Hvala ti Bože! — zar ne spominješ, kad sam ti pod kamenom glavicom kod kladenca tvrdu božiju vjeru dala, ili stobom, ili nikudar. Ja miso nijesam promjenula; a poznaš i sam da sam na riječi.

— Dobro...; znaj dake; ja sam štogod s bratom ti govorio; njemu je milo da budemo prijatelji, samo da ti ne porečeš. — Slušaj me dake lijepo; ja ću rijet doma prvo večer ćaći i braći; vrijeme je došlo ženiti jednoga od nas. Ćaća, znam, rijeti će: Tebe je Matko, ako si gdje namislio, kaži. A ja ću u nokta, tu i tu ćaća, ako je milo tebi i braći. Čuo sam, češće krati ćaću o tebi dobro govoriti; on će mi odmah rijeti: da ti bude sinko; a braća ne će poreć. I tu na badnji dan ugovor ima biti, nemo da nebo pane.

— Lijepo i skladno, — odjavi mu Marija, — a ko će doći ugovarat?

— Ko? — vala niko drugi nego isti mi ćaća. Moj stari, tvoj stari, — što oni zavežu u poštenom domu tvrgje i skladnije ne može bit. — Pak tada, dušu mu ljubim! neka vidim ko će me ometati. —

— Ah Mato, moj Mato! Vule je pas; kad se to pronese on će nastat da te ubije.

— Ubiti?! — bre — što je u njega deblja koža na trbuhu nego je u mene? — ako se budemo ćerat, baš ćemo se ćerat. — Kremen ti, kremen mi, pak kud izpali.....

— Muči, ne govori tako, presiječe mu djevojka. — Ja ću umrijeti prije neg se naš poso slozi.

— Idi ludno; Bog vidi što je uprav, on će pomoć; mi slijedimo pošteno ko smo i do sad, pak ne bojmo se. — Da sam htio naopako, mogo sam. Ja sam ga mogao i noćas, hvala ti Bože! ubit ovako — na — i tako veleći, smjeri čibukom u Mariju, — a ma nijesam jer se Boga bojim, neg' sam ga puštio proći da se nije ni sjetio mene.

Kuku meni! jadna ti sam! — gdje si bio noćas o Mato!? — kliče Marija iznebušena, puštajući čarap i iglu na tle.

— Vigji je lude! — muči šta vičeš? — gdje sam bio — gdje sam bio? — Ja znam sve, potlje kad ću umrijet. — Ja sam znao dosta vrh ovoga posla i taman noćas bio sam ti uprav zasio u Čupića pod smokvu u sred progona. — Vidio sam kakva se noć spravlja, — crna kô jaz, baš za šićarine: — odmah promislih na Vulu, onakomu pasu zgoda spuštit se u našu stranu, bez da ga iko opajka — vala! rekoh idem gdje god zasjestit i pazit ga. — Šapnuh bratu Pavu, te iza večere oba dvojica u progon. Bijaše oko četiri ure noći, kad eto ti nekoga uz progon: — lezi uz samu megju — slušaj — zapri očima, — nu šta ćeš da ugledam? neda crna noć; — kad već bijaše kod same smokve, da sam mogo rukom dohvatit ga, ikoliko prema zdraku nadazdrijeh dvojicu, — prvi bješe Vule, poznah ga lijepo, — lazi samodrug put sela; stigne na put novi i obrne na lijevo, — kuda? — ne znam. Kad veće ne čuh njihova bahata, brže bolje i ja na put te uz ulicu do u tebe za kuću. — Tute sam stajo veće od ure, ne bijaše čuti ikoga; onda otpravih Pava kući a vrgoh kamičak na ognjište. —

— Ah moj Mato! jesi li mogo poginut noćaske! zavapi Marija suzama na očima.

— A mogo sam i ubit, odvrne Mato, pa vidiš da nijesam ni jedno ni drugo; što bilo to i prošlo, kad nije ništa slijedilo o tomu već ne govorimo. — Jedna mi je miso; sve se ubijam u pamet, kudara je Vule zamako? — i je li gdje ovuder oko kućâ ispalio? —

U riječi u kojoj bješe razlaje se na jedan mah Zelovo i naripi u gornji obor oko malijeh vrata, od tole skoči na jagnjilo i nasrne lajati kô da ga po zubima mlatiš. Marija poblijedi kako krpa, i nehotice stisne mater za mišicu. Lucija, koja bijaše se prislonila uz mir i slatko zaspala niti čula razgovore, ni psetovo lajanje, prene pod rukom kćerinom i stade iznebušena gledati od Mata do Marije što im se bijaše dogodilo. Djevojka samo joj reče: — čuješ Zelova, kako je naripio, — i zamukne. — Grdna miso šine je tada preko pameti, miso krvava, miso ubojstva. Ako je Vule prošo amo, — mislila je, — kako je kazivo Mato da ga je vidio, ovo ti ga baš sada oko kuće, ili uhoditi, ili k Jovašu: — Jovaš čuti će kučka — ustati će, — a tada kuda će Mato? — na dvor — ne, jer će ga dočekat Vule i ubiti: — ostati u ognjištu, — ni tako, jer ako ga nagje Jovaš stati će bučiti da se selo raslijega: — meni isprevratit će svašta: — na viku skočit će mi brat, — Pero — Mato — Jovaš — vrući sva trojica... pobit se... udarit se... ranit se...: ah jadna Marijo — i ove dvije riječi, sklonivši glavu na prsi, sa suznijem uzdahom izusti.

Mato sprva pogleda Mariju, pak stane osluhivati. U neko doba, kako da ga je nešto obolo, skoči na noge i makne uzeti pušku i struku. Marija, sa svijem da zamišljena, sjeti se njegove misli, za to brže neg' munja sune se na vrata od ognjišta, pripriječi mu put i hvatajući mu za džeferdo, plačnijem glasom načne govoriti mu: — Ne — ne ćes — kuda si namislio — za što hoćeš ili ubiti ili biti ubjen? — — Vidiš kako se Boga bojiš!.... Na Mato zažarena lica, i oči s jeda prevaćenijeh, ne sluša je da izmakne na dvor. Ali ljubav je silna, Marija, puštavši džeferdo, svije mu se oko života i stade ga zaklinjati životom, zdravljem, Bogorodicom da barem za malo časa ustavi se; zovne i mater u pomoć, koja i pritrča i na nje način uze ga nagovarati: kud' ćeš ludovo?.... ona pasija hrka od Zelova ovako naripi kad obonja kakvo tugje pašće da prolazi. Sjedi jadan malahno

se umiri; — ja ću izać vigjeti čemu pas laje, i ti stan ovgje da te ko god iz kuće ne opazi.

Dočijem se ovi tako inadijahu u ognjištu, umiri se Zelovo, i povrati se prijašnji muk na dvoru. S toga opeta slijedi Lucija: — vidiš li rgjo, jesam li ti rekla da nije niko, nego kakvo pašče? — sjedi ja — sjedi još mrvu, pak ćeš i otići.

Ne htijaše a s manje ne mogaše Mato nego sjede: premetne džeferdo preko koljenâ, pregleda mu prašnik, namjesti bolje male puške i nož za pasom, pak zapali čibuk. Sve tijelo bijaše mu se uzigralo s unutrnje sile, mučo je i uho napinjo hoće li gdje što godi čuti.

U toliko Marija prinese mu neke smokve i rakiju: a on dohvati samo dvije smokve, založi se, donese rakiju do usta i ištom srkne, pak je vrne pitajući čašu vode. Donese mu je, napije se do volje, ispuhne lulu, smota struku preko ramena, nabije bolje kapu na čelo, ustane, i s riječi zbogom izmakne na vrata.

Potrča djevojka lagahno za njim, stigne ga i ustavi kod malijeh vrata gornjega obora, i nehtje mu otvoriti dok pomnjivo sve na okolo ne osluša, čuje li se ko god; pak drže ruku na štencu od vrata, reče mu:

— Daj mi, Mato, vjeru božiju da ne ćeš nikuda sadara nego uprav kući.

Pogleda je on i osmjehne se. Na što opeta djevojka: —

— Čemu se smiješ? daj mi vjeru božiju koju ti pitam; kad si je meni pito, ja ti nijesam smijehom odvrnula.

— Nijesam dijete, — odjavi joj stavno Mato: — da kuda ću u ovo doba nego doma: — evo ti vjere — i pruži joj desnu — a sad puštaj me.

Usred te njihove vjere uplete se i Zelovo. Vjerno pseto bijaše došlo za njima bez da mu se sjetiše; i uprav onda kada pružaše ruku jedno drugomu uljeze megju njih, omili se oko obe dvojice, i prične grebati nogom vrata i cmiliti ko da iskaše izaći. Djevojka se domisli, i držeći jošter Mata za desnu reče mu:

— Pogodi mi jošter jednu: nek Zelovo otprati te do kuće znaš da te pozna i prijatelj ti je: — može ti valjat do zgode. —

— Hajde, nek ti bude.

Otvori Marija vrata, i čim ishodijaše Mato, nazove mu pomoć božiju i Djevice, pak s pomnjom zavrne ključanicu i ostane osluhivati bahat njegovijeh noga. Kad ih veće nije mogla čuti, vrati se u ognjište, odlomi komad brašenice, te opeta na običajno mjesto na krov jagnjila. Tu je tužnica boravila ušima napetijem nekoliko vremena, i samo kada je začula šuškanje vjernoga Zelova niza vrt, i čegrtanje po vratima, sagje, otvori mu, pomiluši ga ljupko, dade mu oni komad brašenice i otide utrugjena veće duha nego tijela počinuti u svoju sobicu. —

III. Badnji Dan.

Čestitamo sadar Božić . . .
Na bedrivam sjajo nožić
Vrio vam lončić svegj u domu
Obilnos vam prag na vratni
Izpraznila ročić zlatni.
Oh da Bog da sto badnjaka
Tvojom rukom pristavio,
I u početak noćna mraka
Posuo žitom, nakitio
Lovorikom i maslinom
A topio rujn'jem vinom.
Bruerević, Kolende.

Neke dane prije Božića u Konavoskijem kućam svak je u poslu. Žene peru platno i prtenjače nek su čista, teru bakrena posugja nek su svijetla; djevojke šiju košulje, jačermice, dokoljenice, jere na Božić treba je da svak što god novo obuče. Domaćice isčinjaju žito i spravljaju za mlina; — mlagje tovare ga

i gone. — Mladići sa sjekirom preko ramena, a s mazgom pred sobom rane u debela drva da nabave grijanja u dugijem moćnijem posijelima prijateljima koji o Božiću saberu se na razgovor. — Domaćini s pomoći mlagješine ubijaju prace, pale ih, i dijele što je za soli, što za prijatelja. — Boža, ili ti prasičica utovjena, odregjena da bude pečenka onega dana kojega ime nosi, visi ubjena i oparena pod podom.

Djevojke su se vrnule iz mlina, čeka ih drugi poso: u košićima drob svinjski da ga pogju oprati na rijeku ili na druge vode. Od kuda kada se vrate, eto domaćici novoga posla, djesti kuljene i kobasice, — i tada stoj daleko od njih, jere običajno svaka bude tako uskošena, da će te za malu stvar otpraviti s lijepijem vragom Dječica ista ne stoje zaludu: kalaše u domaćina komad pečenice (malahno jetre ili pračijega mesa) da izpeku i ručaju; u stopanjice da im umijesi kolač, koga bi s pečenijem pojeli; opsjedaju, spreme i zatvore da ukradu mjendela ili oraha za božićnijeh igara; pak kad svega se toga nabave, stane ih graka i pjevanje:

Čestito vam Božić
I na bedri nožić
I na grasti lončić
I na pragu ročić.

Svemu ovemu paka priloži bijelenje soba, metivo i raspremanje kuća, grnivo obora i ine manje zabave i vidjeti ćeš da i veliko i malo kreće se i posluje da ovu glavnu a našijem seljanima najveseliju svetkovinu lijepo pričekaju.

Što bijaše općeno u Konavlima, ne mogaše biti inačije ni u kući Mihajlovoj, oca Marijina. Mihajlo bijaše otpravio Jovaša u drva s jednom mazgom, a s drugom mlagju kćer Janju u mlin na Ljutu. Stariji mu sin Pero bijelio je sobe, a Nikolica mlagji pomago mu raspravljat dva zaklata praca, svaki je teglio po osamdeset i više oka. Iz jednoga izvadi starac svu lonzu, rasiječe je na komade, i stavivši jedan srčan komadić u košićić

okiti ga lovorom i rusmarinom, pak naredi Nikolici da ga odmah ponese gosparu Župniku, a ostale spremi da ih pošalje prijateljima u grad. — Stara Lucija bijaše u velikomu poslu; djela je kobasice i kuljene i pomagala joj je Jele, jedna mala mulica. *)

Marija sama na podu u nje sobici pospješno svršivala je jednu mušku košulju; i budući joj jur prišila kite na rukave, na prsi i na zauze pod grlom, složi je, stavi na postelju, zagleda se u nju pak uzdišuć progovori: joh jadni Jovo! evo kako tvoja Marija prije je tebi sašila košulju neg bratu... ljepše je nakitila neg drugomu... vazda je iskala i nastojala da si čisto i skladno odjeven, prvi megju družinom... a ti kako joj odvrati?... ah za što jadan, da od Boga nagješ!... Zamukne, zavrti joj se suza na oku, koju brže otere s drugom košuljom koju bijaše prihvatila da je dovrši i nakiti.

S ovakijem zabavam osvane badnji dan staromu Mihajlu i nagje u njegovoj kući sve spravno za Božića. Sve je raspremljeno, čisto i na svomu mjestu, a nada sve u ognjištu. Tu sudi otreni svijetljaju se, tu drva iscijepana u vrpi spravna za vatre, tu planji vrata kako i sva kuća lovorom iskićena, tu uz zid prislonjen i lovorom, maslinom i rusmarinom okićen počiva badnjak, cijeli dubovi panj, ono isto jutro usječen i ondje donesen. — Djeca iz susjestva dolaze ogledati ga; zaviruju ga s jedne strane, s druge strane, mjere malijem svojijem pedima duljinu, debelinu, klade se da nema većega u kaznačini.

Staromu Mihajlu raholi se srce na djetinji razgovor, pristaje uza njih, pogleda na badnjak, šali se s djecom, pak ih najposlije daruje mjendelima, a djeca s noge na nogu niz obor, pa pred avliju ko će bolje gagjati grace. **)

---

*) Mulica, ili tugja, znači ono sirotno dijete komu ne zna se otac ni mati i koje u konavoskijem kućam ljupko se othranjuje, i kadno kad uzme za svoje.

**) Gagjati grace. Djetinja igra. Jedan penje gradac od četiri mjendela, ini gagjaju; koji ne pogodi gubi mjendo, koji pogodi dobiva gradac i svoj mjendo s kojijem je gagjo. —

Večer je. Svi su na domu, smolilo se rozarije; blizu je ura noći. Ustane Domaćin i uputi se spoda put ognjišta, i za njime sva obitelj. U ognjištu gori vatra u plame neobične; domaćin je sagleda pak okrenut k svojijem:

— He, djeco, — reče im, — evo stopanjica prepravila gosposku vatru, eto badnjaka, zlamen - Božić, da ponovimo starinske običaje, da se pomladimo i Božić proslavimo. Nu moja djeco, ja sam ostario, snagom oslabio, ovo drvo pristavit sam ne mogu, de nu da mi pomožete.

— Evo nas ćaća, koji ćemo, — odgovore skupa domaći.

— He, Jovaše, Pero, vi ste stariji megju družinom, amo po ruku.

Prihvatiše ova dva i Mihajlo s njima i pristave badnjak na oganj. Domaćin skine kapu, pak počne:

— „U ime božije u čas dobar! na dobro nam ovi večer „vazda dolazio, i sutra nas slavnomu Jezusovu porogjenju zdra„vijeh predao! Daj mili Bože! da budemo za mnogo ljeta i do„brijeh godina njemu se veseliti! kutnjijem mirom i ljubavi „okićeni kako ovo drvo maslinom i lovorom, a božijom milosti „najviše! Hej dobri Bože! u ovemu domu rastiči mlace, podrži „starce koji bi do duga domom vladali, ovake sprave gradili, „tebe Boga slavili, a svoje duše neogriješili!" — Svi domaći odgovore: Amen Bože! u dobar čas.

Pokropi za tijem domaćin vodom krštenom badnjak. pospe ga pšenicom i okadi tamjanom. Najposlije uzme bokaru s vinom, nazdravi, napije se, i prida je bližnjemu kod sebe neka bi se svi naokolo obredili i božićnu kapcu okusili.

Netom se ovi glavni domaći svečani poso svrši, mlados izide na pretkuće, izpali nekoliko pušaka; u isto doba počne i po selu pucanje pušaka sadruženo sa dozivanjem od jedne kuće do druge. Dozivlje prijatelj prijatelja, susjed susjeda, nazivlje mu dobar večer, čestita mu sutrašnji veseli dan, što god šaljivo dodaje, pak, ala da se puca. Ta vesela buka i vika slijedila je do

dvije ure noći, pak prestane: svak u kuću vrne se i sjede da večera.

Još bijaše Mihalova obitelj za trpezom, kad razlaje se Zelovo a neko iz pred avlije zazove Mihajla. Skoči se Pero iza trpeze, zamukne kučka, i s prozora pomoli pitajući ko bijaše.

— Ja sam, Pero, odjavi oni s dvora, dobar ti večer; je li na nogama kum Mihajlo, mogu li k njemu?

— Dao ti Bog dobro; jest, jest, — možeš — evo odmah; odvrati Pero i vrne se kažući ćaći, da je slobodno po glasu dundo Matija. Izdigne stari glavu ko da promišlja, čemu u ovo doba ovi pohod; nu Marija koja mu se i nadala brže bolje potrči s lučem, otvori vrata i uvede k ćaći glavom staroga Matiju.

Netom uljeze i nazove svijem skupa dobar večer, mlagješina ustane i učini mu mjesto na vrh trpeze kod domaćina, koji malahno se podigne i rukujući se s Matijom: — dobar došo kume, reče mu, baš dobar došo; vala sam te željan, eto ima vlaška godina da mi nijesi otro kutnjega praga. —

— A eto baš ima, — odgovori Matija, čim oba dvojica posade se jedan do drugoga po vrh trpeze, — eto baš ima. Večerah ranije, — nakon večere mlagješina razigje se po susjedstvu, ongje da popjeva, ongje da poigra: — a znaš što je mlados! — vrijeme joj je, — kad je pošteno, puštaj je. Ja ostadoh doma s ono nešto žena i dva stara; što ćes da radim s njima? — drijemat kod ognja kako gudac. — Vala! rekoh ne ću; dosta drijemam po sve godište. Skočih se da izagjem; — nu kuda ću? He, baš mi pane na pamet da igjem u tebe. Nijesam, velim, bio od davna u kuma Mihajla, idem k njemu, što god ćemo polakardisat mi dva stara do prve Mise, i provesti večer obodvojica.

— Baš ti hvala kume; vazda dobro dolazio i u svako doba, samo u češće; — a večeras porazgovarat ćemo se od želje. — Nu čekaj malo; — prije pribostit ćes mrvu bakaljara i pokvasit grlo, pak ćemo podivanit. —

— Ostavi ja, šta ćes da ijem? sad sam večero.

— Ne mari, — dok si do mene došo, ono je prvo sašlo. — O Luce, donesi ovgje pred kuma mrvu bakaljara, nu proberi dobra i mekahna, — znaš da je on kako i ja — izdaše nas konji.

— Taman ti je kume tako; nemam ti nego ovo malo poštenijeh*) sprijeda, a kutnjega gjavolijega.

— I ja sam ti tuda negje kume, odgovori mu Mihajlo, pak slijedi naredbe: — A ti Pero uzmi bokaru, pa hajde doli i natoči je iz one bačvice onamo u kraju kod one prazne. Uzmi luča i neuradi štete.

Kako domaćin naredi sve u čas opravi se. Mihajlo da negleda sama Matiju jesti, prihvati se i on bakaljara, i učine oba dvojica čas plitici, napiše se bolje, zapališe čibuke i pričeše razgovor oni dva sama na podu, čim ostala obitelj odstrani se u ognjište, da tijem pokaže štovanje starijem, i ne bude ometat njihove razgovore.

S prva dva kuma govoriše od ovemu od onemu, dok Matija obrne vodu na svoj mlin, te povidje Mihajlo uzrok čemu je došo do njega. Kaže mu razgovor koga je preko večere imo sa sinom Matom, kako ga je upito, bijaše li gdje zamjerio sebi djevojku, i kako mu on bijaše odgovorio: „Kada bi mi mogla biti Marija dunda Mihajla, ja bolje ne bi tražio“. — Svijem nam u kući, slijedi stari Matija, bijaše milo čuti da je na nju smjerio. Dundovi, braća i svi domaći u jedan glas rekoše; vala nigda bolje. Za to, evo me k tebi, kume Mihajlo, ako uzmožemo da to sklopimo; — mi smo stari za života bili prijatelji nek vjere ti budu i naša djeca nakon nas. —

Pomnjivo Mihajlo bijaše saslušo riječi Matijine; i kad ovi prestane govoriti ne, odvrati mu opčas Mihajlo; srce staroga bijaše se krenulo. Makne se nekoliko puta na mjestu gdje sjedi-

*) Sprednji zubi, veli konavljanin da su pošteni jer kriju godišta.

jaše, omili se ramenima, jak da mu je nešto polazilo preko pleći, namjesti dva tri krat kapu na glavi, pogladi se po bradi pak u neko doba progovori: — He, kume Matija, Bogu momu hvale na takoj sreći i na takomu prijateljstvu! — Meni i svoj mojoj obitelji čas je velika da si ti odabro nevjestu iz moje kuće a od moje krvi: — ja ne znam hoće li manjica*) pristojati takomu plemenu i tolikomu prijateljstvu; ja sam svjetovo i na dobro uputio, nu sam Bog zna, što se pod ženskijem vlasima krije. — Ali čuj me kume, ja riječ ne ispuštajem dok prije manjicu ne upitam; jer je zakon u mojoj kući: djecu nigje silom, nego gdje ih je volja, pa taman ako će za Gjura s Brijega.**)

— Ne ne kume, to ti hvalim: tako ti je i kod mene; gdje te je volja hajde, ako ti zlo bude kuni samu sebe.

— Taman tako. — Poustrpi se dake malahno, dok amo razumijem se s Marijom: kako mi reče, tako ću ti odgovoriti, ni više ni manje. —

To rekavši izide Mihajlo, zazove Mariju iz ognjišta i s njom pogje u malu kuću s gornje strane obora, i lijepijem načinom predstavi joj prošnju staroga Matije, stavi joj pred oči kako otac sve posljedice jednom urečena ugovora, pak na svrhu zapita je, što ona mislijaše, i što bi staromu mogo odjaviti. — Marija koja se već tomu nadala, skloni malo glavu i ne odgovori išta ćaći. A kako je mogla i izustit se pod navalom ćuvstava nešto radosnijeh, nešto žalosnijeh koja u taj čas srce joj okupiše? — Eto već bijaše dostigla što je žugjela — Mato je prosi očito — Mato je nje, ona Matova; — moj je, njegova sam! — s ove dvije riječi sva unutrnja rados ćutljive nje ljubavi bijaše svršena. — Poleti joj miso žalosna na nesrećnoga Vulu, previdje nevolje koje s te strane imale su je zateći i srce joj se strahom

---

*) Manjica - znači Djevojka, kako Manjak, mladić. -

**) Na brijegu pod zastoljem bijaše kuća jedne veoma siromašne obitelji, koje domaćin Gjuro, bijaše prozvat Gjuro s brijega, tuga od čovjeka taka, pa konavljani skroje poslovicu da znače siromaštvo s bestužanstvom sadruženo. —

uzdrma; — unutrnjo borenje ljubavi i straha veže joj riječ na ustima.

Ali kadar otac videći smetenu i neodlučivu nadoda: kćerce moja mila! ja te ne turam silom, Bog me sačuvo! — ti se lijepo promisli, uzmi roka koliko ti drago, izmjeri svaku, pak mi odgovori; — Marija otrese se, i spuštajući se u Božije ruke, zagrli oca i reče mu: — Ćaća! ako je tvoj blagosov, i moja je volja; meni ne treba promišljati, — ja sam već od davna na to smislila — i jakno zastigjena cijeć poslednjijeh riječi skrije lice na ćaćine prsi, držeći ga jošter zagrljena.

I starcu polećeše dvije suze od radosti, s toga uzdrmanijem glasom, zaglavi: kćerce... da ti bude.... I brže bolje trže se iz ruka kćerinijeh, vrne se k Matiji čisteći gredom ubruščem oči. Uljeze, sjede na svoje mjesto, uzme bokaru pak:

— Zdravo si mi, zavapi, kume i prijatelju, moja stara haramijo! Zdravo bio tvoj sin Matko! do danas moj prijatelj, a od danas, ako sugjeno bude, i prijatelj i zet i posinak. Ti si zaprosio — djevojka prihvatila — ja potvrdio — a Bog blagosovio. — Da si mi zdravo kume! — Napije se, i pruži Matiji bokaru.

— Amen Bože! odjavi ovi primajući bokaru. Hvala ti kume! — Bog dao, — ono što mi dva stara sročismo na zemlji, — on s nebesa potvrdio i blagosovio! — Bilo sretno i čestito po jednu i po drugu stranu za mnogo ljeta i dobrijeh godina! — Što se reklo, vijek se ne poreklo, a mi vazda bili prijatelji. —

— Amen da Bog da! zaglavi Mihajlo. — Zazove pak svoju Lucu i pripovidi joj ugovor, a nakon nje svoj obitelji koju bijaše okolo sebe sakupio. Svi se srčano obeseliše razmi jednoga samoga Jovaševa je rados preko srca, lice ga izdava. Marija ga sama vidje i protrne ko da joj neko šapne: sutra Vule znati će sve —. nadaj se jadima....

Nakon toga sva obitelj s čašom u ruci nazdravi staromu Matiji i novomu prijateljstvu, pak prvi stariji a ini za njima sagju u ognjište grijat se, razgovarati se, dok zazvoni trećom na Matici; a tada uprave na Misu od ponoća.

Mato Vodopić.

NEBOŽIJA KOMEDIJA.

pisao

ŠIŠMAN KRASINJSKI.

(Prva i druga čest.)

S poljačkoga preveo

P. B.

„ K pogreškama nakupljenijem od otaca, pridali su i one, za koje njihovi oci nijesu znali — neodlučnost i strah — te se dogodi da ih nestade sa zemaljskoga lica, i veliki je muk za njima.“

BEZIMENI.

„ To be or not to be, that is the question.“

HAMLET.

ČEST PRVA.

Zvijezde su ti oko glave — pod nogama morski valovi — na morskim valovima dúga pred tobom tjera i razbija maglu — što ugledaš tvoje je — obale, gradovi, ljudi tebi u dio spadaju — nebo je tvoje — eto već nema ništa do tvoje slave.

Ti drugijem na uši igraš nerazumljive raskoše. — Zaplećeš i razvezuješ srca kao vijenac, igricu svojih prsta — suze tjeraš — posmijehom ih sušiš, i opet posmijeh obaraš s usta za čas — za koji čas — a kadgod do vijeka. — No ti sam što sjećaš? — no ti sam što radiš? — što misliš? — Kroza te teče potok krasote, ali ti krasota nijesi. — Teško tebi — teško! — Dijete što plače na majčinu krilu — cvijet poljski što ne zna za svoj miris, više od tebe zaslužuje pred Gospodinom.

Odakle ustade, prazni sjene, koji na poznavanje daješ svjetlost, a svjetlosti ne poznaješ, niti si je vidio, niti ćeš je sazreti? Ko te je stvorio u gnjevu ili u ironiji? — ko ti je dao život jadan a tako pomaman, da se za čas možeš pokazati angjelom, i takovi zaroniš u blato, takovi pogješ kao gmizavac puzati i utopiti se u kalu? — Tebi je i ženi isti početak.

No i ti stradaš, premda tvoja bolest ništa ne tvori, ničemu ne vrijedi. — Lelek se najnižeg nesrećnika broji megju zvucima nebeskijeh gusala — tvoje očajanje i tvoji uzdasi dolje padaju,

te ih sotona kupi i pridaje radosno k svojim lažima i obmanama — a Gospodin ih katkad odbacuje, kao što oni odbacuju Gospodina.

Ne odričem se zato tebe, Poezijo mati krasote i slobode. — Samo je onaj nesrećan, koji na svijetima što su počeli, na svijetima što će poginuti, treba da te opominje ili da te osjeća — jer ti samo one upropašćuješ, koji su se tebi posvetili, koji su postali živi glasovi tvoje slave.

Blagoslovljen onaj, u kojemu prebivaš, kao što Bog u svijetu prebiva, nevigjen, nečuven, u svakom njegovu dijelu slavan, veliki, Gospodin, pred kojim se sva stvorenja podnizuju i govore: — On je ovdje. — Takav će te nositi kao zvijezdu na svom čelu, a neće se od ljubavi tvoje odijeliti propašću riječi. — On će ljubiti ljude i stupati kao čovjek megju braćom svojom. — A ko te ne sačuva, koji te za rana izda i ljudima preda na taštu raskošu, onomu prospeš malo cvijeća po glavi i odvrneš se, a on se zabavlja uvehlijem cvijećem i za vas život sebi grobovni vijenac spleće. — Njemu je i ženi isti početak.

ANGJEO STRAŽANIN.

Mir ljudima dobre volje — blagoslovljen megju stvorenjima ko ima srce — onaj se još može spasti. — Ženo dobra i skromna, objavi se za njega — i neka se dijete rodi u vašem domu.

(prelijeće.)

ZBOR ZLIJEH DUHOVA.

Na put, na put letite, strašila, k njemu. — Ti naprijed, ti na čelu, sjene suložnice što jučer umrije, osvježen maglom i okićen cvijećem, djevice pjesnikova ljubovnice, naprijed!

Naprijed i ti, slavo, stari orle napuhani u paklu, otetî s koca, na koji te bješe lovac objesio u jesen — leti i razasteri krila velika, bijela od sunca, nad pjesnikovom glavom.

Iz naših sprema izidi, truhla sliko od Edena, Belzebubov rukotvore — rupe ćemo zatisnuti i nalijepiti pokostom — pak se ti, vileničko platno, zavij u oblak i leti k pjesniku — te se umah oko njega razvij, i opaši ga hridima i vodama, izmjenice noću i danom. — Majko prirodo, opkoli pjesnika!

Selo. — Crkva. — Nad crkvom lebdi ANGJEO STRAŽANIN.

Ako uzdržiš zakletvu u vijeke, bićeš mi brat pred licem oca nebeskoga.

(nestaje ga.)

U crkvi. — Svjedoci. — Blagoslovljena svijeća na otaru. — POP (daje vjenčani blagoslov.)

Ovoga se spomenite.

Ustaju muž i žena. — MUŽ stiskuje ženi ruku i predaje je djeveru. — Svi ishode. — On sam zaostaje u crkvi.

Sišao sam do zemaljskog vjenčanja, jer sam našao onu, za koju sam mario — proklestvo mojoj glavi, ako je igda prestanem ljubiti.

Soba puna svijeta. — Ples. — Muzika. — Svijeće. — Cvijeće. — Nevjesta igra valcer i obigravši nekolike pute slučajno nailazi na muža u tisci i naslonja mu glavu na rame.

MLADOŽENJA.

Lijepa ti li si tako u slabosti — s cvijećem i biserom raspršanijem po vlásima — oslabila si od stida i umora — ah u vijeke u vijeke bićeš mojom pjesmom!

NEVJESTA.

Biću ti vjerna žena, kako je majka govorila, kako mi srce govori. — No koliko ima ovdje svjeta! — koja vrućina i buka!

MLADOŽENJA.

Idi, još jednom zaigraj, a ja ću ovdje stojati i na te gledati, kao što sam često u misli gledao na prolazeće angjele.

NEVJESTA.

Poći ću ako hoćeš, no zaista, već nemam snage.

MLADOŽENJA.

Molim te, mila moja!

(Ples i muzika.)

Noć tamna — ZLI DUH (u djevojačkom obliku, leteći.)

Još sam nedavno trčala po zemlji u ovo isto doba — a sad me vragovi gone i naregjuju mi da se prikažem sveticom.

(leti više gradine.)

Cvijeće, otrgni se i leti na moju kosu.

(leti više groblja.)

Zvježosti i miline mrtvijeh djevica što razlivene po vazduhu plovite nad grobovima, letite na moje jagodice.

Ovdje crnokosa spava — sjenovi njenijeh zvrka, objesite mi se navrh čela. Pod ovim su kamenom dva modra oka ugasla — k meni, k meni, vatro što si iz njih sijevala! — Za ovom gvozdenom rešetkom sto svijeća gori — kneginja je ovdje sahranjena — atlasna suknjo, bijela kao mlijeko, odadri se od nje — kroz rešetku leti, suknjo, k meni, trepećući kao ptica — a sad naprijed, naprijed!

Spavaonica. — Noćna lampa stoji na trpezi i blijedo osvjetljava muža koji spava pokraj žene.

MUŽ (kroz san.)

Gdje prebivaš, davno nevigjena, nečuvena — kao što voda teče, onako teku noge tvoje, dva vala bijela — sveta je mirnoća na tvom čelu — sve ono za što sam mario i što sam ljubio, sve mi s tobom ode!

(budi se.)

Gdje sam! — ha kod žene — ovo mi je žena —

(zagleda se u ženu.)

Mnjah da si baš ti misao moja, pa eto iza dugog rvanja opet se ona vratila i različna je od tebe. — Ti si dobra i mila, ali ona — Bože moj, što vidim! — probugjen sam.

DJEVICA.

Iznevjerio si me.

(nestaje je.)

MUŽ.

Proklet čas, kad sam ženu uzeo, kad sam ostavio ljubovnicu mladijeh ljeta, misao misli svojih, dušu duše svoje.

ŽENA (se budi.)

Što se dogodilo — zar je već dan — zar su kola došla? — znaš da se imamo danas voziti radi nekoliko malijeh posala.

MUŽ.

Noć je gluha — spavaj — spavaj tvrdo.

ŽENA.

Da ti nije koja nenadna bolest, dragi moj, ustaću i daću ti etera.

MUŽ.

Zaspi.

ŽENA.

Kaži mi, dragi, što ti je, jer ti je glas čudan a lice ti gori od ognjice.

MUŽ (otrgavši se od nje).

Čista mi je zraka potreba — ostani — tako ti Boga ne hodi za mnom — ne diži se, još ti jednom kažem.

(ishodi.)

Gradina pri mjesečini. — Za plotom crkva.

MUŽ.

Od dana vjenčanja spavah snom drijemalâ, snom žderonjâ, snom kojim spava njemački fabrikanat uz njemačku svoju ženu — cijeli svijet oko mene bijaše kao i ja zaspao — vožah se po rogjacima, po liječnicima, po dućanima, a kad mi se šćaše dijete roditi, mišljah za dojilju.

(udaraju dvije ure na crkvenom zvoniku.)

K meni idite, prijašnja carstva moja, naseljena, živuća što se pod misao moju skupljaste — što nadahnuća moja slušaste — odziv noćnoga zvona bijaše vam negda znak.

(šeće i zalama rukama.)

Bože, jesi li Ti sam posvetio savez dvaju tjelesa; jesi li Ti sam izrekao da ih ništa rastaviti ne može, kad bi se baš duše jedna od druge i otisle, i pošle svaka svojim tragom, a tjelesa ostala združena kao dvije mrtve trupine!

Opet si kod mene — o moja — o moja, odnesi me sa sobom — ako si obmana, ako sam te ja izmislio, i ti si se od mene stvorila i sad mi se objavljaš, neka i ja budem noćna mora, neka se i ja pretvorim u maglu i dim, da mi se je s tobom sjediniti!

DJEVICA.

Hoćeš li doći za mnom u koji god dan k tebi priletim?

MUŽ.

U svako sam doba tvoj.

DJEVICA.

Pamti.

MUŽ.

Stani — nemoj se razići kao san. — Kad si krasota nad krasotama, misao nada svijem mislima, zašto ne traješ duže od jedne požude, od jedne misli?

(Otvora se prozor na bližnjoj kući.)

ŽENIN GLAS.

Mili moj, naudiće ti prsima noćna zima, vrati se, moj lijepi, jer mi se samoj dosagjuje u ovoj velikoj crnoj sobi.

MUŽ.

Dobro, sad ću.

Nestade duha, no mi obeća da će se povratiti, i onda mi zbogom ostani, gradino i kućo, i ti što si za gradinu i kuću stvorena, ali ne za mene.

GLAS.

Molim te — pred zoru biva sve to hladnije.

MUŽ.

A dijete moje — ah Bože!

(ishodi.)

Dvorana. — Dvije svijeće na fortepianu. — U uglu kolijevka s malijem djetetom što spava. — Muž pružen na stocu sakriva obraz rukama. — Žena pri fortepianu.

ŽENA.

Bila sam u Oca Benijamina, obećao mi se je za preksutra.

MUŽ.

Hvala ti.

ŽENA.

Poručila sam poslastičaru, da učini nekoliko torata, jer si ne malo gosti pozvao na krštenje — znaš — onijeh od čokolade s cifrom Gjura Stanislava.

MUŽ.

Hvala ti.

ŽENA.

Bogu hvala, gdje će se jednom već izvršiti ovaj obred — da naš Oréo sasvijem kršćanin postane — jer, premda je već u vodi bio kršten, ipak mi se sve nekako činjaše, da mu još nečega nedostaje.

(ide na kolijevku.)

Spavaj, dijete moje — zar se već tebi nešto sniva, da si odbacio pokrivač — eto, tako — sad leži tako. — Oréo mi je danas nemiran — moj mali — dragi moj, spavaj.

MUŽ (na stranu.)

Omara je — zaduha — bura se spravlja — brzo će se ondje odazvati munja, a ovdje će moje srce pući.

ŽENA (vraća se, sjeda za fortepian, udara i prestaje; opet počinje udarati, te opet prestaje.)

Danas, jučer, — ah! Bože moj, i za cijelu nedjelju dana, i već od nazad tri nedjelje, nazad mjesec, nijesi mi ni riječi rekao — i svi, koje vidim, govore mi da nijesam zdrava vidjeti.

MUŽ (na stranu.)

Prispio je čas — ništa ga neće odgoditi.

(glasno.)

Čini mi se posve, da si zdrava vidjeti.

ŽENA.

Tebi je sve jedno, jer već na mene ne gledaš, odvraćaš se kad uljezem, a sakrivaš oči kad ti sjedim blizu. — Jučer sam se ispovidjela i sve sam grijehe napominjala — a nije mi bilo ništa naći što bi te moglo uvrijediti.

MUŽ.

Nijesi me uvrijedila.

ŽENA.

Bože moj! — Bože moj!

MUŽ.

Poznajem, da mi je dužnost tebe ljubiti.

ŽENA.

Ubio si me tom jednom riječi: — dužnost — Ah! volim da se digneš i da rečeš — ne ljubim te — barem bih tako znala sve — sve.

(skače se i uzimlje dijete iz kolijevke.)

Njega ne ostavi, a ja se tvomu gnjevu posvećujem — ljubi moje djetešce — moje djetešce, Enriko.

(pada na koljena.)

MUŽ (odižući je.)

Ne pazi na to što sam govorio — često me zli časi napadaju — čama.

ŽENA.

Jednu te riječ molim — jedno obećanje samo — reci mi, da ćeš ga svagda ljubiti.

MUŽ.

I tebe i njega — vjeruj mi.

(Cjeliva je u čelo — a ona ga grli — u to se čuje grmljavina — pa odmah muzika — akorad za akordom i sve to strašnije.)

ŽENA.

Što ovo znači?

(stiskuje dijete k prsima.)

(Muzika prestaje.)

Ulazi DJEVICA.

Ljubljeni moj, donosim ti blagoslov i raskošu — hodi za mnom.

Ljubljeni moj, odbaci zemaljske okove što te drže svezana. — Ja sam sa svježega svijeta bez svrhe, bez noći. — Ja sam tvoja.

ŽENA.

Presveta Gospo, pomozi me! — strašilo blijedo kao mrtvac — oči ugašene, a glas kao škripnja kolâ, na kojim leži mrtvo tijelo.

MUŽ.

Čelo ti je vedro, vlasi su ti cvijećem okićene, ljubljena moja.

ŽENA.

Pokrivač joj s ramenâ pada na komade.

MUŽ.

Svjetlost se oko tebe prolijeva — još jedan put tvoj glas — pa nek umrem!

DJEVICA.

Tâ što te drži obmana je — Život joj je nestalan — njena je ljubav kao list što gine sred tisuće drugijeh usahlijeh — no ja neću preminuti.

ŽENA.

Enriko, Enriko, obráni me, ne daj me — ćutim sumpor i grobovni zadah.

MUŽ.

Ženo od gnjile i kala, ne zavigji, ne potvaraj — ne psuj — gledaj — ovo je prva Božija misao o tebi, no si ti pošla za zmijinjim svjetom, te si postala ono što si.

ŽENA.

Neću te pustiti.

MUŽ.

O ljubljena moja! ostavljam dom i idem za tobom.

(ishodi.)

ŽENA.

Enriko — Enriko!

(prenemaže se i pada s djetetom — opet grmi.)

Krštenje. — Gosti. — Otac Benijamin. — Kum. — Kuma. — Dojilja s djetetom. — Na sofi sa strane sjedi žena. — U dnu sluge.

PRVI GOST (potiho.)

Za čudo mi je, što bi od grofa.

DRUGI GOST.

Gdjegod ašikuje, ili piše.

PRVI GOST.

A gospogja blijeda, ne dospala, nikomu nije riječi rekla.

TREĆI GOST.

Današnje mi krštenje napominje one plesove, gdje gazda kartajući se noć prije izgubi sve, pa pričekuje goste s uljudnosti očajanja.

ČETVRTI GOST.

Ostavih prijatnu kneginju — dogjoh — mišljah da će biti obilan doručak, a tamo, kako govori Pismo, plač i škrgut zubâ.

OTAC BENIJAMIN.

Gjuro Stanislave, primaš li ulje sveto?

KUM I KUMA.

Primam.

JEDAN GOST.

Gledajte, podigla se je te stûpâ kao kroz san.

DRUGI GOST.

Pružila ruke, pa ide teturajući put sina.

TREĆI GOST.

Što govorite — podajmo joj ruku, jer će pasti.

OTAC BENIJAMIN.

Gjuro Stanislave, odričeš li se Sotone i njegove oholosti?

KUM I KUMA.

Odričem.

JEDAN GOST.

Ps — slušajte.

ŽENA (postavivši ruke djetetu na glavu.)

Gdje ti je otac, Orćo?

OTAC BENIJAMIN.

Molim vas, ne presijecajte.

ŽENA.

Blagoslivljam te, Orćo, blagoslivljam te, dijete moje. — Budi pjesnik, da te otac uzmiluje, da te ne bi kad odbacio.

KUMA.

No molim te, Maro moja.

ŽENA.

Ti ćeš se u oca ugledati i njemu ugoditi. — A tad će on tvojoj majci prostiti.

OTAC BENIJAMIN.

Bojte se Boga, gospogjo grofice.

ŽENA.

Proklinjem te, ako ne budeš pjesnik.

(pada u nesvijest — sluge je iznose.)

GOSTI (ujedno.)

Nešto se čudnovato zgodilo u ovoj kući — hajdemo ća, hajdemo.

(Megjutim se svršuje obred — odnose kolijevci dijete koje plače.)

Gjuro Stanislave, sad si postao kršćaninom i ušao si u ljucko društvo, a poslije ćes postati gragjaninom i po roditeljskoj pomnji i Božjoj milosti odličnijem činovnikom — pamti da otadžbinu treba ljubiti, i da je za otadžbinu lijepo i poginuti.

(Svi izlaze.)

Krasna okolina. — Humovi i šume. — Gore u daljini.

MUŽ.

Ovo sam želio, za ovo sam se duga ljeta molio, i već sam svomu cilju blizu — ostavljam za sobom ljucki svijet — neka tu svaki mravak trči i zabavlja se svojom slamkom, a kad je izgubi, nek skače od ijeda ili neka umire od žalosti.

DJEVIČIN GLAS.

Ovuda — Ovuda.

(prelazi.)

Gore i urvina pokraj mora. — Gusti oblaci. — Oluja.

MUŽ.

Što bi od tebe? u jedan mah iščezoše jutarnji mirisi, vrijeme pomrča — stojim na ovom vrhu, poda mnom je bezdana, i vjetri buče prodirljivo.

DJEVIČIN GLAS (iz daleka.)

K meni, ljubljeni moj.

MUŽ.

Tako već daleko, a ja ne mogu prijeći preko propasti.

JEDAN GLAS (iz bližega.)

Gdje su ti krila?

MUŽ.

Zli duše, što diraš u mene, ja te prezirem.

DRUGI GLAS.

Na vrhu gore, tvoja velika duša besmrtna, koja imaše jednim mahom sve nebo preletjeti, eto je na umoru! — i bijedna moli tvoje noge, da ne idu dalje — velika duša — veliko srce!

MUŽ.

Pokažite mi se, uzmite oblik koji bih mogao skršiti i oboriti. — Ako se vâs poplašim, neka nje već nigda ne dostignem.

DJEVICA (s druge strane urvine.)

Prihvati se moje ruke, i preleti.

MUŽ.

Što od tebe biva — cvjetovi ti se odljepljuju od čela i padaju na zemlju, a netom se nje dotaknu, puzaju kao gušteri, gamižu kao zmije!

DJEVICA.

Ljubljeni moj!

MUŽ.

Tako ti Boga, vjetar ti je odadr-o haljinu s ramena i razdr-o na komade.

DJEVICA.

Što se ustručavaš?

MUŽ.

Dažd ti kapi s kose — gole ti se kosti promaljaju iz prsi.

DJEVICA.

Obećao si — zakleo si se — —

MUŽ.

Blijesak joj je ispalio zjenice —

ZBOR ZLIJEH DUHOVA.

Stara, vrati se u pakao — zanijela si veliko i ponosito srce, čudo svijetu i samu sebi. — Srce veliko, idi za ljubovnicom svojom.

MUŽ.

Bože! zar ćeš me za to osuditi, što sam vjerovao da tvoja krasota koliko je sve nebo, onoliko je veća od krasote ove zemlje — za to što sam je slijedio i mučio se za nju, dok sam postao sotonama igračkom.

ZLI DUH.

Slušajte, braćo — slušajte.

MUŽ.

Udara posljedni čas. — Bura se savija u crni vihar — more se penje uz hridi i pruža put mene — nevigjena me sila goni naprijed — sve to bliže — straga mi je zasjela gomila ljudi na hrbat i tiska me u bezdanu.

ZLI DUH.

Radujte se, braćo — radujte.

MUŽ.

Zaludu se rvati — hvata me želja bezdane — vrti mi se u duši — Bože — tvoj neprijatelj predobiva!

ANGJEO STRAŽANIN (više mora.)

Mirujte, valovi, utišajte —
U ovaj čas tvomu djetetu lijevaju na glavu svetu vodu.
Vrati se kući i ne griješi veće.
Vrati se kući i ljubi svoje dijete.

Dvorana s fortepianom. — Ulazi muž. — Za njim sluga sa svijećom.

MUŽ.

Gdje je gospogja?

SLUGA.

Svijetla je gospogja slaba.

MUŽ.

Bio sam joj u sobi — prazna je.

SLUGA.

Jer svijetla gospogja nije ovdje.

MUŽ.

Ta gdje je?

SLUGA.

Jučer su je odvezli....

MUŽ.

Kamo?

SLUGA.

U ludnicu.

(bježi iz sobe.)

MUŽ.

Slušaj, Marija, može biti da si se navalice sakrila kako bi me posve ponizila? odzovi se, molim te — Marija — Maro.

Ne — niko ne odgovara — Janjo — Katarina. — Sva je ova kuća ogluhla — onijemljela.

Nju, kojoj sam pod zakletvu obećao vjernost i sreću sunuo sam megju one što su već na ovom svijetu osugjeni. — Sve ono čega sam se dotaknuo, uništio sam, i sebe ću sama na svrhu uništiti. — Je li me zato pakao ispustio, da još za koje vrijeme budem njegova živa slika na zemlji?

Na kakvo će uzglavlje danas glavu nasloniti. — Kakvi će je glasovi okružiti u noći. — Urljava i pjevanje mahnitaca. — Vidim je — čelo na kojemu se svagda vidjela pamet mirna, uljudna — iskrena — drži oboreno — a dobru je svoju pamet poslala u nepoznata mjesta, može biti za mnom, i tumara jadna i plače.

GLAS ODNEKLE.

Dramu napravljaš.

MUŽ.

Ha! — odzivlje se sotona.

(trči k vratima i razlama vratnice.)

Tatara mi osedlajte — kabanicu i kubure!

Ludnica u brdovitoj okolini. — Na okolo gradina.

LIJEČNIKOVA ŽENA (sa smotkom ključâ u vratima.)

Vi ćete biti grofičin svojta?

MUŽ.

Prijatelj sam joj muža, on me je amo poslao.

LIJEČNIKOVA ŽENA.

Molim vas — ne može se za nju vele ufati — muž mi je odljezao, a on bi vam bolje raskazao — jučer su je privezli — tresla se je od trganja. — Koja vrućina!

(otire lice.)

Imamo mnoštvo nemoćnijeh — a nijedan nije toliko pogibeljno koliko ona. — Promislite, ovaj nas zavod stoji dvjesta tisuća. — Vigjite kakav je razgled na gore — no vidim da nestrpljivo čekate — ta nije pak istina, da su joj muža Jakobini obnoć ugrabili? — izvolite.

Soba. — Prozor s rešetkom. — Nekoliko stolaca. — Postelja. — Žena na kanapi.

MUŽ (ulazi.)

Hoću ostati s njom sam.

GLAS IZA VRATA.

Muž bi mi se naljutio, kad bi....

MUŽ.

Pustite me s mirom.

(zatvora za sobom vrata i ide put žene.

GLAS IZNAD PODA.

Boga ste vezali u okove. — Jedan je već umr-o na križu — Ja sam drugi Bog, i na isti način stojim megju lupežima.

GLAS ISPOD TLI.

Nek se obaraju glave kraljeva i gospodara — od mene počinje sloboda ljudima.

GLAS IZA ZIDA NA DESNU.

Klečite pred kraljem svojim gospodarem.

GLAS IZA ZIDA NA LIJEVU.

Repata zvijezda svijetli već na nebu — približa se dan strašnoga suda.

MUŽ.

Poznaješ li me, Marija?

ŽENA.

Zaklela sam ti se da ću ti biti vjerna do groba.

MUŽ.

Hodi, daj mi ruku, izidimo.

ŽENA.

Ne mogu se podići — duša je ostavila tijelo moje i priješla je u glavu.

MUŽ.

Molim te, ja ću te nositi.

ŽENA.

Pusti me još malo, pa ću biti tebe dostojna.

MUŽ.

Kako to?

ŽENA.

Molila sam se tri noći, te me je Bog uslišio.

MUŽ.

Ne razumijem te.

ŽENA.

Pošto te izgubih, promjena se u meni učini. — „Gospodine Bože“ govorah, i bijah se u prsi i prislonjah prsima svijeće blagoslovljene, i činjah pokoru, „spusti na mene pjesničkog duha,“ i treći dan jutrom postadoh pjesnik.

MUŽ.

Marija!

ŽENA.

Enriko, nećeš me veće prezirati — jer sam puna nadahnuća — i u večer me više nećeš ostaviti.

MUŽ.

Nigda, nigda.

ŽENA.

Pogledaj me. — Nijesam li već ja što i ti? — svaku stvar shvatam, razumijem, iskazujem, izigravam, spijevam. — More, zvijezde, oluju, more — ah! još mi se je nešto izmaklo — boj. — Treba da me povedeš na bojište — razgledaću i opisaću — mrtvaca, pokrivač, krv, valove, rosu, mrtvački odar.

Bezdno će me obuzeti,
Kroz bezdanu ja ću sama
Kao ptica proletjeti
I krilima zatreptjeti
Dok postanem tama.

MUŽ.

Proklestvo — proklestvo!

ŽENA (ga grli i cjeliva u usta.)

Enriko moj, Enriko, što sam srećna!

GLAS ISPOD TLI.

Tri sam kralja svojom rukom stratio — još ih ima deset — i sto popova što čate misu.

GLAS S LIJEVE STRANE.

Sunce je treći dio svoje svjetlosti izgubilo — zvijezde se počinju pométati po putovima svojim — propast! — propast!

MUŽ.

Za mene je već nastao sudnji dan.

ŽENA.

Razvedri čelo, jer ćeš me opet smutiti — čega ti još nedostaje? — znaš li, još ću ti nešto kazati.

MUŽ.

Kaži, a ja ću sve izvršiti.

ŽENA.

Tvoj će sin biti pjesnik.

MUŽ.

Što?

ŽENA.

Na krštenju mu je pop prvo ime nadio — pjesnik — a paka znaš, Gjuro Stanislav — ja sam tako odredila — blagoslovila sam ga, pa sam mu dala proklestvo — biće pjesnik. — Ah, kako te ljubim, Enriko!

GLAS IZNAD PODA.

Prosti im, Oče, jer ne znadu šta čine.

ŽENA.

Čudna je u onoga ludost — zar nije?

MUŽ.

Najstarija.

ŽENA.

On ne zna što govori, no ću ti ja objaviti, što bi se dogodilo, kad bi se Bog razljutio.

(hvata ga za ruku.)

Svi svjetovi lete koji dolje koji gore — svaki čovjek, svaki crv viče: — „Ja sam Bog“ — i svaki čas ginu jedno iza drugoga — gasnu komete i sunca. — Hrist nas neće više spasti — shvatio križ objema rukama te se njim bacio u bezdanu. Čuješ li, kako se onaj križ, u koji se milijuni uzdaju, razbija o zvijezde, lomi, puca, razlijeta se na komade, a sve to niže pada — dok se učinio prah i dim od njegovijeh komada. — Jedina se Presveta Bogorodica još moli i doslije je zvijezde njene sluškinje nijesu ostavile — ali će i Ona poći kud ide vas svijet.

MUŽ.

Marija, može biti da bi htjela vidjeti sina?

ŽENA.

Prilijepila sam mu krila i poslala ga megju svjetove, da se napoji svijem onijem što je krasno i strašno i uzvišeno. — On će se negda vratiti i tebe obeseliti. — Ah!

MUŽ.

Jeli ti zlo?

ŽENA.

Neko mi je u glavi objesio svjetiljku i svjetiljka se ljulja — ne mogu podnijeti.

MUŽ.

Marija, sve moje! budi mi mirna, kako si prije bila.

ZENA.

Ko je pjesnik ne žive dugo.

MUZ.

Ej! pomagajte — pomagajte!

(dotrčava LIJEČNIKOVA ZENA s drugijem ženama)

Pilulâ — praška — ne — ne ništa gusto — kakav lijek sasvijem žitak. — Margo, trči do ljekarnice. — Vi ste sami tomu krivi — muž će me prekarati.

ZENA.

S Bogom, Enriko!

LIJEČNIKOVA ZENA.

Ta ovo je glavom svijetli grof.

MUZ.

Marija, Marija!

(grli je.)

ŽENA.

Dobro mi je, jer umirem kod tebe.

(spušta glavu.)

LIJEČNIKOVA ŽENA.

Što je crvena! — Krv se skupila u mozak.

MUŽ.

No joj neće biti ništa!

(ulazi liječnik i približuje se kanapi.)

LIJEČNIK.

Već joj nije ništa — umrla je.

ČEST DRUGA.

Zašto, o dijete, ne jašeš na štapu, ne igraš se lutkom, ne ubijaš muhe, ne nabadaš lepire na iglicu, ne valjaš se po travici, ne kradeš slačice, ne oblijevaš suzama sva slova od A do Z? — Kralju muha i lepirâ, polišinelov prijatelju, vraže mali, zašto si tako sličan angjelu? — Što znače tvoje modre oči oborene premda žive, pune spomena premda ti je samo malo proljêćâ prošlo preko glave? — Zašto naslonjaš čelo na bijele ručice i rekao bi da se zamišljaš, a kao što je cvijet pun rose, tako ti je čelo puno míslî?

A kad se zarumeniš, planeš kao ruža stoperka, i odvijajući na se zvrke, išteš očicama nebo — kaži, što čuješ, što vidiš, s kim se onda razgovaraš? — Jer se na tvom čelu pokazuju mrštice, kao tanjušne žice što se razvijaju s nevigjenog klupka — jer se u očima tvojim lašti iskra, koju niko ne razumije — a dojilja tvoja plače i zove te i misli da je ne ljubiš, a prijatelji i rogjaci zovu te i misle da ih ne poznaješ — jedini tvoj otac muči i mrko gleda, dok mu se suza pruži niz obraz i opet je nestane.

Liječnik ti obágje bilo, izbrojî kucaje, i reče da su ti živci. — Kum ti donese poslastica, pokuca te po ramenima i proreče da ćeš biti gragjanin sred velikoga naroda — Profesor se pri-

bliži i opipa ti glavu, te kaza, da imaš podobnosti za tačne znanosti. — Siromah, kojemu ti prolazeći podade šestak u kapu, obeća ti lijepu ženu na zemlji a krunu na nebesima. — Časnik doletje, shvati te i odiže, te zavika: „bićeš pukovnik.“ — Ciganka ti dugo čita na desnoj i na lijevoj ruci, no ništa ne umjede pročitati, te ječeći otide i ne htjede primiti dukat. — Magnetar ti prstima paha u oči, dugijem prstima opkoli ti obraz, i prepade se, jer osjeti, da će sam zaspati. — Pop te spravljaše na prvu ispovijest i šćaše kleknuti pred tobom kao pred ikonom. — Slikar se desi, kad se ti bješe naljutio i lupkaše nožicama, te nacrta po tebi malog sotonu i postavi te na slici sudnjeg dana megju proklete duhove.

Sad rasteš i ljepšaš — ne onom djetinjskom svježosti mliječnom i zemaljskom, nego ljepotom čudnijeh nerazumljivijeh misli, koje ti čak s drugoga svijeta istječu — jer premda su ti često oči mutne, lice tamno, prsi sagnute, svak što te pogleda, ostane i reče: „Mila djeteta!“ — Da je u cvijeta što vene duša od ognja i nadahnuće s neba, da mu na svakom listu, što se put zemlje nagiblje, leži angjeoska misao mješte rosne kapi, onaj bi cvijet bio tebi sličan, dijete moje — može biti da su taki bivali prije Adamova upada.

Groblje. — Muž. — Orćo kod groba s gotičkijem stupovima i tornjićima.

MUŽ.

Skini klobučić i moli se majci za dušu.

ORĆO.

Zdrava, Marija, milosti puna, kraljice nebesa, Gospogjo svega onoga što cvate na zemlji, po poljima, na vodama....

MUŽ.

Što promjenjuješ riječi u molitvi — moli se, kako si naučen bio, za majku koja nazad deset godina baš o ovu istu uru preminu.

ORĆO.

Zdrava, Marija, milosti puna, Gospodin s Tobom, blagoslovljena megju angjelima, i svaki od njih, kad prolaziš, skube jednu dúgu iz svojih krila i meće je pod noge Tvoje. — Ti na njima, kako na valovima.....

MUŽ.

Orćo!

ORĆO.

Kad mi se ove riječi razvijaju u glavi i bole me tako, da treba da te molim, tata moj, pusti me izreći.

MUŽ.

Digni se, taka molitva ne ide do Boga. — Majke se ti ne spominješ — ne možeš je ljubiti.

ORĆO.

Ja vidim mamu jako često.

MUŽ.

Gdje, dijete moje?

ORĆO.

U snu, to jest ne ono posve u snu, nego kad zaspavam, kao i jučer.

MUŽ.

Sinko moj, šte mi pripovijedaš?

ORĆO.

Bijaše sva bijela i tanka.

MUŽ.

A jeli ti što govorila?

ORĆO.

Činilo mi se, kao da se šeta po velikijem i širokijem tminama a ona sama sva bijela, i da govori:

Svud moj duh prolazi,
Ja se svud obziram
Po svjetova stazi
Gdje su pjesni svete,
I svuda ja zbiram
Slike živuće
I nadahnuće
Tebi, moje d'jete.

Kod rajskih duhova,
Kod adskih vragova
Svjetlost i tmine,
Glas i promine
Kupim teb' u dio,
Da bi, sinko moj,
Ka' na nebu bio,
Da b' otac tvoj,
Tebe ljubio.

Vidiš da pamtim svaku riječ — eto, dragi tata, ja ne varam.

MUŽ (naslonivši se na stup od groba.)

Marija, zar hoćeš svoje dijete da pogubiš, na mene dvije žalosti da navališ?.... Što govorim ja? ona je sad gdje na nebu

mirna i pokojna, kao što je za života na zemlji bila — samo se ovom tužnomu djetetu sniva.

ORĆO.

I sad joj čujem glas, premda je ne vidim.

MUŽ.

Otkle — s koje strane?

ORĆO.

Rekao bih, s ona dva tisa, na koje pada svjetlost sunca na zahodu.

Usta ću ti
Nadahnuti
Glasom i jakosti,
Čelo uresiti
Krunom svjetlosti,
Majčinom ljubavlju;
U tebi buditi
Što na zemlji čovjek — na nebu andio
Krasotom nazivlju,
Da b' otac tvoj,
O sinko moj,
Tebe ljubio.

MUŽ.

Zar misli najpotonje pri smrti prate dušu, ako i nebo dostigne — zar duh može biti blažen, svet a i katkad mahnit?

ORĆO.

Mamin glas slabi, već gine baš za zidom kosturnice, eno ondje — ondje opet govori:

O sinko moj,
Da b' otac tvoj
Tebe ljubio.

MUŽ.

Bože, smiluj se na naše dijete, za koje se bojim, da si ga u gnjevu Svom usudio mahnitosti i preranoj smrti! — Gospo-

dine, ne otimlji razum Svojim stvorenjima, ne zapuštaj svetinje što si Sam Sebi sagradio — pogledaj na muke moje, i ovoga angjelića ne predaj paklu — barem si meni podao snagu za uzdrživanje míslî, strástî, čuvstva, a njemu? — dao si tijelo kaono paučinu, što će svaka misao razdrijeti — o Gospodine Bože — o Bože!

Od nazad deset godina, dana mirna nemah. — Ti posla mnogo ljudi na mene, koji mi čestitahu, zavigjahu, dobra željahu. — Ti spûstî na me grad bolesti i izgubljenijeh lica, i slutnja i sana. — Svoju si milost razumu mojemu udijelio, ne srcu — dopusti mi da mirno ljubim svoje dijete, i nek se već mir učini izmegju Stvoritelja i stvorenja! — Sinko, pokloni se i idi sa mnom. Vječni pokoj!

(ishode.)

Šetnja. — Gospodje i gospoda. — Filosof. — Muž.

FILOSOF.

Opet govorim, da sam tvrdo i stalno uvjeren, da nastaje vrijeme oslobogjenja žena i crnaca.

MUŽ.

Imate pravo.

FILOSOF.

I s toga da će biti velike promjene u ljuckom društvu pojedince i uopće — s čega pak sudim, da će biti prerogjenje roda ljuckoga kroz krv i uništenje starijeh oblika.

MUŽ.

Tako vam se čini.

FILOSOF.

Prilično kao što se naša zemaljska kruglja upravlja ili nagiblje na svom osu radi brza pokretanja.

MUŽ.

Vidite li onaj gnjili stabar?

FILOSOF.

S mladijem listima na donjim granama.

MUŽ.

Dobro. — Što mislite? — hoće li ostati još mnogo godina?

FILOSOF.

Što znam ja? — godinu — dvije.

MUŽ.

A ipak je sad rodio nekoliko zelenijeh listaka, premda mu korijen sve to brže gnjije.

FILOSOF.

Pa što?

MUŽ.

Ništa — samo da će se srušiti i poći u ugalj i pepeo, jer jednako za stolara ništa ne vrijedi.

FILOSOF.

O tome nije bila riječ.

MUŽ.

Ipak je ovo slika vaša i svijeh vaših, i vijeka vašega i teorije vaše.

(prelaze.)

Klanac megju gorama.

MUŽ.

Mnogo sam godina radio, da iznagjem najposljednju svrhu svakog iskustva, raskoše, misli, i iznašao sam — prazan grob u srcu svojemu. — Znam sva čuvstva po imenu — a u mene nema ni ufanja, ni vjere, ni ljubavi — samo se nekolike slutnje vrte po ovoj pustinji — o sinu da će oslijepljeti — o društvu, u kojem sam uzrastao, da će se razići — i nesrećan sam onako kao što je Bog blažen, sam u sebi, sam za sebe.

GLAS ANGJELA STRAŽANINA.

Nemoćne, gladne, očajanike ljubi, bližnje svoje, jadne bližnje svoje, i bićeš spasen.

MUŽ.

Ko se odzivlje?

MEFISTO (prolazeći.)

Ponizno se poklanjam — milo mi je katkad začuditi putnike darom, kojim me je obogatila priroda. — Ja sam trbozborac.

MUŽ (podizući ruku do klobuka.)

Na mjedopisima sam negdje vidio takovo lice.

MEFISTO (na stranu.)

Dobro pamti grof.

(glasno.)

Hvaljen budi!

MUŽ.

U vijeke vijèkâ — amen!

MEFISTO (ulazeći megju hridi.)

Ti i ludost tvoja!

MUŽ.

Jadno dijete s očevijeh grijeha, s majčine mahnitosti usugjeno je vječnoj sljepoći — nezadovoljno, bestrasno, žive samo mišlju, sjen letećega angjela bačen na zemlju i izgubljen u svojoj praznoći. — Kakav se strašni orao uzdiže više mjesta, gdje je onaj čovjek zašao!

ORAO.

Pozdravljam te — pozdravljam.

MUŽ.

Leti put mene, vas crn — krílâ mu stoji zveka kao tisuće taneta u boju.

ORAO.

Sabljom otaca svojih bij se za njihovu čast i moć.

MUŽ.

Raskrilio se više mene — pogledom prve zmije pije mi zjenice — ha! razumijem te.

ORAO.

Ne uzmiči, ne uzmakni nigda — a neprijatelji će se tvoji, kukavice, uništiti.

MUŽ.

Zbogom ostani sred hridi, megju kojim te je nestalo — bio što bio, laž ili istina, pobjeda ili poraz, vjerujem ti, poslaniče slave. — Prošlosti, budi mi u pomoć! — i ako se duh tvoj vratio u Božije krilo, nek se opet otrgne i pristupi k meni i postane mišlju, snagom, djelom.

(Gazi zmiju.)

Idi, gadna zvijeri — kao što sam tebe stratio i za tobom ništa ne žali u prirodi, tako će oni svi propasti, i za njima neće niko žaliti — za njima neće biti slave — neće ostati slave. — Nijedna se neće natrag vratiti, da pogleda za sobom na toliko zemaljskijeh sinova što zajedno ginu.

Oni prvi. — Ja za njima.

Nebo neizmijerno, ti zemlju okružuješ — zemlja je dijete što škrguće zubima i plače — no se ti ne bojiš, ne slušaš je, ti ploviš u beskrajnost svoju.

Mati prirodo, zbogom — idem se pretvoriti u čovjeka, idem se boriti s braćom svojom.

Soba. — Muž. — Liječnik. — Orćo.

MUŽ.

Nije mu bilo koristi — u vama je posljednja nada.

LIJEČNIK.

Velika mi je čast.....

MUŽ.

Kaži Gospodinu, šta ćutiš.

ORĆO.

Veće tebe, tata, i ovoga gospodina ne mogu razaznati — iskre mi i crne žice lete pred očima, katkad se iz njih pruži kao zmija — pa se prikaže magla žuta — ta magla uzgore poleti, padne nizdolje, prsne iz nje dúga — i ništa me ne boli.

LIJEČNIK.

Stanite, Gjuro, u sjenu — koliko vam je godina?

(gleda mu u oči.)

MUŽ.

Svršio je četrnaest.

LIJEČNIK.

Sad se obrnite put prozora.

MUŽ.

Što je?

LIJEČNIK.

Trepavice su isvrsne, bijelo je od oka posve čisto, žile sve u redu, mišice u snazi.

(Orću.)

Smijte se — bićete zdravi kako ja.

(Mužu.)

Nema ufanja. — Pogledajte vi sami, gospodine grofe, zjenicu: nije oćutjela svjetlost — očni je živac sasvijem oslabio.

ORĆO.

Sve mi zahodi u maglu — sve.

MUŽ.

Istina — rastvorena je — siva — bez života.

ORĆO.

Kad spustim trepavice, bolje vidim nego s otvorenijem očima.

LIJEČNIK.

Misao mu je tijelo uništila — treba se bojati katalepsije.

MUŽ (odvedavši liječnika na stranu.)

Sve što želite — polovicu mojega imanja.

LIJEČNIK.

Što se je rastrojilo, ne može se iznova ustrojiti.

(uzimlje štap i klobuk.)

Vaš ponizni sluga, gospodine grofe, valja da se odvezem k nekoj gospogji, da joj dignem kataraktu.

MUŽ.

Učinite mi milost, nemojte nas još ostaviti.

LIJEČNIK.

Može biti, da biste htjeli znati ime ove bolesti.

MUŽ.

I nijednoga, baš nijednoga ufanja nema?

LIJEČNIK.

Zove se grčki: amavrosis.

(izlazi.)

MUŽ (stiskujući sina na prsi.)

No ti još štogod vidiš?

ORĆO.

Čujem ti glas, tata.

MUŽ.

Pogledaj onamo kroz prozor na sunce, na nebo.

ORĆO.

Mnogo mi se slika vrti izmegju zjenice i trepavica — vidim lica prije vigjena, mjesta poznata — liste knjiga što sam čitao.

MUŽ.

To još vidiš?

ORĆO.

Da, očima duše, a ove su potamnjele.

MUŽ (padavši na koljena — nakom mučanja.)

Pred kim klečim — gdje se imam tužiti za nepravdu koju mi dijete podnosi.

(ustavši.)

Bolje da múčîmo — Bog se na molitve, a sotona na proklestva smije.

GLAS ODNEKLE.

Tvoj je sin pjesnik — što više želiš?

Liječnik. — Kum.

KUM.

Svakako je velika nesreća biti slijep.

LIJEČNIK.

I vrlo rijetko ovako u mladoj dobi.

KUM.

Svagda je bio slaba zdravlja, i majka mu je umrla nešto... onako....

LIJEČNIK.

Kako?

KUM.

Nekako onako — vi me razumijete — bez četvrte daske.

MUŽ (ulazi.)

Prostite, gdje sam vas zamolio ovako u kasno doba, no ima nekoliko dana da mi se sin svagda budi u dvanaest ura, ustaje i govori kroz san — izvolite za mnom.

LIJEČNIK.

Hajdemo. — Vrlo sam željan vidjeti taj pojav.

Spavaonica. — Sluge. — Rogjaci. — Kum. — Liječnik. — Muž.

ROGJAK.

Polagahno.

DRUGI.

Probudio se, a ne čuje nas.

LIJEČNIK.

Molim vas, gospodo, ne govorite ništa.

KUM.

Čudne stvari!

ORĆO (ustavši.)

O Bože — Bože!

ROGJAK.

Kako tiho kroči!

DRUGI.

Kako drži ruke prislonjene na prsi!

TREĆI.

Ne miga trepavicama — jedva otvora usta, a ipak mu ishodi glas jasan, jednak.

SLUGA.

Isuse Nazarenski!

ORĆO.

Čak od mene idite, tmine — ja sam se rodio sin svjetlosti i pjesni — što hoćete od mene — što od mene želite?

Neću vam se predati, premda je moj vid odletio s vjetrima i tumara negdje po prostoru — no će se on jednom vratiti, obogaćen zrakama zvijezda, i raspaliće mi oči plamenom.

KUM.

Isto kao pokojnica, puti nešto ni sam ne zna što — jako je ovo čudnovat pojav.

LIJEČNIK.

Posve se s vama slažem.

DOJILJA.

Presveta Gospo Čestohovska, uzmi mi oči i daj ih njemu.

ORĆO.

Majko moja, molim te, — majko moja, pošlji mi sad slika i misli, da unutra živem, da u sebi stvorim drugi svijet, priličan onomu što sam izgubio.

ROGJAK.

Što misliš, brate? ovo je preko porodičkog suda.

DRUGI.

Čekaj — potiho.

ORĆO.

Ne odgovaraš mi — o majko! nemoj me ostaviti.

LIJEČNIK (mužu.)

Dužnost je moja kazati istinu.

KUM.

Tako je — to je dužnost — i izvrština liječnika, gospodine savjetniče.

LIJEČNIK.

U vašega su sina zamršeni pojmovi, s toga što su mu živci neobično draženi, te gdjekad postaje, da tako rečem, stanje što je ujedno san i jav, onakovo stanje kakvo ovdje svojim očima vidimo.

MUŽ (na stranu.)

Vigji, Bože, on mi tvoje súde tumači.

LIJEČNIK.

Htio bih pero i divit. — Cerasis laurei: dva grana itd.

MUŽ.

Naći ćete u onoj sobi — izvolite svi izaći.

GLASOVI POMIJEŠANI.

Dobra noć — dobra noć — do sutra.

(ishode.)

ORĆO (probudivši se.)

Dobru mi noć žele — govorite o dugoj noći — o vječnoj možebiti — no ni o dobroj ni o srećnoj.

MUŽ.

Nasloni se na mene, povešću te do postelje.

ORĆO.

Tata, što ovo znači?

MUŽ.

Pokrij se dobro, i zaspi mirno, jer liječnik govori da ćeš opet progledati.

ORĆO.

Ovako mi nije dobro — razbili su mi san nečiji glasovi.

(zaspava.)

MUŽ.

Neka moj blagoslov s tobom počiva — ništa ti više ne mogu dati, ni sreće ni slave — a približuje se čas, u koji će trebati da se borim i djelujem s malo ljudi protiva mnogima. — Što će biti od tebe, pusta i sama i sred tisuće propástî, slijepa, slaba, djeteta i pjesnika ujedno, jadnog pjevača bez slušalaca, što živeš dušom preko granica zemlje, a tijelom prikovan zemlji — o nesrećni, najnesrećniji od angjela, o moj sine!

DOJILJA (s vrata.)

Moli vas gospodin savjetnik.

MUŽ.

Dobra moja Katarina, ostani kod maloga.

(ishodi.)

GJAK IZ KAVKAZA

polag

LERMONTOVA.

Iz ruskoga preveo

STJEPAN BUZOLIĆ.

I.

Nije čudo preminulo ljetâ,
Tamo, gdjeno Aragva vodica
S hladnom Kurom na putu se sreta,
I sl'jeva se, kô sestrom sestrica,
Ter putnika romonom veseli,
Dizao se samostan bijeli.

Putnik ništa tu ne vidi sada
No ostanke starodavnih krova,
I stupove razvaljenih zgrada,
I gomile srušenih svodova;
Ele vidi crkvice zidove
I visokog zvonika vrhove.

Ali mi ga ne blaži, kô prije,
S pozlaćenih svetih kadilnica
Slatki mirluh tamjan — mirodije,
Nit već čuje pobožnih pjesmica,
Što u crkvi, ili iznad groba
Oci pješe o popasno doba.

Tute sada starac sjedoglavi,
Polumrtav, u mirinah starih,
Stražu straži, samohran boravi;
Sv'jet zanj ne zna, a ni smrt ne mari;
Čuva, kukav, te grobove stare,
I prašinu s grobnih ploča tare.

Prah s njih tare, natpise otkriva,
Štono kažu o djedovâ slavi;
Sred natpisâ, tu natpis otsiva,
Što o caru glasovitu pravi,
Koji no se krune odrekao,
Ter Rusiji svoj narod predao.

Na Gjorgjiju, doba toga,
Sigje blagoslov od Boga. —
Ona tada lijepo cvala,
Šumna hlada uživala;
Prijatelju svom u krilu
Prezirala tugju silu.

II.

Ruski vogja s gore iznenada
K Tiflisu je nekoč dojezdio.
Sobom vodi nekog dječka mlada
Koga bješe negdje zapl'jenio.
S duga puta i s teškoga truda,
Mladom dječku iznemogla uda.

Šesto ljeto, regbi, doživio;
Plašljiv, sirov, kô srna iz gore;
Struka slaba, al' vitak je bio,
Poput trsta, što raste uz more.
No, za boli, u njeg se razvile
Sve duševne praotacâ sile.

Ljutu bolest, kojom ti se bori,
Postojano u srdašcu krije;
Dječje usne neće da otvori,
Nit uzdiše, niti suze lije,
Jelo znakom on bi odvrgao,
Ponosno se žićem rastavljao.

Tu ga sveti kalugjer zateče;
Nad sirotom srce mu se ganu,
Gostoljubnom vještinom priteče,
Da ga svede k svomu samostanu,
Te ga tute napita, nahrani,
I, b'jednomu, da život zahrani.

No, s početka, to njemu ne godi,
Nit što može da m' utješi srca;
Svoje danke samotan provodi;
Vid i uzdah k istoku mu vrca.
Kadgod na um rodni stan mu pane,
Bolnog srca oteščaju rane.

Danas, sutra, ropstvu se sklonio,
I viknuo slovu tugjinskomu;
Kalugjer ga sveti pokrstio,
Te, još nevješt tom sv'jetu bučnomu,
Svoje dobi za najljepšeg cvijeta
Kalugjerskog primi se zav'jeta.

Al kad jednoč iznenad pobiže,
O jeseni, u sred noći puste.
Planina se na daleko diže,
Dubrave je zastiraju guste;
Po bregovih i tamnih dubravah
Tri dni su ga iskali badava.

Napokon ga u stepi nagjoše,
Gdjeno gine bez sv'jesti i silâ;

Iznova ga k stanu prinesoše,
Bôca mi ga skončala nemila.
S teškog truda strašno je opao,
A od gladi, mal da ne, skapao.

Upitaš ga, ne da odgovora;
Danomice, nebog, se iščezava.
Kad prispjela posljednja mu hora
Božji čovjek k njem se približava,
Za njega se milom Bogu moli
I tješi ga u nemiloj boli.

Ponosno ga bônik prislušao,
Dokle starac r'ječi govorio;
Nakon toga, sve sile sabrao
I sijedom se starcu obratio,
Usne svoje napokon otvori,
Te ovako njemu odgovori:

III.

Hvala ti, starče čestiti;
Čast tvojoj revnoj duši;
Na moju čistu ispov'jed
Rado sad skloni uši.
Evo ću tebi slobodno
Otkriti srca rane,
Niti ću svoje mane
Tajiti pred nikim.

Dosada živom čovjeku
Ni ubah ne naudi';
Spoznat se s mojim djelima
Šta'š da ti dakle prudi?
Želiš mi saznat skrovitost,
Malo sam, joh! živio;

Sužanj sam svegjer bio,
Pod jarmom tugjinskim.

Kad bih odabrat mogao,
Takva bih žića dvoja
Za jedan sam pregorio,
Al prost... al usred boja!...
Za moga v'jeka čitava,
Strast me je jedna sama,
Al poput silna plama,
Zan'jela za sobom.

Ona mi dušu izgrizla
Kô crv po mojih žilah
Čim bi se Bogu molio,
Um bi mi zanosila
U žamor sv'jeta čarobna;
Gdje kule nebo tiču,
Gdje ljudi se natiču
S krilatim sokolom.

Groznim sam svojim suzama,
U tamnom noći krilu,
I svog sam srca čemerom
Pitô tu strast nemilu.
Tu svoju krivnju priznajem,
Pred c'jelim sv'jetom, sâm,
Al zato oprost odnikle
Neću da moljakam.

IV.

„Čemu si, starče, spasio
Višekrat žiće moje?...
Samohran, kô list otrgnut,
Istratih danke svoje.

Mladost mi, brajne, zelenu
Uguši mračna soba;
Za ludo jošte doba
Postadoh koludrom.

Otac i Majka, blažene
Te riječi, svakom' mile,
Ah, usni moje nikomu
Još nisu upravile.
Ti ćeš da ih se odreknem?
Ah, neće biti tako!
Jerbo su one jako
Prirasle srcu mom.

Svak se na sv'jetu ponosi
Domom i otadžbinom;
S znancem se milim sastaje
I s ljubeznom rodbinom.
Ja sam na sv'jetu jedini
Bez takvog milja, oče;
Nit imam grobne ploče,
Da nad njom plačem svog!

Nego sam Boga prizvao
Napokon za sv'jedoka,
Da neće odsle ni suze
Kanuti iz mog oka;
Da kad tad ino njedarce
Stisnuću k svomu krilu,
Da tako zgasim silu
Plamenog srca mog.

Ele me, kuku, prevari
Negdašnja slatka nada;
I taj mi sanak čarobni
Iščeznu iznenada.

U ovoj zemlji tugjinskoj,
Moja je vječna kob,
Sirotom vavjek ostati,
Živit i umr'jet rob!

V.

„Grob mene ništa ne straši:
Kaže nam sv'jet da tute
U hladnoj tmini vječito
Miruju strasti ljute.
Ele, za vavjek rastat se
Ovijem sv'jetom b'jelim
Kako 'š da, starče, želim,
Ja jošte mlad, još lud?

Pamtiš li čarne mladosti
Raskošja, slasti, jade?
Kad žarko sunce gledajuć
I zelene livade
S visokih kula rogljastih,
Od pustoga je milja
U tebi izobilja
Kucala mlada grud?

Kad sa sv'jeh strana obastrt
Zdravim i sv'ježim zrakom
Dječak iz zemlje tugjinske,
Slobodnim leteć krakom,
Nalik na mlada goluba,
Kroz proc'jep se verao
Buri se uklanjao
Od strâ u licu blijed?...

Od tebe, časna starino,
Prekrasni sv'jet odbjegnu;

Ti si, ne ja, pos'jedio;
Tebe slaboća stegnu.
Ne mame tebe požude:
Ti si se naživio,
Ti sv'jeta naužio....
Na mene sad je red.

VI.

„Pitaš me, šta sam vidio
Za te slobode svoje?...
Ponosna polja, dubrave,
Kićene perivoje
Gdje hrast uz hrasta granatog
Niže se u okolu,
Kô bratac kad u kolu
Uz brata igra svog.

Vidio sam ti glavice
Visokih, modrih brda,
Kojim se nagli potoci
Rastrgli rebra tvrda,
Ter sam im misô skrovitu
I ćud odgonenuo;
Kan da me nadahnuo
S višnjega neba Bog!

Odavna one vozduhom
Prostiru čvrste grude;
Duboki jaz ih rastavlja;
Sastat se svegjer žude;
Al ipak danci prolaze,
Za ljetom ljeto hrli,
Niti se još zagrli
Litica liticom.

Još sam planine vigjao
Dizat se k nebu gori,
Čudnim i sm'ješnim načinom
Kô san o rujnoj zori;
Miriše kano žrtvenik;
Glavica im se krije
Tamo gdje možno nije
Dopr'jet nit golubom.

A nad tim vrsim visokim
Oblačje se gomila,
I naglo leti k istoku
Iz tajnih svojih spila;
Nalik na karvan bijeli
Krilatih, brzih ptića,
Kad jatomce dolića
Da mjenja stari stan.

Sn'ježni sam Kavkaz vigjao
S daleka gdje u tami
Ponosno se je gizdao,
Ko alem dragi kami;
Te mi se srce razigra
I spali mi se mašta;
A da me pitaš, rašta?
Pita' bi u taman.

No neki glas otajstveni
Duši mi govorio:
U onih krasnih predjelih
I ti si boravio;
Te prošlost l'jepa, gizdava....
Jasna, kô jasni san,
Mladu mi um zanašala,
Dražila noć i dan... .

VII.

„Tad sam se umom svraćao
K očevoj kolibici,
I k našim stanom, rastrtim
Po pustoj okolici;
Čuh ržat konje pred veče,
Kadno ih prate kući,
I psetova lajući'
Čuh ti s daleka glas.

Na kućnom pragu opazih
Za jasne mjesečine,
Gdje starac, s'jed, crnomanjast,
Spred prijazne družine
Ozbiljna lica zasio
Od kopljâ i noževâ,
I zlatnijeh mačeva
Blistao vozduh vas.

Ostadoh smućen, začugjen
S prizora nenadnoga;
Ele taj prizor iščeznu
S' očinjeg vida moga,
Kakono sanak lagahni,
Kad slikam' svakog kroja
Bez reda i bez broja
Mami nam umni vid.

A otac moj?... Oboružan
Meni se predočio,
U onoj istoj odori
Koju je živ nosio;
Oružje s njega sivalo,
A oklop zveketao,
Ponosno izgledao,
Čvrst kano čvrsta hrid.

A mile moje sestrice,
Prijazna, ljupka lica,
Meni se tu prikazale,
U sladosnih zenicah;
Ter mi se čut ih činilo,
Gdje još, uz zipku moju,
Pjesnice krasne poju,
Da usnem slatkim snom....

Tud plitki potok niz dragu,
Žuboreć protjecao;
Na zlatnom p'jesku, djetetom,
Pri podne ja igrao,
Motreći kako pred kišom
Lastice lakokrile
U kolovrat se vile
Potočjim skorupom.

Pred veče pak uz ognjište,
U mirnom našem dvoru,
Na dugo se zabavljali,
U slatkom razgovoru;
I starih svojih djedova
Svak nas se sjećô rad,
Kadno je sv'jetom vladao
Blaženi mirni sklad.

VIII.

„Pitaš me, šta sam radio
U hvaljenoj slobodi?
Ja sam ti, za tad, živio...
Tada mi život ugodi;
A bez tih dana blaženih,
Kô što je starost tvoja,

Bio bi bez pokoja
Mladosti moje cv'jet.

Davno sam, davno žudio
K tim krasnim zemljam poći,
I k poljem tim uzoritim...
Ter usred strašne noći,
Kad vi, drhćuć spram olujom,
Nice na zemlju pali,
Pred otar ste ležali,
Ja šmigoh van... u s'vjet...

Ja sam se tada s olujom
Od srca pobratio!
Okom sam oblak sl'jedio
Rukama bl'jesk lovio....
Čim biste vi zam'jenili,
U mračnom stanu tom,
Taj časak l'jepog bratimstva
Ugodna srcu mom?...

IX.

„Za dugo ja sam bježao —
A ne znah kud ni kamo!
Staze mi ne razjasnila
Nit jedna zv'jezda samo!
Srcu mi nešto odlanu
I grud mi se odmori
Srčuć po gustoj gori
Lagahni noćni zrak.

Još sam ti dosta bježao,
Dok se ne umorio,
Te usred trave visoke
Na tle se naslonio:

Napetih slušah ušiju
Eda l' ću išta čuti
Oluja strašna ćuti,
Ne čujem ljucki trak.

Bl'jetkastu svjetlost puštala
Dugačka tanka ždraka,
Izmegju zemlje i neba
Noćnoga posred mraka.
Kroz tu sam svjetlost nazrio
Kao kad svića zora,
Vršje dalekih gora,
S mirnoga odra mog.

Čagalj, ko d'jete, kričao,
I žaoba ga stala;
Šarulja zmija preda mnom,
Kroz proc'jep se verala;
Nit sam se toga plašio,
I ja kô zv'jer sam bio,
Ko zmija sam plazio
Tugjinac izmed svog.

X.

„Poda mnom nagla bujica
Protječe i žamori,
Kan' da sto ljutih glasova
U jedan put zaori.
Romonom svojim, bez slova,
Kazat mi jasno znade
Vječite nje inade
S osornim klisuram.

Sad ti se za čas ustiša,
Sad opet zaromoni,

I štropot naglih valova
Kroz tihi sv'jet razgoni.
U to, po muklom vozduhu,
Uz pticu ptica pjeva,
A istok se od'jeva
U čarni zlatni plam.

Vjetarce ljupko lahori
Kroz listove zelene;
Mirisno cvijeće odahne,
Kô da se od sna prene;
Glavu, kô cv'jeće, podigoh,
Razgledah oko sebe....
U grudih mi prozebe
Srdašce s pusta strâ.

Nad bezdnom sam ti strminom
Ljegao povrh st'jene!
U njoj se ljuti valovi
Razbijaju i pjene;
Kao da duh nečastivi
U nje se sâm preseli
Kad s rajskih dvora b'jeli'
U jaz se skotura.

XI.

„Božiji krasni perivoj
Na okrug, pram mnom listâ;
Nebo ga poji suzicom,
Što se po travi blista;
Tanahna loza vinova
Vije se oko hrasta,
Gizda se, pupi, hvasta
Na grani zelenoj.

Visjeli o njoj grozdovi
Puncati i rumeni;
Nalik na divne nauške,
Što vise s uha ženi.
Te od trena je do trena
Vrvio sa sv'jeh strana
I l'jetao do granâ
Plašljivih ptica roj.

Ja sam se tada sagnuo
Do crne zemlje, s nova,
Ter stao slušat, začugjen,
Čarobni zvuk glasova.
S granâ su one šaptale,
Kano da sv'jetu prave
Sve tajne što se slave
Nebom i zemljicom.

Priroda sva je klicala,
Svečanog toga časa;
Samo čeljade oholo
Ne dalo svoga glasa.
Sve što sam onda s'jećao
Ne pamtim. Al bih rada
Tadašnja čuvstva, sada
Prestavit umu svom.

Svod se nebeski preda mnom
Prekrasnog jutra toga,
Toliko čist ukazao,
Da se je vidjet mogâ
Sami nebeski andjeo,
Kad s ovih niskih kraja
Put blaženoga raja
Upravlja polet svoj.

Toli je bio proziran,
I toli pun modrine!
Duša mi s vidom tonula
Kroz puste te dubine;
Dok mi te divne prikaze
Sasma ne rastjerao,
I žegjom mučit stao
Podnevne žege znoj.

XII.

„Tad sam se s vrha spuštao
K hlagjahnoj toj vodici;
Niz goli kamen puzao,
Držeć se o grančici.
Ter bi kad i kad poda mnom
Kamen s skotrljao,
I s brazdâ podizao,
U lagum, prašni dim.

Kamen bi tvoj zaškripnuo
Teke se zaigrao,
Dok ti ga gladni potočić
Napokon progutao;
Ter ja nad bezdnom visio....
Al mladost prosta, čila...
Ne bi se zastrašila
Pred časom samrtnim.

Kad sam se tu nakinio,
Srtajuć nizbrdice,
Vrutak mi gorski rashladi
Sumorno, potno lice;
Željno ti k vrutkom poteknem
Al netom tu banuo

Nekog sam glasa čuo
Nenadni, slatki huk.

Na makac lakih nožica,
Što no se za grm krile,
Grozni me trepet spopao,
I klonule mi sile.
Plašljivi pogled podignem
I slišat stah gdje stiže
K meni sve bliže, bliže…
Gjorgjanke mlade zvuk.

Zvuk toli živ i slobodan!
Pun slasti i veselja,
Kan' da se samo priviknu
Imenu prijateljâ.
Prosta to bila pjesmica,
No, zan'jela mi grud,
I duh nevidljiv, sutonom
Nju mi pripjeva svud.

XIII.

„Kundjer nad glavom držala
Gizdava djevojčica,
I uskom išla stazicom
Put bistrijeh vodica;
Idući niz stranu vrletnu,
Kadikad posrtala,
Te u sm'jeh udarala
S hodanja nevještog.

Lagahno ona stupala
I tanki duvak, mlada,
Desnicom vještom dizala,
I sapinjala s zada.

Bijelo lice njezino
I njedra ogoljela,
Kô zlato požutjela
S plamena sunčanog.

Znoj joj se s čela c'jedio,
I s djevojačkog lica;
Takova ljubav tajila
U plavijeh zenicah,
Te mi svu pamet popila;
A pogledi medeni
Razbudila u meni
Žestoki, strašni boj.

Zveči mi još po ušiju'
Kundjer i romon valâ,
Štono je sporim ručicam
Iz potoka crpala....
Tek što je ona odmakla,
Nešto se spokojio;
Krvi se povratio
Obični tečaj svoj.

Sporo se ona micala,
Al lagacko stupala,
Kano da teška bremena
Nije ni osjećala...
Struka je ona vilinskog,
I topoli naliči,
Kojom se polje diči
Kô svojom caricom.

Opazih nešto odalje
Sred magle hladne, guste,
Dizat se jednu uz drugu
Dv'je kolibice puste;

Nad jednom od njih, kroz odžak,
Mrki je dim sukljao,
I u vis se dizao
Vijuć se vozduhom.

Jošte ti živo pametim,
Kô da su pred očima,
Vratašca što se vrtjela
Na čvrstim stožerima...
— Ti se s tim jadim ne staraš;
Al da se staraš — vaj!
Pusti da dakle umire
Sa mnom moj osjećaj.

XIV.

„Kad mrkla noćca nastala
I trud me iskinio,
Umorne, b'jedne zenice
Sanak mi zaklopio...
Ele, mi bahnu iznova,
Kroz pokoj slatka sanka,
Milolika Gjorgjanka,
I zan'je moju grud.

Uzdahnem jedva, jedvice —
San mi se pretrgao.
Po divnom neba prostoru
Nada mnom mjesec sjao.
Za njim se oblak skrivao
Kano da pl'jen svoj slijedi,
I kaže u pogledî
Lupešku svoju ćud.

Širokim sv'jetom vladala
Noć mrkla i tišina;

Samo se vrsi srebrili
Po sniježnih planina.
Oni s daleka blistali
I meni u zenice
Sa potočne ravńice
Praskao živi sjaj.

Tamo, u pustoj kolibi,
Sad trepti, sad se trne
Neki plamečak bljetkasti:
Tako sred noći crne
Jasna se zv'jezda ugasi!
Tamo sam i ja htio....
Al tuda nijesam smio
Krenuti koračaj.

Vratit se k pragu očinskom
Bila mi cilj i nada;
S toga sam glad pretrpio,
S toga toliko stradah.
Ele sam zabašurio
U ovaj gaj i mrak,
I s očnjeg vida pustio
Rodnih mi gora trak. —

XV.

„Rukom sam, kô pob'jesnio,
Grnuo oštro šilje;
Kô očajan, se verao
Kroz trnje i kovilje.
Al sve mi bilo utaman.
Hrastom se hrast zapliće
Nikada dan ne sviće
Kukavom srcu mom.

Milijon crnih očiju
Noć u me upirala,
Strašnimi svoji pogledi
Kroz granje prodirala....
Sv'jest oko glave vrti se,
Penjem se uz vrh l'jesâ
Al l'jesi u nebesa
Kriju se tjemenom.

O tle sam umah gruhnuo,
Ter od pustoga jada
Rosnu sam zemlju grizao;
Tuga me silna svlada,
Te stadoh ljuto ječati...
Suze mi, suze... teku!
Al ipak ljuckom l'jeku
Vjeruj mi, ne bih rad.

Ja sam se svim otugjio
Čitavom ljuckom stvoru,
Nalik na zv'jer, što tumara
Kroz stepu il kroz goru.
Tvrdu ti vjeru zadajem
Jezik bih istrgao
Prije neg odabrao
Izmjenit čim moj jad.

XVI.

„Pamtis li? Za svog djetinstva
Ne prolih ni suzice;
Al tu se suzam, bez stida,
Oblilo moje lice.
Ko me tu mogô vidjeti,
Do granati dubovi,

I mjesec, štono plovi
Po nebu širokom!

Odosgo krasno opsuta
Tom jasnom mjesečinom,
Diljem i širom postrta
P'jeskom i mahovinom,
Golim i tvrdim hridinam
Skružena sa sv'jeh strana,
Sada se, gle! poljana
Širila preda mnom!

Iz nje, kô s'jena gjipila,
I prosjala dva krijesa...
Tot divlja zv'jer se sunula
Iz nekog gustog l'jesa.
Skakuće kano pomamna,
Igra se i oholi,
Dok se na p'jesak goli
Srušila na uznak.

To bio ris goropadni,
Pustošni gôso stari;
Kostinu golu ščepao,
Kvrčuć, njom zube kvari;
Krvavim str'jelja očima,
Vitkastim repom laska,
S glatkog mu runa praska
Srebreni užbin zrak.

Ja se na megdan spremio
Čvorastim teškim sukom,
U srcu krv mi zavrela...
Sudba mi krenu rukom...
Ele se otud uvjerih
Da, proti dušmanom,

I ja bih zna' se boriti
Za mili rod i dom!...

XVII.

„I ja se tu usadio,
A on po noćnih tminah
Razjaren stao vrndati
Oko svog dušmanina;
Ter jauk mukli, žalobni
Stao ga iznenada,
I čaponjkom od jada
Razgrće zemlji grud.

On bi se sad zaletio,
A sad se potulio,
I skokom jošte strašnijim
Samrću mi grozio...
Ele se ja ne l'jenio,
No sile sve sabrao
Matrakom nanj napao,
Niti sam uzalud.

Tute mu čelo prostrano
Kô sjekirom raspori'...
Kano čeljade jauknu
I na tle se obori.
Prem ga je svega oblio
Obilni krvav znoj,
Iz nova bojak zametnu,
Al bio smrtni boj!

XVIII.

„Na prsa on mi srnuo;
U grlo suk ugnao,

I njime dvaš zavrnuo;
On se zakoprcao;
Skrajnim se silam rvao,
Ter tu se oba svili,
Ko zmaji se borili,
Krepće neg' s drugom drug.

S njim sam se na tle srušio,
U mraku još rvao,
Toga me časa užasnog
Golemi strah spopao.
Kô vuk, kô ris u pustinji,
Ja vijao, skvičio;
Kô da me uzgojio
Zvjerinski, divlji lug.

Reć bi, već nisam slovio
Kano što ini ljudi. —
Toli su divljim načinom
Rikale moje grudi,
Kao da jošter, dočim sam
Djetešce ludo bio,
Nisam se priučio
No zvjerskoj kriki toj...

No dušman moj iznemaga,
Mota se i kobelja,
Teškijem dahom uzdiše,
Ukočen pogled strijelja —
Dok vječnim snom ne usnuo
Al smrt junački srio,
Silnim se premcem bio,
Kô što se bio boj!...

XIX.

„Jošte na mojih njedrijeh
Starče, na ovoj strani,
Očite vidiš tragove
Dubokoj, grdnoj rani.
Nije mi jošte zarasla;
Al studena zemljica
I mračna će grobnica
Pružit joj vječni l'jek.

Katkad je nebih osjeća',
Pak s nova bih sabrao
Sve sile, ter kroz šumnatu
Dubravu se verao....
Ja sam se svojim udesom
Utaman inadio,
E udes moj nemio
Sm'jehô se nad mnom v'jek.

XX.

„Izigjoh van iz dubrave.
Oskočila danica,
A jata zv'jezda nebeskih,
V'jernih mi pratilica,
Jasnost su svoju gubile.
Bregovi zarudili,
Hlapi se uzgor vili,
Plamtio gusti gaj.

Mukli taj žamor podolje
Vjetar je razganjao....
Na zemlju ja se stulio
I pomno ćutit stao;
Vjetarce mukom umuklo.

Tam' amo svrćem oči,
Tot napokon uoči'
Meni već poznat kraj.

Sâm sam se čudu čudio,
Nit' mogoh dokučiti,
Kako sam k svojoj tamnici,
Mogô se povratiti,
I puste danke provesti
U nadah svakog kroja,
Kineć se bez pokoja;
A kakav otud har?

Zar taj, što svoje mladosti
Za gizdavoga cv'jeta,
Tek što mi zasja smililo
Dragoga božjeg sv'jeta,
I tek što zvuk me zamami
Dubrave te zelene,
I slobode blažene
Tek što me zan'je čar,

Umah da u grob zanorim
S čemernim uzdisanjem
Za svetom svojom otadžbom,
I s varavim uzdanjem,
I vaših žalba s ukorom!...
Tom dvojbom zabrinuta,
Duša mi joh! zaluta,
Naumiv strašni san.

Pri tom, s dalekih bregova,
Po tišini vozduha,
Crkvenog zvona zvukovi
Zveknuli iznebuha.
Duša se moja svačemu

Dosjeti onog časa,
E zvuk je toga glasa
Bio mi jur poznan!

Ta on je jur razganjao
S djetinjeg vida moga
Čarobne, divne prikaze
Roda mi predragoga,
I čezne za pustolovjem,
Za konjma krilatima,
Za borbom s dušmanima,
Gdje ja sve nadvladaj!...

I ja bez suze, bez sile,
Njihov sam zvuk slušao
Kano da kogod iz srca
Svîm mi ga iztrgao —
Il u grud gvožgjem bio me.
Ter, smućen, mišljah tada,
Da neću već nikada
Vidjet svoj zavičaj.

XXI.

„Udes sam svoj doslužio!
Iz stepe parip čio
Nevještog b'jednog putnika
Na tle je oborio:
On iz daleka desi se
Na stazi ravnoj, kratkoj,
Što k otadžbini slatkoj
Kaže mu pravi put.

A ja pred njime? Snašlo me
Tisuća pustih jada;
Varavim svojim klapnjama,
Sad požuda, sad nada

Bolnu mi um zamamljaju.
Duh mi je, vjekomice,
Užasne te tamnice
Pečatom utisnut.

Tako ti cv'jetak tamnični
Mlohav i pust bitiše,
Sred vlažnih st'jena izniknuv,
Reć bi da jedva diše;
Mlagjahno lišće ne pruža,
No čezne svom žestinom
Za žarom i svjetlinom
Sunašca nebeskog.

Tu mnogo danâ čamio,
Dok neka ruka mila,
Nevoljom cv'jeta ganuta,
U vrt ga presadila,
Baš usred ruža rumenih;
Cv'jetak je izobilja
Nauži tute milja
Vozduha slobodnog.

Al šta mu, b'jednu, prudilo?
Tek zora zabijelila,
I zdraka sunca žeženog
Na cv'jet se oborila,
Al ti tvoj cv'jetak tamnični,
Prem brižno vospitan,
Ipak je, kukav, usaho,
Usnuo vječni san.

XXII.

„Kako je žarko sunašce
Taj cvijetak opurilo,
Tako svoj oganj nemili

Sad na me oborilo.
U busje glavu zaklonim,
Kô trnov v'jenac, trave
Usjale, oko glave
Viju se nada mnom.

Sama je zemlja dihala
Ognjem u moje lice;
S hridina čvrstih osvuda
Vrcale su varnice.
Božiji sv'jet, kô očajan,
Reć bi, je ogluhnio
I kao zaželio
Da usne tvrdim snom.

Baš da sam čuo pućkati
Žunastu prepelicu,
Il romon bistrog potoka,
Il cvrkat gospojicu!
No cigla zmija šarulja
Gmizala iz travicâ
Kô šarena nožnica
Zlatnijem natpisom.

Kakono žarko sunašce
Na njoj se koža sjala,
Tu se po p'jesku žeženom
Trostruko omotala. —
Sad, kano da je opari,
Ona ti naglo srne,
Rasuka i zavrne
Pod grmkom zelenim.

XXIII.

„Tiho se nebo obasu
Sunčan'jem svjetlilom;

Nazrjeh s daleka dv'je gore
Opstrte magluštinom,
Jednoj se baš nad legjama
Dizala gornja strana
Našega samostana
Na st'jeni zupčastoj.

Aragva s Kurom, žuboreć
Nizbrdo naglo hrli,
Otoku kitne obale
Srebrnim valom grli;
Kroz vitko busje zeleno
Valovi skupa teku,
Nit bi ih u svom teku
Stignuo korak moj.

Ja, da ću, pri tom, ustati,
Tot prizora nestalo.
Ja da ću sada viknuti,
Tot' grlo ohrapalo.
I u njem slovo umuklo.
Već sam ti umirao,
U meni um stradao
Pred smrtnim bunilom.

Tute se meni činilo
Ležat na vlažnom žalu,
Dubokom nekom potoku
Na strmom, kliskom zjalu.
Te na sve strane vozduhom
Noć pusta, veličajna,
Puna nebeskih tajna...
Širi se preda mnom.

Kô led studena vodica
Vječitu žegj mi gasi,

Valovim zvučnim romoni
Topla mi njedra kvasi....
Strah me je samo mučio
Da sanak me ne svlada,
Toliko ti nasladâ
Oćutih časa tog!....

Tu povrh glave, nada mnom
Za valom val se tiska,
Sunce se kroz te valove
Ljepše no mjesec liska.
Jatomce vodom pliskale
Šarolike ribice,
Gdje većma sjalo lice
Sunašca nebeskog.

Izmegju riba inijeh,
Jedna me navabila,
I svojim vještim laskanjem
Srce mi zamamila,
Zlatna joj ljustra na kičmi
Zelenkaste zenice,
Turobno, n'jezno lice,
Prodiran, živ odsjev.

Stvoru se tom nadiviti
Ne mogla duša moja.
Glasašcem svojim srebrnim
Riječice čudnog kroja
Meni je ona šaptala.
Sada ti pjevat stane,
Sad opet popostane. —
Ovaj joj bio pjev:

„Dijete moje, ostani
„Sa mnom u sred vodâ;

„U njih žiće ugodno —
„Pokoj, hlad, sloboda....

„Moje sestre sabraću
„Da kolo igramo,
„Da s tvog srca čemernog
„Tugu rastjeramo:

„Spi; tvoj krevet mekan je,
„Krov je tvoj proziran,
„Dne, godine, vjekove,
„Snićeš sanak miran.

„Ne tajim ti, miljenko,
„Da ja ljubim tebe,
„Kô val vodni drag si mi,
„Ljubim te kô sebe....“

„Dugo sam, dugo slišao;
Meni se pričinjalo,
Kao da vodâ valovje
Tihi svoj zvuk sl'jevalo
Sa zlatnim ribe slovima.
Moja se smuti sv'jest,
Smrklo mi sve pred očima
I padoh u nesv'jest.

XXIV.

„Tu si me tako zateka'
I k stanu dopeljao;
Sve što se potla sperilo,
Eto si već saznao.
I s t'jem sam sve dovršio.
A ti sad moje r'ječi
Il vjeruj, il ih n'ječi,
Starat se neću tim.

Samo me boli u srcu
Da mrtvu t'jelu momu,
Nećete dat da počine
U rodnom grobu svomu;
Da teško moje stradanje
I ime mi neznano
Ostaće zakopano
Pod st'jenam studenim.

XXV.

„Bog!... starče; nu mi ručicu:
Čuj kako moja gori....
Tajah taj plam od sladosti,
Al već mi grud izgori;
Sad mu već nesta njetila.
Duh moj sad vrca prost
K Onom što d'jeli svakomu
I tuge i radost.

XXVI.

„A kad već stanem umirat,
I to će bit do trena,
Truplo mi nos'te u vrta
Uz cv'jetna dva bagrena...
Svjež zrak tu diše mirluhom,
Tu gusta trava lista
I lišće zlatno blista
Pri zdraci sunčanoj.

Tamo me, bre položite;
Te plavi dan kad sine
Eda mi čas najposljednji
Pepeo otpočine.
Otuda Kavkaz vidi se!

Možda će on s glavicâ
Kroz dihanje vjetricâ
Poslat mi pozdrav svoj...

Ter nakon moje samrti
I opet zvuk mileni
Rodbine moje ljubezne
Dojuriti će k meni.
Tad će se meni činiti
Da drug, il brat, ručicu
Prinaša k momu licu
Kô da će znoj otrt.

Moj će se pepel razigrat
Kano kad rodna vila
U tebi stane pjevati,
O domovino mila;
Takovom mišlju opojen,
Evo ja, oče, siću
Radostan u grob, ni ću
Ikoga proklinjat."

OGRANCI

za istoriju Crne Gore

napisao

VUK VRČEVIĆ

I. Smrt Vladike Petra I.*) i povladičenje Petra II.**)

Godine 1837, dok sam ja onda u Budvi živio, sigje Vladika crnogorski Petar II. u nekad bivši Manastir pod Majine (daleko od Budve jedan čerek sata); ču za mene, te posla svojega gjakona Iva Popova Zeca, Austrijskog podanika iz Pobora, da bih pošao k njemu u Manastir, i tako sjutri dan rano krenemo iz Budve pješe s neopisanom radosti da se upoznam s mojim vrsnikom, oglašenim novim Vladikom crnogorskim.

On me uprav na prijateljsku dočekao, ne kao oni kojega sva Evropa danas i mrtva počituje i uvažava, nego na onu našu bracku. Po ručku reče mi: „Čuo sam g. Vrčeviću da vi imate krasan rukopis, pa sam vas potrudio da vas molim da mi ovu rukopisnu knjigu, što najljepše možete bez ikakve hitnje prepišete,

---

*) Za Rusima i Crnogorcima, koji su doletjeli bili god. 1806 da oslobode Dubrovnik od ruka franceskijeh, od krvnika naše nezavisnosti i blagostanja, sleglo se bilo na jata iz susjedne Turske, iz Boka i iz samijeh Konavala svakojega naroda na plijen i paljenje. Petar I. nastojao bi sa svom svojom snagom i pameti da zapriječi ono nemilo postupanje. Pa kad bi mu uzalud bila prijetnja, molba i sve njegovo neumorno vojštenje, zaklonio bi se pod svoj šator, ter tu plači i jadikuj. Pokojni Stjepan Devo, pridjevkom Šalac, iz Šumeta, pripovijedao je češće puta svomu župniku Stojanoviću, a ovaj meni, što je za onoga vremena slušao i vidio. Onda on bio djetičak, pa ga Crnogorci uzeli za potrkača sobom na Bosanku, gdje je vladika bio razapeo svoj šator. Pošlju ga jednom s čmulom na Glavicu da donese Gospodaru vode. A on ti u povratku smiono pod sami šator vladičin. Okamenih se na ulasku, pripovijedaše pokojni Devo, pri ovako čudnu prizoru. Sveti Petar sjedi; s laktom o koljenu a čelom u ruci; grozne mu suze niz obraze; nemilice se lupa drugom šakom, te sve plače i leleče: Rajo, rajo, ah! što to uradi, da od Boga ne nagješ! Ko te na to naćera; ovaki rasap da učiniš na žalost Dubrovniku, našoj dici, našemu alem-kamenu! — Biografu sv. Petra mi preporućujemo ovaj dogagjaj, koji stavlja pod novu svjetlost njegov plemeniti karakter i njegovo uzvišeno mišljenje političko. Objelodanivši ovo, naša je namjera bila samo da ispunimo žarkoj želji svoje duše i svetoj dužnosti istorika.

Urednik.

**) Ovo mi je sve po redu kazivao češće puta napomenuti vrsni starac Šenatur Stevan Perkov Vukotić jednu večer uz mesojegje 1853 god. po mojoj molbi, jer sam bio čuo i prije, ali ovako sve potanko nijesam prije znao.

*

i da mi stihove popunite pravopisnim znacima koja sam ja sva i svuda izostavio, bojeći se da ne bih gdje što pogriješio, jer pravo vi reći nijesam u znakove pravopisa toliko uspio kao u poeziju."

Drage volje, Vaše Visokopreosveštenstvo, ja mu odgovorim i počnem pregledati knjigu i čitati na komade neke i neke stihove. Nadslov ove knjige bio je „Svobodijada" u kojoj su bili, može se reći, opisati svi glavni bojevi izmegju Crnogoraca i Turaka od prvoga crnogorskoga vladaoca Vladike, poslije polaska Crnojevića u Mletke u tazbinu (gdje je i kosti ostavio), do posljednjega vladike Petra Petrovića, njegova počivšeg strica.*)

Ja sam dakle za 27. dana zasobice (osim nedjelja i praznika) u proljeće 1837 god. od jutra do večera besprestano prepišivao po želji Gospodara Vladike, onako kako sam najbolje umio i znao, a svaku večer vraćao se u Budvu, a u jutro iz Budve u Manastir. G. Vladika ponajviše bi se bavio gledajući jedne 200 ljudi, koji mu trapljahu zapuštane zemlje ispod Manastira, a kad bi bilo doba od ručka došao bi k meni i vazda pogledao kako radim, i rekao: hajde Vrčeviću ostavi sad pero, a prihvati veslo da ručamo, vrijeme je.

Više puta prekinuo bi mi radnju i vazda po nešto za mene važno a za njega smiješno pripovijedao, megju kojim najsmiješniji i najčudnovatiji način njegova rukopoleženja za Vladiku, poslije smrti Vladike Petra I.; i kako ga je striko Stanko (otac kneza Danila) udario šakom u bokove, da me — on veli — i danas boli.

Kad sam dakle u Crnu Goru došao, i pošto sam naumio da opisujem neke važnije dogagjaje, koje sam ja našao, ne samo da dokažem čudnovatost ovoga naroda, nego i za budućnu istoriju Crnegore, i želeći da opširno opišem postavljanje novog Vla-

*) Ovu je knjigu dosta poveliku poslje posvetio nadsljedniku Ruskog Prijestolja Aleksandru Nikolajeviću kao što se to vidjelo u predgovoru iste knjige.

dike i proglas novoga Gospodara Crnegore i Brdâ, zamolih rijetkoga starca g. Stevana Perkova Vukotića, jednog od vazdažnijih prvih poglavara onoga naroda, i on mi se obeća, te jednu večer dogje k meni (uz časne poste), i poče mi pripovijedati sve od početka do svršetka, a ja iz njegovih usta riječ po riječ prepisao kako slijedi.

„Kad se prestavi Sveti Petar, da mu je za slavu i milost, „ja sam se — veli mi Stevan — na Cetinje desio su sva mu tri „brata, Stijepom, Savom, i Tomom, i jošt su nekoliko biranih „Crnogoraca; te mi razašlji na sve crnogorske i bracke nahije „i plemena ljude da jave narodu da se Vladika prestavio; i da „glavari dogju na Cetinje da našega oca i branitelja sahranimo, „i da način iz brackoga dogovara učinimo za Crnugoru i Brda.

„Kroz dva, tri dana navrvlješe crnogorski i brcki glavari, „popovi i kalugjeri, kao da su krila imali, a ne da su došli „pješe na opanke.

„Onda su gospodine — Stevan veli — bila mučna i nesretnja vremena u Crnugoru! zakrvio se narod izmegju sebe. „Nahija s nahijom, pleme s plemenom, brastvo s brastvom, a „znaš ti našu staru i ćoravu rabotu, pa se mi glavari ubojasmo „da megju krvavce ne pane krv na Cetinje, te izigje najstariji „brat Svetoga Petra, Stijepo, i š njim mlagji brat Savo pred „svijem narodom vičući da svak čuje: „„O braćo Crnogorci i „„Brgjani! zaklinjemo vas Bogom i ovom Svetom Crkvom pred „„kojom smo, pa po tri puta u nakrst zemlje i svijeta! nemoj „„koji da danas zametne inada na Cetinje nego kao prava braća „„da složno ukopamo našega mitropolita Vladiku, i da iz dogo-„„vora vidimo način i potvrdimo onako kako najbolje vidimo za „„napredak, sreću, i slogu narodnju. Sad najprije pristupite vi „„nahijâ i plemenâ glavari da ufatite vrh mrtvoga Vladike ruke, „„a na ruke tvrdu božju vjeru do Mitrovadne, i ko ne poslušao, „„da Bog da jaki i ova sveta Gospogja, da se njegov trag iskopa „„od muškije glava!““ Kad ovo izustiše dva brata Stijepo, i

„Savo, onda mi svi glavari i svi od kuće Petrovića zavikasmo „jednogrlice: Amin! a za nama sav narod.

„Iznijesmo Svet. Petra pred crkvom, okupiše se svi oni „koji su od posla, te pro mrtva vladike rukovaše se i vjeru tvrdu ufatiše.

„Pošto se vjera u narodu ufati izigjosmo svi glavari s kućom „Petrovića pred Manastir, gdje bješe narod okupljen, donesoše kalu„gjeri Tastamenat počivšeg Vladike, i počesmo ga pred narodom „učiti. Svi se začudismo kad čusmo da veli: „„Ostavljam mjesto „„sebe, za nasljednika, mojega sinovca Rada, sina mojega brata „„Toma, pošto ne bi sugjeno Gjorgjiji Savovu sinu, jer se ne šće „„vladičiti u Rusiju nego se primio vojene ruske službe. Prepo„„ručujem, prvo G. Bogu, pa svemu narodu, mojega sinovca „„Rada, na kojega ostavljam moj blagoslov i svemu mojemu „„narodu, da on narodu bude za sreću i napredak, a narod nje„„mu. Koji bi se našao da se protivi ovoj mojoj naredbi ostav„„ljam na njega proklestvo i odgovornost na strašnome božjemu „„sudu. Amin.““

„Kad se prouči Tastamenat zavika Stanko Stijepov*) „„Jeste li čuli o narode! i pristajete li vi na ovo što je ostavio „„na samrtni konac moj stric a vaš Vladika Petar? A narod svi „„jednoglasice: Pristajemo i sretno nam bilo ako Bog da!““

„Narod ostade ispred Manastira — produžuje Stevan — „a mi se vratismo u Manastir i saranismo Vladiku u Crkvu „Manastirsku, a pošto ga saranismo, otidoše svi Petrovići u će„liju Svetoga Petra, pa i ja š njima, drugo niko. Dok započe „govoriti Savo, brat vladičin: „„A da nu braćo da se mi izmegju „„nas nešto na bracku razgovorimo i pošjetujemo: Vi svi znate „„i sva Crnagora da je počivši moj brat Vladika davno opremio

*) Stanko Stijepov bio je odvojio pameću od drugih Petrovića, tako da ga je vazda S. Petar za važne narodne poslove šiljao u Rusiju, u Beč, i u Srbiju. Kad je već ostario češće bi ga Vladika Petar II. pozvao na letinje, i više dana držao radi društva, jer uprav bješe originalni čovjek. Ja sam ga i ljubio i počitovao a i on mene.

„„mojega sina Gjorgjiju u Rusiju na knjige da bude vladika, pa „„meni se čini da ne bi pravo bilo da Rade bude nasljednik, „„nego moj sin Gjorgjije.““...... Stanko Stijepov ne dade mu odušiti, no ljutito pred svijema reče: „„Ma jesi li Striko pri „„sebe? Što zboriš ako Boga znaš! Gje je jutros Gjorgjije? Da „„je on htio moglo mu je biti, ali on pošto svrši školu ne šće „„se vratiti u ove prazne i gole gore, nego ode da služi cara „„ruskoga, i eno ga danas u Rusiju ovicijalem u konjaničku „„vojsku.““ U tome će odgovoriti Savo Stanku: „„Ako je u „„vojničku službu rusku nije u tursku, pak ga je lako dobaviti, „„a tebe je i svakome jednako já bio Gjorgje, já Rade, ko tebe: „„Gospodu pomolim sja, i ti njemu: Gospodi pomiluj.““ Sad se još više naljuti Stanko pa nastavi: „„Ne znam ja Striko druk- „„čije, nego kako je ostavio i naredio striko Vladika, i kako „„narod oće a ne kako ti oćeš, niti ću ja na moje ognjište no- „„siti kletvu vladičinu, a nećeš ni ti, jer je svako zlo i dobro „„mene i tebe zajedno; ja voliji i kukavicu u ruci, no sokola u „„planinu.““ Pa se okrenu na sve Petroviće i na mene pitajući: „„Zborim li braćo pravo kažite amanet vi božiji!““ Svi odgovo- „rismo: „„Drukčije i nemože nikako biti, nego kako je pokojni „„Vladika naredio.““

„Tu nije bilo mnogo čekanja nego — veli Stevan — o „poslu. Poručismo za Rada pokojnoga, i dvojicu, trojicu šiljasmo „po njega, a on čuo i šjetio se zašto ga zovemo pa se negdje „sakrio, te najposlije pokojni Stanko otide psujući ga, i jedva ga „k nama dovede; a mi š njime u crkvu, te mu obuci, ja i po- „kojni Stanko s pomoću staroga gjakona Zeca, sve što obukuje „vladika s noga od glave. Vladika pokojni od muke i stida go- „tovo da plače, i reče: „„što činite ljudi od mene Bog vi sudio! „„ne mogu ja vladičine aljine prije reda na sebe nedostojno stav- „„ljati.““ Stanko se na njega razvika: „„Muč tu! grijeh na moju „„dušu, ali je ovako u Crnu Goru, no na u lijevu ovu vladičinu „„šljaku, a na ovi veliki krst u desnu ruku, pa da te izvedemo

„„pred narodom, kojega ćeš sve u nakrst blagosivljati, a mi „„ćemo svi od naše kuće kraj tebe stajati, i ostali svi glavari „„od sviju plemena, no ajdemo u ime Boga!““ Pokojni Rade „Vladika nikad da izagje iz crkve, a Stanko, kao Stanko, naljuti „se pa ga udari jednom šakom u legja i istisnu ga iz Crkve, „govoreći: što se rgjo prepadaš i od koga se bojiš ili stidiš.*) „Evo već jedva izigje a mi za njim pred narodom, a Stanko: „„O narode evo nam u dobri čas i po nas i po svu Crnu Goru „„novi Vladika i Gospodar, nego svaki pristupaj k njemu i svaki „„ovako kao ja.““ Skide kapu, poljubi krst pa Vladiku u ruke, „a kad odstupi stade mu uza legja te mu prišapta: Blagosiv-„ljaj svakoga krstom. Pošto vigješe svi Petrovići Stanka, i oni „svi pristupiše redom, za njima svi narodnji glavari, pa cijeli „narod; a kad se ovo ovako svrši zazvoniše zvona na crkvu, a „zapucaše topovi, pa najpotle vas narod iz pušaka, da se nije „moglo od miline slušati.

„Mi se glavari vratismo s vladikom u Manastir gje smo „svi zajedno ručali, a narodu se iznese jelo i piće po livadama „svakoj Nahiji po napose.

„Poslije ručka izidosmo s Vladikom onako obučenijem kao „da će služiti Leturgjiju, te po narodu šetamo. Svak živi skače „ispred nas na nogama, i s kapicom u rukama doklen progjemo, „a Vladika pokojni svakoj nahiji: pomozi vi Bog braćo Crno-„gorci! A narod: sretan i čestit nam bio, novi Gospodaru!

„Bijaše divota pogledati onoliko sivih sokolova pod oru-„žjem, umirenih, sitih i veselih, gje na hiljade hodaju po poljani „kao paunovi, a pok. Vladika tek u svojoj 28 godini, zdrav mo-„mak, visok kao koplje, podičio nas glavare u one zlatotkane „aljine kao mlada i lijepa gjevojka svatove, i opet se povratismo

---

*) Napomenuh ja Stevanu smijući se kako mi pok. Vladika još u Manastiru pod Megućama pripovijedao za Stankovu šaku, i kako mi reče: Vjeruj mi Vrčeviću da je sva crkva odjeknula kako me jako zvešti, i da ne bjeh ručao zlo po mene.

„u Manastir, a narod na sve strane pofataše kola, te u pjevanje „i u pucanje iz pušaka.

„Šjutri dan rano otpustismo narod a ostade nas około 50 „narodnih poglavara da iznagjemo način o upravi i vladanju na„rodnjem. Postavismo narodni sud i nazvasmo ga „Šenat“, a „za sudnike izabrasmo 12 ljudi, t. j. jednoga vice presidenta „g. Pera Tomova, brata vladičina, i jedanaest Šenatura od naj„jačih plemena, i postavismo 40 perjanika, sve birane momke i „junake a od jaka brastva; a vrh svijeh nas kao Presidenta „pok. Vladiku.

„Platu godišnju ošjekosmo vice presidentu 600, šenaturima „po 100, a perjanicima po 40 ćesarova talijera, a Vladici re„kosmo da je sve za njega i za njegov trošak što se Manastirsko „nazivlje, i što Manastiru prihoda rane.

„U svako selo namjestismo kapetane, a po nahijama Voj„vode i Serdare, i svakome naredismo da naimenuje nekoliko „duševnih i poštenih ljudi uza se, i po mjeri dušâ onoga mjesta, „načine stražu (kao u Austriju rondare) pa da sve pomanje „stvari izmegju sebe sude, a za više da šilju sudu na Cetinje. „Niko od ovih narodnih kapetana, serdara, i straže, nije imao „ni jedne pare plaće na godinu, osim samo što su dijelili globe koje je narod plaćao za neka i neka pobilježena prestupljenja.

„No da ne zaboravim kazati — nastavi Stevan — za no„voga Vladiku; oćasmo da ga odma šiljemo u Rusiju da se vla„diči, ali on kaono ti pametan mladić reče nam: kako ću ovako „ne naučen ići u Rusiju da se vladičim ako Boga znate?! nije„sam no dvije godine u Kotor učio, a dvije tri na Toplu u „Kastelnovi kod Igumna Josifa Tropovića, pa mi treba jošt, i „koliko da znate! priučiti, pa onda otiti u Rusiju. On se po„kojnik predade nauci dan i noć, i poslije jedan mjesec dana „opremismo ga k vladici Pećkome s pismom i Mohurom narod„nim te ga zarhimandriti, i stajao je Arhimandritom sve do „proljeća, a vazda učio, pa ga opremismo, i Rusija nam ga za-

„vladiči, i darova mu svu novu okrutu vladičuju, jer mu ni jedna „od onijeh što imamo na Cetinje nije valjala no sve kratke do „koljena.*)

„A da ti je bilo vigjeti, moj Vrčeviću, gje smo mi šenaturi „u početku sigjeli i sudili prije nego pok. Vladika ogradi ovu „ljepotu od kuće? Duše mi moje grešne, ljepša je danas Gospo„dara kneza konjuška, pa evo vidiš za slavu Boga a za zdravlje „kuće Petrovića! je li ovo danas jedna mala carevina? A što „Bog da i u naprijed.“

Vidjeh ja u ovoga čovjeka upravo neku osobitu pamet, znao sam da ću još štogogj od njega pametno i važno čuti; a srećom desila se noć jesena, zamolih ga da još malo posjedi da, bih što od njega a on od mene čuo, i tako mi dobri starac dobrovoljno ugodi. Popismo još po jednu kafu, i dalje.

Upitam ga: A da moj dobri starče i brate srbine, što se tebi čini, i što govore Crnogorci o ovoj novoj promjeni vlade crnogorske? Misli li narod da je bolje imati za gospodara kneza no vladiku, a i tebi kako se čini, pravo mi kaži? A on meni:

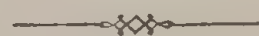
„Ja mislim da gospodar knez zna što čini, i mislim da ne bi puštio bolje ime a uzeo manje na sebe, kad mu je moglo biti da bira ovo hoću a ovo neću; a naš prosti siromašni narod ne zna ni kad je sitan; a ma opet neko prtlja tako a neko ovako, kao kad čovjek kroz oganj bunca. Čuo sam od pametnih ljudi da je ime „knez“ veliko ime i najveće poslije cara i kralja, pa ne znam kako će se naš knez moći usporediti uz druge kneževe, koji od velika bogastva ni sami ne znadu šta će s parom raditi, a Bog im je dao od davna gospostvo, prije i poslije Kosova, a desili se u sretnje i bogate zemlje; a mi? Desili se u

*) Uvjeravali su me mnogi stari crnogorci, pa i isti g. Stevan Perkov da se u Crnu Goru još nije ragjalo visočijega i u svemu sarazmjerna (krupna i ugledna) niti pak u licu vigjenijega od pok. Vladike Petra II. Nu ja u mome vijeku nigdje u svijetu onako visoka, krupna i ljucke dike nijesam vidio, a za njegov um ne treba mi kazivati.

ovoj jadnoj spućenoj gori, niti je kader knez nas pomoći, ni mi kneza — prazna ruka mrtvoj druga — govori se. Ovo je nešto mnogo na visoko popeto za nas i njega, ama daj Bože sprama dobru. Pravi knez srpski propade na Kosovu, pa i pravi serdari i vojvode, a toga danas više nema. Eto bajagi nazivlje se da Serbija ima kneza i Bože im ga podrži! Ali kakva je to kneževina kad i dan današnji turčinu plaća svake godine danak? to se kod mene zove „na glasu ružica a na domu tužica;“ no opet bolje onako no kao što je do Karagjorgja bilo te se danas pred svijetom diče i ponose. A ovi naš mladi knez Danilo nema se čim drugo ponositi osim ovom šakom gorskih hajduka, kojima je otac i majka nož i puška, a kuća i baština svojih deset nokata, da se muči da mu oči prsnu, a sva sreća i uživanje, ova sloboda o kojoj se borimo s turcima i latinima jošt od Kosova, i nema, ja mislim, nigdje po granicama jedan kamen, koji nije s ljuckom krvlju poštrapan. Eto kakvo je naše kameno življenje! Duše mi moje, meni se čini da ovgje ne bi niko do gjavola (nalet ga bilo) i nas živjeli, ni ove jade i muku od povoja do pokrova podnosili.“

Ja mu odgovorim: „A zar ti se malo čini Stevane to što si mi sad kazao? Sve narod narodu, a čovjek čovjeku zavidi, jer svaki svoje muke podnosi a za tugje niti čuje niti zna, i dobro je rekao pok. Vladika u Gorskom Vijencu:

— Ni ko sretan, ni ko zadovoljan,
Sve se čovjek bruka sa čovjekom,
Gleda majmun sebe u zrcalo;
A ko oće vječno da živuje,
Mučenik je ovoga svijeta.“ —

II. Osuda na smrt jedne žene, koja je ubila nehotice svojega muža.

Koliko je meni poznato, do danas se nije dalo čuti ni u Crnoj gori ni po Hercegovini, kao ni po Boki Kotorskoj da je čovjek svoju ženu ubio, ili nagovorio koga da je ubije; i kad bi mu do kakve nevolje došlo, meni se čini da bi prije sebe no svoju, ali čiju mu drago, ženu na smrt ubio, jer kod sva ova tri naroda nema čovjeku više sramote, no da bi ženu makar nehotice ili u boju smaknuo; ali opet rijetki su oni muževi koji, daj budi, nije jednom u svom vijeku izbio, (obično čibukom a zamlatnicom i bez broja); no sa svim tim on ženu i ljubi i počituje, premda ni njoj istoj, a kamo li kome drugome, on to čini znati, ali hoće da ga se boji, da ga sluša i da mu je pokorna.

Na protiv imamo mnogo primjera da su žene svoje muževe ubijale, ili navele drugoga da ga ubije; jer glupa prostota ne razmišlja drugo no da se samo osveti; dakle po prirodi četveronožnoj a ne ljuckoj. I evo i drugoga slučaja u Crnoj Gori da je žena svoga muža ubila. U početku vidi se da je bilo nehotice, ali u svršetku vidjeće se njezino zvijersko, a ne žensko, postupanje. Evo kako:

U Aprilu mjesecu dovedoše Crmničani jednu ženu na Cetinje, i š njom dva njezina sinčića (jednome bješe okolo 14. a drugome 9. godina) kao svjedoke učinjenog ubijstva; i kad dočuh da uljegoše u Biljardu, otidem i ja da slušam kako je bilo, i kako će ona dva sinčića na mater svjedočiti da im je oca ubila. Dakle počeše pitanja i odgovori —

KNEZ „Šta je bilo ljudi?“

BRAT onoga te je poginuo „Evo Gospodaru poginu mi brat pašjom a ne junačkom smrću, i na moju kuću postade no-

va kletva, da nas svijet po prstu i po grdilu kazuje i da pas pasu za našu bruku priča."

KNEZ „A ko ga ubi?"

BRAT „Evo ova moja kučka, a ne snaha, ubi muža; ubila je sablja božja da bog da!"

KNEZ „Kako ga ubi bolan! i zašto?"

BRAT „A jadi je njezini znali! kao što mene znadu za onakim bratom. Ne znam ti, Gospodaru, što kazat, nego juče ispred podna dogjoše ovo dvoje gjece iz polja doma, i svijem putem prekukaše; te ja k njima potrči i upitaj: šta vi je zla vi sreća!? a oni mene kroz plač obadva: Ah za boga, striko, ubi nam neko oca! Kakva oca, zadesili vas jadi! a gje vam je mater? A oni mi kažu da ne znadu nego da su je vigjeli gje uz polja bježi kad su u jednom prisoju jarad čuvali. Povikni ja tada: ko je vitez! pogibe mi brat, igje li ikoga! dok skočiše nekoliko ljudi iz komšiluka, te mi u poćeru za ovom kučkom po onome tragu kuda su nam gjeca kazala, a u putu svakoga: je li je ko vidio; te nam neki čobani kazaše da je minula put turske granice i općine Bara. Kad čusmo, pridadosmo nogama, i poteci na vrat i na nos i jedva je stigni više Bara i uhvati. Pitamo je: gje ti je muž? a ona nama: ostanuo je u polje okopavajući rumetin (kukuruz). Uzesmo je megju se i rekosmo: ajde kazuj nam put gje si ga ostavila. Putujući počnemo je kušati da nam što kaže, ne bismo li štogoć razabrali, a kažemo joj kako su nam ova dva njezina sinčića javili da im je otac poginuo, no neznamo gje ni ko ga ubi; a ona od prve u ašanje i u kletvu da ništa ne zna. U toliko jedan od našije zavika: a što ti je kujo ta gunj na tebe krvav? (pokaže gospodaru prstom i reče:) evo se i sad vide nekolike kaplje krvi. Ona se na ovo pitanje prenemoga i sva u obrazu kao krpa poblijegje i ne znade više šta da zbori, nego poče da sama sebe malo otkrije govoreći: — jutros kad sam mu ručak nosila malo sam se odocnila bila, pa kad dogjoh poče me ružiti i uze čibuk te po me-

ne, evo vidite kako mi je glavu nagrdio. — Diže krpu s glave i, valja umirat te pravo kazat, vigjesmo da joj jošt krv iz glave tecijaše, a ja joj rekoh: ništa zato, no ajdemo gje je okopavao rumetin, jer kad su ga gjeca zvali nije im se ozvao. Dogjosmo gje je pokojnik okopavao rumetin, kad li ga ni mrtva ni živa nema. Počeh ga na glas zvati, i videći da se neodazivlje te mi svi u naokolo traži ga, i jedva opazismo, pri jednome okrajku, u rumetin jedan stog zemlje i vidimo da je oni isti dan prekopana, a u jednom grmenu bačena pusta motika. Prifatimo je; kad li joj uši i po držala u goloj krvi. Odma se došjetimo da ga je ona motikom — a niko drugi — ubila; otkopamo ga, i kad mu nagjemo svu glavu zdroždenu, počnemo se nad njim biti šakama u glavu, i kukati; napravismo nosilja te š njim doma i ukopaj ga sinoć; a evo jutros došli k tebe da ti našu pogibiju i bruku javimo, i doveli ovu pašju ogotinu; i svi mi na našu dušu mičemo da ga niko do nje nije ubio, pa sad čini od nas i od nje kako te Bog i tvoj pravi sud uči."

KNEZ. (put one žene) „Kazuj pašjakinjo! zašto ubi svojega domaćina? Ko te nagovorio?

ŽENA. „Ja ih samo, Gospodaru, slušam što zbore i smijem se njiovoj budalaštini. Možeš li ti, Gospodaru, vjerovati da sam ga ja ubila? Gje bih svoga domaćina ubila ako boga znaš! I dok je on živ bio, na čudu sam i na tešku muku udarala, da svoju gjecu proranimo; a kamo li ću moć sad bez njega?"

SIN STARIJI (obeči na nju oba oka): „Jesi ga ti, kuško, a ne majko, ubila, a niko drugi; ali ćeš mi ga ako bog da glavom platiti!" — I knez i svi senaturi začudiše se bistroći uma, srcu i očima ovoga djeteta. Pak

KNEZ. „Da nu ti dijete pravo i čisto kazuj sve ono što si vidio i čuo, a ako išta slažeš, dušu ćeš pod tojagama danas na Cetinje izpuštiti."

SIN STARIJI. „Bijasmo, Gospodaru, jučer rano, ja i ovi moj mlagji brat, izagnali jarad u jednu stranu niže kuća, i

šjedeći na jednome kršu, ugledamo nesretnjega oca gje okopava rumetin, jedan puškomet od nas daleko, i ja mu se iza glasa javi da zna gje smo, a on nama preporuči da čuvamo, da nebi jarad česovu štetu učinili. Okolo ručanjeg doba, vigjosmo mater gje ocu pokojnomu nosaše ručak i mi joj se javismo, i ona nama. Kad je sišla do oca, čusmo gje je nešto u veliko psovaše, i vigjosmo da je poče biti čibukom, a mi obojica počesmo kod jaradi plakati; žao nam majku! dok na jedan put vigjosmo da otac u rumetin pade, kao da ga neko puškom ubi, pa malo stavše, vigjosmo majku da sve nešto motikom zamahnivaše. U oni čas mi promislimo da je tata sio da ruča, a majka da okopava rumetin; kad li na jedan put vigjosmo je gje pobježe uz onu goru, te mi obojica zovi majku, koju vidimo, i oca; kojega ne vidimo; no nam se niko ne odazivlje; te mi ostavi jarad i bježi doma kukajući i klikujući strika, da poteče onamo, jer bez neke pogibije ne bi mater bježala, nego bi nam se odazvala. Ja drugo ne znam ništa nego ti je striko kazao.“

ŽENA (srdito na sina). „Muči, sinko, stale ti s kamenom! Pak sam ti ja oca ubila, je li? Tako mi sinko dočekao večeri!“

SIN. „Ti, a da ko? Što učini da od Boga nagješ!? ti nam ubi oca i ranitelja, a sud će tebe, te mi siročad i bez oca i bez matere. A zašto to jadna majko!?...... (prekide mu plač i jecanje govor).“

ŽENA. „Nijesam, Gospodaru, ni pomislila a kamo li to krvno gjelo učinila, tako mi ovoga i onoga vječnoga svijeta, i tako mi se š njim duša na oni svijet ne prepredala!“

SIN. „Tako da nijesi i kamo moja sreća! A da ko ga drugi osim tebe i tvojega vraga ubi? Da ga je iko drugi ubio ja bih i čuo i vidio, ali kod vas dvojice ne bi niko živ, nego ga ubi bezdušnice, paski, a ne kao čovjeka. Lele mene moj tata!“ (opet u plač i poče se tuči šakama u glavu).

KNEZ (put žene). „Da nu ti kazuj zašto ga ubi, a ne pomaga ti ni ašanje ni pravdanje, e ti sve jedno biva, boža ti je

po sto puta vjera! e se čisto vidi da ga nije niko osim tebe ubio."

SENATURI SVI. „Niko drugi Gospodaru! čista ti i boža vjera! nije treba ni misliti a kamo li razložiti; nego (put žene) kazuj kučko! zašto ga ubi, ili ko te na zlo podgovori, ne bi li ti, daj budi, štogoć duši lakše bilo, a život ti ne otkupi da daš za nj tri careva grada!"

ŽENA. Nijesam, gospodo, tako mi......

JEDAN SENATUR: (prekine joj riječ) „Ostavi to nijekanje i kletve, a sve ti barabar biva! Da ga je ko drugi ubio, ne bi ga zakopavao! Ti ga nagje živa, gjeca su gledala, pa ga sve na jedan put ne stade, a ti onda dimove (pobježe) uz goru! mišljaše da ćeš pobjeći, ali te Bog i ona prava krv smela, te nijesi znala što ćeš, nego kazuj kako je bilo, a ako nećeš na lijepe, ono ćeš ispod tojaga, jer megju nas ni slična, a kamo li očigledna laž, ne prima, niti se mi znamo šaliti. Ako pravo kažeš i ako vidimo ikakve prilike da ti je do nevolje bilo, ili da te ko na zlo nagovorio, može biti da će ti lakše i životu i duši biti."

ŽENA: „A da pošto je tako Gospodaru i ostala Gospodo! ja ću vam pred smrt sve kazati, e vigju da umirem i nebi li mi što duši lakše bilo pred Bogom, a pred vama životu mome; a sve ću pravo kazat, tako mi duša paski ne ispanula! On pokojnik bijaše čovjek srdite naravi i za najmanju rabotu kidiša mi životu s čibukom, kao po konju. Juče mojom nesrećom malo se odocnih ponijeti mu ručak na radnju, pa teke me vigje, spopade čibuk te po mene kudjer mu se desilo; evo mi šjedoka glave i (zavine rukav uz mišice) ove modrice; i kad vigjoh da će me na smrt ubiti, nekako mu se otrgnem i mojom nesrećom skopah jedan kamen — mogu vi se zakleti tri puta za tri jutra na kovčeg Svetoga Petra, da ne bješe viši od dobra oraha, i pogodim ga u slijepo oko; a on na vrh perčina, kao da ga s neba grom ubi. U oni čas, zar mi gjavo poloka pamet, ne pobjegoh

doma nego iskopah moju kuću, jer promislih: kad se on razabere, mene više ni od njega ni od suda nije stanja u Crnu Goru, nego idem ga ubiti, dako se obije na koga drugoga, te uzmi motiku i udrih ga tri četiri puta motikom u glavu, i zakopah ga u jednu rupu gje su ga i našli, i naumila bijah pobjeći u Bar, da se onamo obestrvim, i da za me niko ne zna da sam živa, pak mi evo ne bi sugjeno, nego da ga životom platim; a ne žalim ni život jer bi mi za sramotu i prijekor služio, dok bih goć živa bila, ali žalim ovo dvoje siročadi što će sad i bez oca i bez majke.“

Oni joj mlagji sin ciknu u plač, kao zmija, i pritrča k materi te je zagrli rukama okolo pasa, kao bajagi da je on neće puštit da je ubiju, govoreći joj: Neće tebe, moja mamo, naš Gospodar ubiti, ele što ćemo mi i bez tate i bez majke.

STARIJI SIN (ukori mlagjega brekom). „Muči tu smetenjače! Ako nam Gospodar ne osveti baba a da ko će? a da nije gospodareva suda, ja bih je ubio, i na moju je dušu makao ako me i rodila! a zašto nas je otac rodio, nego ako ga ko ubije da ga osvetimo, a da što misliš?“ Čujući knez riječi starijega joj sina, pa da okuša dijete, upita ga: „A bili je ti ubio tvojom rukom ako je mi na smrt osudimo?“ A dijete njemu: „Gospodaru! ako mi ti zapoviješ ja oću, ali bih radiji da je tvoji perjanici smaknu nego ja, da na mene ne ostane nova kletva, što sam svoju majku ubio.“

KNEZ. „Ajte, izidite svi nadvor, a vi perjanici zatvorite ovu ženu u tamnicu. Pa pošto svi izagjoše, upita šenature: Što ćemo od ovoga vraga? Smrt je čisto zaslužila, ali što će ovo dvoje nevino sirotne gjece?“

JEDAN SENATUR. „Na nju, Gospodaru, prokletu gomilu! pod kamenje kučku! a da kako, Gospodaru, ako boga znaš? ubiti svoga muža, ni te ni ove, pak da joj se život oprosti je li?“

DRUGI SENATUR. „Ako ga je zar ne hteći prvi put kamenom udrila, zašto pogje posle da ga motikom u glavu kao krmka tuče?“

TREĆI SENATUR. „Duše mi, Gospodaru, ako se ovoj ženi život oprosti, nije već treba da nikad nikoga na smrt osudimo. Ma što, duše mi ne bi već smio muž sa svojom ženom ni da leži, a kamo li da je izbije, nego bih ja, ako vi velite, da je objesimo na izgled svijeta i da se druge zle žene kaliže i svojijem muževima da su pokorne.“

KNEZ. „Dakle velite li svi da je smaknemo?“

SVI. „Smaknuti Gospodaru! Boža ti je vjera! a da kako? a sad kako ti rečeš, ili ćemo je pod kamenje ili objesiti.“

KNEZ. „Progjte se ljudi kamenovanja, to je gadno i čuti a kamo li gledati; neću ja toga više u moju zemlju; nego neka je njezina porodica objese na Crmnički pazar, i neka visi tri četiri dana na izgled i primjer narodu; a ovu gjecu neka ih stric primi doklen se radnje i oružja prifate.“

Dadoše, bratu onoga ubjenoga, pismenu osudu od smrti da se na Vir Crmnički objesi u prvu negjelju kad je pazarni dan, koje je i slijedovalo sve u redu.

III. Kratko pregledanje Omer Pašine vojne na Crnu Goru god. 1853.

Poslje žabljačkog vojevanja htio je svijetli knez Danilo, kao novi gospodar Crne Gore, svečano Božić da proslavi, i sazove nekoliko prvijenaca Crnogorskih i Brdskih, megju kojim je bio i rijetki starac Stevan Perković Vukotić šenatur; i tako smo po

starinskom običaju onoga naroda, badnjacima, pucanjem iz pušaka i topova, i svakojakijem pjevanjem veselo Božić proveli u najboljem društvu. No turci ne dadoše se do maloga Božića (nove godine) ovako veseliti.

Na Božji dan, ispred noći, dogje knezu nepovoljni glas, da se na sve strane okuplja silna turska vojska, i da misli udariti na Crnu Goru, pod upravom Seraščera Omer Paše; koje se treći dan obistini, jer prva udari na selo Martiniće u Pipere pred kojom je bio Osman Paša Skadarski.

Odmah kad ovi nemili glas za kneza i sve Cernogorce prispije, učini knez jedan dogovor sa svoja dva strica, Perom i Gjorgjiom, i s onim starješinama te su na Cetinju božićevali, kako će vojsku tursku dočekati, i na koje strane, i koliko gdje koje vojske opremiti. Budući da ovo nije prvi put Tnrčin na Crnu Goru udarao, i sa sviju strana, tako se svi suglase, da će s četiri strane udariti (kao što se poslje i obistinilo), t. j. jedna vojska na Crmničku Nahiju, druga u Brda, poljem od Martinića, treća preko Ostroga, a četvrta od Grahova.

U Crnicu spremi dakle knez g. Gjorgjiju kao predvoditelja one Nahije; u Martiniće g. Pera i Serdara Mila Martinovića; u Ostrog svojega brata g. Mirka; a on s katunskom Nahijom ode u Kčevo, da ne bi Turci pro planinice prodrli od strane Nikšića, i da se nebi sjedinili s onom turskom vojskom i ufatila Crnu Goru u tor.

Glavni zapovjednik od sve četiri turske vojske Seraščer Omer Paša, učinio je svoj sredotočni logor u Spuško polje, otkuda je poslje, zbog velike zime, morao preći u Šeher Podgoricu, gdje se do malo dana vjenčao s trećom ženom, i odonud je svoje zapovijedi na sve strane opravljao, vojne izvještaje primao, i snužnim nabavljao one dvije vojske od istoka t. j. od Crmnice i Martinića.

Mnogi su pogranični Crnogorski serdari i vojvode sa zakletvom uvjeravali da je bilo turske vojske na četiri strane regulaša

i narodnje, bosanske, hercegovačke i arnautluka od 60 do 70 hiljada.

Piperi, a osobito Martinići, u prvi boj junački su se podnijeli, ali kad su vidjeli da je nepregledna turska vojska, i da joj se ne mogu održati, povuku se u one kršovite planine, a sve starce, žene i djecu posakrivaju kroz one gorske pećine, a sve četveronožne opreme u unutrenost Crne Gore, put Morače i Drobnjaka.

Okolo dvije stotine porodica, posve siromašnih, doleće na Cetinje, gladnih, golih, bosih; i ko tu muku i ljutu nevolju nije vidio, ne zna cijeniti ljucke žalosti. Stotinu grbavih staraca i starica na štapu, u najveći jek od zime, gdje po snijegu bosonogi gaze; mnoge žene s kolijevkama uprćene, i u njima jadna luda djeca od sise, mnoge uprtile po jedno i po dvoje djece okolo vrata, ničim drugo pokrivene nego jednom prnjavom strukom ispod koje vire gole nožice bijedne djece.

Kad ih ugledasmo ja i ajutanat Bjeladinović, koji smo sami su dva poslužitelja bili na Cetinju ostanuli, svak može lako domisliti se, kako nam je na srcu i na duši bilo vidjeti ovoliko najnesretnjijeg roba i groba. — A sad? upitasmo jedan drugoga. Lasno je bilo nasitit ih, no gdje su kuće za ovoliki narod? Tu nije bilo vremena da se razgagje, no da se pogagje gdje ćemo š njima. Najprije popunimo sav manastir a ono što preteče, po nekim manastirskim pojatama i u dvije konjuške. Imali smo srećom dosta hljeba, beškota, oriza i rakije, koje nam je austrijska vlada odmah u početku poslala, i kneževih drva, te kroz dvije ure sve bi namješteno, hljebom nahranjeno i rakijom napojeno i vatrom ogrijano; i tako im se jedva duh povratio.

Osim ovih porodica mnoge su izostale na Crnojevića rijeci, jer je znao g. Knez da nema za više mjesta na Cetinju, kojima smo po zapovijedi Gospodarevoj onamo na svoje vrijeme šiljali po tri plete na svako čeljade, kako mogu sebi hljeba kupiti. — Dostojno je spomenuti veliko veledušje starog protopopa

Andrije Pejovića iz riječke Nahije, koji je prodavao iz svoje žitnice ovim siromašnim porodicama 4 bagaša, t. j. 120 mletačkih litara kukuruza za talijer, a stavi še, u svoja tri mlina bez ikakva ujma samlio.

No da se opet povratim o boju. G. Pero i Serdar Milo junački ali vrlo opasno po njih i po njihovu vojsku, da bi prije pritekli u pomoć Crnogrcima, koji su u manastir Ostrog bili opkoljeni, prevezu se u neka korita s onu stranu vode Morače, u kojima jedva se mogu prevesti četvorica, i kad dogju u selo Vražegrmce kažu im neki starci da je g. Mirko, brat knežev, i znameniti junak i Šenatur Novica Cerović su 29 Crnogoraca i s kalugjerima zatvoren u gornjem manastiru gdje je sveti Vasilije, i da su ih Turci opkolili, i da su prošli tri dana i tri noći da se junački brane gledajuć smrt pred očima.

Kad čuše g. Pero i Serdar Milo ovi nemili glas, polete kao toliko krilatih lavova put Ostroga, ali se iznenada stuče s jedne 200 turskog soldata, te jedni na druge krvnički juriše i pomiješaju kao vukovi u torini. — Neumrli junak Gjuro Prelov Martinović, ondašnji kapetan perjanički, oni je dan tri turska soldata pod mušketom žive ufatio i svezao, pa poslije na Cetinje žive doveo, gdje su do svršetka boja živjeli i povraćeni Omer Paši s ostalijem zarobljenicima. Mnogi drugi Crnogorci od Perove vojske posjekli su po dvije glave. U sve donešeno na Cetinje 76 glava turskijeh i mnogo mušketa i sabalja askerskijeh

Oni Crnogorci koji su više od jedne glave posjekli, nijesu mogli nositi čitave glave, nego su samo nosove i brke kidali, i na jedan štapić nanizali. —

Srećom, nije Crnogorce, onaj dan, opazila ona veća i glavna turska vojska iz manastira Ostroga, a kad Pero pomoli na pogled manastira i vidje da je množina turske vojske od prilike po 5 na jednoga Crnogorca, reče Serdaru Milu i nekim Bajičkim glavarima: „Ja bih, braćo, da se bez manje bruke i naše pogibije istim putem povratimo, kad je Bog i sv. Vasilije dao, da su

Mirko i Novica s družinom eno pobjegli u gornji manastir, gdje im sva turska ordija ne može nauditi, jer imaju džebane, hrane i vode, i kad je Bog dao da smo danas dosta junaštva učinili. Vidite li kolika je silna turska vojska okolo manastira s topovima? Mi im ne smijemo udariti, no da potrošimo naše glave u ludo junaštvo; a da bi smo im i udarili, navreće Derviš pašina vojska s planinice, a mi nemamo gdje bježati, ako do teške muke bude, nego u vodu.“ Tako se povrate svi prevozeći se u onome istome koritu, i preniješe sobom tri mrtva i pešest ranjenih Crnogoraca, i udružiše se s vojskom g. kneza u Cernici na granici Kčeva.

Od početka, kad se boj zadio, ja i g. Bjeladinović pošiljali smo žene u Kotor za puščani prah, i onamo šiljali gdje je nestajalo fišeka. Imali smo 35 ljudi Podgoričana, te na Crnovića rijeku žive, koji su kao vještaci dan i noć fišeke savijali a pripomagalo im je nekoliko djece Cetinjske.

Primali smo od mnogo strana novce, kao od ruskog Konsula u Dubrovniku g. Jeremile Gagića, i od Austrinske vlade, preko ondašnjeg cirkula Kotorskog g. Stefana Dojmi; od pravoslavnog općinstva trestinskog u jedan put šest hiljada u srebru Bavareza, i najpotlje od jednog nepoznatog dobročinca, preko Špira Gopčevića, trestinskog trgovca hiljadu zlatnih dukata.

Poslje obaznali smo neposredstveno, da je ove hiljadu dukata poslao knez srpski Aleksander Karagjorgjević od njegova vlaštita toboca.

Bilo je više noći, kad sam omrknuo pa osvanuo za stolom pišuci svuda i svakome. Mnoga od ovih pisama potpisivali smo ja i Bjeladinović, koja su u hitnji morala poslana biti, i koja su od manje važnosti, i za koja smo bili uvlašćeni od Gospodara, a ona važnija i važnija morali smo g. knezu u Cerovo šiljati da potpiše, gdje mu je bio poslje glavni logor.

Gdje je koja vojska turska u prvi mah u Crnogorskoj granici uljegla, i svoj okov učinila, može se reći da se nije s mjesta

pomjerila, jer su se oni bojali iz okova napadati na Crnogorce, a tako isto i Crnogorci nijesu smjeli udariti na turke, koji su za boj shodno mjesto svuda bili izabrali i na okolo topovima utvrdili, nego su jedni druge čekali kad će koji na koga udariti; te tako trajući, Turci se nijesu mogli riješiti na udarac, nego na doček, ali su opet svuda na sve strane robili i palili obližna sela.

Ovako je, može se reći, stajalo petnaest dana ali i više, zbog gorenavedenoga razloga, a najviše, meni se čini, zato što su Crnogorci i Brgjani presjekli svako vojno sporazumljene izmegju one dvije vojske turske od Grahova i Nikšića, i druge dvije od Martinovića i Crmnice, kao što se uvjerilo kad su stražari crnogorski tri puta turske knjigonoše fatali i s knjigama knezu vodili; koji su uzalud hodili kradimice i stranputice k Omer Paši u Podgoricu i iz Podgorice za Nikšiće.

Kroz ovo vrijeme crnogorski stražari češće su puta napadali na sve četiri strane na one turke, koji bi se odvajali kakvim poslom od logora, kao n. pr. kad bi vodili konje da ih napoje na vodu, kad bi hodili da beru drva ili da čupaju travu, te tako mnoge turke ubijali i konje im otimali.

Kroz ovo isto vrijeme ufate Crnogorci, na sve strane, razasuta pisma od Seraščera Omer Paše na sva crnogorska plemena, našim jezikom i cirilovim slovima, koja je, kao što se poslje razumjelo, pisao neki pop iz Podgorice, po zapovijedi Omer Paše. Evo u prepisu jednoga od ovih pisama:

„Od mene Omer Paše Seraščera sve careve irumelinske vojske, svijema knezovima, serdarima, vojvodama, popovima i svemu narodu crnogorskome i brdskome, selam. —

„Čujete i vidite da me poslao moj i vaš čestiti sultan s vojskom od koje se nijeste kadri obraniti, a kamo li je dočekati, da se svi u čelik pretvorite. — Meni je zapovigjeno od moga čestitoga Padišaha da vas pokorim i terbije učinim, zato što ste sehasi učinili; e znate da je Crna Gora carska zemlja još od

Kosova, a vi se kao hajduci odmetnuste po nagovoru vaših dušmana, a osobito otkad megju vama dogje iz Rusije bezumni Zeko Stankov Petrović i prevari vas da ga je ruski car Nikola za kneza i Gospodara Crne Gore proglasio. Kad sam ja došao s vojskom uvjerio sam se da fukara crnogorska nema nikakva kabajeta nego Zeko i Moskov, pak neću grijeh na dušu pred hak talom nositi, ni jadnu crnogorsku fukaru robiti i paliti, niti pod sabljom muško i žensko okrenuti, nego evo javljam svemu narodu i pišem vam da mi se pokorite, i za moj skut prijenete bez vaše pogibije i viječne propasti, koja vas neće mimoići ako me ne poslušate; a davam vi jemca Boga i moju seraščersku riječ i vjeru, da će vas naš premilostivi sultan primiti kao svoju djecu, i oprostiti vam sve što ste do sad uradili. Svako će pleme imati svojega starješinu, kojega narod izabere, crkve ću vam i manastire sve ponoviti, koje su vam turci od bába zemana srušili, i nikakva vam danka ni harača neće biti, doklen se ovi Padišaha u životu uzdrži. Dobro se promislite da se poslje ne kajete, kad ne budete na vrijeme, pa mi dajte na ovo pismo dževap čas prije i da ste zdravo.

U Podgorici na 14 Januara 1853.

M. P. potpisan: Omer s. r.

Kojemu je goć crnogorskome i brgjanskome glavaru ovako pismo u ruke došlo, svaki se nasmijao i rugao, a to se razumije, i gospodaru svome poslao. Nikad se nije moglo poslje znati ko je ova pisma raznosio tajno i vješto, ali se gatalo da ih je po nekakvim ženama šiljao neki bracki izdajnik Radovan Piper, bivši kamardiner pok. Vladike Petra II, sa Stijene iz Pipera koji je poslje Vladičine smrti odmah objegao skadarskom Osman Paši, i odmetnuo sve Stijenjane, vele jako pleme pipersko, ali su se poslje rata Stijenjani pokorili, a Radovan i danas stoji kod Paše ližući turske sanove.

Omer se Paša nadao, i držao kao u ruci da će mu se sva Crna Gora i Brda trčke pokoriti, ali kad vidje da mu se nada izjalovi, dade zapovijed na one dvije vojske, od Crnice i Martinovića, da udare bez odmaka, a pošlje pismo po jednome oficiru preko Kotora, Risna, i Krivošija u Grahovo Derviš Paši, da i one dvije vojske, od Grahova i Nikšića, udare; i da po najžešću vojničku najstrožije radi bez sažaljena i uzmicanja.

Kad četiri paše dobiju ovaku zapovijed, svaki na svoju stranu udari, robeći i paleći redom ona mala sela, iz kojih su bila odbjegla kutnja čeljad u unutrenost Crne Gore, i napredovale su vojske turske sve do onijeh mjesta gdje je na sve četiri strane crnogorska vojska tursku u zgodnu klancu i bugazu očekivala; no budući da moja namjera nije da u ovoj knjizi obširno opišem sve i sva gdje se što dogagjalo i kako se koja vojska podnijela, nego samo kazati ću to da je svuda bilo jaka okrša, ja mrtvih i ranjenih s obje strane i da ni na jednu stranu Crnogorci nijesu tursku vojsku mimo se dalje puštavali, nego gdje ko zapanuo junački se s Turcima borio, tako da su češće puta Turci morali uzmaknuti, a noću u logor vratiti.

Na ovo dakle presijecam, i evo me da dokažem kako se boj prekinuo, i mir sljedovao; i kako se turska vojska sasvijeh strana iz crnogorske zemlje povratila.

Čujući za ovi nenadni udarac Omer Paše na Crnu Goru, poslje primirja žabljačkog rata, dvije velike vlasti, a to jedinovjerna njima Rusija, koja Crnu Goru od više nego jedno stoljeće pokroviteljstvuje, i susjedna Austrija sažale na ovaj siromašni narod, i ne mogući trpljeti da se, na njihove oči, pršti i davi ona gola sirotinja, koja je (zbog nekoliko brackih izdajnika i javnog joj dušmana Osman Paše skadarskoga) na sebe navukla sultanovu silu. Rusija opremi ovamo svoga pukovnika Jegora Kovalevskog, a Austrija Kavalera Kelnera, i oba se u Kotoru sastadoše, te preko Skadra pa u Podgoricu k Omer Paši otidoše,

da mu od strane ove dvije združene kraljevine jave da zaustavi svako produženje rata protivu Crne Gore.

Kad su ova dva poslanika k Omer Paši formalno pristupili, i zvanično kazali uzrok njihova onamo dolaska, Omer Paša (kako sam poslje razumio) dočekao ih je diplomatičkijem načinom, i ugostio kako se najbolje moglo.

Poslje ručka odgovorio im je: „Gospodo moja! ja za osobenu čast smatram, i primam vaš prijateljski dolazak k meni. „Počitujem tim vas više kao poslanike vaših visoko slavnih kraljeva Franc Josifa, i Nikolaja I; ali što se tiče mojega uzprezanja u napredovanju boja protiv Crnogoraca ja ne mogu vama „ugoditi, prije nego mi pismeno dogje iz Stambula zapovijed od „mojega čestitoga sultana.“

Na ova obojica mu francuski odgovoriše: „Čestiti Pašo! „kako smo vam javili prije ručka, naši su cari već pisali svomu „prijatelju čestitom sultanu da su nas dvojicu k vama opremili „da i vama naredi da vojsku povratite, i uzdamo se ako do „danas nijeste dobili da hoćete do dva dana najdalje.“ (A tako je i bilo).

Omer Paša im na ovo odgovori: „Uvjeravate li vi mene, „Gospodo, da je to tako, i da ja neću biti odgovornik pred „mojim carom, ja pristajem, ali je potrebito da za svaku moju „bolju sigurnost i opravdanje vi meni izjavite u naročitom protokolu da je to sve tako što ste mi ustmeno rekli.“ — Koje ova dva poslanika i učine. Kad se Omer Paša dočepa pismene sigurnosti, po svoj prilici osijeca mi pamet, da je bio veseliji nego kad je iz Stambula s vojskom za Crnu Goru krenuo, a zato što je u 20 dana više izgubio no dobio, a što je najviše, da poslje sultanu i svijetu reče da šćaše svu Crnu Goru pokoriti da se ne zamoliše dva cara, ruski i austrinski. —

Piše dakle na sve četiri strane predvoditeljima vojske da nikakvoga boja s Crnogorcima ne čine, nego da se povrate u dotične logore, ispod čadorâ do njegove druge zapovijedi. G. aju-

tanat Kavaler Kelner krene opet put Skadra za Kotor, a g. Kovalevski vozom uz crnogorsko blato pravo na Crnojevića rijeku, a s rijeke na Cetinje; od kuda piše g. knezu da i on u isti čas poteže na sve strane crnogorsku vojsku, i da on odmah dogje na Cetinje, jer ima š njime važnog razgovora. —

Drugi dan evo kneza, dogje na Cetinje, sa svijem preobražena: ucrnuo i s mršao za nepoznati ga, jer kroz sve dane njegova prebivanja na Cerovo u Kčevo, nije znao ni što je ležnica ni što je ožica, nego zaspao onamo gdje ga je mrtvi san i trud stignuo, a s noga izio ono što mu se pridesilo gdje ga je ljuta glad svladala; i kad se vidje s g. Kovalevski i pošto se prijateljski pozdraviše, reče kao začugjen knezu: čto tako je vaša Svetlost? a knez smijući se njemu: černogorec i pustinei žitelj, vaše visokorodije. —

Ufate se pod ruke, otidoše u kuću i o svačemu se razgovoriše, razumješe, i kako najbolje mogoše tako za Crnu Goru i učiniše.

Sjutra dan u jutro evo dogje iz Kotora na Cetinje austrinski pukovnik g. Gjorgje Stratimirović, koji je nekoliko dana na Cetinje stajao, doklen se goć sve u redu svršilo, i dok su obje vojske razišle se i sve i sva leglo. —

Pošto se Knez i s ovom dvojicom sporazumio, piše na sve strane glavnim predvoditeljima crnogorske vojske, da se svaki vrče svojoj kući, ako je turska vojska sa svim uzmakla u tursku granicu, kao što je ovako i bilo. —

Kad su se s obje protivne strane vojske razišle, poslje dva tri dana, mnogi su predvoditelji crnogorske vojske donosili na Cetinje sve ono što su od turaka u boju zadobili, kao n. pr. svakojaka oružja, čadorja i barjakâ, megju kojima je bio jedan Alaj-barjak, t. j. glavni čitavoga jednog regjimenta. —

G. Gjorgje pak iz Crnice činio je donijeti jednu kumburu (obice) i nekoliko soldata živih, koji su poslje ujedno s ostalim zarobljenicima predani bili g. pukovniku Stratimiroviću, a on ih

opremio preko Kotora Austrinskim vojenim parobrodom u Skadar, i predao seraščeru Omer Paši, koji se onamo zadržao doklen je sve tabore opremio otkuda su i došli, i doklen je potrebite vojne račune priugotovio. —

Uz ovo moram kazati što ovamo zaboravih na svoje mjesto, a to o jednoj rijetkosti. Poslje pet šest dana boja s Omer pašinom vojskom, nestade zrna za male topove. Naredi knez, da se ne troši olovo, jer će premanjkati za zrna od pušaka, nego da rastope slova i sve ostalo što je uz slova od štamparije, no kad ovo čujem sažalim i rekoh g. knezu kad je jednu noć na Cetinju prenočio: „Grehota je Gospodaru da se štamparija pretaplje, ako Boga znate, nego pišimo u Kotor a zamolimo se da nam ili uzajme ili prodadu, a čisto znam ako ih onamo bude, poslat će." A on meni: „Znam ja to Vuko kao i ti, ali kad je muka dobro nije; nužda — veli mi — i zakon izmjenjuje. Ja sam slušao da su moji stari vladike, kad su se s turcima klali, jevangjelja zlatna i druge crkovne knjige bucali i od njih fišeke savijali u nestašici karte, a kamo li neću ja rastopiti štampariju. — Ako Crnagora ovoga puta prekuži, opet će ona, ako Bog da, nabaviti ljepšu i bolju štampariju, a ako je turčin osvoji neće štamparija u Crnugoru nikad. Pa da ti i to rečem: voliji sam da mi svijet reče i ukori, zašto uništiti onaku dragocjenost, nego da mi reknu: Zašto mrcino upušti Crnugoru; i nastavi;

Zeman gradi po kotaru kule,
Zeman gradi, Zeman razvaljuje.

Ja umuknuh, i u sebi promislih: bolje ti Vuko bješe mučati.

IV. Dobrovoljno potpisivanje Crnogoraca na vojsku, ili Krstonosna vojna.

Odmah u početku ove godine (1853) izmisli knez Danilo novi i sa svijem bolji način popisivanja vojske narodne u svojoj državici, za postići od tuda tri glavne stvari: 1. da ovi moraju na svaki njegov poziv spravni biti kao regulana vojska na glas trube ili bubnja.

2. da se niko odreći na poziv ne smije bez svoje pogibije; a 3. što je najglavnije, da ovom prilikom pokuša vjernost ne samo pojedinih plemena nego i svega crnogorskog naroda, t. j. da vidi koliko će se svojevoljaca potpisati da se odzove kneževoj želji i narodnoj nuždi, a u isto doba da okuša ko neće.

Evo ga jedno jutro k meni i nosi mi njegovom rukom sastavljeno jedno pismo, govoreći mi da ga pregledam i ako što nagjem da je nužno da pristavim, i da prepišem na toliko kapetana njegove države. Ja ga pročitam i rečem, da ja ne bih onako znao ni izmisliti ni sastaviti, a kamo li da nalazim što popraviti; i tako se primim radnje i u dva dana za svakoga kapetana po jedno prepišem. Cijenim da nije suviše ako ovdje dostavim od riječi do riječi napomenuto pismo, i evo ga:

„Od nas Danila I. Knjaza Crnogorskog i Brdskog svijem „Kapetanima i narodu pozdrav.

„Kad je lânske godine nemilice napadao silni carski Sera- „ščer Omer Paša, te iznenada na nas sa četiri strane udari, „okušao sam u onu nemilu, ali za nas sjajnu zgodu vjernost i „hrabrost našega naroda; ali opet na neka i neka mjesta ne „toliko koliko sam se nadao i kao što bi pravo bilo, jer mnoga „plemena ne pregnuše, onako kao što su preginjali naši stari „neumrli junaci, kad su se na sve strane s krvnicima klali, i „nekrst s kutnjeg praga odgonili. Ja ne znam ali je to za to što „smo se izrodili, ili što se nijesmo onoj turskoj sili u goste na-

„dali ali bojim se da je najviše s domaće nesloge? Za to hoću „da se uvjerim do čega je to lani bilo, i za što svaki ne skoči „na svome sentu s puškom u ruci, no mrcino upuštasmo našu „braću Bjelopavliće, i junačko pleme Grahovsko, koje osvoji „turska sila prem da su se zaludu junački branili; jer sila uzi-„mlje zemlje i gradove, kamo l' neće ona pokrajična dva krvava „plemena. Za to ti se naregjuje kapetane.... da okupiš najdalje „do osam dana sve tvoje pleme, ko goć pušku nosi, i da im od „moje strane kažeš da se opet možemo onakoj sili nadati, i da „svakojega upitaš hoće li se dobrovoljno potpisati da je u svaki „čas gotov, i na svako mjesto spravan udariti na doček i na „udarac dušmanu, kad mu ja zapovidim, i kad se takne obrazu „i sreći mojega naroda. Kazaćeš onim te se potpišu, ako ne bi „bio spravan i gotov sa svim da oni isti čas kao pravi plaćeni „soldat s oružanom rukom, da ću ga do njegove smrti oružja „lišiti, a za grdilo i viječnu bruku pripasati žensku opregljaču, „da ga narod po prstu kazuje.

„Kaži im pak i to, da ja nikoga silom ne nagonim u ovi „broj vojske, nego ko hoće od svoje dobre volje, a svakoga „Bogom zaklinjem, da se ne potpisuje ako mu je miliji otac i „majka od svoga obraza, a žena i djeca od otadžbine, jer pravih „i poštenih junaka više valja jedna hiljada, nego strašivaca dvije „hiljade. U tefteru kojega od tebe čekam ne upišuj starce pro „60 godina, ni djecu na niže od 16.

„Tako znadi i da si zdravo!“

Danil P. Njegoš s. r.

Nakon ne punani mjesec dana, počnu dolaziti sa sviju strana od Crne Gore i Brda kapetani i svaki donosi svoj popis svoje-voljaca, koji su trčali na popišivanje, kao gladno jagnje tražeći majku kad mu iz popasa dogje, ili kao ovce na solilo, i kaže svaki kapetan da se niko nije htio doma povratiti prije nego je svojim očima vidio da se njegovo ime u tefteru zapisalo.

Malo je koji kapitan na Cetinje došao, s kojim nijesu došli nekoliko staraca, i djece od 12 do 15 godina, da se Gospodaru žale na svoga kapetana za to što ih nije htio megju ljude no — oni vele — megju žene popisati. Da pokažem tugu i žalost, molbu i plač ovih napomenutih staraca i djece, opisati ću samo dvojicu iz Riječke Nahije (od kapetanije Sava Luketina Strugara), po kojima može se reći da su i svi ostali malo manje a malo više knezu se žalili, i evo na koji način. — Pravdanje i jadikovanje jednog starca okolo 70 godina svojih. Ovome starcu bijaše prezime Moštrokule, a ime zaboravio sam; koji se žaljaše: „Gospodaru! oće ovi naš kapetan Savo da me „u broj žena a ne ljudi umiješa, a ne znam za što me nije htio „zapisati izmegju ostale moje braće, a nikad im još ni od kuda „sramote nijesam donio. Ja, Gospodaru, ako sam i ostario, nije„sam još umro, pa ako ne bih mogao u najprve megju mom„cima, ano mogu u najzadnje pa opet i ja za nešto valjati i u „muci potrebovati. Stotinu sam puta kapetana zakleo, i kapicu „mu skinuo da me zapiše, no mi to ništa ne pomaga, pa sam „došao k tebe Gospodaru, da te u ruku poljubim, da narediš „kapetanu neka i mene zapiše; nemoj da se sa mnom djeca i „žene kroz selo brukaju. A koji bi Crnogorac mogao slušati gje „puška puca i gje se krv prolijeva na pepeljaku ležeći? Ako „Boga znaš!“

Kogoć je ovoga starca slušao, nije se mogao od smijeha uzdržati, pa i sami knez, koji reče Moštrakulu: „Ma što ćeš „se ti, jadan starče, miješati u broj ognjevitih pod krilima mo„maka? Znaš da se vazda boj ne bije iz meterizâ, nego preli„jeće se s brda na brdo, nekad na juriš, nekad u bježanje; pa „ako se ti u potonje desiš, kako ćemo? Ako te Turci posijeku, „brojila bi se i tvoja glava kao da si najbolji; nego ti sjedi „doma a moli se Bogu, drži se kašike i čašice rakije, neka „mlagji sad boj biju, ti si dosta, dok si mlad bio, vojevao, i „dosta na tvoju šiju prenio; no sjedi kraj vatre i zafali Bogu „kad si tursku sablju prekužio.“

Do ovoga starca stojahu 10, 12 djece, i čisto ni jednomu ne bijaše punanih 15 godina no od 12 do 14 najviše, i kapetan Savo Luketin pokaza ih knezu, govoreći: „Evo, Gospodaru i ovi „su bijesni junaci došli k tebe na davu protivo mene; pak sam „ih doveo da ne reku i oni da je što do mene.“

Na ove kapetanove riječi svi se isporede kao vojnici pred gjeneralom, metnuli ruku na svoju krnju pušku i uprli očima u kneza, kao da mu se junački pokažu. Knez im reče: „Ma što „ćete mi vi ove godine? pričekajte do dvije tri godine pak će„mo i vas, ako Bog da, u junake zapisati.“

Jedan od ovih djetića poče se žaliti, od prilike kao ovi prvi starac, protiv kapetana; ama tako živo, bistro i razložito da smo svi ostanuli začugjeni onoj djetinskoj naravskoj pameti. Omili knezu ovo dijete tako, da je htio š njime provesti šalu, koja je dostojna da je ovdje pristavim da dokažem zdravi razum onih gorštaka. Evo razgovora u šali:

KNEZ. „Ma kako ćeš ti u boj ići kad ne možeš ni oružje „nositi, a kamo li brašnjenika na legjima?“

DIJETE. „Ja mogu Gospodaru! boža ti je vjera! a vidiš „imam i ovu puščicu za pas, pa ako me i vidiš ovako maloga, „nema ta dva oka koji bi mi je bez njegove ili moje pogibije „oteo.“

KNEZ. „Pa dobro! ali nemaš noža čim bi turčinu osje„kao glavu!“

DIJETE. Lašno bi za to bilo, ja bih nekako nož dobavio, „pa ako mi ne bi bastalo živu turčinu posjeći glavu, ono bih „gledao da ugrabim s mrtva krvnika; uvatio ga lijevom rukom „za perčin, a desnom zamanuo, pa ako nebi od prve, ono bih „od druge ili od treće; ne bi sramote bilo ni od četvrte, samo „da je ja presiječem.“

KNEZ. „A je li ti ta puška punana?“

DIJETE. „Jest bogme, na oca bi uždila!“

KNEZ. „Ajde da vidimo oće li ti užditi, pa ako ti upali, „upisaćemo te u junake.“

Kad dijete ču, izvadi iza pasa pušku, nategnu, i omače; ali njegovom nesrećom ne prifati mu vatru, nego mu škroka, a on od jada i ljutine u deset je komada slomi o jednom kamenu, kunući i sebe i nju: „Hej, pusta mi ostala!“ Svi što gledasmo da popucamo od smijeha; a knez videći ovako živo i otresno dijete darova mu jedan cekin i reče: „na ajde kupi novu i bolju „pušku, pa do dvije godine i tebe ćemo upisati.“

Probranih momaka, osim nedoraslih i ostaralih svojevoljaca, upisalo se je 9700 sve birana momka, bolji od boljega, koji su svi dotičnom kapetanu sa zakletvom potvrdili da za kneza i otadžbinu neće krv svoju poštedjeti, nego ako boj bude, vazda s turčina biljeg donijeti ili glavu izgubiti.

Pošto se knez u samom djelu uvjerio o vjernosti onog junačkog naroda, onako poduslovno, kao što je on htio i pisao, izmisli i način kako bi ovu novu vojsku najbolje uredio, nazvao je „Krstonošna vojna,“ te naredi nekomu puškaru na Cetinje, Nješu Grudi, da samošesti načinja dan i noć toliko krstića od žute teneće, i svakome kapetanu posla potpuni broj s naredbom, da svaki svoj krst prišije na kapu, da mu se na kapi vidi, i da se, po ovome krstu, pozna svaki upisnik i zakletnik vjernosti i braneža u Crnoj Gori i svė sedam Brda.

Za predvoditelje vojske najmenuje najvaljanije ljude, desetaše, stotinjaše, hiljadaše i barjaktare.

Poslje ove uredbe, primječavao sam kad bi koji Crnogorac (popisanik) prošao pokraj onoga te nije upisan, najprva bi im stvar bila da jedan drugoga u kapu pogleda, pa oni te ne bi imao na kapi krst postidio bi se od onoga te ima, kao stidna nevjesta od ozbiljna i glasita junaka.

Gospodinu J o z u *markizu* B u n i ć u
Uredniku dubrovačkog zabavnika za godinu 1870.

Da napredujem u izdavanju, već započetu u zabavniku godine 1868, „K i t e š a l j i v i j e h, t a m a š n i j e h i s a t i r i č k i j e h p j e s a m a“ iz rukopisâ starijeh Dubrovčana, evo ti opet za godinu 1870 nekoliko prijevoda Dra. G j u r a H i d ž e *iz grčke Antologjije. Istina da nijesu izvorno djelo ovog izvrsnoga spisatelja, koji se odlikovao megju dubrovačkijem pjesnicima prošastoga vijeka. No čitajući ponašenje ovijeh klasičkijeh grčkijeh proizvoda, svak će se uvjeriti da svegj ostaju nedostižnijem primjerima ukusa, u svoj grani pjesništva, svijem naobraženijem narodima, i da i dan današnji ko hoće da epigrame piše, valja da mu stari Grci izgledom služe. U književnosti, kao u poljodjelstvu, vrsta poboljšava navrtanjem. — Dobre volje bio bi štogod rekao o životu* H i d ž e, *no budući, velikom mukom, prikupio i uredio sva njegova djela, to ostavljam za predgovor, ako mi se desi prigoda da ih budem na svjetlost izdati. Slijedi raditi za napredak naške književnosti i zdrav mi bio!*

tvoj

I. A u g u s t K a z n a č i ć.

Prijevodi iz grčke Antologjije

Dra. Gjura Hidže Dubrovčanina

(r. 1752 † 1833).

Nadgrobnica Lovorku seljaninu.

Lovorka, zemljico, u skut primi tvoj,
I njegov spomeni na tebi trud i znoj;
Kako te pitomom maslinom kićaše
I lozom veselom i klasjem resaše;
U zelju, kako te, i voću uzgoji
I tracim, žednu te, vodenim napoji.
Sjedinam njegovim lagahna, budi ti,
I grob mu zelenim i cv'jećem nakiti.

Nadgrobnica utopljenaku.

Pomorče ne traži grob ovi čij' jes;
Mol' Boga, da taži, kad brodiš, morsku bijes.

Na praznome grobu.

Za sebe, za drage, za djecu, zgradi me
Miljenko; prazan sam grob jošter sasvime —
Daj Bože za dugo da ovako budem stat,
Il redom godina u moj ih jaz primat.

Nadgrobnica sluzi.

Sluga bijah megj živijem
A sad s mrtvim nahodim se,
I u svemu jednačim se
Kraljevima zemaljskijem.

Nadgrobnica vojnicima.

Braneć rodno mjesto koî su
Nedospjetnu stekli slavu,
I rateć se junački su
Izgubili rusu glavu;
N'jesu sasvim pošli s svita,
Njih je ostatak megju nami;
Djela i krepos glasovita
Utekoše smrtnoj jami.

Nadgrobnica pijanici.

Grob je ovo starice; na licu kamena
Grobnoga velja je čaša usječena.
Jezična, pjana bi dok smrt je umori,
I mrtva sobome još nešto žamori.
Ne jada se er muža ostavi prosjakom,
Bez bića, bez kruha, s dječicom nejakom,
Neg' čaša er velja, na grobu koja je,
Bez vina rujnoga svegj prazna ostaje.

Nadgrobnica Safi.

Grob u ovi smrt postavi
Safinice kosti i ime,
No se djeva živa slavi
U nje pjesnam medenime.

Nadgrobnica djetetu.

Život mi petoga prekosi smrt ljeta,
Ja tuge ovoga ne poznah još sv'jeta.
Ne žali kogod je malano živio
Er malo, živeći, tuga je podnio.

Starici napravljenoj.

Sl'jedi mazat i l'jepiti
Od starosti pohugjeno
Lice iz mesa izpadeno;
Rug ćeš puka vazda biti.
Nemoj usta rastvorati
Er n'je l'jeka koî moć ima
Gnusnim, r'jetkim i krnjima
Tvoîm zubima pomoć dati;
Dospje t'jekom od vremena
Sva ljepota što bi u tebi,
Vjekovita n'je pod nebi
Ljepos udim ud'jeljena;
Kako ruža cavćela si
U proljeću tvoê mladosti,
Dogje ljeto svôm žarkosti,
Uvehnuta propala si.

Gatalac i seljanin.

Svôe njive selanjin žitom posio je
I trkom gataoca iznaći pošo je.
Pita ga: hoće li sjedba mu roditi,
I guvna vršenim klasimà ravniti?

Gatalac sam sobom stane odmah roîti,
    Pisati u raboš, u prste brojiti,
Seljanu pak reče: Daž ako ugodi,
    Zla trava po žitu ak se ne rasplodi,
Ak niča prvome ne zgine u mrazu,
    Podraslu ni grad mu donese porazu,
Niti ga kozlići pregrizu i zgnjave,
    Nit nebo se i zemlja protivni objave;
Proričem da žitnice pune će ti bit;...
    Prugova samijeh imaš se još strašit.

Grdobi, koja se je napravljala.

Što se mučiš tamnos kože
B'jelom vodom umivati,
Znaš ponoća da ne može
V'jek sunčanim zdrakom sjati.

Sjedine.

Čovjek umom koj' s' iznosi
    Pod sjedinam' većma sjaje,
    A lud čovjek kukavan je
    Nek ga zlatne rese kosi.
Sjedine su umjetnosti
    Znamen, dočim n'jeme stoje;
    Kad neslano zboru i roje
    Dlačine su tad starosti.

Staros, ludos.

Kada pivač izprazniti
Bude čmulu vina izbranu,
Na dnu kaplje što ostanu
Moraju se uzostiti;

Tako oni živeć koî su
Nabrojili mnogo ljeta,
Na rastanku s ovog sv'jeta
U družini neslani su.

Stalnos samo u kreposti.

Čuvaj sreća da vrljiva
Tvoju pamet ne zamrsi,
I da briga boležljiva
N' usadi se u tvôe prsi;
Ljuski život priličan je
Plavi, vali kû trgaju,
Er njim svaki vjetar vije,
Vali se oda nj razbijaju.
Sama krepos nek te štiti
Od viharste zle godine,
U nju s' uzdaj, nje se hiti,
Pak se vrzi sred pučine.

Udovac koji se ženi.

Ko se drugi krat oženi
Utopljenak zvat se more,
Koî izpliva na žugjeni
Kraj, pak opet srće u more.

Ženske kose, teške verige.

Zorka mlada svoje iz glave
Zlatni vlasak izkubla je,
Ter njim, šale sred gizdave,
B'jelku ruke vezala je.

On na igru posmjehnu se
Čim promisli sam u sebi
Da nejake vlasne uze
Prikosilo djetešce bi.
Kuša al čuti da jakosti
Nema za njih prekinuti,
Tad uzdiše pun žalosti
Ko ukov gvozden da ga sputi.
Pod gospogjom sad oholom
Rob ljubavi služi, bl'jedi,
I zlatnijem vezan vlasom
Nje stupaje svuda sl'jedi.

Život i more.

Naš život more je a mi smo pomorci,
Ćera nas valâ b'jes i vjetar udorci.
Sljepačka nas sreća na slabim plavima
Vlada i progoni po morskim valima;
Ko jedri u krmu, ko žrtva vjetra je,
No luka svakome pod zemljom spravna je.

O ženama.

Omero nam mudri kaže
I ne laže:
Da il dobra, il opaka
Ili blaga, il nemila,
Žena svaka
Od štete je sv'jetu bila.
Grške i Trojske čete strene
B'jehu bludne c'jeć Elene;

A Itaska pak kraljica,
Ulisova zaručnica,
Ka čistoće b'ješe dika,
Mnoš pogubi ljubovnika.

Pomorac i seljanin.

B'jelko seljan vrli, utrugjen teškom boli,
Svojoj djeci ovako pri smrti glagoli:
O djeco na selu u v'jeke živite,
Teg, lemeš, motiku iz srca ljubite.
Mrsko vam bud' more, želja vas nek mine
Broditi prostore pogibne pučine;
Mačehe koliko jes mati blagija
Toliko pučina zemlje je gorčija.

Javor i Loza.

Javor sam sa svim suh, no loza prutiva
Nje lišćem zelenim svega me pokriva;
Kad bogat ja b'jah i lišća i sjene
Pomnjivo tad vr'ježah nje grozde rumene.
Prijatelja nagji srčane vjernosti
Po smrti da brani i ljubi tvôe kosti.

Dobra ne čini.

Čovjek se čmulici beza dna slikuje,
Učini mu dobra, sve zemlja raduje.

Vlada nek je tiha al žestoka.

Treba 'e vazda s tihom vlasti
M'ješat dio žestočine;
Čele kôe su pune slasti
Žaocem malu ranu čine.

Mahni bičom, konj se boji,
Sama zuka, tanka pruta,
Brani izaći stoki sputa
Neg je zbija i pokoji.

Starcu, koji želi još življeti

Staros te posvaja mlohava i luda
A raste u tebi življenja požuda;
Ja gore ne mogu sad tebe ukleti
Neg mnogo da ljeta još budeš življeti.

Nosonji.

Nos ti je tak velik ne mož' ga useknut,
Ruke pružaš zaman za njega dotegnut.
Kad kihneš sam sebi ne možeš Zdrav r'jeti
Er neće do uši kihanje dopr'jeti.

Glad, staros i zančica.

Glad taži jedn'jem putene bludnosti,
Gasi ih drugijem mlohavos starosti;
Kad ovi l'jeci toj ne odole nemoći
U samoj zančici ostaje pomoći.

Čele i osa.

Čajko dragi, da si mene,
Dokle bijah jošter mao,
Gdje planinom trava zene,
Pasti ovce uvježbao;

Sad bi iznašo pomoć ja.
U svirali kraj vodice,
Il izvaljen br'jesta u hladu,
Blažio sankom svoê tužice.
No sad b'ježim, djevo mila,
Rodno gn'jezdo što m' othrani,
Idem za svegj ja pun cvila
Stan tražiti inostrani.
Kogagodi hode u puti
Sretem r'jeću, pun nemira,
Vr'jedne čele, da skot ljuti
Osâ, iz svog doma istira.

Ruža.

U zoru upazih ružicu rumenu
A u večer nagjoh je na zemlji spadenu.
Od cv'jeta biljega u njozi n'je veće,
Neg samo smrdljive handrače bodeće.

Starici, koja traži muža.

Tratorka nekada gizdava bijaše,
Po sv'jetu sam kuljen kada se valjaše;
Gjedovim bi l'jepa; sad svi je naziru
Pristojnu već grobu, neg svatim i piru.

Ugodnosti života.

Prijatelju od mene obaznat želiš ti
Koje je življenje ugodno na sviti?
Dvora inad sudbeni da'e koris i cinu,
A ljudi umorni na domu počinu.

Na selu uživaš i voće i zelje,
Na moru dobivaš i sitiš sve želje.
Bogatac blažen je stečenim sa zlatom,
Siromah miruje pod svojom pojatom,
Ako si oženjen, plod će te vr'ježiti
Ak' bećar ostaneš, neć jaram nositi;
Od djece milo je celove primati,
Bez djece ko je, nema šta predati.
I mlados i staros hvaljena bit more,
Pred mladim je jakos a starci razbore;
Izberi koj' hoćeš življenja način ti,
U njemu radostiv svegj možeš živiti.

Neugodnosti života.

Pr'jatelju pitaš me, da rečem na sv'jeti
Najbolje u kome biću je življeti?
U dvoru ljudi se pravdanjem ćeraju,
U domu s jada se mnoz'jeh trgaju.
Na selu radnje je i truda zadosti,
Na moru strahe je i utopne gorkosti.
Bogat si, bogastvo b'jeda je velika,
Ubog si, uboštvo ubija čovika.
Ženu uzmi, kuću tvu napunit brigâ ćeš,
Ne uzmi ti ženu, samahan huhat ćeš.
Djece imaš, hudi roj misli te ne mine,
Nemaš ih, životom tvôe pleme izgine.
Nije uma u mladosti, a kad ga steć bude,
Mlohave starosti upane u trude,
Život je dosadan; bolje ne vidjeti
Ikad dan bijeli, ili odmah dospjeti.

Slika grda čovjeka.

Nek slikar s udesa opaka propade,
Na platnu koj' l'jepo islikat teb' znade!
Oči nam smetaše nakaz jedna samo.
A sada mi dvije nakazni gledamo.

Bogacu lakomu.

Bogatac si biću u tvome
Ali duše uboge si,
Nasljedniku bogat jesi
Al siromah teb' istome.

Lakomcu.

P'jeneze od svud kupiš mnoge
Ne služiš se paka š njima,
Slično živeš tovarima
Na četiri što su noge,
Oni legja naprćena
Zlatom, srebrom često imaju,
Suha a slama što žvačaju
Hrana 'e njima najmiljena.

Praznošaka.

Kuće gradi, i mnoge na gozbu dovodi,
Put s' izbro najkraći na ubožtvo što vodi.

Enea i Ankizes.

Enea iz ognja trojanskoga
Kroza silu str'jela ljutih
Iznoseći na ramenih
Starca oca ljubljenoga;

Zaupi: Grci ne str'jelajte,
Ni'e koristi starca ubiti;
A mnogo ću ja dobiti
Kad mu život sačuvate.

Mati Spartanka.

Kad Spartanka mati ugleda
Vraćati se s žestokoga
Boja na dom, s' straha bl'jeda,
Bez oružja, sina svoga,
Na nj se sune puna gnjiva
Kopljem prsi njem rastvori,
Ter već mrtva nego živa
Oštrim glasom njeg prikori:
Sram' se, ruže rodnog grada,
Sram' se izrode moj sa svijem,
Spartanin se zvat ikada
Nit moj budi megj mrtvijem.

Žrtvovanje brade.

Mah, biljeg čovještva, diže Zorko s brade,
Na dar ga Apolu krasnome podade,
Moleć ga: Učini da tvojom milosti
Sjedine poklonim bilježe starosti.

Materino mlijeko.

Po krovu od kuće djetešce stupaše,
Ne videć pogibu, na propasti staše,
Mati ga al spasi kažući dojke mu,
I tako dvaš s ml'jekom dade život njemu.

Tri ljuske pogibe.

Kogod kasn'je žudi poći
U stan mrtvieh, gdje je tmina;
Pomnjivo se budi proći
Kupalištâ, ženâ, vina.

Poklon Muzama.

I tapanj i knjigu na kojoj ja pisah,
I pero i britvu, tupa ga s kom rizah,
Posipač sitnače pun c̀rne pržine
Od mene nekada kraj mora skupljene,
Sad vama poklanjam dikle svete gore
Pokle ja izgubih staračac pozore.

Omir.

S istoka sunce kad sine
S jasnijem svojim zdracima,
Mjeseca svjetlos sasvima
I drobn'jeh zv'jeda izgine;
Tak Omir netom objavi
Medene pjesni velike,
Odmah sve ine pjesnike
U mrklu tminu postavi.

Greb maćehe.

Čim cv'jećem kićaše maćehe kameni
Grob d'jete, er mnjaše da smrt je prom'jeni;
Kam pade, s' obije noge osta pribite:
Pastorci i od greba maćehe bježite!

Kukavna večera.

Jučera mi jarč'je noge
Na večeri donesoše,
Uvehnute i sparoge, —
I kupusom najedoše.
Ko na gozbu tu zazvo me
Ja ne smijem na glas dati,
Da rasrčen s toga na me,
Ne bude me opet zvati.

Vino valja vodom raslaviti.

Gnusan s praha i pepela
Bako rogjen čim bijaše,
Sred tekućeg bistrog vrela
Vodena ga vila isprašе;
Vode u družbi iza toga
Prebivati milo mu je,
Er neukrotnu žarkos Boga
Samo voda raslavljuje.

POZDRAV DUBROVNIKU

s njemačkoga Ide Düringsfeld

preveo I. August Kaznačić.

Na klisuram uzdignuti
Ostan zbogom, b'jeli grade,
U kom srce moje oćuti
Gorku boles, teške jade,
U kome se Zorki mojoj
Grob rastvori jaoh! nemili;
U tišini blagoj tvojoj
Ostan zbogom, grade mili. —

Od bjegunac zgragjen, njima
Utočište svegj si bio,
Tvrdom vjerom i zidima
Njih si u krilu tvom branio,
Ime tvoje u listima
Zlatn'jem slavno mjesto imade;
Na visokim tvim hridima
Ostan zbogom, hrabri grade. —

L'jepo tvojim u tihama
Val razbija morske pjene;
A čempresim, maslinama
Podbrgja se tva zelene,

Svač'je oko preuzima
Tvoê ljepote pozor jasni;
Na visokim tvim hridima
Ostan zbogom, grade krasni. —

Dugo vr'jeme u tebi smo
Naše danke boravili,
I svagdanji život mi smo
Sa sinovim tvim d'jelili
Uspomena živa o nama
Kom ostane srcu biti,
Na tvim velim' klisurama
Njeg pr'jateljski grade štiti.

Modro more žalosno je,
Vedro'e nebo vrhu nas,
Et godina već prošla je
Doteko je zadnji čas;...
Već u Gružu megj dvorima
Para broda bučat stade...
Zbogom, tvojim na hridima
Dubrovniče, b'jeli grade. —

Iz zbirke I. Augusta Kaznačića.

ANE VITALJKINJA (1)

(Narodna Dubrovačka)

Dvorbu dvori Vitalkinja (2) Ane
U gospogje Valovice Pavle;
Pavla Anu i bije i kara
Često njome jadnoj prigovara:
„Službenico, Vitaljkinjo Ane,
„Ostavi se milog' brata moga,
„Moga brata pouze (3) od grada;
„Ako ga se ostaviti nećeš,
„Baci ću te u tavnicu tavnu
„Gdje ne vidiš sunca ni mjeseca,
„B'jelog danka, ni mladog junaka."
Veće se je Ani dodijalo
Slušat korbe gospogjice svoje,
Pob'jegla je Vitaljini ravnoj,
A za njome pouza od grada:
„Vrat' se Ane, moja dušo draga,
„Po tri put ti tvrdu vjeru davam

1) U starome Dubrovaškome arkivu nalaze se dokazi koji jamče za istinitost ovog' dogagjaja.
2) Vitaljina selo u Konavlima.
3) Pouza se obično zvao starješina stražarski u Dubrovniku.

„Nećeš dvorit Valovicu Pavlu
„Ni men' služit pouzu od grada.
„Ja se hoću oženiti za te.
„Evo tebi ubrus kavaloča (1),
„Pokri mi se po bijelome lišcu
„Da te ne bi sunce priuzelo,
„Ni lišce ti l'jepo potamnjelo" —
Bila mudra, al se prevarila,
Vratila se s pouzom od grada.
Kad su došli na Ploče (2) bijele
On je tada Ani govorio:
„Službenico Vitalkinjo Ane,
„Ti mi pogji ponapr'jeda Pilam (3)
„Ja ću doći nakon tebe Pločam.
Ona pogje ponapr'jeda Pilam
A on dogje iza nje kroz Ploče;
Sastali se na vratima grada
U Dubrovnik b'jeli ušetali.
Pak je vodi u b'jele dvorove
Zatvora je u kamare žute;
Ovako je njome govorio:
„Službenico Vitaljkinjo Ane,
„Ne izlazi na pendžere dvora,
„Da te ne bi kogod ugledao,
„Da me ne bi s tobom prekorio."
Stala jadna sedam, osam dana,
Veće se joj bilo dodijalo,
Izašla je na pendžer od dvora.
Vigjoše je dva vlastela mlada,
Mato Škatić i Nikša Getaldić;

1) Vrsta platna koje se pripravlja u Dubrovniku.
2) Ploče, istočno predgragje Dubrovnika.
3) Predgragje sa zapada.

Pak pouzu oni dozivali:
„Ko ti 'e ono na pendžeru dvora,
„Ili mjesec, ili sunce žarko,
„Ili l'jepa Vitaljkinja Ane?
Kad pouza njih je razumio
Ovako je njima govorio:
„Nit je mjesec, nit je sunce žarko,
„Nit je l'jepa Vitaljkinja Ane,
„Nego sluga Vlaho Barjaktare“ —
Paka Ani na kamare šeta
Ovako je njome govorio:
„Službenico Vitaljkinjo Ane,
„Koliko ti moje govorenje
„Da n' izlaziš na pendžere dvora,
„Da te ne bi kogod ugledao,
„Da me ne bi s tobom prekorio!
Pak je male nože povadio
U srce je Anu udario,
I nožem je čedo izvadio,
Pak dozivlje slugu Barjaktara:
„Vjerna slugo, Vlaho Barjaktare,
„Hodi, Anu na mjehove deri.“
Vlaho 'e Anu na mjeho derao,
Ije meso i konju ga dava
I još časti dumanjski manastir.
Pak je dumna njemu govorila:
„Brate mili, l'jepa, slatka mesa
„Ljepše meso, nego jalovice!“
Meće kosti u fosu (1) na placu. —
S Brgata se momče poboljelo
I dozivlje Ivana barbjera (2)

1) Jama kroz koju se izlijevala voda.
2) Brijača, koji su u Dubrovniku bili i flebotomi.

Da mu pusti do dv'je unče krvi.
Nema barbjer gdje proliti krvcu,
Neg je proli u fosu na placu,
Ter povikne tanko iza glasa:
„Mili bože! čigove su kosti
„Il janaške, il su gjevojaške?“
Kad ga čuje pouza od grada
On dozivlje Vlaha Barjaktara:
„Vjerna slugo, Vlaho Barjaktare,
„Osedlaj mi vranca konja moga
„Jer ću poći u Gruž (1) na objede.“
Kada ga je Vlaho razumio
Osedlo mu vranca konja l'jepa.
Kad to vidi od grada pouza,
Na vranca se konja uzmetnuo
Iz b'jeloga grada pobjegnuo.

CAVTAJSKE GJEVOJKE

(Narodna)

O Cavtate gn'jezdo sokolova,
Dika svemu gradu Dubrovniku!
Posred tebe jezer vode hladne;
U tebi se legu sokolići
Cavtaćani gizdavi mladići,
I Cavtajke gizdave gjevojke

1) Selo blizu Dubrovnika.

Stare su ih svjetovale majke:
O Cavtajke gizdave gjevojke,
Kad idete na Šipun na vodu,
U brzo se sa vode vraćajte,
Da n'izidu sivi sokolići
Cavtaćani gizdavi mladići,
Da vam ne bi sv'jeće podunuli
Vam mladijem lice obljubili —
A Cavtajke gizdave gjevojke
Ne slušale svoje stare majke,
I šetale na Šipun na vodu,
Tu su hladne vode zahitile
Na vodi su kolo uhvatile;
U to toba sivi sokolići
Cavtaćani gizdavi mladići
Svaki svoju za ruku prihvati
I b'jelo joj lice celivaše....
Neka, neka, Cavtajke gjevojke
To'e ne šlušat svoje stare majke.

LUKIJANOVA
SKUPŠTINA BOGOVA

S grčkoga preveo i po koju opasku nadodao

F. G.

Jupiter. Nemojte veće mrmljati, bogovi, ni zbijajući se po kutima šaptati megju sobom, srditi što mnozi nedostojni, učestvuju s nama u gozbu, nego budući bila dozvoljena skupština

o tome, neka svak reče javno što mu se svigja i neka tuži. A ti, Merkuriju, telali po običaju.

Merkurij. Slušaj, muči. Ko hoće da besjedi od bogova vrsiteljâ (a) kojim dolikuje? pretres je o tugjincima i inostrancima.

Momo (b). Ja Momo, Jupiteru, kad bi mi ti dopustio da govorim.

Jupiter. Glas telalov već dopušta, tako da neće biti nikakve potrebe od mene.

Momo. Govorim dakle da neki od nas čudnovato rade, što im nije dosta da su sami od ljudi postali bogovi, nego, ako i svoje udvorice i sluge ne ispenju na jednaku čast s nama, misle da se nije ništa veliko ni krasno uradilo. Ištem, Jupiteru, da mi dopustiš da slobodno govorim; zašto drukčije ne bih ni mogao, jer svi me znadu kako sam slobodan u jeziku, i kako ne bih premučao da se išta dogodi što nije lijepo; jer ja oprovrgnem svaku i govorim javno što mi se čini ne strašeći se nikoga, ni skrivajući svoje mnijenje od srama, tako da se množini činim dosadan i klevetnik po naravi, i ona me nazivlje nekakvim javnim tužiteljem. Ipak budući da je dopušteno i telal je telalio, i ti mi, Jupiteru, ne kratiš da slobodno govorim, govoriću ne tajeći ništa. Mnozi doisto, rekoh, nezadovoljni što sami učestvuju u isti zbor s nama i gostê se jednako, premda su napola umrlî, još i svoje poslužitelje i štovatelje uzdigoše na nebo i tu ih upisaše, i sada jednako žderu priloge i učesnici su žrtava, niti nam plaćaju inostranarinê (c).

Jupiter. Nemoj otajno, Momo, nego bistro i očito reci prilagajuć i ime: jer si sada turio riječ na polje, pa mnozi sumnje da se ona odnosi čas na jednoga, čas na drugoga; a slobodni govornik treba da izgovori sve bez zatezanja.

Momo. Aferim, Jupiteru, što me još i nukuješ na bezobzirnost; ti u tome postupaš baš kraljevski i veledušno, pa evo

reći ću i ime. Evo tvoj Bako najblagorodniji, polučovjek, pa ni Grk po materi, nego sin ćeri Kadma (d), nekakva putnika Feničanina, pošto je stekao neumrlost, ne napominjem kakav je sam, ni pantljiku, ni pijanstvo, ni hod; jer svi, cijenim, vidite kako je ženske naravi, sumahnit, zadišuć od zore vinom; dali još cijelo pleme privuče k nama, te dovede kolo i postavi bogovima Pana, Silena i Satire, ponajviše divljake i kozare, ljude skakutaoce i čudnovata oblika, od kojih jedan rozima okićen i za polovicu doli priličan kozi, zarašten u bradi, malo se razlikuje od jarca, a drugi starac ćelav, zakučasta nosa, jaše navadno na tovaru, Lidijanin rodom, a Satiri su rtastijeh uši, ćelavi i oni, rogati, kakvi kozlićima stoprv okoćenijem niču rozi, nekakvi Frigijani rodom: imaju i repove svikolici. Vidite li kakve nam bogove stvara ovaj plemić? Pak se čudimo gdje nas preziru ljudi videći ovako smiješne i čudnovate bogove? A ostavljam što još dvije žene pripe, jednu ljubovnicu svoju, Arijadnu, čiji vijenac nadometnu skupu zvijezdâ, a drugu ćer Ikarija težaka. A što je najsmješnije, bogovi, i kučka Erigonina pripe, da se ne bi ucvililа mlada kad ne bi imala na nebu onoga vjernoga i ljubljenoga kučića. Ne čini vam se to obijest, djelo od pijančine i rug? A čujte sad i druge.

Jupiter. Nemoj, Momo, govoriti ništa ni o Eskulapiju, ni o Herkulu, jer vidim kud ideš besjedom; zašto onaj liječi i ozdravljiva od nemoćî, i „vrijedi za mnoge druge(e),“ a Herkul, sin moj, nije malo posala isposlovao da kupi neumrlost; zato njih nemoj tužiti.

Momo. Mučaću, Jupiteru, radi tebe, premda bih imao mnogo stvari da rečem. Ako išta drugo, imaju jošter znakove ognja (f). A da mi je prosto istom slobodom govoriti i na samoga tebe, imao bih mnogo da rečem.

Jupiter. Zaista na mene prosto ti je najviše. Da li bi ti tužio i mene kao inostrana?

Momo. U Kreti nije to samo čuti, nego još nešto o tebi govore i kažu grob. A ja ne vjerujem ni njima ni Egijanima u Ahaji, koji tvrde da si ti kopile. Nego što najviše cijenim da treba ukoriti, to ću reći: jer si ti stvorio početak takijeh bezakonja i uzrok da se naš zbor izopači sastajući se sa ženama i i slazeći u njih čas u jednoj čas u drugoj prilici, tako da smo se mi strašili da te ko ne uhvati i zakolje kad god si bio bik, ili da te kakav zlatar ne pretopi kad si bio zlato, te da nam mješte Jupitera postaneš ogrljaj, ili grivna, ili naušnica. Jok! pače si napunio nebo ovijem polubogovima; drukčije ne bih umio reći. A što je najsmješnije jest ono kad kogod iznenada čuje da Herkul bi postavljen bogom, a Evristej, koji mu je zapovijedao, umrije, i blizu su hram Herkula službenika i greb Evristeja njegova gospodara; takogjer u Tebi Bako je bog, a njegovi su rogjaci Pentej i Akteon i Learho najnesretniji od svijeh ljudi. I otkad ti jednom, Jupiteru, otvori ovakijem vrata i obrati se ženama, svi su te nasljedovali, i ne samo muškarci, nego, što je najsramotnije, i boginje. Jer ko ne zna za Anhiza i Titona i Endimiona i Jasiona i ostale? Zato hoću da ovo ostavim, jer bi dugo bilo oprovrgavanje.

Jupiter. Nemoj štogod reći, Momo, o Ganimedu, jer ću se najedit ako uvrijediš momka grdeći mu rod.

Momo. Dakle da ne govorim ni o orlu, zašto je i on na nebu, sjedeći na kraljevskomu žezlu, i samo što se ne gnjezdi u tebe na glavi, bog i on po prilici? Hoćemo li i njega ostaviti radi Ganimeda? Ali Atis, Jupiteru, i Koribanat i Savazij(g) otkle su se dokoturali nama, ili onaj Mitras Medijanac u dolami i u saruku, koji ne zna grčki beknut tako da ne razumije ni da mu kogod napije na zdravlje? Zato Skićani i Gećani videći ovake neprilike, ne mare nam nimalo za zdravlje, nego sami obožavaju i uzimlju u bogove koga ih volja, na isti način kako i Zamolksis, rob, bi upisan nekako kradimice. Ipak sve to, bogovi, nije preko načina. Ali ti, pasji obraze i na indijansku odje-

veni Misiranine, ko si ti, delijo, kako hoćeš da budeš bog lajući? A što hoće ovi šaroviti bik Memfijanac, koji je štovan i vrača i ima proroke? Sramim se pak spomenuti ibise i majmune i jarce i druge stvore mnogo smješnije, dovučene ne znam kako iz Misira na nebo, koje vi, bogovi, kako podnosite da ih vidite štovane jednako ili još više nego vas? Ili ti, Jupiteru, kako trpiš kad ti izniknu ovnujski rozi?

Jupiter. Uprav je ružno to što govoriš o Misiranima; sa svijem tijem, Momo, to su u njih ponajviše otajstva, pa ne treba da se ruga ko nije posvećen.

Momo. Baš nam treba otajstava, Jupiteru, da znamo da su bogovi bogovi, a psoglavi da su psoglavi.

Jupiter. Ostavi, govorim ti, to o Misiranima, jer ćemo o tomu drugi put u zgodni čas vodit istragu. Nego ti kaži druge.

Momo. Trofonija, Jupiteru, i što me najviše davi, Amfiloha, koji premda je sin čovjeka prokleta, krvnika svoje matere, prorokuje gospar u Ciliciji, lažući ponajviše i čarajući za dva obula. Zato baš nijesi veće ti, Apolo, na glasu, nego jurve svaki kam i svaki otar proriče, koji god bude obliven uljem i okićen vijencima i ima čovjeka čarobnika, kakvijeh ima mnogo. Već i kip Polidamanta rvaoca liječi grozničavce u Olimpiji, kakogjer kip Teagenov u Tasu, a Hektoru žrtvuju u Troji, a Protesilaju na drugoj strani u Hersonesu. I otkad nas ima toliko, uzmnoži se vjerolomstvo i crkvoderina, i u opće su nas ljudi prezreli i dobro čine. I to o nezakonitijem i o nametnutijem. Dapače čujući mnoga tugja imena stvorâ kojijeh u nas nema i što ne mogu nikako da opstoje, ja se i na njih, Jupiteru, grohotom smijem. Jer gdje je ona proslavljena krepost i narav i udes i sreća, imena bez bitnosti i isprazna, izmišljena od ljudi benastijeh i od mudroslovaca? I premda su ove stvari iznenada izmišljene, ipak su tako zavele nesvijesne, da niko neće ni da žrtvuje nama, znajući, da bi baš i na tisuće žrtava prinio, da

će svakako sreća izvršiti sudbinu i ono što iz početka bi svakomu osugjeno. Dragovoljno bih te dakle pitao, Jupiteru, vidje li ti igdje krepost, ili narav, ili udes? Jer znam da to čuješ vazda i ti u pretresima mudroslovaca, nemoj da si gluh tako da ih ne čuješ gdje viču. Zasve da imam još mnogo da rečem, dospjeću govor; vidim dakako mnoge gdje se kose na moju besjedu i gdje mi zvižde, osobito one kojijeh se prihitila sloboda mojijeh riječi. Na svrhu ću baš, ako hoćeš, Jupiteru, pročitati odluku o ovomu jur napisanu.

Jupiter. Čitaj, jer nijesi svaku nerazborito tužio, a treba veći dio od toga zaustaviti da se više ne dogagja.

Odluka.

Dobrom srećom. Budući se skupila zakonita skupština sedmi dan prvê desetinê mjesečnê, zapovijedaše Jupiter a predsijedaše Neptun, nadgledaše Apolo, pisar bijaše Momo sin Noći, a San reče svoje mnijenje. Budući mnogi inostranci, ne samo Grci, nego i inozemci, koji nijesu nipošto dostojni da dijele s nama gragjanstvo, napunili nebo pošto biše upisani ne znam kako jer se mislilo da su bogovi, toliko da je blagovalište puno zabunjene vreve, nekakvijeh mnogojezičnijeh ljudi navrvljelijeh, i da je nestalo ambrosije i nektara, tako da mjerica dohodi minu(h) radi mnoštva pijućijeh, i budući ovi od obijesti potisli stare i prave bogove, i počastili sebe predsijedanjem proti svakomu običaju starinskomu, te hoće da ih časte na zemlji više od drugijeh, zaključi vijeće i puk da se sazove skupština na Olimp o suncovratu zimskomu, i da se izabere sedam bogova vršitelja za rasudnike, tri iz staroga vijeća pod Saturnom, a četiri od dvanaestorice, i megju njima Jupitera. I neka ti rasudnici sjedu zaklevši se zakonito Stigom(i), a Merkurij telaleć neka skupi

svijeh koji god žele da budu članovi zbora, a oni neka dogju sa svjedocima zakletijem i s dokazima svoga roda. Pa će oni doći jedan po jedan, a rasudnici, iskušavajući, ili će ih proglasiti bogovima, ili poslati na njihove grobnice i na djedinske rake. A da se nagje da je koji od prostačkijeh i jednom isključenijeh od rasudnikâ stavio nogu na nebo, neka propane u pakao. I neka se svaki bavi svojim poslom: niti će Minerva liječiti, ni Eskulapij proricati, ni Apolo sam toliko stvari činiti, nego će izabrati jedno, te će biti ili vračar, ili guslar, ili liječnik. A mudroslovcima da se navijesti da ne kuju prazna imena i da ne brbljaju o stvarima što ne znadu. A koji god su bili jur počašćeni hramovima ili žrtvama, da se njihovi kipovi obore, a da se postave ili Jupiterovi, ili Junonini, ili Apolonovi, ili čigovi od ostalijeh, a onijem da grad načini grob i postavi stup mjesto otara. Toli ne posluša ko na glas telalov, te ne ushtije doći u rasudnikâ, neka ga osude s ogluhe. Ovo je naša odluka.

Jupiter. Veoma pravo, Momo, i komu se čini neka podigne ruku; pače neka tako bude, jer znam da će mnozi biti što neće podignuti rukê. Nego sada hajdete; a kad Merkurij zatelali, dogjite i donesite svikolici očevidne biljege i izvjesne dokaze, očino ime i majčino, i otkle i kako koji postade bog, općinu i pleme. Ne prikaže li to kogod, neće rasudnici hajati nimalo ako koji ima veliki hram na zemlji, i ako ljudi misle da je on bog.

Opaske.

a) Vršitelji zovu se mogućniji bogovi koji molitve ljucke uslišuju i svaku stvar na svijetu vrše.

b) Momos znači grčki: ukor ili poruga. Često to bude poosobljeno, te postaje Bog od ukora i poruge, sin Noći.

c) Inostranarina odgovara onoj grčkoj riječi kojom se zvaše novac što moraše plaćati svaki inostranin okućen u kakvomu mjestu u Grčkoj; n. pr. u Atini plaćahu inostranci na godinu 12 drahma, a drahma je nosila koliko i naša pleta.

d) Da rečeš unuk ne bi se znalo jeli mu Kadmo bio djed po ocu ili po materi, a u grčkomu tekstu stoji riječ koja znači ovo zadnje, i to je ovdje i potreba, a naš jezik nema takove riječi premda je i on vrlo bogat u imenima rodbine.

e) Šaljivo meće Lukijan u Jupiterova usta riječi iz Homerove Ilijade pjev. XI. st. 514 gdje Idomenej govoreći o liječniku Mahaonu kaže da jedan liječnik vrijedi koliko mnogo drugih ljudi.

f) Herkul mahnit užegao se sam na brdu Eti u Tesaliji, a Eskulapij, budući se na njega tužio Pluton Jupiteru da je on svojim ljekarstvom dopro do tole da uskrsnjiva mrtve, bi od Jupitera satrt munjom.

g) Sva su ova trojica iz Frigije: prvi, Atis, ljubovnik Cibelin, a druga dva njezini sinovi.

h) Mina nosi 100 drahma, iliti stotinu našijeh pleta.

i) Stige je rijeka na drugomu svijetu. Njom se zaklinjahu bogovi.

LUKO MALI.

Riječka pripovijetka.

U koga je zdrav razum neka prozre istinu, što se taji pod zastorom čudnijeh riječi.

Dante.

I.

Bog pomogo! — Dobri ste mi došli! Služite se unutra. Ovako pod nogu, a mimogred ne svratit se, baš ne bi bila prilika. Ej! Što je tamo? Jutroske sve iščekujem na uranku, i uz prve ručke, ne bi li me kogod polazio, da štogod obaznam.

Ovako, nekoliko prohodećijeh nazdravljajući s prozora, k sebi domata neki domaćin.

Obaznat ćeš vraga, i njegova oca! Zatalabukaše u predsobi petorica oružani, potom su uzašli, šušnjetajući povoštanijem plaštima, od kojijeh kukulica cijeća mokrine hitala se čitavijeh obraza. Nekome hlamale postole uglibane, i poplati upištani, a nekome hlepale opanke s oputa razonoganijeh.

Po tome će ti dobar dan navalit domaćinu, pak metnuvši na tle kabanice i prtljage, zahrdat u jedan kut kundacima od pušaka, i uć u ložnicu.

— Posjedite mrvičak, odmorite se, pak krenite doma, — reče domaćin.

Dvornost tolika nausti Marina Svrhsela, njihova vogju, da vrlo kičeljivo koješta isporiječi; jer megju njima ovaj se brojio

govoruša golemi, a uz to gotov jamačno vazda navestit se u ružne, i raspar u društvo zametnuti.

— Ne! Ne! Gospodare, bi zaglava toga hlastanja; mokri smo, ko i voda, već ovako s noga ti nama iznezi, da se ponapijemo, pa na ručak ni časom da časimo, budući da smo još na sre srca.

Netom se donese, prignuše svikolici, te svaki na poregje jednom od duška ocijedi, brez da se je s prvice u čaše točilo, oli kome nazdravilo.

— Ovaku noć uzet na se, a ne načinit posla! Bre je oporo! A ja! Dobra nama mimo toga nije! I kad ti ko reče: lijepo ti vam Bog do! Da mu je šakom u zube! Ljudi trape po vas božiji dan okolo ove tri četiri gromače, oru ove, da rečeš, tri četiri lazine: na jabani kisnu, mrznu, ozebu su malo blute raslavjene. Čič od zime, a pačuga se oko ove tri četiri masline, okolo ovijeh vinovijeh rasklada. Pak noću hajde na okrst čuvati, da koji belajet ti ne drne, ne poguli, i ne ostavi te bogom proseći. Nategom, i trpežom steci, da duh privedeš, pak čuvaj stečevinu; jer te na tvoj trud nekako duša boli. Da je vazda branit se od gladničine, ni po jada; ali neki galci, koji se umiju obrnut, kako te lijepo obriče, i mučke ogule! Pak kako te zabezoče! Jal drugda znaju ti, ne boj se, grabeš pozakonit. Te ti odasvud po bijelome svijetu ne uvigjaš, nego kako se sve svuklo na ovu prikazu „da ide čudo za grdilom.“ Baš braćo kršan zeman, i mučan svijet! Ali ču li me svaki od vas, — oli ovako radimo, ko i do sad, oli gotovo premetnućemo se u nikako. Visoko nebo, a tvrda zemlja! Ako život preinačiš, bog me sve odrlije, i golići. — Ovako uz gori niz doli po sobi šetajući, i puhajući gdje kad u šake, a gdjegod dlan o dlan terući vas uzimjen razložio je Tohor golemi radiša, sin Vice Nikoline, srčan struk od momčeta.

Jeste li paka našli lupeža? — Upita svijeh skupa domaćin

Lako je uprežat onoga, koji se prihitnijeh ruka pokalaši i dočepa tvoga, ištom tot da se privriježi. Po bogu braćo čisto vi još nijeste opametili šta je lupež. — Treba puštit krastit, da ukradeš i ti: — reče domisljati Muštrapa, jedan od te čete male. Pak ti u tle oči vere, potom na uznako preko stolice u jedan sobe prikrajak se zavali, i glavu rukama podupre, ko da su ga guste misli spopale.

U srebro ti se okovala dragoviću — preuzme govorit Petar Markov — jučer po objedu, kad se ljudi nagju u crkvi na put od križa, baš taj, koji se dovuko u kuću Nike Lučine, i pokro joj zlato, evo vam vjere u šaci, da će se nać gdjegod u bliže kod kojega trice. A mi ludorije svu noć kisni, i otucaj se po Jejevici, po nikogovoćima; a tamo zna se, da i na zlo i na dobro jedna ruka smrtnoj je druga.

Tadar Marin Svrhsela, Pasko Svode, i Matuša od prije nazubani, potjere zaludne radi, a sad žicani od namisli dubokoga Muštrape stanu se prpošit, i nazlobice na nj se okašati, te navaljat mu svake jade, ko rekši: za šta ti nama to sinoć ne reče?

Muštrapa pogladi svoje ištom iznikle crne brčiće posmjehnuvši se u potaji.

U koje tako govorahu, neko na vrata se prikaže, i ugje. A to Vica Nikolina, sa Tugjom Štrokom, mlagjijem bratom Muštrape.

Vica je svu noć izgledala, vraća li joj se Tohor, buduć trista preko glave joj se zavilo. U prve, kad sve selo priskoči na pomoć Niki Lučinoj, nije dušom dvojala, hoće li posl'at sina, neće li. Nagje, da je to stara obika, stisne srce, i pouska Tohora, da u društvo nogama preče; jer je red, jer je prilika. Ali neki Jako Grimica nabuni joj glavu. Taj čovjek bi od onijeh prečinjenijeh, koji se pogospode; te prikaže Vici, kolika je ludost poć usampas navodit se u pogubu, i hodit glavom brez obzira za tugje posle. Ali po tom sina zagleda zdrava, žalost je mine.

Mahom s vrata stara božiju pomoć javlja. — Daj Bog dobro, a i u tvoje zdravlje. — Skup joj odgovori jednoglasice.

Brže bolje — priuzme Vica — da ste svikolici ne doma, no u Kate Matove. Sve selo jur se u nje navraća; svi žale za nju. Tužna logom legne; privija se; mite joj se usta; zaljevaju je narančom, truse je vodicom ali u tomah. U kući joj se sve prevrati u kuknjavu, u cijuk. Koji urnebes! Da te bog začuva! A vi ne bijaste vodit sobom ištom podrasliće, hodeć na nenadnu. Gdje je bilo to u putu?

Pasko Svode, brat Kate, i Petar Markov problijede, i bez da reku kome šta, nagoše vanka, ko što se govori, na ulake. Ostali za njima razigju. Muštrapa, Tugja, i Vica ostanu; jer njih dvojica ikad ne htijahu ni na oči plinte, ni hinkanja ženskarije. A tako i Vica opet, jerbo je bila srca bolećega.

Gospodare — započme Vica — nije da toliko žalim zarad Nike Lučine, koja do skoro ostaće, da joj se udijeli na put božiji, ako se lupež ne nagje, i ne vrate mu žao za sramotu; koliko bolim se s Katom Matovom poradi onoga vragulića od Luka maloga, koji nigdje nema živa mira. Bijedna je vazda, njega radi, strahovala.

— Luko će zlom svrhom zaglavit. — Ovako uvjek, i od prije je prajala Vica Nikolina. Rogjena u tome selu, a uspitomljena u Dubrovniku još od onda, kad su gospoda vladala, u njoj žive povjesnica nekoliko obika domaćijeh, i gragjanskijeh, kojijeh ne bi našo ni u kvijerima starine. Po okretu ne bi reko da je toliko božića izjela, ni da je iztuhovjetrila, jer je spomene tako tvrde, da ze prozove odavna „raboš od sela.“

Svaki dan u boga bi protresala neka prečinjanja, koja nijesu u putu ovoj zemlji. A zaglava njezinijeh razgovora vazda ista — ovako je činila pokojna Linja Nikolina, viječna joj svjetlost svijetlila! U nje sam bila tri krat na spravi. Ovako isto iščahno je kričio, da se sporavi, ako hoćeš da bog nastvori, pokojni moj gospodar, u kojega bila sam baba suha, rajnoj na

trpezi našo! — Pri tom znala je štogod i čitati dokle je vid služio, ako prem starijem nekijem očnjacima pokojnjega gospodara, zaklieštila bi nos. I tad je bilo vidjet je usukanu, pošto bi na ti očnjaci nataknuti jahali, osuglavom uzgori ukočenom, da joj ne izpanu, doma sidjet, i čitati; oli gdje kadgod na posijelu pripredat svilu s grijanicom ispod koreta, i tu dobro rašmrkat se, pa tjerat žuganje do nekoga doba. Pokle u njezinoj škrabici kod postelje još nekoliko starijeh knjiga se nahodi, ako prem i izmrljane žutilom tabačine; s toga mnoga čeljad u nje se svraća posijedovati. I ne čeljad bome! što mu drago.

Sve žene asesurâ oli konsiljerâ te seoske komune vide se češče trknut u nje, te grajat i popredat kod lukjernice iza kako namire s večerom te svoje muževe asesure konsiljere, koji dogju umorni iz šabake, oli iz brazdâ, oli pjani iz krčme. Oli stave leć one sve grdobe od svoje dječetine. A kad se desi, da dostojniji od sela pohode Vicu, ko na primjer Anica Matkova patrunica, oli Marija Tonkova nostromica, a kadgod i kapetanica Kate Jovanova, oli Marko Perić oli Ćoko, tadar mješte protresat tugje grinje, u tome skupu prouči se tijeh knjiga, i tumači se oli život svetoga Barlama i Josafata, i Svete Olive, oli Porogenje Jesusovo, Ane Boskovice, oli Sunčanica i t. d.

Omili se kad ter kad i prostijem zemljacima uz praznike oko ognjišta duhan pušiti, i slušat Vicu Nikolinu, gdje priča o Dubrovniku, i o gospodi njegovoj.

Pošto strune utrnu, i odustane se Sibinjanin Janka, i Miloša, i Kraljevića davorije guslati; tad Marko Perić, Ćoko, i Vica mnogo bi zborili, i njima dokazivali, kako nije prilika odbacat svoje mještane obike; jer one skladaju narod megju sobom čineći u prostaku, ono što u izućenu djeluje to, što po Taljanskomu zove se Galateo oli convenienza sociale. I baš je tako. Prostak neka je nadvorno i urešen, i bogat, po tom

vrgne te obike, izagje veći divljačina, veće krut i dosadan, neg je bio prije; jer su mu one nekako ćud krotile. A opet da mješte njih nametne izučenu naobraźenost, treba mnogo vremena da isteče; te kad si se preinačio i odreko pitomine, koju ti dade narav i narodnost; a s druge strane nijesi se izvrsno preobražio po učenosti, izagješ, da te niko ne može trpljet, i da se rugaju s tobom, ko što se vidi mnogo megju prostom čeljadi današnjijeh dana.

Kako sjedne, udilj stade Vica zborit o Luku. — Uvjeri se gospodare, i ti kume Muštrapa po bogu brate, da se gdjegodjer uželim Luka maloga. Poznajem ti dobro onoga zlotka.

Čini mi se jučer, kad sam mu majci dolazila na babine. Prava ti je muška zametica, i po nagonu, i po uzrastu prem rano osili. Ne daje mu se igdje mirovati: oko vedro, ko u hajduka; lice čedno ko u djevojke; a pretio ko pudar. Desno krilo matere, a shodan i obrtan, kad je gdje mrsan poso. Dogovore li se ljudi u lov ići? Zaintači li i dijete poći s njima? On ti je prvi. Još ni prvi kokoti, a on po gluhu mraku prečke pane prid kuću svakoga ciparit, da se poteže, dok se ozovu. Gdje bi komu na premete do ručka bilo, a to njemu saba zora. Stoprv prvi hladovi, a on zviždukajući sam samcat mučke doma prevali; čim ostali na sumrak dotrtaju. Služi li kome da posije sjemena? Ako težiš izmamit od Kate Matove po koju zdjelu, zaludu ti je. Luko neda ni opepelit, jer ga jošter nijesu proizveli, jer bi bio zazor. Treba li komu nosit gnoj, da oprostiš tamo njega, oli gdjegod u zavjetrini sijenom nabit stogove, jal preskočit da se obere, dokle je grožgja, i maslina, i brč svake ljetine? On će ti prvi za majdeše. Čim dospije radnju u svome, još ne bude ni šaka dana, on u tugje docimulja već neg ijedna moba.

A gdje ti je, kad kogod nije u biću poć usjeć badnjake? Luko ti je skor donijet pri kuću njemu u zdravlje. Ja bi ga živa za njedra, kad ga vidim uz Božić na pucanje kupit družinu: oli

na kolende uz guzle izvagjat popjevaka, i kad se umrači pastit s družinom svakome na časne pohode. Kako ti tader, suglasno skladajuć se uz šum ostalijeh pjevača, otresa i glasom privija i po putima i u crkvi, dokle se poji „u sej vrijeme godišta."

A jeste li ga vidjeli kadgod, po tom seljanske rabote izgodište, i opare se mlinice, sjesti za trpezu pred pliticu punu svakoga priganja? Nije ti on od onijeh, koji jedu, ko da boga nijesu igda vidjeli; već zasjede, da se samo založi. Jer bo tu tako hoće dokazati, da se ima uzet svaki tugji poso za glavu, a da drukčije bi se skrivilo proć domaćijem obikama, ter bi se obraza ticalo.

Pak ne ćeš da ga ljudi k seli pribave? Ne ćeš da na Tomin dan svak ga žudi, da dogje s ostalijem velikašima procijenit mu božuru, i oparit je? I da od crna obraza mu ne pokloni to masniju djevenicu od uvaraka, i svakoga smijesa? Ne ćeš da samosam, majci na žalost, sinoć se ne ukrade, i ne prevalî u potjeru uz vratolomine i barotočine, i da ga još nije doma, dok na svud kud ne obide sve klance? Vazda njegov je zaklad, kad ciljaju zemljani na poklade. Od namlaza, meda, skorupa najbolji Lukov prinos; od toga ti umije nabavit kolačića i posvarica kako prvi, i donijet majci, kad osvanu Materice.

Tu skorice, uz mesojegje, ja dočula, da se ima neko pobratimit, te ja u crkvu. Kad na vratima, a jur započelo; pop s otara prema narodu grominja: „Evo kako je dobro, i sladosno, kad braća pribivaju zajedno. Ko pomast, koja se cijedi niz glavu, te kapi niz bradu, niz bradu Arona." Kad koga uvigjam? Luka maloga, gdje se rukuje s Petrom Markovijem, i časne celove mu daje. Tad sam zavikala u nesvjesnici, neka pet šesterica s prstom na ustima htjedoše me zamuknut: „Ah hodi sinko! pomogo mi te bog, i blažena gospa od milosrgja, i lijepi sveti Antun od Padove."

Po tom sam se doma vratila, počela sam mislit u sebi: kako? jedan momčić ne će, da se za prst zakrije? momčić hoće,

prije nego ga mladost stigne, da se nagje u obikam narodnijem? A moj, ako veće odraste i počme prečinjat se s ortalukom sadašnijem, u kalilo! To lijepo ja javi Nikoli, te ti ga pouska i navedi, da se dijete pobratimi. I tako onomadne u blaženu nedjelju dozovi kuma Jokula i Matušu i Antuna Glegja, da traži i jami sebi ortaka, ko djevojka zaručnika, koga bi privolio da izbere po izboru ovijeh junaka; i učini službu, i pirovanje, ali po sedam zakona, kako bog i kuća dade. U mene u kući ti nije „gostimo se u petak, kô i u svetac; dokle imamo, da popucamo, pa sutra križ i lopata."

No valja umijet razgodit, kô što su stare žene govorile. Jer zasve da moj Nikola je u kući svinja, ali bogme pred ljudima je vila. Što ti hoću rijet, znadeš i sam kume Muštrapa kakvijeh prevoljaka, i oblizaka bijaše tu na obroku; jer si tute bio. Ama neka je svega, i svašta bilo, kako se našlo u kući, da bog mili pomože; ali trebovajući nešto polaznike darovat, nešto kanut popu, što tu službu sprpoši, nije me okrpilo, ove mi svjetlosti božije! deset talijera u tvrdu.

A hoćete li, da vam rečem još jednu na sva usta? Od kadarica Petar Markov se pobratimi s Lukom, Marija Petrova za nago povrati se na boljinak. Već po kući vavjek bona ne prilijega se. Često sam se desila od prije, čim bi uzavrela bijesom. Bog s nama i angjeli božiji! Vrgla bi se na sumahnitost svake ruke.

„Ženska glavo jesi li pri sebi? Kumim te ledom! Oli si se zapisala tome drugu?"

Ovako, po tom bi se utolila, prašali su jarani. Muža i djecu ni na oči, da se čudi malo i veliko. A dojsto znate, kako se zaljubi u Petra, i u prve hotimice se š njim prstenova. Paka za tijem, Petar se njoj pridomazeti. Mislilo se, da će mu Marija razvit onu ćud prostu i blagahnu, koja mu je vlaštita. Prem je polit milinom, prem zbušen, prava tužica i stuhulja; učinjen

taki od roditelja, koji mu iz malahna ne dadoše da kroči ni ped brez opaska. Prem je smijehurav. Cijenim da tako zauzbija bolest, koja mu leži na srcu.

A sad pokle se oženi, u to goremu dreselju; a u struku okršljavi. Kad se priloži na strogost roditelja obijest Marije, doradi se da sad on lijepo zadobi ime od ludovana i od gjova.

Još ću jednom o Luku probesjedit. „Ne dogodilo ti se sinko što ti mati misli" dobro reče ciganin nekome djetiću.

Ko će sad izvadit iz glave Kati Matovoj da se nije manjku štogod dogodilo? Da nije gdje nasrnuo, i naljego na nenadnu? ovako da ubitna kiša pljušti kroz sugradicu i mečavu, brez da se nadaš, da će razgalit, ko zna gdje na konak panuo? Pak da je lupeža i uprežo, kako će š njim kosovo vodit? I prem da vrlo mali omjera, ko da ga od uzvrata brani? Ali Bog, njemu slava i hvala! ne daje, da mi srce grubo sluti. Sve mi se dava na neko veselje. Ali dosta sam vas zaglušila. Ovo danas zagovorila sam se u želju: a doma trista posala. I ostanite mi s Bogom.

Po tom Vica okrene, Muštrapa ustane, ko da se i on sprema, iza kako smotku pripali. Stojeći pak na nogama nekoliko se tako u domaćina zagleda, da se ovaj usudi zapitat ga što se toliko premišlja.

Kad je Gjurgjev dan? Ogromno upita Muštrapa. Odmah u prvu nedjelju, pošto progju šarena jaja: — odgovori domaćin.

Baš ovo Luko zgodno opravi: preuzme Muštrapa govorit glasom drhtući, ko da se je zgrozio, — da ove godine sa većom napravom taj praznik praznujem: jer imam prst obraza. U svašto, sad kad trebude i kad mi dogje do koje, Luka ću zazvat za pristašu, za doglavnika. Znadem, da mi se ne će oglušit, niti mi iznevjerit.

Ako dogje, to ću i ja na čast ti u kuću u taj dan svratit se: — reče domaćin.

Po svaki način, gospodare, — Muštrapa odgovori — imaćete od mene lijep priček i ručak, a još ću vas bolje opravit.

Jer pravi domorodac — ovako zborit priuzme — nek se čuva, da mu se ne dogodi ono, što poslovica veli „zao ti Božić, a gori Gjurgjev dan.“ Bog mu se duše poplašio ako ti ko pojede Božić, oli Gjurgjev dan. Božić i Gjurgev dan dvije od Boga namjenjene nama jabuke.

Imat dijela od Boga hoće rijet slavit Božić; naslagjat se s prostom prirodom, koja žene i pomladi uz premaljeće, jali ti u izvansku naravnost zaljubit se, hoće rijet slavit Gjurgjev danak. Čovjek je sin božiji, veli nam vjerozakon, slavimo dakle Božić, to jest vjerozakon.

Čovjek je sin prirode, i općene naravi: slavimo dakle prirodu, to jest Gjurjgev dan. Toli paček imamo dvostručno slavit prirodu. Prvo, ko ljudi, drugo, ko ljudi ovoga naroda. A nijesi li ti mi reko, da mudraci koji su proučili u čemu narodi jesu po svijetu različni, našli su, da naš narod najveće zaljubi se u naravnost i u prirodu; i ukazat po djelima domaćijem, po obikama, po književnosti i po svakoj ostaloj struci života to zanosenje na naravnost, na prirodu, da u tome stoji ćud, i sok našega naroda?

Svaka zvijer, svako bilje, svaki predmet u nečemu ima općenu narav, a u nečemu po napose osobna pravila; tako zakon božiji jest općeno za svijeh ljudi, a uredbe i obike svoga mjesta, i narodnosti, gdje se ko rodi, jesu osobna pravila, po kojima imamo se vladat i postupat, ko narodnjaci.

Slavimo dakle Božić oli ti zakon božiji, ako hoćemo imat dijela od Boga: to je općeno svijem ljudima.

Slavimo Gjurgjev dan, oli ti arajdavamo se na ono što je naravno, što je po prirodi, ako hoćemo bit ljudi od našega naroda; — to što je nama osobno.

Ove sve naše prečinjene neprilike nijesu sinoć otišli uzet noć na se, kako Luko mali, neg spali s uha na uho. Opet ti

velim: crno i kukavo kad ti ko pojede Božić oli Gjurgjev dan. Hoću ti rijet s tijem, kad te ko učini, da ne vjeruješ ni u palicu, oli da izagješ megju tvojijem ni juha ni ukrop. Sjeme tijeh jeda se ne raskoti, jeda se sve ne potruje, i da ne izagje od nas šolica „tuga uči nevolju“ kad bi sve svak preinačio slijedeći jedan drugoga.

Pravo! Pravo! Djeco! — zapovrgne riječ domaćin, i ovako probesjedi:

Svaki narod uzdrži po svome nagonu jednu spodobnost svoju vlaštitu, koju drugi nema.

Ako okolnosti izvanske, pretuga i sila otmu, da se ta spodobnost ne razvije, taj se narod ne broji na svijetu.

Kako spodobnosti jednoga čovjeka kad se razliju, i drugoga okoriste, grade megju ljudima ljubav megjusobnu; tako spodobnosti jednoga naroda kad se proliju na izmjenice na ostale narode, grade onu općenu obraženost, utjeraju onu općenu pitominu, onu prosvjetu, od koje sadašnji svijet u velike se diči. A vi znate, da su se po prijašnijem zgodama povijesti narodi zamiješali nekoliko, i do čuda, te prolili na izmjenice jedan na drugoga svoje spodobnosti.

Ne velju vam, po čemu je to izašlo, jer nešto jedan isti vjerozakon svijema opovigjen, nešto rasuta pisma i misli, nešto trgovine, a nešto sila, to su doradili.

Sad svak ište, biće te čuli, i teži imat svoju narodnost. U tome stoji svrha, i cilj povijesti godištâ, koja imaju doć iza nas. A to je naravno. Čovjek kakve se ćudi rodio, svegj je one ćudi, neka je najviše od ostalijeh ljudi ukroćena i prečinjena; tako i narodi hoće da živu po svojijem spodobnostima, netom su bile te ukrašene, uspitomjene, i nekako utvorene inačije od podobnosti ostalijeh naroda po zgodama pregjašnje povijesti.

Drugi put, odgovori Muštrapa, kad ti dogju polaznici, ti nama poraskaži opet uzdržaj ovoga zbora: pak će svak vrh toga misleći nadodat koju svoju, dok na jedno smislimo.

A koga ćemo zvat, — priuzme domaćin — ako se utjeramo u vjerozakon, da uznamo dokle i kako taj sklada se s ljubavlju naravnosti, koja rekosmo da je ćud i sok narodnosti naše? Hoćemo li zazvat naše duhovnjake? Fra Antuna na priliku, oli Dum Ivana?

Šta će meni Fra Antun, i Dum Ivan, i smokve.... okosno odgovori Muštrapa. Treba ovdjer za ti poso čeljadi, koja ćute naravnost, i šta je Bog, i duša. Ja ću gdjegod svratit Ćoka oli Marka Perića. Da ti znaš, kako sinoć Marko, kad smo preko krša prevaljali, nas svačijem privriježi na pretek! Da si ti vidio, kako mu je srce igralo, kad dozna, s česa smo došli, a pucalo što ne može s nami!

Docna je već bogme. Ala! uzmi sve ove puške ostavljene; doći će u nas svi od čete. Hibaj, da te nije čut, reče bratu Tugji, i zapjevajmo niz dolinu ono, o čemu smo govorili. Gora zelena prem da uzdrži u sebi vuka i hajduka ali spametnost, i ćud narodna, to jest Vila uči, razloži, i razvija se opet u gori megju ljepoticam prirode.

Hajde sinko u sto dobrijeh časa — odgovori domaćin — jer jutros u želju baš spametno se porazgovorismo.

I tu tako ode Muštrapa, i zahajka glasom otresajući:

Davori mi divna goro kršna,
Jer nijesi nigda sama bila,
Jal brez vuka, jali brez hajduka,
Ja brez b'jel'jeh na zborištu vila.

II.

Poslovica je u narodu, da knjiga ide od ruke do ruke, dok dogje u nemile ruke. Ovo što kad ter kad perom zabilježim, kad bi došlo pod oči komugod, zna se da bi izmjerio po svome

laktu, oli zaisko dlaku u jaju, zavijajuć se u čitulicu. Što mi je stalo? Bili jajari, oli flaflate, koji bi slučajno napali na ono što gdje kad stoji mi zabrškano, vide i sami da ne može bit ni roman, ni povjesnica, ni filosofičko razloženje, nego samo listi za spomenu, da se ožme koja istina, kad budem razmisljat megju sobom, oli pričat u društvu vrh različnijeh zgoda. To što bi svak mogo činit.

Pušti stat! Izaće, i izašo je vazda veliki čovjek onaj, koji razloži samo vrh onoga što jest i to upotrebljava za svoga života, a ne natječe se namećat ono što bi moglo bit, da zaludnijem nategom mu poslje pukne srce, i udari na čudo, na nesreću, i na golemo neuzdanje, u ništo.

Je li dobro, ali ne, da po ugledu samo prostadija malo po malo pometne svoje obike domaće i narodne, cijeneći ih ko da su ostanak sebične divljačine djedâ, a obuče za sad izvansku naobraženost, dokle se u napun uspitomi; to ćemo ostavit, da dokažu i osude oni, koji vjeruju, da biva nekakav napredak nedospjetni. Ali ćemo samo pitat, kad bi se okanili svojijeh obika, dokle narod, sa svijem izučen, stigne taj napredak, u toliko kako ćemo postupati jedan prema drugomu? Iz ove priče mi vadimo, da obike narodne slagaju prost naraštaj zajedno, jer uvigjamo da se on pohita i mila i nedraga, ne bi li ih ispunio. Još te obike kažu, koje su podobnosti u narodu, i ako ih i ne razviju u bolje, jer na svijetu brez uzgoja i brez uprave, sve kako nikne, tako i obikne. Ako prost čovjek zanese se u čemugod; koji kakvi običaj domaći oli narodni protivan onomu, što ga je zanijelo, kad treba da ga izvrši, čini ga nekako umjerena.

Izpričali već o Luku malomu, i oda šta bi kader, i provodić. Da nu da vidimo što hrabrenost njegova nehotice u selu doradi.

Mi ljudi na svijetu dokle život trajemo, neke zgode povoljno uzrokujemo, a od nekijeh, a toga je najviše, bivamo samo materijalna prigoda.

U oči Petrova dana k večeru, te iste godine, zametla se seoska dječetina pred kuću Petra Markova. Ženskinje s vijencima skrobutine ovjenčane, a muškići s gorskijem bogišam, pred nalogom šušnja, pruća, i humarišta. Podraslići sastali se, da izmeću iz pušaka uz preskakanje, i da krsno ime slave; a susjestvo da na okolo šalu zauzbija, ko će za koga preskočiti, i časnije Petru nazdraviti. Baš divna hora bila. Po presudi seljakâ ako je na vrh ljuti poviše kuće Petra Markova od Gjurgjeva do Petrova dana sinja kukavica prekukala, već poslije otkuka po njegovu glavu, i bitkavica se oglasi bitkati; da ako je do sad Petru bilo crno i kukavo, od sad će mu drugi ptići propojati. Oda svud vrvi trka poznavalaca da u kući Petra Markova posnu večeru večeraju; jer u oči svoga imenjaka porad dva uzroka tu godinu Petar časnijem postom zapostio; po crkovnoj uredbi, i za što ga Bog i sveti Petar izbavi od produljenoga bijesa i vaja. S toga ljudi ribali i u prijašnju noć dokesali. Tu sad se peče, tu se priga, tu se vari, ko što se govori, u tri lonca devet stvari. Iznose se gostare samotoka vina, i brez taloga ulja. Lovorikom i mrčom grede i vrata kite se.

Trojna na pogači voštanica se žeže, a Petar stolice redom redi, gdje će zasjesti svaki od uzovnika, ko stariji po krvi, i po godištima se prigodi. Uz to vanka male puške pale a lica djece svake hmele, rumene se porad otsijeva ognjenoga žara, a varnice skaču iz plamena. — U ime Boga, i svetoga Petra. — Ovo je za Petra Markova. — Ovo je za Mariju. — Ovo je za Luka maloga. — Vika razlijega se odasvud, kud Petar iznosi petrovača smokava, kolača u svu muku, s čijem bi usta osladili, i po debelu mraku toči iz bokare što nagje da je za djece pitkije. Dočim ponudama ih prislužuje, oni oko Petra tirintaju, i drhću u vilene glase. Tad na uru izmeću puškama oni, kojijeh vino i ljubav podbada, te čaktu Petru zdravice krasne. Riječi se iz usta ne krate, već jedna drugu mami.

U kući, ko u zvanice došo, služio se za trpezu. Na vrhu sijedu Marija i pop, kano ti vidjeniji, a kod njih Luko mali pak

redom redice ortaci Petrovi, sve ljudi spomenuti od prije iz one čete male, Marin Svrhsela, Pasko Svode, Matuša, Joculo, Tohor, Muštrapa, Tugja, Štroko, i ostali; a na srijedi trpeze ona dva postarija, koji su učitelji običaja domorodnijeh, i kako se radi i Bogu moli, Marko Perić i Ćoko.

Marija sjedeći, svečano odjevena, tuder preko sve večere se gizda, od pasa na više u divno utvorena. Zdračno joj se laštila po golu vratu, po obrazu, i po rukama golijem bjeloća, i rumenilo: a okolo slijepoga oka, sa dvije strane, crni se pletenica: Joh! kakva je pusta! Da bi na njoj muha pukla! Crne oči na Petra svodi, unj zagledana, čim on obrtno okolo služi. Na skutu joj Ličisko vižle, kome ona ovila oko vrata ogrljaj crvene kožice sa zvončićima kositera, i pita ga ogriskama kolačića i priklica, da bi se svak lijevom prekrstio, gledajući kako i za što se oko živinčeta tako bavi. Ličisko miruje dokle žvače, pak podvijajući repom nakostreči se, i vrgne u lajavicu, ko da ga kogod na mrtac omijera, te prucne iz skuta Marije, i prečetveri, vrteći repićem čas put Petra, čas put Luka. Svak se čudi kako pas opet nije običan Mariji budući od kuće, i svak se divi na ono što čuje i vidi.

Svak je znao kako je od prije Marija prema Petru postupala, te je uvigja, da već nije ono, što je bila. Kad počnu blagoslovi, i počasnice, svak svoj dodavak izreče, u kojemu bi mnogo podbodaka vrh svega onoga, što se sluči od Petra i od Marije.

Ona toliko se ukaže, da se raščinila sadera toliko ljupka, toliko krasna i blagahna, da nikomu se ne grije sidjeti, već hrle, miline radi, dozivat momke i djevojke, koje bi se namjerile, da se pred kućom kolo igra do zore.

Ko ne pjeva, ni kolo vodi, na mjesečini, koja oko po noći tader izteče, svake misli tlapa, i gata po čemu sad o Petru, i o Mariji druge knjige će po selu propojati. I prije se o Mariji žamorilo, kako se jur pričinila od kad se češće kod nje na-

mjerao nekakav milić. A ko je taj? U tome ne mogaše se suglasiti. Svaka povijest ide od usta do usta, pa dogje do nemilijeh usta. Ali kad vidješe da na posljetku Marija žive u ljubici s Petrom dospije žamor, a prične snebiv i prodevetanje.

Malo kad sudbe nas ljudi nijesu s lažima začinjene; jerbo mi u svakome pojamu ili sudu, oli tjeramo dalje od istine, oli se istini približamo; rijetko oli nigda pravoga cilja se tičemo; i to radi mnogijeh uzroka, što ne treba ovdje pribrajati.

Tako misleći htio sam i ja doznat, po čemu se dogodi promjena Petra Markova i njegove žene. A ko bolje mogao je to razaznat, što Vica Nikolina? Stara do duše ni je htjela to prozočit ni pošto. Ali kad se rana ohladila, jednom na uzdano negdje otkrije, da je stvar slijedila ovako.

Po tom se Petar Markov oženi za Mariju, ova videći ga da nije ono što je mislila da će biti, čudila se je i ona ista kako ga je uzela. Ali bivši ona kućnica a Petar imajući zlatne ruke, to je umio steć i na kamenu, nije za mnogo vremena već o tome ni mislila: te ne imajući sokola, obeseli se kukavici. Jednom uspozna se Petar s Lukom malijem na ribanju i u lovu: te daj danas, daj sutra, lijepo ti ga Luko navede, da se s njim pobratimi, i da tako često momak ima polazak u kuću. Marija se promjeni da već nije ona. Možebit da s prva je Petru dohodilo što god preko pameti i evo kako i za šta.

Kad bi se u skupu posjedovalo, jal igralo na guvnu u neke Made Macanke na kladenaca, oli na gospogja, Marija iskala bi Luka, da je izvadi, oli namjerala se da se s Lukom šeta. Ali Luko, kono ti još dijete, nije razumio, i na pravednu Bogu s njom postupo. Sve što bi Marija već s njim zanovetala, tot veće on ne mario za nju; dokle Marija počme mrzjet Luka.

Dakle Marija mrzi na Luka! presudi Petar razložeći po prilici kako općeno o svijem stvarima sudi se, a osobito o ženskoj glavi, koja kažuje svoje volje znacima protivnijem. Petar

do toga nije mogo doprijet, jer čovjek na božiju. Toli nekako mu bude na žao, da je Luko mrzak Mariji. U tome se to veće uvjeri, kad ovaj podade mu na dar Ličiska vižleta gori spomenuta. Ona ga ne htje ni na oči: po vaz dan udri, tuci, tjeraj onu pasju paru od živine. Kosti su mu se vidjele, pa po svu dragu noć, koliko je u Boga danâ, pas zavijevo, da selu dotuži. A i Petar je bio paprica; htio je doć vrha ženi, a da ne bude riječî, dade ga opet Luku, s urokom da će dohodit katkad i donosit mu jesti, i vodit ga u lov, samo da se njegov broji. Ličisko, sad vlaštiti pas dvaju gospodara, trčao bi čas u Petra, čas bi se našao u Luka.

Kad se paka prigodi, da se pogje u potjeru onoga lupeža, koji pokrade Niku Lučinu, i Kata Matova dogje do konca od života, da su joj bili dali i red od duše, i spravili pokrov, i dogovorili se, koga je rednja nosit večere, da je oplaču. Tad se priobrne i Lukova ćud, po tom vrati se doma nakon tri dni. On jedini jedan opajka, gdje se nahodi pokradeno blago.

Kako stignu ti glasovi, ljudi, na vrat i na nos priječki i u bespuće, udarili preko brda, te nagju lupeža kod nekoga Pera Kaja, gdje s njim šićar dijeli. S njim, po tom ga svežu, u put na velika vrata; Pera Kaja nagrdjeli gdje kosovići sude, pa bog... — Nika Lučina prem da je od prije klela Luka, i u kam tukla poradi njegove plahosti i živoće, jer joj često dosadi u susjestvu, stade blagoslivat, da mu sve prosto bilo, i na cvijeću pjevalo. Luko, kad vidi mater, u kome je biču udari na žalost, i stade tužit sam sebe, i svoju živoću, i nastojat da joj dobavi do ptičega mlijeka: te se odreće za tad i lova i potjerâ, i kumovanja, i Petra Markova. Petar lak ispod kape u žalosti, cijenići da ga Luko zanemari i udari u bah, odluči da će u svemu prilikovat se Luku, jeda bi našla slika priliku. A ko je spametan odmah u čovjeku uvidi, na koje podobnosti nadava: s toga Luko s Petrom se pobratimi, jer mu je srce slutilo, da biva nešto skrovito u Petru, a ne razmotano. U tome se s Marijom

suglasio: jer i ona ga vijenča, pretezajući je srce nanj, i idući joj od oka. Kako hoćeš, da Petar svoje podobnosti rasagrče i istocilja, čim sva njegova nauka bijahu tadar motika, osti, ometac, i doma kujisat?

Jer neka ti rečem; u svemu bijelomu svijetu hoće se da ti najprvo kolijevka dobro rodi; jer što ona zaljuja, to motika i zakopa.

A gdjegogjer sjeme čovještva, i ako je u nami, niti piri, niti viri, jer nema uzgoja. A ko goji ono što je u čovjeku? prigode. Goni, goni sokole! ja joj odgovorih uzvručen od namislî toliko dubokijeh u Vice Nikoline: Ej! da je meni da mudrujem svagda ovako! ove mi svjetlosti božije prevolio bi gdjegod koju ovakovu priču, nego na palogu čitav izredak knjigâ mudroslovnijeh, koje nigda čitava čovjeka ne uzmu da ga prouče, toli svegj na komade. Potaknuta stara od ove pohvale, uzme sipat izasobice sve kako je bilo i što je bilo, već nego bi umio pripovigjet. Od njezina zborisanja spominjem se ovo. Da je Luko jednu dobru smislio. Dokle mati boluje, zar ne bi mogao Petar, kan ti kum i pobratim, doć mi na pomoć u radnjama domaćijem, dok ljetina dogje do ruka? Tek on u Marije, ne bi li joj drago bilo, da za nekoliko uzdrži Petra kod sebe. Po svaki način, reče, i ja sam krstjanka, i zatrepti od milote.

Netom dogje s Lukom pribivati, ko da je oči otvorio. Evala! općit po vas dan s Lukom malijem, s Muštrapom, s Matušom, i Štakom, slobodnom i otresenom čeljadi, a ne promjenut se, to bi se zvalo da te baš kolijevka luda rodila. Pristavi da prvo držanstvo pobratimstva, goni čovjeka, koliko može, nalikovat svome drugu: te i ova obika narodna nešto potpomože, da se Petar promijeni. I sad već nije isti, to mi je drago; a Marija vrlo milo s njim i ugodno žive; to što mi je milije. Jer čujući svaki dan po selu: je li ovo Petar Markov? Poj griješe! Što se ovo od njega doradi? Onaj nagon, po kome s prva s njim se vijenča, potpuno se razvije.

Petar joj omili preko ikakva drugoga.

One podobnosti Luka maloga nagje do mile volje razcvijetane u Petru, i još štogod drugo. I tu tako Luko pogje s pameti, a s Petrom sljubi se do danas brez prekida. Ne ću ti kazat, kako svak po svojoj ćudi ovu zgodu po selu protumači. Čučes, da Marija sad žive s Petrom u ljubici, jer Petar pomagajući u nevolji Luka, činio je dobra djela, i tako je u njoj probudio svetu vjeru krstjansku. Tako zaglavi — kad njih protresa — kakav svetačac, oli koji liži oltare.

Šalaci opet, i jesičine pristave, da je Marija poslala Petra u Lukovu kuću, jeda bi tako potakla i uzmnožila neko svoje sveto uhvanje prema Luku; što ti ja znam! Neka kuma razloži tako, neka ovako. Znaš, hvala bogu! valja da svaka štogod umetne, kad naše žene u selu skupe se, jedna drugu pugjat, prid kućom Made Macanke, oli pod potrijemkom pred crkvom počmu ono njihovo, ću, ću, ću o svakomu. Da te bog sačuva! A ja govorim da Marija spremi Petra u Luka, da se po putu Luka uzmnoži u njoj sveta ljubav prema vojnu svojemu. I to ti je tako; ko što, bogu hvala! i sami vidimo.

Ostavimo žuganje Vice Nikoline, i njezino lakardisanje, i vigjimo one, koji su pili došli u zvanice na gozbu Petar Markova prije nego razigju.

„U čas po čas, u veliki dobri čas! gdje ove godine da bog „da i do godine! vino pili, a zdravo bili! Ti meni, a bog i meni „i tebi! što radili duše ne ogriješili! gdje se vigjeli, za zdravlje „se pitali! ko se više nas penjo, pod nama stenjo! A šta ću „vam u dalje kume Petre, i kume Mare, i svijem vama pobra„tima? vazda se lijepa prihitali, i preko pameti dolazilo što je „lijepo! pa u vama zazrelo, te i zmećali sve ljepotice, da lijepo „zborite, da lijepo okretate, te lijepo što je, vavjek vam hodilo „od ruke! da svak ljepotu, i urednost upotrebljava i podmetne, „da mu bude potpor njegovijeh misli, i djelâ. Ko što se u toru „podmeće slama i pića živomu, da ga goji. A staro da bude

„opet uza vas, da vas svjetuje. Pa u jednu riječ da rečem: „Staro za se, a lijepo poda se. A ko bio kome za korist, da „bog da pred crkvom na trapezari ongje megju svom poštenom „braćom bio pohvaljen! Pa eto napiću svemu selu i braći. Da „bog da, kume Petre, sva braća, kad vijeće viju, do godine na„pili tebi, da im budeš Gestod te da ih služiš, i njih uregji„vaš, kad se kupe na braću. Evala! a kad to bude ja ću prvi „prihvatit se zvona, te udri da slavim da se razlijega na daleko „vrijednoća Petra Markova, koji pred crkvom i doma do stare „starosti nami točio, a on dokle može opet na ono, što hrani „lijepo, vazda veselo skočio.“

Ova šala učini da puknu u grohot od smijeha svi zvanici gori na podu u kući Petra, a Marija se ozove odmah s jednom nazdravicom „živjela sva poštena braća!“

A bre! hoću i ja, hoću i ja u braću se upisati: zaviče Muštrapa podbadan od take živoće i razgovora Luka maloga, i odgovora Marije; jer Muštrapa zasve da vrô za svakoga posla, ali jogunasta glava nije još do tad htio sjesti megju poštenom braćom. Ali najprvo valja slušat: odgovori mu Marko Perić, i ko novak opravljat sve što ti narede braća, poć, doć, trknut gdje te pošlju, pak s njima u neko đoba zasjesti. To je obika naša starinska. Luko mali, u prigodi Nike Lučine, bogme je zaslužio da sjede u braću a ne već ko mlagješina da služi.

Ova obika, koja čini da svaki momak najprvi služi svakoga domaćina u selu zapisana u braću, da bog da da ukroti leventuk Muštrape.

Amin! Amin! zaurlikaše raztrkavajući se niz ulicu po selu na mjesečini sva ta poštena braća.

J. Stojanović.

BOKA KOTORSKA.

Zovu Bokom onaj čarobni zalijev u kojemu se spuštaju i tonu kršovita i skoro nepristupna brda južne Hercegovine i Crne Gore.

Kažu ljudi, koji svijet obagju, da je taj jedan od najljepšijeh položaja zemlje; i zbilja bi rekao da se je ovdje priroda šalila, kad je svoje čudesno djelo na mahove stvarala.

Kad dogješ s mora, pošto si se nagledao sitan prosutijeh po pučini dalmatinskijeh ostrvica, što skoro jedna drugu laktom kosi; pošto si se divio visini Velebića i Biokova, stravičnome pâdu Krke i bojadisanomu Trogiru, krasnoj Neretvi i ljuckomu Dubrovniku, da ti se oku ne dodije, sve od jednom nestanu ostrvice čak do Krfa, pak se, u sred ove nestašice, rastvora ušće kotorskoga zalijeva, kao da ga je tvorac tu umjestio da bude topcu spas.

Ušće je toliko širom prostrano da se ne mogu presumititi zrna od topova kad sa obje strane gruhaju. Ulaskom Oštri rt ostaje s lijeve; ovo dugo pružalo hrcegovačkijeh brda na lik jemješa o ralu, na šiljku izoštreno bojnijem topom. S desne vidiš zimzelene brežuljke luštičke i grbaljske na mahove potrapljene uz sunčani pripek, su dva otoka u pokos, koje stari zvahu Žanjice, a vrsnici ni Mamula. Tu su ljudi lomili ljutu lit da joj umjeste bojni top. S prijed ti se rastvora prostrana luka, gdje se zimi krše i prolijevaju o plitko dno bijesni valovi,

uspeti i pognati južnijem vjetrom, te se sustopice zapjenušeni i nabreknuti na dostig sutiječu.

Kad se brod kraju doprimakne, vidiš gore, dolje prosutu hrpu lijepijeh kuća gdje promalju izmegj zelena sada, gdje, gdje grozdom, gdje, gdje usamljene po sred ovjenčanijeh perivoja. Ovo je stari Hrcegnovi, kojemu je brštan oblačio izpukle zidove da mu skrije plave od olova razvaline. Dva mu krila klonu na bokove: Topla, igalo čak do Sutorine; koju pošljednu, vele, da su Dubrovčani poklonili Turčinu tek da se progju gorega susjeda; i Meljine što počinju bônicom mletačkom a svršuju džebanom ćesarovom, za kojijem promalje kuk, a na kuku crkva kutcka. Manastir Savina, što je lijevomu krilu brčno pero, sjedi megj ćeperizom i maslinom, pak ti plijeni nekom tajnom silom pogled. Vrh Novoga grad, koji su zemanom Španjolci utvrdili i svoje mu ime nadjeli, jaše kao konjanik na prvom redu zelenijeh brjegova, a vrh njega uzdižu se do pod oblak kršovite gore.

Umineš li Meljine, rt od Kumbura otvora novo ušće s desne, pak i novu lokvu dugu do Veriga a široku do Solilâ. S ovoga rta do svete Negjelje dugačko žalo krajem vode zovu Bijela; kuća do kuće u poregje, kao labudovi smoče more, a vrh svake loza i voćka s ogradom, dok su ljudi nahodili zemlje da kopaju; pak opet na više goli kam do planine, koja je svaku posestrimu nadvisila, a to je Bijela gora. S druge strane leži na lik obluka Soliocko polje, podnu kojega vidiš stara solila, sad lužina i morčani, gdje bluna i stura rastu preko čovjeka visine. Po sred ovoga obluka pruža se u vodu Prevlaka pouzani rukav zemlje gdje se nahode stare razvale pravoslavnog monastira arhangjela Mihajla, kojega su Mlečići razurili pošto mu kalugjere otruju; s njega i nose Krtoli ime Miholski zbor, jer su bivali nagolo crkovni kmetići; pak ta seoca zapučaju polje od mora sa zelenijem brijegom. Pitomi Tivat zapuča ga na drugi kraj, a kad gledaš sa sred lokve,

proteže se Župa ravna i ruda daleko daleko na očnji domah, sa istoka do Spasa vrh Budve, a sa sjevera vidiš uza višnju strmen gdje oholi Lovćen uzdiže nebu divnu glavu, koju mu zorom obasjaju prvi sunčani zraci, pak iz daleka izgleda kao da mu je pozlaćena.

Ova se lokva buži kod Veriga na lik vrše, jer tu obje obale idu jedna drugoj u susret kao da će se ručiti, pak napravile tijesnac toliko uzak da se iz Lepetana kokot čuje na Kamenare; opet se brže — bolje razigju i odale da načine treću luku, koja se opet dijeli na lik vrše u dva zalijeva, jedan risanski a drugi kotorski, a peraška strana zasagjena megju njima kao klin. Sa sred ove lokve ugodan izgleda položaj: s desne strane bregovi Stoliva, okićeni kostanjom u osoju, proglušuju ptičijem cipirkanjem, a s lijeve strmen hrcegovačkijeh klisura. S prema izgleda Perast varoš utočena u goloj stijeni kao šipak.

Putuješ li k Risnu, dotakneš otoke svetog Gjorgja i Bogorodičin u sred luke, tu je rimski monastir gdje se narod kupi na sajam u sred kolovoza, a pomorci svoje zavjete prilažu od pamtivijeka, — sestre da ne obezbrate, matere da ne obesine, a žene da se u crno ne obaviju. Zalijev je ovdje dosta dobro širok. Pogledaš li na lijevu, Morinj leži po vrh lokve kao u njedrima velike strmeni, a vrh njega Ubli na planini. Pogledaš li desnom, put s Perasta na Risan udjeljan u ljutoj liti bilježi pustoš koju manastir Banja prekida. Risan je davao nekad ime cijelome zalijevu, dok mu ga ne ugrabi Kotor. Pod visokoj hridi, gdje su Krivošije i Ledenice, leži Risan u dnu zalijeva na strmenitu namješću, počivalo hrcegovačko, kao što je Kotor crnogorsko; jedina općina, koja je do danas sačuvala cijelo narodne običaje, pak se i s njima diči kao paun perjem. Megju Risnom i Morinjom zeleno-zagašena šuma lovorike nikla u grohotu, a jugom iz Sopota, jama pri moru, reve

jekom silno zapjenušena voda, kao iz mlina mučnoga kad se valja s jaže niz strmi vodopad.

Putuješ li k Kotoru, krasno izgleda prirode razlika. Ono golo i kamenito brdo vrh Perasta pruža se čak do Kotora, od ozgo na ždrijela a od ozdó na zavoje, što padeži ponorâ i revotočinâ snuju, i nad kojijem vise grede i klisure oštre i ropave, da im ni kozja stopa ne dopire. Pod ovijem strašnijem stancem, gdje se leže soko i jaštreb, potok Ljuta, ljeti sušac, dijeli kršni Orahovac od junačke Dobrote. Čudo je da su ljudi uzduž tako tijesnog primorja pogradili onako lijepijeh kuća, sve na niz do Kotora. Ako svratiš okom na protivnu obalu, zelena vrta i sad pod onijem plavijem nebom, stoje spored druge obale kao zrcalo u komu se ohola lit danimice ogleda i ponosi svojom tužnom ljepotom. I tu su ti skladni dvori obasuli redimice svu pješčanu obalu, pak kad pod njom s broda zaviriš u tihoj pučini, vidiš svaku kuću jednu i po jednu gdje se u vodi kao u caklu ckli i fotografava. Tako se Prčanj i Dobrota hvataju u kolo s Kotorom, koji je kolovogja. Kad brod pod Kotor, a sidro težinom utone i o dnu zapne, bore se u putnika dvije želje: htio bi da sljegne na kraj da se odmori i otpočine, a onamo žali da nema jošt zalijeva da se bolje naraji.

Kuk koji visi nad Kotorom kao povraz nad vijedrom, rekao bi da će koji čas ili strmoglaviti ili porinuti, pak grad pod grohot zakopati. Na vrh kuka sjedi grad Jovanov, punan vitijeh topova, a rtenice ošapila mu ograda, koja brani Kotor s kopna. Desnom grada leži trg crnogorski i put na okoke uz Praćišta do megje, a lijevom carska cesta do Budve, koju brane dvije tvrgjice: Trojica vrh Kavća i Goraždа spored Mirca.

Kad se popneš na prvo ždrijelo vrh Kotora, megju te dvije tvrgjice, vidiš pod sobom Dugu goru gdje se proteže pravo, kao uz tunju, sa Solila na Jaz, pak dijeli donji Grbalj

gornjijem i pada u more, gdje svojijem njedrima načinja Bigoro, da je mornaru tiho pristanište i utok. Kažu da se u Grblju rodio Lazar Grbljanović posljedni car srpski. Megju dva Grblja leži kao ubao utočena Župa, dva polja blizanca Soliocko i Mrčevo. Ono kao što kazasmo, pada u zalijev spored Bijele, a ovo drugo u more na Jaz, a oba leže kao prostrta zelena dolama, kojoj gr'oce zapučaju gornji Lukavci, na lik kopče, a donji na lik gužve. Sela donjega Grblja prosuta su od Bigova do Višnjeva uzduž Dolâ, a gornjega kosom planina koje druže Lovčen s Kolovirom, carski put vodi preko sve Župe u Budvu, a pod Spas s lijeve, pod jasnijem izvorom ostaje vrh puta Pod Lastva, manastir Bogorodičin; Spas zelen a visok brani da Grbljani ne vide Budve.

Tamo se primorje krivi kao luk, kraji su mu Mogren padež Spasa, i Skočigjevojka u sred Paštrovića, tetivo pjesak, strijela rt Zavala, a kundak otok svetoga Nikole.

Uz prvu polovinu ovoga luka leži Budva, u moru prostranijem žalom do Zavale, a uz drugu stari Pastrovići nekad slobodna i ne odvisna općina. Planine su visoke, do po njih zelene, a od po njih gole i kršovite, svugj potocima odrte i ispresjecane. Spram Budve Sveti Šćepan, i on gradić na moru, kojega su Pastrovići u zavjet gradili turskijem plijenom. Sa Skočigjevojke, od kud se zemanom samodavila djevojka da učuva poštenje, obala ide pravo na tromegju. Lastva je prvo selo primorsko a za njim Nadluškopolje, što ga dijeli s lišćem obučena Dubovica od mora, a nago brdo od planine. Vrh Budve put sjevera leže po brdima sela Mainska, Poborska i Braicka, što ih Mlečić lukavstvom okrenu Crnoj Gori (1718), sa tri manastira pravoslavna, od kojijeh dva bijahu crnogorska, podmainski i stanjevski, pa kad ih cesar kupi, prestane crkovina (1837). I u Paštrovićima ima njih četiri, svi vasilinskoga obreda. Po planini paštrovskoj; gdje te.

lipnjem guši miris devesilja i zanoveti, ogradio cesar tri tvrgjice Špiridon, Kopac i Presjeka. Na Kosmaču spored Braića zja četverta, a u petu pretvori stanjevski manastir.

Tako Boka graniči s istoka i sa sjevera Crnom gorom, s juga Arbanijom, s podna morem jadranskijem, a sa zapadi Hrcegovinom. Ima put koji vodi preko Grude na Dubrovnik, te nas tobož veže Dalmacijom, no on prolazi tursku zemlju pak ga zato i ne možemo zvati našijem, nego dokle ga čepljemo.

Boka je mjesto zdravo, zato su ljudi snažni i dosta žive. Muški su u opće visoka struka, a žene prikladne, crnooke i tmaste. Ako je istina, što se kaže, da su Srbi megju Slavenima naljepši narod, ovi su čisto odvojili od svoje braće. Zrak je ugodan, vode žive iz vrela, a pripek sunčani dava bilju osobiti sók, za to su ovdje voćke slatke mimo igje. Cvijeće cavti i miriše zimi na otvorenoj poljani; snijegu nije traga, ali namiri vlaga jesenska i česte kiše osobito u Kotoru, gdje se oblaci, od svudkud zajmljeni, sukobe i jalove u onaj tijesnac kao u koritu. Vino je rumeno i reže; ulje gusto a tanko; sir mastan a smočan; meso osobito kusno. Hrana je primorska najviše riba, gorštacima varivo i sočivo. Ovi jedu obično hleba rmetinova pečena pod sačem na crijepnji, a oni pšenične pokvasnice.

Gore i bregove ogolio je kozji zub i iskop revači, što uzroči ljetnu sušu i zimnu poplavicu. Mislim da se svake godine posijeku dajbudi šest tisuća dubova u badnjake. Da ih se godinom toliko podnjive, kud sreće!

I buba po Boci snuje svoju bogatu svilenu pregju. Pohmili početkom travnja, prve omarine proljetne, pak četrdesnicom nastane i nestane. Izleži se crv kao mrav, nastani kao gusjenica, zavi se u kožuricu, izleti lepir, pak umre na priječac pošto popsi sjeme da učuva trag.

Primorci love ribu mrežom, vršom, tunjom, žegom i strunjom. Gorštaci podižu marvu ovču i kozju.

Ima u Boci propisana naroda 34770 od kojega žena 17900; po vjeri dijeli se na rimljane 9500 i na 25270 pravoslavne. Gragjani i listom primorci brodare, trguju i promeću, a gorštaci žive o ratarstvu i stoki. Polovina je muškijeh u svijetu, od kud dovukuju blago da naknade domaćoj nedaći.

Bokezi su nagolo Srbi, govore kući srpski, a u svijetu nauče lako tugj jezik. U primorju, uz srpski čuješ najviše talijanski jezik.

Naći ćeš primorca u svakom kraju svijeta, gdje trguje i brodari, a gorštaka najviše po Misiru i Carigradu, gdje kopa na odžake.

Dobrocko odijelo; kružat, koret, jačerma, široke gače i plitka kapa; zovu bokeškijem ruhom.

No se već sad gragjani i pomorci preodjevaju na francusku. Rišnjani i Paštrovići nose dolame, toke i kopče; gornja sela risanska, gunj, dokoljenice, struku, opanke i saruk na hrcegovačku, a Grbljani, Mahini, Pobori i Braići na Crnogorsku. Kao obično oružje nose o ramenu dugu pušku a u pasu male i nož.

Bokelj je ozbiljan, trijezan, čazben, govorljiv i pun ponosa; drži riječ kao amanet. Vjeran drug, postojan muž, ćutljiv otac, srčan junak; svevjeran, osvetljiv i naprasne ćudi. Najviši je porok društveni u Boki krvna osveta, koju protežu nad cijelo brastvo rukostavnika. I grabež djevojački biva često. Kad roditelj ne će da dâ komu kćer u ženu, ovaj je zajmi s puta ili s vode, pak je robinju dâ svojoj majci da mu je čuva i njeguje do vjenčanja. Ne zaruče li se, povrati je rodu čistu, niti ona za to naroka gubi. Ovo su zla, koja se pomiču još od viteškijeh doba, i što ih prosvjeta nije iskopala. No prijevara, vjerolomstvo, deračina, preljuba, nije su poznata, a kragja i paljetina vrlo malo.

Boka je starinom pripadala Banovini Zeckoj, te su neki zvali Prevalom. Pošto je palo carstvo srpsko, oko nje se prego-

nili Turci i Melečići, dok se preda polovinom petnaestoga vijeka Mlecima od straha turskoga, i tako megju dva zla, izabere manje. Provala turska sa strane hrcegovačke bila je jaka i strašna, da se Risan i Novi ne mogoše sili održati, kao što se ordža južna strana u zdravlje Crne Gore. No pomoću Mlečićâ i Crnogoracâ i ti se kraji oproste Turčina, pak čitava Boka ostane Mletačka, a kad pade i ova vlada (1796), predade se svojevoljno cesaru bečkome, koji je izgubi godine pete, pak na novo prisvoji godine četrnaeste ovoga vijeka.

St. Ljubiša.

Negjelja pobjed na Brsaljam ([1])

Gospodinu D. Mato Vodopiću.

Bubanj buba, trublje svire
    Tešk'jem glasom po sred Pilâ,
    Pozdravljajuć dan što umire,
    Jedan više tug'jeh sila,
    A u rabošu tvom narode,
    Jedan manje do slobode.
Uzganuta kadgod srca
    Grob otvorim našeg lani (2),
    I sporedim slavnog mrca (3)
    S lud'jem danas, što se bani (4),
    Za n' izrigat žuć od gada,
    Udrem u sm'jeh, sm'jeh od jada!
Nakićeno, kô nevjesta,
    Pjano žensko stado vrvi,
    Da prihiti malo mjesta
    Tiska, čeplje, ko će prvi,
    Da na bludnom pak pazaru
    Prikor kaže svom gosparu.
Šalavarde (5) dugog repa,
    Što se zovu sad gospoda,
    Drže posjed ondi od Stjepa (6)

Sve dok teče hladna voda.
A bahar'ja (7) kratkog skuta
Penduliža (8) po sred puta.
Objeljene kominače (9)
Skile (10) pored sjajnih zv'jezda,
Piždreć (11) kakve muške gaće
I sn'jevanu radost gn'jezda.
Napǒr čeda, san novaka,
Škaprlende bez rečjaka (12).
Ispod dublja sjedi in dita,
Igrajuć na poviruše,
Uvehnuta zlobna kita
Od tri stare poprduše;
Nemoguće na zubima,
Režu, laju proti svima.
Drže sr'jedu svu vladike,
Obučene po tokaču (13),
Govoreći od politike
S perjanikom svoîm u maču.
A muževi jadni a tergo,
Sviždukaju — Tantum ergo!
Kako neka trst labara
Negda sv'jetu pripovidi,
Da peču uši od tovara
Uzrasle su kralju Midi (14), —
S česa krune sa vlastita
Gule tršće, siju žita;
Tako vjetric kî žamori
S ono gnusn'jeh kotulica (15),
U jezik ti svoj govori
C'jeli život kundurica,
I da u Rista (16), moj Dum Mato,
Laje račun bez saldato.

Oj budalski čudni skote,
Ko te tiska, ko l' te ćera
Šurinjati (17) tvoê sramote?
Kâ ti n'jedna pasja vjera
Diže iz ruka u negjelju
Sveti vito i kugjelju?
Blago t' onoj kâ se brine
O domać'jeh svoîh potreba;
Njoj će djeca, kad premine,
Kam uzdignut vrhu greba
Gdje će tugjin moć čitati:
„Bi kutnjica, žena, mati!"

Opaske.

1) Lijepu pjesmicu, što ovdje ponugjamo štiocima Dubrovnika, digli smo s puta, izmegju prekrasnijeh sirotica, koje rukopisne idu od ruka do ruka i razbugjuju u mojim sugragjanima najžešću simpatiju i udivljenje. Vrli nje roditelj za rešetkom bezimena, vidi se i ne vidi, pozna i ne pozna, — ali dohitljivost, zalet i hitrina njegove satiričke i rodoljubne duše, spominje nam, a može bit i prelijeta, zlatno doba najizuće satire dubrovačke.

2) Naše prošlosti.

3) Staro doba dubrovačko.

4) Baniti se = dičiti se, pelemisati se, podnositi se.

5) Što u narečju bečkome: schlampet.

6) Mjesto gdje posjedaju dubrovkinje pred kafanom na Pilama.

7) Prosti puk.

8) Ide uz gori niz doli, kao lagjom ribar na pendulu, gdje sve maše rukom.

9) Pepeljuhe, kuharice.

10) Skiliti = svijeća, kad je brzo da se ugasi, gubi svoje svjetlosti.

11) Gledati pomnjivo i pohlepno.

12) Žena bez prćije, ribar bez mreže.

13) Po modi.

14) Mitologjički, kralju Midi uzrasle su bile uši margačeve pa se zakrio izmegju tršće, gdje ga jedna trst ježična izdala.

15) Skutiće, haljine ženske.

16) Trgovac ukusne robe.

17) Rasagnuti.

Šarade*)

R. Š—a

1.

Dušmanina vojnik svoga
Ne prihita bez prvoga.
Trista drug'jeh na Lopudu
Okušaše sreću hudu.
Cio se hoće, da je sladak,
Zimi kosmat, ljeti gladak.

2.

Kopač s prv'jem svegj počimlje;
Iz mora se drugi uzimlje.
Bog Jegjupski treći biva,
U oboru sad pribiva.
C'jeli čeka ljucku glavu
Da osveti srpsku slavu.

3.

Prvi u krčmi svegj pribiva,
Na trpezi mirno uživa.
Drugog s l, kad je mlado,
Ko poljubio ne bi rado?
Cio u ruci ženske glave
Marifete čini prave.

---

*) Odgonetke u petome broju.

4.

Svegj prokleti, gladni prvi
Pjevajuć se žiri krvi.
Ne daj drugog vjerenici
Primit ćeš je po gubici.
Združi sadar tu dvojicu,
Imaš c'jelog ubojicu.

5.

Hoj počivat? U ime Boga
Ćeraj prvog prokletoga.
Savle s drugog, kô živina,
Strati o dlaci svoga sina.
C'jeli pruža svoje slave
Svetog Inda sve do Save.

6.

Podaću ti sto dukata
Prvi izagji preko vrata;
Pak zagrli drugog moga
S'jeda, gadna, šantavoga.
Još ću k tomu priložiti
Do tri c'jela za popiti.

7.

Progje prvi bio ko Vila,
Pokonja mu duša bila.
Rasržbeni Bog od zgara
Drug'jem često nas prikara.
Kod Dunaja sjedi cio
Srpskom puku drag i mio.

Naš jezik tijekom naše književnosti u Dubrovniku.

Bolje išta, nego ništa.
nar. posl.

1.

Radi tijesnijeh granica ove moje rasprave, nije mi moguće govorit o staroj našoj knjizi, kako bi trebalo kad sam naumio o dubrovačkom govoru zavrć dva slova. Pristupajuć ipak treba da spomenem ono što je svakomu odgojenom južnom slovenu poznato da u nas knjižnost je počela u IX. vijeku po svetijem Ćirilu i Metodu. Kako u svijuh naroda, megju ostalijem u Rimljana sveštenici sami vogjahu iz početka knjigu kao pontifices, tako i u nas isprva osta knjiga baštinstvo popovsko; zato su nam pobožne stvari na prvom redu, prijevodi svetog pisma i svetijeh knjiga grčke crkve.

Krivovjerje staro slovensko još nije bilo sa svijem utrnulo i iščezlo iz grudi naroda, jer u Bugarskoj oko polovine X. vijeka razvije se jerezis bogomilska, tako zvana od popa Bogomila, koja okaljena dualismom Manikea ožive staru slovensku vjeru. Ona se kasnije i po Bosni rasprostrani i postane ogromna. Uslijed nje obogati se knjižnost prevodima knjiga koje se zovu Apokrife i basnama i još koječem. Ali i to se još može smatrat kao crkvena knjižnost samo što vidimo prijelaz sa dogmatične na jeretičnu knjigu.

U XII. vijeku država se srpska podiže i osniva se knjažestvo srpsko. Pravoslavje nad krivovjerjem pobjedi a tim reakcijonarno i knjiga dogmatična. Nu kako pri svakoj reakciji popusti se od prvašnje plahosti rad pretrpljenog opora, tako sada i naša knjižnost nije više samo prijevod nego i izvorno djelo, a to su kronologi, pohvale kraljeva i svetaca srpskijeh, razumije se po primjerima bizantinskijem. Osim toga imamo povelja, diplomatičkijeh listina, koji nam pokazuju da se napreduje. U ovim zadnjijem spomenicima vidimo jezgroviti govor, jasnost i lijepi jezik.

U XIV. i XV. vijeku obrvane bijahu srpske zemlje i bugarske od Turaka. Propade sloboda a š njom okršjavi i knjiga te se razvoj nje ustavi i sve joj se žile ukorijepe. Samo mali dio našeg naroda ostane slobodan a to bi grad Dubrovnik. Tu se je iskra velike vatre zatajala, pak poslije buknuo oganj. Odriješito Dubrovčani trgnu uze koje su knjižnost do tada veživale sa starijem crkvenijem jezikom.

Najprije se pjesnici na svijetlo pokazaše pak kasnije i proza ali kakim se jezikom obavljala knjižnost, eto cijeli ovoj mojoj raspravi.

Ono što je još u povijesti tavno, to nam bjelodano isti jezik pokazuje, na ime da je latinsko pleme smiješano sa grčkijem (1) od vajkada u Dubrovniku bilo, i da je to pleme došlo sa slovinskijem u doticaj. To nam očituje dvostruki naziv našega grada sa različnoga pogleda. Latinci ga nazvali Raugja (2), pa odatle došlo Ragusa, a slovinci Dubrovnik, pak i danas se oba imena uzdrže.

Dugo je vrijeme borba trajala, i dosta je krvavoga znoja stalo slovincima dok su poslovjenčili Dubrovnik, ali napokon latinsko pleme ustupi slovinskomu zemljište jezika, a slovinsko pleme poprimi latinski duh, te tako je postala amalgama ali šarovita, jedno tijelo ali klijentavo. Nu latinskomu jeziku i u njegovijem promjenama i prijelazu ka romanskijem, ostalo je traga,

koji se dan po dan ojačavo i uzmnažo, jer su Dubrovčani odma s Talijanima u saobraštaj stupili. Nije to ni za čudo, jer i za vremena preseljenja pukova, netom su se Slaveni primakli u susjestvo kakomu narodu, obnarodili su mnogo riječi koje nam dan današnji vrijede kao narodne. A da je to tako, dosta je proštit „Fremdwörter in den slavischen Sprachen" od Miklošića, pak će odma svanut.

To ide i po naravi kad koji narod dogje u susjestvo drugomu. Pogledajmo Nijemce, koliko riječi nijesu oni obnarodili iz latinskoga! A gle! Rumunje; nijesu li nas oni do žive kosti iščupali! Svak drži te prve poprimljene riječi za naše jer se cijelina naroda sukobila sa inostrancima, pa primila te riječi, a Dubrovnik mali dio našeg naroda za cijelinu ne dostaje, niti se može natovarit svemu narodu riječ ukradena od šake ljudi.

Trag je nekoliko riječi dakle osto od latinskog jezika u djalektu dubrovačkome. Te riječi zauzele su oblik naš, te je na prvi mah trudno koju od njih razabrat. Evo ih nekoliko najprije iz latinskoga, pak redom što je poglavito i iz talijanskoga. Lukijerna i lukijernar (lucerna, lucernarius), podumjenat(3) (fundamentum), kelomna (columna), rekesa(4) (recessus t. j. maris), dokes (decessus t. j. maris), penga i pengati(5) (pingere), punjestra a poslije i funjestra (fenestra), strolog pak stroligati (astrologus), kavsa (capsa), odalibati (delibare), gjogat (iungere), klojstro (claustrum), mojstro (monstrum), lojstro (austrum, slap morski po caklima)(6), navo, navla (navalis, tal, nolo), a otole navližat se (noleggiarsi), tantati (tentare), voga (alga), sumpor (sulfur), trupika (hydropica), ranketljiv (rancidus), soklin (saculus), intačiti (incitare), otpongjavat (respondere), liksija (liscivia), odeleksat (lascare) (zaušnicu) (7), opat (abbas)(8), remeta (eremita), intijernica(9) (lanterna), plaker (placere, inf. subst.) siglo (sitlus i situlus)(10), spenga pak spengati (spongia), tovjerna i tovjernar (taberna i tabernarius), dublijer (doppiere), gustijerna (cisterna), kovsa (coscia)(11), gjestro (destro, gje se ide na po-

trebu), gjontat (aggiungere), romijenča (ramenza?, sud za hitat vodu ali bakreni), pantaruo (puntaruolo), pretengjat (pretendere), spengjat (spendere), posat (fossato), pikat (fegato), blanak (banco), mjentovat (mentovare), škrima i škrimati se (scherma), rebuškati i rijušiti (riuscire), delubija (diluvio), popjagjerat se (piacersi, divertirsi), sič (secchio), star (staro), sovrnja (savorra), skačatur (scoccatojo, scattatojo), zasaljati (serrare), kupijerta (od kuće), kuvijerta (od broda) (coperta), gratakijež (graticaccio), škina (schiena), pataškina (puntaschiena), čiružik (chirurgo), puč (pozzo), lac (laccio), stando, — ala (stendardo), bota (volta, svod), divona (dogana), trepilja (trepiede), funkjela (filugello), puncjela (pulcella), krcat i krcati (carico, caricare), pustić (posticcio, kapetan), tradiskat (tradire), kanjuo, — la, (cannone), peča i pečica (pezza), preša (pressa), umbuo (lombo), okorunati (coronare), galatina (gelatina), cunj (zono), bačio, — la (bacile), senjati (segnare), kača (cazza), korisma (quaresima), skogjat, nakogjat (riscuotere t. j. denaro), gradikulje (graticola), dumna (domina, donna „koludrica“, kao donno, il signore, od domino), ingvast (českí inkoust, a otole tal. inchiostro) (12), fenjer (fanale) (13), čošak (chiosco) (14).

Naravno je da jedan narod, dolazeć u doticaj s drugim, poprimi što od njega, po čem se pak stvar razbistri i povijest pomogne.

Eto nam Srba u doticaju s Turcima; oni su obnarodili mnogo turskijeh riječi. Eto nam Magjara, eto Vlaha koji su prisvojili golemu množinu našijeh riječi. Istinabog da se mi sa Vlasima i Magjarima priličiti ne možemo jer pored inostrane riječi imamo i našu, što gorirečenijem nije možno (15), ali ipak narod je na mjesta prisvojio stranu riječ a svoju pometnuo i zaboravio. Ni isti dubrovački pjesnici nijesu u tome bez ljage.

Može se, mogo bi ko primjetiti, i na drugi način ova smjesa jezika razumjet i istumačit. Eto n. p. Bosne, čistog našega plemena; Bošnjaci su poprimili turske riječi uslijed poznog sa-

obraštaja s Turcima, a nipošto da se tursko i naše pleme smiješalo u Bosni od vajkada.

Tako i u Dubrovniku latinsko se pleme kasnije sa slovinskijem sastalo. Na to bi ja odgovorio najprije da se to protivi povijesti koja priča da potom se Epidaurus srušio, preostavši gragjani odoše u tvrdo mjesto i sagradiše grad Dubrovnik, a ti preostavši gragjani nijesu nikako Sloveni bili. Pak je proti tome i dvostruko ime grada i mnoge porodice latinske kojim je i sad latinsko prezime, a od davnina su u Dubrovniku. Pak se proti toga bore mnoge riječi koje su upućene u Dubrovčanima.

Napokon to se protivi i preranom razvoju i prosvjeti dubrovačkoj obziruć se na cijelinu naroda, a to nam je blagodat, možemo bez oklijevanja rijeti, latinskog plemena.

Sa svijem da su Dubrovčani živjeli u najbližem doticaju i čestim općenjem sa Srbima, ipak u njihovu govoru i knjižnosti vidi se neka razlika koju bi se moglo pripisati raznijem uzrocima, a osobito preranom razvoju prosvjete i uljudnosti dubrovačke prama svojih susjeda, osobinama života njihova slobodna, vlaštita i ograničena, a nekoliko, za lasno, i razlici vjere.

Sve riječi koje su češće bile na jeziku Srbima, i za koje im se činilo da su tvrgje u izgovoru, odbacili su kao „vlaške“, n. p. „mati“ im nije zvonila, jerbo su cijenili da je skladnije rijeti „majka“; „djevojka“ je divlja riječ, a „dikla“ je pitoma; „djevojka“ je sluga, a „djevojčica“ je cura; tako „dijetić“ je sluga a „mladić“ je momak; „zboriti“ je za brda, a „govoriti“ gracki; i „pehar“ je neskladno, a „žmuo“ je uljudno; „kiša“ je seoski, a „dažd“ je u gradu, i ovako još mnoge i mnoge. U ovijem riječima se i vidi neka razlika i svak će uvidjeti da je slagje majka nego mati; ali n. p. „roditi“ u vospitanijem krugovima kad ko govori o gospogji kakoj, sramota je reći, nego mješte rijet „rodila je“ reče se „povila je“. Zazorno je rijet „tegotna“ „noseća“ nego treba rijet „ta je i ta s malahnijem.“ Divlje je rijet „lažeš“ a pitomno je „varaš“ a najskadnije „prostite, čini

mi se da se varate·“ I ovako, kako je i naravno, odbacajuć mnogo naših riječi, ili primajuć ih u tješnjem značenju suživale su granice riječniku dubrovačkomu, i zato trebovalo je primat talijanskijeh riječi koje, nešto uslijed ovog rešetanja a nešto pak uslijed saobraštaja s Talijanima, nagrdiše nam jezik.

Nijesu samo riječi mijenjali Dubrovčani nego i akcenat, te su suviše rastezali riječ, tako da inostranac koji je vješt jeziku odma vidi promjenu izmegju seljačkoga i grackoga jezika.

Na isti način pometnuše narodnje nazive različitijeh godišnjijeh svetaca, i mješte „o Nikolju-dne“, „o Mratinju-dne“, „o Vlasićima“, i ost. govori se „o svetomu Nikoli“ „o svetomu Vlahu“ i ost.

I narodni običaji, osim badnjaka koje se još u mnogim kućama uzdrži, zaboravljeni su i o njima ni spomena nije.

Iz dosadanjeg razlaganja dubrovačkijeh osobina, vidimo da ta pohlepa za uglagjenosti, ako i u nečemu suvišna, u cijelini je štetna za narodnu stvar, jer se tim Dubrovnik ostranio od ostalog naroda. Ali Dubrovčanima bila je poglavita namjera na pameti pri tome prebiranju jezika, — spravit jezik za umjetne književnosti, a jezik književnosti nije smio da bude narodni, nego nešto uglagjenije, te u tu svrhu ugladili su i oblike.

Svaki narod, nije o tom ni zbora, ima jedno izabrano i poglavito mjesto koje je megju ostalijem izuće i u kome nastane cavtjeti književnost jer se u njemu razvija prosvjeta i sastavljaju se kao pravila po kojim pak i ostali gradovi i mjesta istog naroda vladaju se, te sve to kao zakonito primaju.

U grka Atina, a u latina Rim spravili su uglagjeni jezik za inokupne Grke i Latine, a nama je punijem pravom i bez oklijevanja govoreći, nama je Dubrovnik, Atina i Rim. I kako u Grka, dok se narod još nije popeo na savršenost, nijesu svi Grci izgledali se u Atinu; tako i u nas, jer smo u takomu stadiumu, još nije vas narod pripozno gramatikalne uglagjenosti koje su se u Dubrovniku razvile, i to nikomu nemamo upisati

u grijeh do samim Dubrovčanima, koji se ne brinu da objave čitavomu narodu teoretično i praktično savršenje jezika u različitijem gramatikalnijem oblicima.

Najprije Dubrovčanima nije bilo protreba iskat pravi djalekt, jer su pravi jekavci vazda bili (16). Osim toga Dubrovčani su bili nadareni dragom slobodom i niko im nije stajo na put, nego u lasti i slasti provodili su svoje dni.

Pri uglagjenju oblika na prvom su redu samoglasi. Oni su slijevali dva samoglasa u jedan dugi i pisali tako: n. p. **ao** na svrhu riječi u **o**. pisao, piso; rekao, reko; zao (zal) zo; po srijedi riječi, jaoh, joh; zaova (zalva), zova. Ovo niklo je i u Slavoniji, pak se vidi da je narodnja klica. Istina je da počeo govori se i počo, ali to nije u svijem slučajevima, jer pomeo ne slijeva se u pomo. Iz ovoga se vidi da se nijesu sve uglagjenosti do svrhe razvile kako što su se n. p. u grčkome, i kako se je bilo nadat, ali opet bilo je i smetnje u razvoju, jer se je uvlačio talijanski jezik. Skup **uo** i **io** ostanu netegnuti, maknuo, bio.

Što se pak suglasa tiče, u Dubrovniku sva su se pravila razvila što se preporučivaju od pristaša uz fonetiku, i Dubrovčani su prvi u pismu ne znajuć, a u govoru po naravi razvili zastavu fonetike. I još koješta što nije zabilježeno u gramatikama, razvilo se u Dubrovniku do najskrajnje mekote. N. p. **ć** i **gj** pretvaraju se u **j** pred **k**, n. p. vojka (voćka), Cavtajka (cavtaćka), iz Cavtata, jer Cavtaćanin, Lopujka, jer Lopugjanin, s Lopuda. **č** pred **k** pretvara se u š, kao Dubrovaški, vojniški, maška (17). **d** pred **sk**, što se u Vuka sa **s** u **c** slijeva, u nas je **j**, n. p. grajski. Ova je svojta izmegju **d** i **j** proklijala u narodu, jer **d** i **j** kao umeci zamijenjuju se, znaju i znadu; **h** se izgovara kako nam je u starini bilo, a po ostalom narodu pretvorilo se u **v** ili se ispustilo. Kako nije i u Dubrovniku **h** islinjalo! Kineška je zidina bila izmegju Dubrovnika i naroda. Kako istok da se sa zapadom smijesi! Niti je Dubrovnik primo što je

narod činio, niti je narod primo što je Dubrovnik činio. Nijesmo mi kako Grci jednako stupali naprijed. I u Grka ima sličnijeh fenomena t. j. da je koje slovo iščezlo iz njihova alfabeta.

Dubrovčani su hlepili za uglagjenosti, da se razlikuju od svog naroda još u tminama prama zapadne svijetlosti. U svijem uglagjenostima klicu su u narodu našli, te su iz klice mladike udrile i razgrano se dub. Lebdio im je pred očima n. p. dragahmi oblik (il vezzeggiativo) koji je niko u narodu, kao rode od rogjače, sele od sestra, te su to Dubrovčani navrnuli na sva vlaštita imena krštena, kako zapovijedaju pravila zvukova.

S toga se ovi oblik u nas savršenije razvio nego u Talijanaca. Ženska imena poljepšali su na e, a muška na o, a i ova na e, gje treba po pravilima zvukova. Maria, Kata, Lucija narod zove, a Dubrovčani su to oslačali i zovu Màre, Káte, Luce (18). Petar, Luka, Andrija istanjili su u Péro, Lúko, Ándro i ost. (19) a Více od Vicenzo. I na općene su imenice produžili koje se gje te gje i po narodu čuju, kao t é t e od tetka, z ó r e od zora, t í c e od tica i idu po drugoj sklonidbi kao l á l e. I u umaljenom obliku htjeli su se Dubrovčani odlikovat. Od umaljenog oblika koji je u narodu, oni su opet napravili drugi red, n. p. riba, ribica, ribičica. A opet u oko udara što od umaljenoga narodnoga napravili su dragahnoga, kao djevojka, djevojčica, djevojčíce (20).

Ko bi nabrojio sve osobine dubrovačkog govora i sve uglagjenosti koje su se u Dubrovniku razvile!

Iz navedenijeh primjera može svak razumjeti težnju Dubrovčana. U svem tome, riječu i opet, namjera je Dubrovčanima bila spravit jezik za umjetne knjižnosti jer te umjetne knjižnosti u narodu nije bilo. Knjižnost narodna, to je prirodna; ona sastoji u narodnijem pjesmama, u basnama, pripovijestima, zagonetkama i poslovicama. Svi ovi proizvodi narodnog uma nijesu bili cijenjeni kako zaslužuju od nikoga do najnovije dobi; a sad svaki učenjak svrće pogled na ovo narodno blago i već su se i u Italiji naš Tommaseo i Pellegrini bavili, a u Germaniji mnogi

a spomenuću samo Goethe, koji je reko da je stoprva sad razumio što je epika nova kad je proštio naše narodne pjesme, i tim ih je procijenio kako je pravo. Što da rečem o ženskijem narodnijem pjesmama koje u prostoti, ljepoti i poletu poetičkomu nemaju prilike ni takmaca! Što o ostalom narodnom blagu! Neću ni slova već o ovom, što je do zvijezda uzdignuto; svakomu se, mislim, u tom poslu ugagja i zadovaljava, kad mu se spomene čim je steko neumrlo ime i počitanje opće naš starina Vuk.

Svaki narod iz početka ima svoje epičko doba, i to doba plodi pjesmama narodnijem. Grci n. p. imaju Omira, Nijemci Nibelungen, Frini Kalevala a Francuzi Chanson de Rholand, a mi imamo narodne pjesme, i mogu se sa rečenijem epos-ima usporediti premda svi gori spomenuti Epos-i nižu nekoliko pjesama zajedno, a naše su u isoliranom stanju. Ovo epičko doba teče, dok jedan narod vlada se po običaju, dok vjeruje u udes, dok prostota caruje, dok nema pravca životu napisana. Jesu li se napisali zakoni, vlada li se taj narod po njima, zajme li način življenja u drugoga naroda, eto počimlje prijelaz na umjetno doba.

Iz povijesti znamo da su Dubrovčani već u XV. vijeku bili prešli na umjetno doba jer su imali napisanijeh zakona, jer su zamljavali u bližnjih Italijana pravac životu, jer su popuštavali od običaja narodnoga, u jednu riječ, jer su primali uglagjenje i ljustvo od inostranaca.

Po onom što spomenuh o našem narodnom blagu, lasno je razumjeti u čem se razlikuje prirodna književnost od umjetne. Prirodni pjesnik vjeruje sve što pjeva, a umjetni ako i pjeva ne vjerojatne dogagjaje, ne vjeruje što pjeva; prirodni pjesnik ne ide preko svojih granica t. j. pjeva dogagjaje svog naroda, a umjetni pjeva i inostrane dogagjaje te i u tugje življe zasijeca; prirodni pjesnik drži se oblika u pjevanju koji je u narodu, a umjetni zamlje i u drugog naroda što cijeni da se može presa-

dit na svoje zemljište; prirodni pjesnik napokon pjeva o vilama, divovima, vukodlacima, vještícama i vjeruje u njih, a umjetni drži sve to za puku mitologiju. Ovo su poglavite crte kojim se prirodna od umjetne književnosti razlikuje i kojim se harakteriše umjetna i prirodna knjiga. Dubrovčani su počeli u XV. vijeku umjetno pjevat, dakle su bili prešli sa prirodnog stanja na umjetno. A to možemo lako razabrat osim povijesti iz tadašnjih književnijeh plodova u Dubrovniku.

Kojim su jezikom ti knjižni plodovi pisani? Iz dosadanjeg što rekoh o uglagjenju jezika, svak će rijeti da su ti prvi dubrovački knjižnici pisali onim jezikom, koji se razvio u Dubrovniku uslijed težnje za usporegjenjem s inim savršenijem narodima, da tako i Dubrovčani popnu svoj jezik na umjetnost. To je bilo lako ugonetat, ali ima tuj nešto treće po srijedi što nam ometa poso, a to je da su Dubrovčani postali brže no munja čakavcima u knjizi, a pometli štokavštinu, pravi puški naš govor. Učeni istraživaoci tih dubrovačkijeh prvijeh plodova, razdijeliše se na dvoje. Jedni misle, Dubrovčani od iskoni bili su čakavci, a to su pokazali u prvim knjižnijem plodovima. Na prvi pogled reko bi da je ovaj razlog nepokolebiv, jer ima i istine na oko. Ali nepristrano motreć stvar, ja pristajem uz druge koji tu čakavštinu cijene kao knjižnu meteoru i kao stranputicu kojom su bili zabludili dioskuri naše književnosti u Dubrovniku, jer sagjoše sa pravoga puta. I u istinu ako pogledamo stare dubrovačke rukopise i pomljivo ih razgledamo, naći ćemo da je umetnuto i koje što megju mnogijem ča. To je vrijedni znamen da je pučki govor dolazio na jezik pjesniku i da mu je nehote pobjeglo u pismu ono što je svagdano govorio. Naturam expellas furca tamen usque recurret, veli Horacij, i baš je tako. Nu ajdemo dalje.

Uvodi tim čakavskijem pjesmama napisani su štokavski, i to od istijeh pjesnika koji su stihove sastavljali. Dakle u prozi su štokavci bili, a u pjesmi čakavci. I ovo je veliki dokaz da

su se Dubrovčani u pjesništvu ostranili od puškog govora. Zašto su se dakle služili Dubrovčani čakavštinom tada? Najprije znamo da štokavskoga primjera u knjižnosti nije bilo nego spomenika u starom crkovnom jeziku, koga su Dubrovčani hulili jer je smrdio vlaharijom. Bilo je dakako narodnijeh pjesama, ali se tim Dubrovčani nijesu bavili, niti su ih kupili, jer su narodne pjesme za njih udarale opancima (21). Ovo su dva razloga negativna, a jedan je pozitivni da su imali primjera čakavskoga u Marulića Splećanina, koji je prije njih pjevo čakavski. Pak da i nema ovih razloga znamo da skup umjetnijeh pjesnika u svijuh naroda hoće da pjeva veličanstveno, t. j. jezikom koji je nepristupan svijetini, koji je za izabranog učenog zbora, jer su cijenili da tako visočije lete poletom uprav poetičkijem. To se i u Rimljana dogodilo za Augusta. Svi tadašnji rimski pjesnici pod obranom Mecenata biše da tako rečem privatni pjesnici, zato Horacij veli u od. III. 1. odi profanum vulgus et arceo, i još na drugijem mjestima u satirama što je suvišno navagjat.

Iz svega ovoga zaglavićemo da su Dubrovčani od početka bili štokavci, a da su slučajno u pjevanju čakavcima postali čakavski djalekt namjenili na knjižnost.

Jesu li se Dubrovčani izgledali u kakav narod pri izvedenju umjetne knjižnosti? Dubrovčani su se uzirali u bližnje Talijane, po njihovim su stopama išli, i ko pozna talijansku knjižnost, odma vidi da je naša u Dubrovniku po prilici nje uzrasla.

To se obično i dogagja; jedan narod izgleda se u drugoga koji je na višem stepenu savršenosti; u njega nam oblik pozajme, te tako osnova mu je narodna a potka umjetna, jezik narodni a način pjevanju i stvar inostrana. Pogledajmo Rimljane; oni su na grčkom temelju zgradili veličanstvenu polaču knjižnosti, a u nečem su i iste Grke natkrilili. Da se to zgodi treba da narod koji se penje na umjetnost izuči jezik tog naroda u koga se uzire da uzmogne uspiješno presaditi na svoju zemlju što mu se vidi. U Rimu za vremena Ciceronova i prije njega

svaki učeni Rimljanin trebalo je da zna Grčki. To se i u Dubrovniku dogagjalo za vremena kad je knjižnost cavćela. A da bi se to moglo postići, u Rim su se uvlačili grčki učitelji. A tako je i u Dubrovniku bivalo jer vidimo talijanske učitelje da tu vode nauk (22). Nijesu se Rimljani zadovoljili učiteljima grčkijem u Rimu, htjeli su suviše da im se mladost savrši u grčkijem znanostima, i eto šalju djecu na nauke u Atinu. Bio je i Cicero, a poslije i Oracij.

Isto tako i Dubrovčani slali su djecu na visoke nauke u Italiju. Čim bi pak mladići Rimski osladili uši grčkijem mekijem jezikom, tad bi se klanjali suncu grčkomu, gojili grčki jezik, a svoj prezirali.

Na isti način i u Dubrovniku mladost se oblaznila na sladost talijansku i postala talijanomanima. Za igricu su je iz početka bavili Dubrovčani narodnijem jezikom, jer u njima nije bilo iskre narodnoga čuvstva. Stoprva kasnije za Gundulića i Gjurgjevića spominje se slovinski jezik ushitno, i pjesnici se njim diče i pričaju mu prostranost (23). Kad su se pak Rimljani stavili da su zabludili, i počeli presagjivat na svoj jezik što su iz grčkoga isisali, sintaksu su grčku i način mišljenja grčki uveli u latinsku knjigu.

Tako i Dubrovčani malo po malo naški su pisali a talijanski mislili, te je izišlo nešto treće. Na ti način nastala je mržnja megju Dubrovčanima proti rodnog slova, jer ovo nije bilo vitko za umjetnosti kao talijansko, te imamo od toga i dan današnji poslijedica.

Stari Dubrovčani još se drže tih načela, čim mladi naraštaj bori se za pobjedu svog rodnog jezika. Prvi stadium uskrsa jednog naroda vazda je plodan ovim natražnjačkijem načelima, i taj narod brzo se otrese tugjinštine ako mu nije krv ištećena. U Dubrovniku je bila krv svoja smiješana s tugjom, zato nadrvo je tugji duh. Ali gje je čisto zlato, nema pogibelji, ako se i po-

kaže ovaj fenomen zanesenja za tugjinštinom. Eto nam Nijemaca.

Znamo da ne davno Galicizam ćaše da poplavi njemačku zemlju i u zapovjednicima našla je poplavica potpore, jer zabliješteni mekotom francuskog jezika, vapijahu „njemački jezik nije podoban za znanosti, treba da prisvojimo francuski, jer slagji uglagjeniji i mekši.“ Da hrabreni njemački učenjaci ne skočiše da ta himbena načela činom unište, njemačka bi bila malo po malo popustila od jezika, popustila od narodnosti, kako je Dubrovnik a još više Dalmacija, jer su se u to bujno doba a žalosno po naš jezik, naseljivali Talijani u Dalmaciju. Na vrijeme su Nijemci oprli opore poplavici Francuskoj, što naši nijesu učinili jer su ih uže skopčavali interesi s Italijom i jer su bili amalgama i jezgra im je bila istećena.

Dubrovčani dakle napojeni talijanskijem duhom i zaneseni za skrajnom uglagjenosti, porodili su knjižnih plodova, koji mnogo puta nijesu razumljivi onomu koji nije iskvaren. Nije čuda da koji naš učenjak čitajuć kakav dubrovački umotvor, izreče „ne razumijem; pisano je naški, ali su misli tugje, način razlaganja inostran, u jednu riječ nešto što je samo na očigled naše.“

2.

Sad da pregjemo na dio, u kom je razloženo gdje su Dubrovčani stavili u djelo ovi uglagjeni jezik. Istina da sva ta uglagjenost nije u jedan put ušla u djalekt Dubrovački, nego malo po malo, ali je sve to do toga što isti Talijani nijesu marili za svoj jezik, jer se bila probudila ljubav za klasicizmom u Italiji. Po tom su se Talijani otresli klasicizma i na svoje pa-

zili i u svojoj njivi radili, te tako uglagjivali svoj jezik, i Dubrovčani uziruć se u Talijane i po njihovim stopama idući načeše književnost Dubrovačku, a to u XV. vijeku. Ova se može razdijeliti na četvero.

I. Čakavska, ili doba od postanka knjige u Dubrovniku do Čubranovića.

II. Doba Čubranovića, ili ti prijelaz s čakavštine, na štokavštinu.

III. Vrijeme Gundulića i poslije njega, t. j. za ono doba kad je štokavština sa svijem zavladala nad čakavštinom u Dubrovačkoj knjizi; to doba teče sve do početka našega vijeka.

IV. Doba kad se i ostale strane našega naroda počeše razvijat, a Dubrovčani tegle za usporegjenjem s čitavijem narodom; oni hoće da postanu u književnosti sa svijem narodom „jedno stado."

I. Harakteristika prve dobi na ime čakavske jest: Odi profanum vulgus et arceo; svaki pisalac toga doba hoće da postane egregius, da nije pristupan svjetini, da visočije leti. To je bilo i naravno onoga doba, jer samo šaka ljudi učenijeh izvojšti trudom da se naš jezik popne na umjetnost i počme se njim razvoj misli, a preziro se niski puk, zato i njegov jezik. Vidi se i za tog vremena kako je počela nicat Akademija u Dubrovniku, kojoj je bila zadaća spravit jezik za sve grane književnosti. I narodni teatar bio se počeo razvijat jer privatno na posjedima prikaživali se drami prevedeni ili izvorni a paka i javno, ali te rodoljubne namjere žalibože su se ojalovile kasnije uplivom stranijem a poslije oskudio i okršljavio broj tih ljubimaca narodnog napretka. Jezuite se udomili u Dubrovnik pozvani od vlade u prvoj polovini XVII vijeka. Oni počeše rasprostranjivat duh strani, ljepotu i uglagjenost talijanskog jezika. Odma kao rijeka poplavi talijanski duh dubrovačke učenjake, te se posvetiše učenju talijanskog jezika, zlo po našu knjigu. Sasvim tim

nije ti duh prodro u obitelj, jer je ona ostala naša, i dan današnji se uzdrži.

Kako je kod Rimljana grčki jezik bio žile pustio, i obujmio srca i zanio plahe glave Rimljana do tog stepena da su Pictor, Alimentus, Acilius i Postumius, prvi knjižnici (24) rimski, grčki pisali a na svoje ne pazili, pače prezirali, tako i u nas prvi knjižnici latinski pišu kako je vlado duh u Italiji gdje se u to vrijeme razbudila ljubav za klasicizmom koji kao vihar ćaše da otruni voće na polju talijanske poezije Petrarke, Danta i Bocaccia.

Po duševnom talijanskome pokretu idu i naši Dubrovčani, megju kojim smiješani su i stranci, t. j. talijanci, te pišu latinski. Nije dugo vrijeme postojalo, evo nam se javlja nekoliko domaćijeh pjesnika koji slovinski pjevaju. Bilo je već prepravljeno zemljište tugjim jezikom i kod Rimljana, kako smo vidjeli, pak su se brzo pojavili Cato, Hemina, Piso Frugi koji latinski pisahu. To se dakako i u nas dogodi, a prvijenci su nam Šisko Menčetić i Gjore Držić po svjedočanstvu sve prošlosti, a jedno nam najviše vrijedi našega kasnijega pjesnika Dinka Ranjine. Ovi pisahu slovinski ali djalektom naučenim, prisvojenom čakavštinom.

Da ne spominjem zanesenje za kavaljeratom otprije u Italiji i utemeljenje feudalnijeh zavoda, kojim bijaše cijel ljubav i slava, da ne spominjem trubadure i poznije dvorske pjesnike, svrnimo pogled na početak lirike u Italiji na pravom talijanskom jeziku.

Poznato je da prvi talijanski lirici Guinicelli i Cavalcanti, opiti Platunom započeše talijansku liriku, kojoj ljubav je predmet. Oni žrtvovaše stvar formi; t. j. mješte mudrovati u prozi, mudrovahu u poeziji. Ova vrsta lirike savrši se pak u Dantu. Malo po malo Talijanci odlučivahu formu od stvari namjerom da forma jednom postane nezavisna. Cino da Pistoja predhodnik Petrarkin zasluži mnogo u tom poslu. Na svrhu Petrarka formu

oslobodi i u njega nam je pomenuta namjera ovijenčana uspjehom. Za Petrarkom dolazi lik Petrarkista, koji malo više malo manje čuvaju formu.

Naši stariji lirici u Dubrovniku imadijahu pred očima primjere prije Petrarke i poslije Petrarke, i budući imali primjere ne dostatne i savršene i crpeći iz obojuh, sastavili su nešto što se čini da nije Platunom nadahnuto sasvijem, a s druge strane da je formi žrtvovano. Zato Jagić (u Rad IX str. 214) priliči narodnu liriku s umjetnom prvoga doba, te zaglavlja da je velika razlika izmegju njih dvijuh. Dinko je Ranjina nama kao Talijancima Cino da Pistoja, a Gjurgjević kao Petrarka jer su se ovi zadnji naši uzirali samo u pozniju talijansku liriku i crpili iz nje, gdje je forma trgnula uze, koje su je sa stvari veživale. Zato lirika Ranjine a još više Gjurgjevića natkriljuje mnogo liriku Držića i Menčetića.

Kod Italijana najprije je lirika filozo- fičko-religjozna, pak š nje prešlo se po svezi na svijetovnu. Zato ja ne bi reko kao Jagić (Rad IX. str. 212) da svijecka ljubav porodi pobožnu, zato, baš što je pjesnik ostario pak misli umrijeti te se okrene s pjesmama k Jezusu i Bogorodici, nego da su naši imali primjera svijecke i pobožne lirike talijanske, pak da je u nas Dimitrović pobožnoj se lirici posvetio, a drugi svijeckoj.

Filozofičko-religjozna lirika u Italiji ako se i bila zatajila i ustupila zemljište svijeckoj, poslije je opet buknula i napredovala i doprla do toga da je pobudila epiku umjetnu koja od fantastične progje malo po malo na historičnu u Tassovoj „Gerusaleme liberata“ u kojoj, ako je i zapretana jezgra lirike pobožne, u obličju je posve drugačija, i ima jedan datum više, na ime da se u njoj vrši djelom (žrtvuje se i život), što je u pravoj lirici samo u riječima (26).

L i r i c i su dakle prvi naši pjesnici, a l j u b a v im je zadatak pjevanju. Ali u kome su snošenju naši lirici s Provencalskom liričkom ekonomijom? Diez nam je neiscrpivo vrelo te ekonomije

trubadurske i čitajuć raspravu Jagićevu u IX Radu „Trubaduri i najstariji hrvatski lirici“ možemo bez muke suočiti neka mjesta zanimiva u Diezu i spoznat istinu. Ali mi je trudno stavit u snošenje našu liriku s trubadurima. Istina je da sva lirika srednjega vijeka ima pojava trubarskijeh, zato i naša u Dubrovniku, ali nebi reko da su trubaduri, kao Jagić veli (Rad IX str. 228) posredno imali upliva na našu liriku, nego da su naši preko talijanskijeh primjera poprimili harakteristiku poezije trubadurske Naši za razvojom talijanskijem su hodili, i kao majmuni imitirali su Talijane, dapače su crpili iz njih tako slijepački da ima u Držićevoj i Menčetićevoj poeziji pjesama do slova prevedenijeh iz Petrarke. Iz ove prve dobi dična su po nas imena Menčetića i Držića Gjore da ne spominjem druge, pak i Vetranića koji se zanio za klasicizmom grčko-latinskijem te prevagja drama, a nešto i izvorno sastavlja. Sad pregjimo na drugu izvrsniju dobu, srećniju nam po jezik.

II. Svako je zanesenje za novosti isprva plaho, žestoko, pak malo po malo izvodnji i išumi, ako nije ta novost na ruku, ako nije korisna. Isto kao da naumiš usaditi kakvo bilje u zemlju gje ne može da se primi. Zaludu brazdiš, u sampas vodu mamiš, jer te to oblaznilo što je sjeme proklijalo ali na brzu ruku uvehlo i otrunilo se. Tako i u Dubrovniku čakavština. Bržebolje ustupila je zemljište pučkom govoru, jer nije mogla da se održi izmegju štokavaca. Kad je i niski puk počeo pjevat umjetno, to e prvijem mahom potkopalo žile učenomu tijesnomu krugu. Tad nije vrijedilo više ono „odi profanum vulgus“, jer Čubranović kao homo novus, razvije novi stijeg i počme pjevat malo drugačije. Ta se razlika uzdrži u tome što se u njegovim pjesmama javlja početak štokavštine. Ovdi je na mjestu pitanje, zašto nije sasvijem uveo štokavštinu? Cijelo ovo pitanje o čakavštini u Dubrovniku škakljivo je i nije posve na čistu, ali odgovor bi na pitanje bio od prilike ovi. Nekoliko vremena iza kako se tići izlegu u gnijezdu, počme mah po njima nicat, pa se ti mah

ojača u perje, pak tad stoprva tići bivaju poletari. Ni tada se još ne usugjuju poletjeti da nebi im oslabila krila pa se sunovratili; nego malo po malo od granice do megje, od patrljka do busa, vježbaju se dok im se let osili. Tako i Čubranović imao je svu narav štokavsku, ali je bio slab, nije imo vele snage; a s druge strane imo je primjera Dubrovačkijeh čakavskijeh, pak je bio samo poletar, a Gundulić je stoprva u tome oro, te se diže u visoke visine na let. Čubranović nam je dakle oko po vijeka poslije Menčetića i Držića vogja te lijepe promjene i kao preteča Gundulićev. On prvi poče uvagjat što, a izbjegavat ča, ali je svaki početak trudan i zato uz što u njega nam se nahodi i ča. Jekavština pak još ne pomoli u njega, koja poslije svane u Gundulića.

Za ovo doba čudo se razbudi zanesenje za klasicizmom u Dubrovniku, jer Ovidij, Katul, Tibul i Propercij najdraži su; iz njih Dubrovčani crpe za svoje lirike, a nadasve Dinko Ranjina, u koga ima lirika više razvoja, i on nam ima više elemenata platonske filosofije premda je forma slobodnija, nego u naših prvijenaca lirike u Gjora i Šiška; a neka ih Dinko potvara da su ljubimci pisama platonovih (Dinko Ranjina, Zagr. izdanje. XIV). Osim dva pomenuta, poznata su imena ove dobi Mišetića, Lukarića, Zlatarića, koji kako su u istom vijeku, a može se rijeti i vrsnici Čubranovića, tako su mu i u jeziku manje više slični, a pjesmama Zlatarićevijem reko bi da je štokavština bolje prionula. Vrijedno je da spomenem da sva tri zadnja pjesnika ponajviše su dramatici posvećeni, i da Lukarić ima jedan prevod iz talijanskoga „vijerni pastijer“, veliki zlamen da je narodna talijanska knjižnost bila po Italiji preuzela mah, a oduševljenje za klasicizmom popustilo ali ostavilo dosta ploda i nagrnulo na vrpe valjanijeh pjesnika. Po Talijanima se vladaju i naši, pak uče talijanske narodne primjere i prevagjaju ih. Suviše treba da spomenem da su se sad Dubrovčani počeli zanosit za talijanskom uljudnosti i šiljat djecu na nauke u Italiju i tako odgajat valja-

nijeh državnika. Tako Dinko Zlatarić ugladi se u Italiji, a zatim vrne se u Dubrovnik i posveti se pjesništvu. Na ti način duh talijanskog jezika sve otimlje viši mah u našoj knjizi, te ako je i bilo u naših starijeh pjesnika jezgrovite jakosti našem jeziku prirodne, ona sad na brzu ruku iščezava, a na njezino mjesto uvlači se talijanska uglagjenost.

III. Sedamnesti je vijek po pučki jezik u Dubrovniku zlatnoga doba. Gundulić sad dovrši što načne Čubranović, uvede pravi naš govor u knjigu. Najprije se posveti naš Gundulić dramatici, ali nije mu dano požnjeti koliko je posio; razvoj bo narodnog teatra smete talijanskâ skula u Dubrovniku. Dubrovački naraštaj osladi uši mekijem talijanskijem jezikom, te okrene legja svom rodnom slovu. Već od tada poče se zabacivati narodni jezik i mržnja na njega nastane koja je sve to više napredovala. Gundulić koji je ljubio svoj jezik, htio je da se ma kako opre talijanskoj poplavici a to uglagjivanjem materinskog jezika. Tako baš i ogradi gatove odebljanoj rijeci, da sve ne poplavi. Uziruć se Gundulić u talijanske primjere izuči dobro talijanski jezik, koji mu je tako bio omilio da je od jedne Tassovu „Gerusalemme liberata" preveo (26). Iz Tassa je malo ne svu ekonomiju iscrpio i na svoje djelo neumrlo „Osman" navrnuo. Sasvim da se talijanskijeh primjera dušom i tijelom zauzeo, nije baš ni latinske pjesnike s oka izgubio jer je nešto i iz Vergilija izvadio i u Osmana umetnuo (27). Ne mareći za mane Gundulićeve kao što je osmerac u Epopeji, razglagjeni jezik odviše, talijanske prevedene rečenice, megju kojim mislim da još nijesu najgore „imat bolju" (aver la meglio), „imat goru" (aver la peggio), i ne nabrajajuć sva njegova djela nego samo upiruć oči u Osmana, možemo izrijeti bez trepetanja, da i nema drugijeh u Dubrovniku, on nam je sam „vjekovita dika našega naroda."

Svi pisavci koji iza Gundulića dolaze, svi idu po njegovim stopama, svi pišu čisto štokavski, ali talijanski duh otimlje svegj viši mah, pak zato naginjemo k oslabljenju prave dubro-

14*

vačke knjige. I baš je tako. Što su do sad bile mane u Gundulića, to u drugijeh postaje harakteristikom. Ako je Gundulić i imo još nešto jezgrovite sile našeg jezika, u drugijeh je više nema baš nimalo; ako je u Gundulića bilo još našega perioda, u drugijeh je talijanski našim riječima odjeven. Eto Junija Palmotića u Kristijadi i u prevodima iz talijanskoga i iz grčkoga, on je najbolji dokaz oslabljenju knjige Dubrovačke. Nije mu koristilo ni putovanje preko Bosne da se čistom našem slovu privikne; zaludu kad je tle u Dubrovniku bilo napojeno talijanskijem sokom. Način razloženja koga je srko iz talijanskijeh primjera zvonio mu je na ušima, pak bi odjeknuo kroz usta. Tako je sve naprijed hmiljela ta zmičalina i nahodimo je čak na daleko u Jakova Palmotića, a još dalje u Gjurgjevića, ovi bo je najmekši izmegju svih naših pjesnika, i u njega nam je prećerana talijanska uglagjenost. Tako nam je Gjurgjević preko mjere razmazo jezik! Dodaj ovo razglagjenje jezika k onomu što je prije rečeno, na ime k formama razglagjenijem, k akcentu razmazanu, k prisvojenju mnogih talijanskijeh riječi, k rešetanju jeziku, k preinaci mnogih narodnijeh naziva, pak ćeš uvidjeti, da je to i dan današnji djalekt Dubrovački. Taj se djalekt rasprostrani po selima koja su bila u čestom saobraštaju s gradom. Tako se nehotice ogradi plot izmegju okolice i grada, i po tome djalekt se gracki mnogo od seljačkoga odalečio. I Gjurgjević nam je lirik, ali ne dosadni kao Držić i Menčetić nego zabavni, u njega bo nam je jezik ljepši ako i razmazan, stih milozvučniji, on ne gmiže po tlima nego leti, riječ je izabrana, fantazija raspaljena, u jednu riječ oro nad dubrovačkijem liricima, a to sve zato što se forma oslobodila od stvari. U Gjurgjevića nam se Dimitrovićeva klica u dnu razbusila a u vrhu rasklasila, psaltijer razumijevam koga dovoljno ću pohvaliti ako ne rećem ništa.

Uglagjen je Gjurgjević do prečeranosti, to smo rekli; ali tu ima još jedan momenat koga je grehota propustiti. Gjurgjević je bio neko vrijeme Jezuita i odgojen na njihovu. Poznato

je mnenje većine današnjih talijanskijeh učenjaka o Jezuitima, koji ako su i zaslužili mnogo u sakupljanju narodnijeh riječi, kudeći skovane (28), što je u nas još većim dijelom „glas vapijućega“, mnogo su pokvarili i svoj talijanski jezik prećeranom uglagjenosti. I to dodaj uglagjenju Dubrovačkog djalekta, pak ćeš moć prosuditi jezik Gjurgjevićev. Nu kako je naš Gjurgjević u poeziji može se rijeti omega, tako nam je u prozi alfa; on bo počinje sistematizanu Dubrovačku prozu „život kralja Davida“ i „Benedikta opata.“

Kako kod grka i kod Rimljana proza je prilično kasnije počela, i kako drugog jezika u knjištvu nije bivalo do pjesničkoga, tako prvi prozaiste n. p. grčki logografi služahu se pjesničkijem jezikom. To isto opazi i kod Dubrovčana. Gjurgjević prvi Dubrovački pravi prozaista služaše se pjesničkijem jezikom, i njegovo je pisanje puka pjesnička milina, samo što stiha nema. Ne obziruć se na talijanštine koje grozno grde naš jezik u Gjurgjevićevoj prozi, ipak je svakomu našincu draže štiti i danas tu prozu, nego nekakvu pisariju znanstvenijem kovanjem i bog zna kakijem preobrazivanjem riječi ogrnutu, koja u jednu riječ nije naša, nego izrod pokvarenijeh vremena i pokazuje da nije materinsko nego naučeno.

Premda s Gjurgjevićem svršiva uprav dubrovačka poezija, ipak nijesu se ni unaprijeda vile sasvijem od Dubrovnika uklonile, te je poezija svegj našla ljubimaca. Razlog propadanju poezije možemo nać i u istom vremenu, koje dogje za jedne stvari pak progje, a opet i u još jednomu momentu.

Velika trešnja koja uništi Dubrovnik dovoljni je uzrok megju ostalijem zapadu poezije u Dubrovniku. Obilnosti, lasti i slasti nije već bilo, pa ni poezije. Komu je do suza i do jada, i koga tuga steže za stojbinom kako će se od zle godine da sakrije, kako će gladom da se bori, tomu ni na kraj pameti ne dolazi poezija. S druge strane vidimo da proza za ovo doba puštava žile, zlo po poeziju, koja kao vo uboden, vojšti da se

podigne u Ivana Gundulića i u vrsnika mu Glegjevića, ali se vidi u njih zapadno sunce koje oku ne smeta.

Prije no naprijed stupimo, treba da se uvjerimo da je Dubrovnik i početkom XVIII. vijeka ruža posred trnja. Kako ne! S juga i s istoka opasuje ga neznanstvo, a on po srijedi dozrio stoji ispet i svijetli znanjem. Dozrio, rekoh, jer kad Della Bella ako i stranac prvi dubrovački gramatik i lexikograf počimlje filologička istraživanja, odma tu vidimo početak knjižnosti civilne, odma nam u oči udara obraćenje knjižnosti na javni život i na znanosti. Prozi je dakle lijepo vrijeme, te stupa naprijed i isti Della Bella zabrine se za nju te sastavi razgovore i pripovijedanja. Vrsnik je Della Belle Brnja Cucerić najviši naš prozaista. On napiše „besjede duhovne“. Ali koja je razlika izmegju ove proze i Gjurgjevićeve! U Cucerića proza se od poezije otresla, nije veće njom poštapljena, nego sama stoji i ide, te može i danas služit, pače i služi, ne gledeć na talijanštine, svakomu koji hoće da pravijem našijem jezikom piše. U drugoj polovini XVIII. vijeka i Kalić nam prozom knjigu resi, i istim načinom kao Cucerić, u razgovorima duhovnijem, koji uz životopise, jedno jedinito je srestvo bilo kojim se je proza mogla razmicat.

IV. Sad nastaje po Dubrovnik žalosno vrijeme; dubrovačka sloboda propada, a š njom i osamljena knjiga dubrovačka. Mogući Dubrovčani koji proplakaše nad Dubrovačkom propasti, da bi zaboravili muku i omekšali bolest koja im je srca drmala, otputiše se u svijet. Učeni koji ostanu u Dubrovniku, budući im inostranac trn u oku, ukloniše se od buke svijetovne, od državnijeh posala, te u samoći učahu latinske pjesnike, kao Higja Horacija i Vergilija; njih obojice imamo od njega prevoda. A Bunić da se razgovori, okrene na šaljivu stranu i dade naputak satiri i kolendi koje oboje procavti poslije u Antuna Kaznačića. Ovi još nam žive i obeseli nas gjegje kakvom vrijednom satirom i kolendom, ali nam je on zadnji tračak stare dubrovačke svijetlosti (29), zato je i poštovan od mladoga naraštaja.

Njegov je jezik pravi Dubrovački djalekt, kako su nam ga spravili Gundulić i Gjurgjević. Opazi da i u Rimljana kad je posve za Augusta propala Republika a mogući i učeni Rimljani proklimaše glavom, razvije se satira u Horacija do današnjega zlamenovanja riječi.

U toliko nam u Dubrovniku civilna knjižnost napreduje u Frana Appendini, istina kukavo, ali po visini tadašnjega znanja u Italiji.

Tako smo doprli do vremena kad je našemu narodu počela svitat zora, i kad u Srbiji i u Hrvaskoj započe civilna slovesnost upravljena i namijenjena javnom životu. Tu pazimo zaslušne muževe Dositeja, Vuka, Kukuljevića, Milutinovića, Petra Petrovića Njeguša, Daničića, Šuleka, i novijega Jagića koji svijetle narodu da se isporedi s inijem savršenijem narodima. Sad se naravno i od Dubrovčana zaiskivalo da ispune svoju dužnost, da stranputicom naprijed ne idu kojom su bili zabludili, nego da se sjednače u jeziku knjižnomu s cijelijem narodom. Oni su tu potrebu lijepo razumjeli, i da nebi opet sašli s puta kao njihovi pregje, ali u posve protivnom smislu, t. j. da nebi posve zabacili dubrovački uglagjeni djalekt a prionuli sasvijem uz narodni jezik, staviše ruke na poso, da skopčaju jezgrovitost našega jezika s uglagjenosti u Dubrovniku razvitom; tom su namjerom oni isti pokazali da su spoznali kako su uprav jednostrano izvrsni bili.

Uslijed težnje zatom novom promjenom nastanu u Dubrovniku dvije stranke; prva stara koja uzme isključno stare dubrovačke pisaoce za izgled, druga mlagja koja udari pravcem gorirečenijem. Mlagja stranka razumije se predobi, a stara u kratko vrijeme iščezne i izgubi se s oka. Malo drugačije za Augusta kod Rimljana razviše se dvije stranke megju učenjacima; prva stara, koja se samo za prastare latinske primjere oduševljeno zauze, a druga mlagja koja pomoću Alekxandriske skule na to težaše da jezgrovitost starijeh latinskijeh primjera

s ukusnijem starijem grčkijem spomenicima izvrsno skopča. Mlagja je stranka sačinjavala krug Mecenatov koji prepravi i začini jezik, te tako utemelji granice budućijem pisaocima u knjižnom jeziku. Tako i pisaoci našega vijeka u Dubrovniku k istoj cijeli hrleć ovijenčaše dosad svoje težnje s odličnijem uspijehom. Ostalo s punim pouzdanjem čekamo od naše Akademije Jugoslavenske koja će nam prepraviti riječnik crpeći iz usta puka riječi i čisteći tako jezik od skovanoga smeta. Brzo je mlada stranka u Dubrovniku omjerila koplje na polju knjižnosti sa starom i pobjedila.

Ne gledeć mane u današnjih Dubrovačkijeh knjižnika, može se rijeti da svijetle s visoka svakomu koji hoće da kakvim novijem cvijetkom ukrasi kitu knjižnosti naše. Zato je željeti barem od Dubrovčana za sad da pišu slovo po slovo kako se u Dubrovniku govori štogod je tu čista, Kad se ovo sve zbude i kad bude riječnika te se na nj naslonimo, i budemo po njemu snovat, onda će mo stoprva postati „jedno stado“.

Na badnji dan 1870.

Luko Zore.

O p a s k e.

1) To se vidi i u imenu starog Dubrovnika „Epidaurus“ i u nekijem riječima koje su ostale u pučkom govoru, kao k e r o s t a t, b a s t a h, p a r e s t a t a, p e r i v o j. Suviše u predsudama današnjijeh grka koji dolaze sa nekim knjigama da ištu blago oko starog Dubrovnika, današnjega Cavtata, a navlaš na otok Mrkan.

2) Otočič na komu je sagragjen sprednji dio Dubrovnika, zvo se laos, s t i j e n a, pak otole Lausa, zatim kako od c a u s a došlo je c a g i o n e tako i L a u g g i a, pak najposlije R a u g g i a,

odakle se opet Ragusa stvorilo. I ovo je svijedočanstvo za bivanje u Dubrovniku grčkog plemena.

3) Kako *f* nije u našem alfabetu, tako nije mogo ni da se primi. Ima još doli koja riječ gje se ovo isto zgagja.

4) Iz ove i iz još nekoliko doli iznizanijeh riječi vidi se da je *c* latinsko *z* zvečalo kao u nas *k*. Ovo bi moglo i služit kao gragja za latinsku paleografiju.

5) Gjegod je latinski *g* i u nas je *g* kao n o g a, a ne kao današnje tal. *g*. Isto opazi što i gori.

6) *l* mislim da se prilijepilo od tal. l'austro, tàda riječ nije uzeta ni iz srednje ni iz niske latinštine nego iz talijanskoga; to je isto kako lagj od l'aggio.

7) Pregnanto je rečeno, jer se govori „oslabit ruku pak dat zaušnicu".

8) Kao soklin, saculus; taberna, tovjerna, svegj *a* latinsko u nas je *o*.

9) U svijem sličnijem imenima od *e* latinskoga došlo je u nas *ije* ili *je*, kako bi uprav od *jat* staroslovinskoga.

10) Govori se s i g l o i s i d l o, to je isto kao i glijeto i dlijeto; tu, mislim, spada i dći i kći.

11) Možebit bilo je c o p s a u srednoj latinštini, te otole kovsa, kao od c a p s a, c a v s a.

12) Zabilježio sam i ovu riječ ovdi jer, mislim, premda je iz grčkoga da je u nas preko latinskoga niskoga došla.

13) Ovo je preko turskoga, kao b e r b e r od barbiere.

14) Žao mi je što nijesam mogo tanko po tanko razabrat riječi koje spadaju u media latinitas, a koje u infima latinitas, jer u Dubrovniku nije moguće toliko pomoći naći.

15) A razlog je pravi tomu što su Magjari i Vlasi u prvom sukobu s nama prisvojili te naše riječi.

16) Proti ovome ne vrijedi ništa predlog p r i koje se zamijenio sa p r e, jer je ovo samo osobina dubrovačka. P r e s t u p i t i (violare) i p r i s t u p i t i (accedere) izgovora se i piše se jednako. Pak p r i d je zasjelo na mjesto p r e d, ali n a p r i j e d se govori a ne n a p r i d. Tako isto p r e k o ide u p r i k o, al p r i j e k o (jedna ulica) ostalo je. Ovakih osobi na dubrovačkog govora ima nekoliko. I predlog k o d u nas je k o l a i k a l a, s t a n i k a l a m e n e, isto kao d o v l e od d o o v d i, d o n l e od

do ondi i ost. Ovi predlog kod Kad zlamenuje apud, u nas *se* vazda zamijenjuje sa *u* s gen. n. p. U Grka. A kad zlamenuje blizu, onda je kala, stani kala njega. Osobine druge vrste jesu: n. p. rijeti, donijeti i ost. od pokraćenog i ojačanog korjena mješte rek. Tako od pokraćenog i ojačanog korjena mi govorimo ijem mješte, jedem od jed. Na isti način nam je od starine ostalo živem, eš, e od žiti koje se negovori u infinitivu nego življeti, a potpuno nam je ostalo spati, spim, iš, i, i ost.

17) Uslijed saobraštaja s Talijanima ištetio se u čem organ izgovora, jer kako u Talijana nema dva zvuka različita *ć* i *č*, nego jedan koji je izmegju *ć* i *č*, to se prenijelo i u nas, te u govoru se ne razlikuju ova dva zvuka, kučak i kuća izgovara se jednako. To je i naše pjesnike okužilo; zato u njih vidimo rimano reče sa veće. Izopačilo se u nas i *z*, te ne glasi kao slatko talij. s, nego kao *z* u zio. To nije u svijem riječima, ali toga ima n. p. zora. To je prodrlo daleko i u Crnugoru.

18) Ovako gospogje zovu, a sluškinje po narodnu. Ovo služi i za muške.

19) Ima dakako i drugačijeh naziva kao Marinica (Marino), Lukša (Luka), Brnja (Bernardo).

20) Razlog je ovomu što Dubrovčanima je djevojka sluga, a djevojčica dikla.

21) Poslije nekoliko vidimo da su se i Dubrovčani bavili nešto narodnijem pjesmama, jer Gjuro Mattei u XVIII vijeku, skupio je dvanest narodnijeh pjesama, a zatim Ferić prevede u latinske exametre 37 pjesama narodnijeh. Premda su ih kupili, vidi se da nijesu štovali narodne pjesme, jer su ih prevagjali. Koliko bi bilo bolje da nam je Ferić ostavio narodne pjesme onako kako ih je skupio!

22) Giovanni di Ravenna, pak Filippo de diversis, i ostali.

23) Kad su se počele javljat pobjede poljske i ruske, tad se pojavilo i slovinstvo u Dubrovniku.

24) Premda prozaiste, ali ipak mogu se u tome priličiti.

25) Vigji Rad IX str. 231.

26) Ne nalazi se ovaj prevod potpun, nego samo dva prva pjevanja, koje sam ja glavom prepiso iz rukopisa u zadarskoj gim-

nazijalnoj biblioteci i prodo akademiji. Nadam se da će mi doć do ruka još jedno pjevanje što prije.

27) Poredi Verg. Aen. I. 221—494, s Osm. pjev. XI. do strofe 125.

28) Poznato je da Jezuita Bresciani i njegovi pristaše veoma su ustrpljivo polazili ne davno kovačke vignje, rukotvorne gragje, težačke kolibe i druga vrela narodnog blaga, te ne umorno ispitivali riječi odnoseće se na pojedine zanate, i tim su mnogo skupili zakopana blaga, ne poznata megju znancima.

29) Njegove će poezije skoro uvidjet dan.

Nikola Nalješković

(umr-o g. 1583).

Počinje komedija arecitana u Mara Klaričića na piru, složena po Nikoli Naljeskoviću u Dubrovniku.

Maruša s Milicom zdieći doma, buduć im gospogja na posjedu, razgovaraju se. Počinje Maruša.

Maruša.

Ah Mile, Milice, začni ve ku pjesan,
Draga ve sestrice, da nam se traje dan.

Milica.

Na vjeru cieć stvari današnje ne mogu.

Maruša.

Što?

Milica.

Vidjeh na kari(1) Petrušu nebogu.

Maruša.

Ah Mile rasuta! da je li žigana?

Milica.

Ne, nego vrh skuta istom bi frustana(2).

Maruša.

To joj se ne će znat. Što to bi za boga?

Milica.

Htjela je upuštat u kuću njekoga.

M a r u š a.

U zao čas, gruba je, tko bi k njoj došao.

M i l i c a.

Stvari se tej taje, drugi je posao.

M a r u š a.

Kako je radila, tako ti je, ži mi ti,
Opeta patila. Nu, Mile, začni ti.

Pojući pjesan oćute (sic) gospogju dje ide uz skalu(3).

M i l i c a.

Uh sietna ne bila, ovo nam gospogje.

M a r u š a.

Dje bih se ja skrila u selu, čiem progje.

M i l i c a.

Sramotna ne pošla, sjedi tuj dje sjediš.

M a r u š a.

Gospo, dobra došla!

G o s p o g j a.

Niesam vas čula, mniš!
Večeru ti potež, Maruša, mongjin(4) prim'.
Zlo t' jutro, ne potež'(5), kuda ćeš tamo š njim?
Siemo ga meni daj, k ognjištu ter pogji,
večeru prigledaj; potež(6) se pak k vodi.
Činite da sudi budu vam spravljeni.
Ja vidim, vi ćudi ne znate još meni.

M a r u š a. *Milici govori.*

Izmi djer sude ti.

M i l i c a.

A što ih ti sama
ne umieš izeti? Ne imaš daj srama,
neg vazda na meni htjela bi jahati;

a kad je da se ije, dobra si sujati,
umieš se i moje hliebine dohitit;
nut vražje gospogje, koja me hoće bit.

Milica.

Naj, što ću sada riet za onu pliticu.

Spravivši sude Milica govori gospogji.

Oto ti tuj sudi i novi i stari;
Hoću li poć kudi, Maruša čiem vari?

Gospogja.

Nu pogji, prigledaj kokoši tej da vre,
A čini druga taj na vodu da sad gre.

Nenašad plitice njeke, gospogja govori:

Velike nevidim, koštune(?) viek bile,
Ži mi ja, kako mnim, da ju su razbile.
Hod siemo Milica, sramotna hodila,
Kamo ona plitica, da si ju s' razbila?

Milica *Maruši šapče.*

Uh Maro, sestrice, zao t' nam dan ide.

Maruša.

Reci joj s police mačka ju ukide.

Gospogja.

Ogoto, čuli ti, sramotna i z drugom,
Brzo ti rabiti poče jedna z drugom.

Milica *izlieći iz ognjišta govori gospogji.*

Što je, što za boga, ne smiemo rieč rieti;
veće se ovoga ne more trpjeti.
Toj sam zapamtila, kad pogješ na posjed
pak se s' naučila izgonit na nas jed.
Karaj se zdrugami, a s nami ne karaj.

Gospogja.

Ti meni rukami u obraz ideš, aj!

Milica.

Vražjega zakona! u zao čas govori!

Gospogja.

Plitica kamo ona?

Milica.

Mačka ju obori.

Gospogja.

Mačka ju obori! nut kâ će bit smeća,
da ved me umori ogota smrdeća.
I jučer je dva lonca velika razbila;
sve ti sam do konca na razlog stavila.
bogme ću t' još ulje nabiti i leću,
ku spraca; godulje, što mnite da ne ću?
koje se sočivo i ulje istrati?
Ja ne ću, ma Gjivo, toj vas će pitati.
Bogme ću puknuti da vam se do dlake
bude kont dvignuti od stvari od svake.

Milica.

Pače mi prem razlog učini, ter me plat,
Oto te uči bog, er ne ću s tobom stat.

Gospogja.

Prie neg ti se dinari izbroje, koje mniš,
činiću na kari da malo posjediš.

Maruša.

Nemoj nas tuj karom, ži mi ti, strašiti,
ni trieskom ni vikom, i ja ću otiti.
Na tomu t' ne hvala; oto rad gospara,
a da bit čas stala, bog me se svak vara.

Gospogja.

Zao vas i obje našao gospodar.
S vami spi ali ije? brže je on vaš par?!

Milica.

Nemoj nas psovati, neg počni prvi dan
djevojke iskati, er ćemo i mi stan.

Gospogja.

Prikučke smerdeće, jučer ste iz vlahâ,
ao vas nije veće ni srama, ni straha.
Jedva sam od uši mogla vas otriebit
a sad nam od muži(7) hoćete druge bit.

Maruša.

Ako smo ušive zaisto kad bile,
bile smo i žive, mi se smo triebile,
i čisto držale; nego nam nedaš ti
da kako ostale budemo činiti.
Djevojke još sade sajune(8) sve nose,
i liepo zaglade u prodio kose;
a da toj koja nas učini, tuj veće
užeže, da grad vas ugasit pak ne će.

Gospogja.

Ne ću bo da mene u crkvi, zarad vas,
malinjaju(8) žene, er mi toj nie čas.

Milica.

Da kako ostalieh sad ne malinjaju,
koje vražji grieh nosit što imaju?

Maruša.

Ni petke, ni svetke, ne znamo mi u vas;
kad je poć u tetke, nedaš nam jedan čas.

Gospogja.

Sramotne i š njima. Od kuda koja vas
tuj tetku sad ima? što mnite ne znam vas?
da k meni vi paka s trbuhom dogjete
od tiezieh tetaka? bog me k njim nećete.

Jučer ste, kako rieh, iz vlaha, a sada
da tako svaki grieh, zločeste, vas vlada.

Milica.

Ži t' ja, se vi dušom našom ne brinite;
inako vi s mužom do podne ležite;
što ne bih umjela onako kako ti?
i mi smo od tiela, ako bi t' smiet rieti.

Gospogja.

Ajmeh ja! nut rieči koje su složile.

Milica.

Oto tu ne krieči, plat' što smo služile.

Maruša.

Bože! zbilj ja ne znam što nas si snašla toj,
brže mniš da je sam jedan stan ovi tvoj?

Gospogja.

Nu se još podboči; bogme ću t' takoj dat,
idi mi sad s oči da mi te nie gledat.
Ja, kako biestia (8), š njimi se sve karam,
bolje bi, ži mi ja, da ciepcem udaram;
ma bog me kad počnu bit, vam će u zao čas;
čujem vas dobro, nu prostrite većma glas.

Gospodar došad u kuću srjete Milicu ter govori:

Gospodar.

Ki je vrag, Milica, vazda li plačeš ti,
vazda li ulica ima što činiti.
Ja ne znam ki je vrag, da vam će do vika
skandao (9) biti drag, i trjeska i vika;
vazda li na nemir dohodim doma ja,
Odkoli ovu zvir dovedoh. — Pogji tja.
A santa Maria! kad će taj biti dan
da na mir budu ja u ovi doći stan!

G o s p o g j a.

Nut gdi im part(10) drži, toj li si gospodar!
Vraže, tuj ćud skrši, jur ve si oto star.

G o s p o d a r.

Al corpo de dio kako si mahnita,
niesam te još bio, zato si srdita.

G o s p o g j a.

Bolje ti je tej bit s kiema se razumieš;
ma oto rieč rieti prid njima neumieš.
Pitaj te godulje, najliše tuj veću,
za muku, za ulje, za ječam i leću;
da t' s vragom spracaše što je djed stekao,
i danas poslaše svieh na ošpedao(11).

G o s p o d a r.

A što mniš osao da ti sam otac ja?
moj li je posao njimi se biti, a?

G o s p o g j a.

Ne, nego toj mene, još toga gjusto (12); znam,
još manjka da žene počnu se biti vam.
Nedao toga bog. Ma ovoj hoću ja,
Obiema vigj razlog, ter neka idu tja,
Zašto ću prvi dan druge ja iskati.

M i l i c a.

Zaisto ni nam stan neće nam manjkati.

G o s p o g j a.

Zieć te je Milice skandao ovi vas.

G o s p o d a r.

Draga ve dušice, umukni jedan čas;
neka ih ja pogju jedan čas karati.
Zašto vi gospogju nećete slušati?

Došad gospodar u ognjište, govori

M a r u š a.

Ja ne znam ke druge slušaju ovako,
Otoj nam nie druge, majde ne nikako.

G o s p o d a r *u ognjištu vika;*

Bestie da niente! (13), nećete mučati
dobro ti umiete u zao čas vikati.
Ti venga malano, (14) umukni jedan čas
d...... p..... (15) toj li je naša čas.

Gospodar šapče karecajući (16) *Marušu.*

Nebore Maruša rad moje ljubavi,
Ži ti bog i duša, tej rieči ostavi.

M a r u š a *govorì polako:*

U zao čas tamo, nu dosjedi, ne tiči.

G o s p o d a r *polako govori.*

Neka te celunu ži t' ja se ne miči.

G o s p o g j a *nevideć ih vika.*

Pita ih za leću i sude, ži ti bog.

G o s p o d a r, *karecajući Marušu gospogji odgovara.*

A što mniš da neću sve stavit na razlog?
bogme sve do dlake, tako mi živa ti.
Godulje opake, nu ja ću vidjeti
što mnite, bogme sam na razlog stavio
tri dnare za kip sam, ki se je razbio.

G o s p o g j a.

A zašto niesi ga četiri stavio?

M i l i c a.

Jes g j u s t o, bi li ga? a što je nov bio?

G o s p o d a r, *karecajući Marušu, govori gospogji:*

Bogme im, braće, ja dobro znam razlog vas.

M a r u š a *šapče a gospodar Maruši*
Nebore hodi tja.

G o s p o d a r.
Ah neka jedan čas.

M a r u š a.
U zao čas oto će gospogja sad izit.

G o s p o d a r.
Pogj s vragom ter što će, kad dogje, što će bit?

G o s p o g j a *vika iz kamare.*
Stavi im pet lonaca, koje su razbile,
i litru konaca koê su izgubile.
Čućete još goru. Pitaj tuj godulju
koja ti na moru izgubi košulju.

G o s p o d a r.
Kad pogju do prve u škritur ži ti bog
dogj, er ću do mrve staviti im na razlog.

G o s p o g j a *imbiceravši* (17) *se, poteče k njim.*
Bogme ću puknuti ako vas taj mine.
Ugledavši ih gdi se karecaju vikne:
Aimeh ja, nu ti prida mnom što čine!

G o s p o d a r.
Pogj s vragom tja, muči, sad ti ću bogme dat.

G o s p o g j a.
Bogme toj odluči da nećeš sa mnom spat.
toj li si gospodar, godulje celivaš!
bogme neć u odar k meni leć, neka znaš.

G o s p o d a r.
Pogj s vragom, umukni.

G o s p o g j a.
Neću ga mučati.

G o s p o d a r.

Da vikaj, ter pukni.

G o s p o g j a.

Za toj ču vikati.

G o s p o d a r *odvodi gospogju ter ju taži.*

Nebore, muči tja, eda je što bilo,
ono joj htiah ja razbiti zverilo,
a ti mniš daju ja brže htiah celivat.

G o s p o g j a.

Izvuce (sic) hodi tja, razumjet hoć mi dat;
lud ti si ako mniš da niesam toj znala
gdi ove noći triš niesam te imala,
nego se s k u š a v a š: (18) nješto sam zle volje;
a tamo njim davaš što imaš najbolje.

G o s p o d a r.

Nut vraga što ište, ti se š pomamila;
još nije godište kad niesi rodila.
Hod, brače, ako ćeš sad; na vjeru nu hodi.

G o s p o g j a.

O sebi tamo rad, na me te vrag vodi.
Kako ću bit živa od ove sramote,
gdje mi muž celiva na oči ogote.

G o s p o d a r.

Nu mi rec, kad Krila Frančeska upazi
nije li pokrila i sve toj ugasi.
Da Stiepa kad Nika na Stani ugleda,
kakono vladika nikomu znat neda.
A ti tuj zapariš kakono jedna zvir;
činiću da udariš zato glavom u mir.

G o s p o g j a.

Er su tej mahnite ter ću još ja biti,
bogme ti prem ni te ne bi š čiem popiti.

Bogme ću puknuti, da bratji od prve
kom bude svanuti, ne skažem do mrve.

Gospodar.

Takoj te tej brate i tebe još š njimi.
A nu ti gledate gdi bratiom prieti mi.
Pogj dokli s tej volje, ter im se istuži.

Gospogja.

Toj neka moš bolje noćas poć k Maruši
a za to is kuće večeras ne ću poć,
da vigju komu će ova bit gora noć;
bogme ćeš počivat od sada tamo sam,
a ja ću ovdi spat čiem odrom provegjam. (19)

Gospodar.

Ah bože hvala ti! a to ja i želim,
mirno ću daj spati kad te se odielim.

Gospogja.

Ži mi bog i duša sve to znam za što hoć,
da k tebi Maruša samomu more doć.
Ne će ti valjati, na vjeru, ni taj, nut
s tobom ću ležati, ma me neć ni tegnut.

Gospodar.

Kad ve se tuj bude, toj ve znaš bolje ti,
er se sve zabude tieziem mi ne prieti.

Gospogja.

Ja t' ništa ne prietim.

Gospodar.

Oto ih iždeni.

Gospogja.

Znam veću ljubav njim nosiš neg meni.
Naj manje da je koj bolesti u glavi,
oni čas bogme joj sam kokoš udavi.

A bogme da dušu neboga ja kupim,
toga ne okušu, neg ako ja kupim.
Ah proklet oni čas kad dogjoh u tvoj stan,
er niesam do danas imala dobar dan.

G o s p o d a r.

Nut vraga! u gradu ženu mi nemoš riet,
ni staru, ni mladu, kojoj moš zavidiet.
Ti imaš sajune, (20) košulje, kolete (21)
Rukave, kordune, (22) prstene, frecete: (23)
Razlike još veze, kuplice, ubruse,
s biserom podveze, na žicu anjuse; (24)
pantufe, cokule, (25) bječvice pletene,
što niesu obule do danas viek žene;
Dvie suknje još brune, (26) a dvie crljene;
A nut sad gdi kune, kad dogje za mene.

G o s p o g j a.

Sve što sam do danas od tebe imala
Sada bi ih u saj čas sve vragu podala.
Svaki čas gdi veće činiš mi sramote.

G o s p o d a r.

Što?

G o s p o g j a.

Oto smrdeće celivaš ogote.
Tebi se čini smieh, a meni života
ne bude od mladieh, cieć tiezieh sramota.
Po onu gospogju hoću se prosjesti
u crkvu kad dogju, er ne smiem k njim sjesti,
gdje nami objema ruge su postale;
a one svojema mužim se sve hvale.
Tuj tako mi duše misicu ne čuju:
nego li svoe muže hvaleći mjentuju
moj Andro, moj Pero, moj Miho, moj Maro,

moj Gjivo, moj Jero, moj Luko, moj Baro.
Svaka njih govori kako muž koi čini;
taj meni govori, uzmi ve naj sini.
Taj veli: a meni većma muž čini moj
karece, neg ženi u gradu niednoj.
Taj veli triš menie učini moj danas.
Gdi mene volja nie da š njim iem na mu čas.
A Peri Gjivo je triš noćas činio,
Uz leut drepo je koga je molio.

Gospodar.

Tako ti i mene snahode sad ljudi:
što ti je od žene je li t' još zle ćudi;
da li t' se, žiti bog, m.... u ognjište,
ali ti još razlog i od toga ište.
Od vražieh gjotuna (27) živjet mi nie moć,
što mi će botuna (28) na uru za te doć.
Navlaš mi govore: sada je duga noć
hodimo, nebore, gdigodi za čas poć.
A ja ne smijući od tebe nikuda,
mnom se smjejući, sciene me za luda.
Uzeo vrag žene i ko ih još sljuša
ti čuvat hoć mene, g..... ti jegj duša.

Gospogja.

A na što k ogotam ideš u ognjište.

Gospodar.

Jeda ih rabotam? nut vraga što ište.

Gospogja.

Pogji tja, napasti, veće ću cieć ovieh
večeras upasti o trista smrtnjieh grieh.
A jutros od prješa, a jutros od buke,
još niesam kralješa uzela u ruke.

Uzamši ona kralješ počne boga molit.

G o s p o d a r *govori:*

A da si blažena! toj od vas hoće bog,
a neće da žena ište mužu razlog.
Svaki je muž ženi na svietu gospodar,
a ti hoć na meni jahati, liepa stvar!
Bog me ću sjutra sam poć naći fra Pavla
Ter ću riet: nemam ja ženu neg djavla.

G o s p o g j a *odgovara moleći boga:*

S e t n e n o s i n d u k a s — pogji djer tja vraže,
Da' mi riet jedan čas molitve, nedaše.

G o s p o d a r.

A jeda ja tvojim ustima govorim?
Nut vraga još ne smim da usta otvorim.

G o s p o g j a.

D a n o b i s o d i e — hoć me se ostati?
kako ti grieh nije ovdi me smetati.
F u n d a n o s i n p a c e — neću mu veće dat
da ga one svlače, ako će sa mnom spat.
L u m e n d e l u m i n e — da će bog da ikad
ova ga ćud mine, koja je u njem sad.
Tko tamo toj grede, za što ne vidite.

V e s e l a.

Ja sam; dobri siede (sic).

G o s p o g j a.

Zdrava, što činite?

V e s e l a.

Zdravo smo i živi s pomoći božjome;
Jeste li zdravo vi?

G o s p o g j a.

Ne pita' me o tome,
er život i zdravje nješto mi nie milo;
da majde sestro nie.

V e s e l a.
Što se je zgodilo.

G o s p o g j a.
Nemoj me od tuga od mojieh prašati,
er si ih od ruga ne mogu kazati.

G o s p o d a r.
Što š došla Vesela? starica što čini?

V e s e l a.
Nije ništa izjela veće su od dva dni.
Gjivo vas i Mara drago pozdravljahu
I gospogja stara, koji vas moljahu:
dogjte ve jedan čas, dogjite ovamo,
zajedno večeras neka večeramo.

G o s p o d a r.
Nu hoćemo li poć što veliš, besjedi?

G o s p o g j a.
Onako, kako hoć, onako naredi.

G o s p o d a r.
Čin, brače, večeru da našu ponesu.

V e s e l a.
Uh sietna! na vjeru brže mniš da niesu
spravili na što vas dozvat su hotjeli?
Bogme su još danas i pleće nadjeli.

G o s p o g j a.
Milica, spravi toj, tere ćeš ti ponjet.

V e s e l a.
Vidjećeš što će moj gospodar za to riet.

G o s p o g j a.
Maruša, ti gdje si? na ti ključe od kamare,
ubrus mi donesi najbrže od zgare.

M a r u š a *uzamši ključe mrmoši:*
U zao čas posjede na svak čas spravila.

G o s p o g j a *spravljajući se.*
Nut kučke, besjede koje je složila.
Doći ćeš još k meni ja ti ću kučko dat,
komu t' se ovo mni tako odgovorat.
Hod siemo, Milica; znaš li kamo djese
Jutrošna kuplica, ku Pera donese?

M i l i c a *smjejući se govori:*
Oto ju s' na glavu još jutros stavila.

G o s p o g j a.
U istinu pravu kako bjeh zabila.
Kako mi stoji sad vigj tamo, nebore.

M i l i c a *obhitivši joj glavu od zada govori:*
Prem kako čine sad, bolje se ne more.
Gjusto se sastavlja prem ovdi lozica.

G o s p o g j a.
Oto ju iskalja, ti s' vjek oslica.

M i l i c a *rugajući se govori:*
Uh, gospo, čudno ti uljudno stoji sad.

G o s p o g j a.
Nut rieči, ogoti, ke joj su došle sad.
Zovi tuj od zgara, sramotna ne došla,
dugo ti zatvara ne umie doć s posla.

M i l i c a.
Maruša, nebore, misliš li toj snjesti?

M a r u š a.
Ovo se ne more priko vrat letjeti.

G o s p o g j a *uzamši ubrus Maruši govori:*
Siemo mi daj mongjin; ja ti ću kučko dat.
Kucat nas poslje čin, ne zabud, čuj, zaspat.
A uzmi hleb tamo ter zabi uze' vas.

M a r u š a.

Toj li ću ja samo o hljebu bit noćas.

G o s p o g j a.

Nut kučke smrdeće, zapari tamo još.
Što ti ću dat veće hoću li t' dat kokoš?

G o s p o d a r.

Ostavi 'o' peču taj od mesa onoga.

G o s p o g j a.

Zavrzi za kontaj, zavrzi za boga,
ostavi 'o', ži ti ja, rad mene i kokoš.
Napasti pogji tja, manjkaše ovo još.

V e s e l a.

Hodmo ve docka vê.

G o s p o d a r.

Ne čin još ti prešu.
Ja scienim rosa vê, dajte mi ferešu,
i mač mi siemo daj, a ti ć tuj ostati
ter kuću zaskačaj, nemoj pak zaspati.
Da, po kom zakucam, dotećes na vrata,
ako neć da ti dam kad dogjem sto bata.
Daj, duše, ručicu, za me se uhiti.

G o s p o g j a.

Neka na ulicu budemo iziti.
Pogji ti večeraj i mesa ć nać tamo.

M a r u š a *ostavši sama govori:*

Pošla ti prie u raj, neg dogješ ovamo,
Na vjeru i dušu za utra za vasdan,
kako ću t' riet mužu tvoj život sramotan,
i dilji, svakdanje i s kiem se vagigjaš;
čini ću potanje, na vjeru, da ....š.
Ma zlie t' bi ja stala, i bila prem luda

da peču ukrala ne budem od gruda.
A imam i ckvare(30) onamo po' ckalom
veće po bokare pritopljene salom.
Toj bog me nie mala, ter ću poć zamesti
toliko prikala što mogu izjesti.
Na vjeru, na vjeru, kako ću, neka znaš,
bolju ja večeru imati, neg ti, dvaš.
I da ti nie har, er me će, na tvu čas,
poljubit gospodar, kom dogje, oni čas.
Majde ću sada poć, na posao, zasjesti
Ter neću mrve. Oć da silom znam jesti.

Ovdi pogje Maruša u ognjište, a veće nitko ne ostavši svrši ovo govoren'je.

O p a s k e.

Nikola Nalješković, pučanin, rodio se u početku XVI v. a umr-o g. 1583. Trgovac, matematik i pjesnik; napisao talijanski: Dialogo sulla sfera del mondo, djelo štampano u Mlecima g. 1579; a naški: mnogo različitijeh pjesama i sedam komedija, kojijem bi bolje pristojalo ime farsa. Osvem ove, druga nijedna nije tiskana.

1) Kara, kola, na koja bi se ispelo krivnika za izgled puku. Pod Austrijancima zvala se Berlina. 2) Šibana. 3) Stuba. 4) Nijesam mogao da obaznam što je bio mongjin. 5) Od potezati. 6) Od potežiti se, što i — pospješiti se. 7) Muževa. 8) Živina. 9) Sablazan. 10) Držati ruku. 11) Bônica. 12) Još bi se htjelo i to. 13) Nište! 14) Spopala te zla sreća. 15) Sa svijem neskladne riječi, što današnji dan najgore čeljade u Dubrovniku ne bi uzelo u usta. 16) Milovajući. 17) Upalivši se. 18) Nego se vadiš. 19) Dobavim. 20) Obuća od svite što su ženske nosile. 21) Ovratnice. 22) Trakove. 23) Kitice. 24) Agnus dei, medalje voštane. 25) Poplati drveni kožicom odzgar navezenom, kao što nose jošter po Dalmaciji. 26) Mrkle. 27) Ko zna koje su znamenovanje ovoj riječi onda davali. Može bit približalo se riječi šalac. 29) Udaraca. 30) Salo pretopljeno s mirisnijem travama.

Odgonetke šarada što su na strani 191.

1. Ruka-vica. 2. Ko-so-vo. 3. Nož-ice. 4. Komar-dar. 5. Muha-med. 6. Go-stara. 7. Bio-grad.

DUM LOVRO KUKULJICA
CAVTAĆANIN
IZGLED SVEŠTENSTVU SVIJETOVNJACIMA DIKA
UREDNIK ZABAVNIKA ZA G. MDCCCLXIX
PRVI
POKUŠAO NARODNU EPIGRAFIJU
OPOŠTENIO
POVIJEST I RJEČITOST
U MUĆNA VREMENA PO NARODNOST
OČIT I VJERAN BORAC
ZA PRAVEDNOST I ISTINU
RGJAVA PREPORUKA PUT DOSTOJANSTVA
ŠTO JE ZASLUŽIVAO
PAMEĆU UČENOŠĆU POŠTENJEM
DUBROVNIK OSVIJESTEN
ZAHVALI MU
S ODLIKOVANJEM U OPĆINI I ŠTIONICI
I SJAJNIM SPROVODOM
UPRAVITELJ SILNIJEH ZADUDŽBINA
UMRIJE SIROMAH
DNE XXIV MAJA MDCCCLXXI
PRIJATELJI ĆE GA UVJEK SPOMINJATI
A GRAD ŽELJETI
DA SE U NJ IZGLEDAJU MNOZI.

PRIPOVIJETKE
povjesni dogagjaji.

PRODAJA PATRIJARE BRKIĆA.

Progjoše zimus na sami rimski badnji dan sto godinâ ravno, od kad je neki Luka Stojanov nosio s Braicâ u Budvu badnjak i badnjaču u poklon Marku Bubiću plemiću i vlastelinu, pak s bremenom opočinuo pod Hogjom i sio da se tu malašno odmori. Bijaše doba ručanje, a snijeg popršavaše po visočijim brdima da nategne sjever protiv juga. Prolazio tom raskrsnicom neki crnogorac na ime Grujo Milošev Gragjanin koji, upoznavši pobratima svoga, pristupi k Luki i tu se zagrle, izljube i za junačko zdravlje pripituju; pak i Grujo sjedne do Luke na počivalo, i upita ga smijući se: a gje ćeš, pobratime, s badnjakom uz časni post? — Reče Luka: danas je latinima badnji dan, pak evo nosim kumu badnjak po staromu običaju. — A Grujo dodade: A koji ti je to dobrosretnji kum, zar i latini lože badnjake? — Povrne Luka: Bubića kuća bivala je starinom naše vjere, dok je naša ruka gospodarila, kao što su listom bivali Medini i Zanovići iz Paštrovića; Vraćeni, Beskuće i Bolice kotorani, svi pridvorice i povlasnici Dušanovi, pak se oni svi redom po predaji Bana zeckoga upišu u nekakvu mletačku zlatnu knjigu, koju

gospoda zatvaraju pod devet ključeva; i tako postanu svomu narodu najhugji dušmani, kao vještica što podavi unučad i pastorke tek se tomu liku obešta; zaborave na soj i poreklo, od svog se jata liče i stide, mrze mu jezik, starinu i običaje; samo što jošt šaraju jaja, slave krsno ime i nalagaju badnjake, ili da nas bolje varaju, ili što im nije milo s Bogom ratovati. Mi siromasi nosimo im kolače da nam ne pakoste, jer mi jedan gjed veljaše: sinko, uždi svecu jednu svijeću a gjavolu dvije. Ta me je kuća kopala od Kosova, pak da joj se udvori, povede me gjed jošt gjetetom u Bubića da me šiša, i tako se tobož okumi da se bijede progjemo. Jošt se pominjem, kao kroza san, kakva rpa ljudetine tu bijaše. Bio kao ovca, golobrk, a pale mu čupine niz ramena; spuštio kulju, a prsi mu posute žutijem praškom, što prosiplje kad duhan smrčka u nozdra. Sjedijaše na jednom stolu, utonut kao u jaslima, a omotan u jednoj rigjoj kosmatoj vučetini. Kapu nabio do obrvâ i s njom klopava uha do po njih pokrio, a o nos objesio okrugle naočare. I sad mi se čini da me prati vonja od one telesine mrtve i lijene.

Na to Grujo uzdišući: Jaoh viteške nevolje! Tako ti je pobro po Hrcegovini i Arbaniji, u svu gospoštinu srpsku udari grom iz vedra neba, svi redom prevjeriše. Čengići, Ljubovići, Vukovići, i mnogi drugi postaše age i padišine spahije, ter su narodu hugji no turci došljaci. Kad Bajo (Baoša) zećanin propade, a gradovi banovine Skadar, Drač, Ucinj, Budva, potpanu Mlečiću, Dubrovčani, ovi vazdasnji srpski prijatelji, prevezu iz Pulje pod tugjim imenom kradomice Stevana Crnojevića, sestrica Bajova (Baošina) a zeta bana Skenderbega, izkrcaju ga noćno pod Pastroviće u Radanovićâ, pak Stevan svojim junaštvom učuva gornje zecke gradove Spuž, Zabljak i Kolašin od čestih turskih navala. Ostanu mu dva sina, Uroš kojega turci posijeku na Gjemovskomu polju, krvavoj poljani, na mejdan za slobodu; i Ivan, koji zaludu rodi dva sina, Stanišu od Marije i Gjura od latinske. Staniša prevjeri i ode u turke, pak mu huda unučad,

Mahmut i Imbraim, sjednu zemanom na skadarski pašaluk, i budu najgori srpski mučitelji, da ih anatema. Gjuro se oženi vladikom mletačkom, predigne u tazbinu ili od straha turskoga, ili iz nagovora ženina, ili od oboje; zapušti zemlju sirotnu bez domaćina vladici cetinskomu, i da ne bi Danila Njeguša, jedan ti Bog a jedna božja vjera, danas bi hodža na Cetinje gugućа, a i od vas primoraca ne znam šta bi bilo. No se mi Bogu hvala potocima krvi oslobodismo, a naša braća u susjestvu stenju pod turskom teljigom, pak — evo čuda — isti im zemljaci stežu uzdu i pùta. No svaki drugi zulum da je prost pri tome što im nosite uz post badnjake. To ti, pobratime, moja narav goropadna ne bi nikako snositi mogla, no bih se volio od jednom turčiti ili latiniti.

Luki nije sladilo da se o tom razgovor dulji, pak okrene i upita Gruja kojim je poslom slazio u primorje. — Ja sam odio, reče Grujo, da kupim poslastica i rakije lozove patrijari vaselenskome, što mi je u kući zasio evo pune petnajest dana. Sad je u nas, čoče, zasjela rpa gospode: car, knjaz, dva patrike, pecki i carigracki; ovo bi mnogo bilo jednoj kraljevini.

A da nu bogati Grujo, povrne Luka uprtim očima, pričaj mi što je tamo gorje u vas nova?

U nas, bogu hvala, kako ti kažem dobra dosta. Zacarismo Šćepana, ugostismo Dolgoruka, prenesosmo pecku stolicu. Sad u nas gospode kao maloga boba; no su ti brate praznoruci, a i da imaju koju paru, sedam je puta preko prstâ prevrnu dok je spušte. Došao mi je patrika u goste za grijeh, jer kuća nema za nj piće. Biće mi lakše na omrsak, naučiću ga zelju i slanini. Čovjek pao godinama, iznemogao što od starosti, što trpeći zulum paše Karamana; po svu noć Bogu se moli, a obdan okupi oko sebe onu šaku nevoljnih gronulih staraca iza sela pak im tumači riječ božju, i kažuje kako će kome biti na tomu svijetu. Ne bi mu drago živjeti na Cetinju, jer je tamo graje dosta, kao poprav gje pada zemlja da se sudi, a i studen je nješto jača

nego u Crmnici, pak mi pade jedno veče izubaha na prag kutnji, omili mu selo, voda i zrak, pak mi umoli oca da kod nas prezimi i blagoslov ostavi, i reče, da će o proljeću dići u Rusiju.

Blago tebi i tvomu domu! odvrati Luka; gje polaze takvi gosti tu sve napreduje kao trava o gjurgjevudne. Da mi možeš, pobratime, kakogodj preručiti jednu njegovu omjeru, dao bi ti za nju najbolje dvize iz tora, jer mi jedno dijete, ne bilo premjenjeno, pada s gore, pak sam mu otvara roždanik na proroka, i kaza mi da dobavim mjeru vaselenskoga patrijara s glave do pete, pak da s njom opašem bônika u prijekrst na pleći niz oboje ramena, pak da kraje vežem živijem uzlom preko pasa vrh bokova, i da će mu, čuj, to dići ckvrn kao s rukom.

Hoću, povrne Grujo, amanat mi, ili molbom, ili kradom, ako ću tri podveze nadodati. — Tu se rastanu, Grujo na više a Luka na niže u sustopice.

U samo podne prispije Luka Bubiću na vrata, slimi 's ramena badnjak i prikloni uz kutnji prag; uljeze u odaju i stane nazdravljati: — Dobro jutro u kuma Marka, na dobro mu božić i badnji dan, slavio ga on i porod mu dok trajalo svijeta i vijeka. Bog dao da ovgje vazda dolaze ljudi i nalaze ljudi, i da vikaju pomozi Bog, i da pomaže. — Pristupi domaćica sa momicom i primi badnjaču, veliku prijesnu šeničnu pogaču. Tu mu prinesu obilatu čašu rakije i priganicâ, pak pošto je izpije ugje u sobu gje je Marko sjedio i iz duga čibuka pušio duhan. Pristupi, celiva mu ruku, pak se za vrata ukloni dok mu reče Marko da sjedne spram njega. Pošto su se razgovorili o svačem po malo, o zloj godini, o jakoj studeni, o kašlju i nedaći, s jedne na drugu, pripita Marko bajeći, kao kroza zube: — Što je čuti kume iz susjestva, jesu li zbilja Crnogorci zacarili onoga skitača i lažicu? — Povrne Luka na pô glasa: Čuo sam da su, no neko kaže na jedan način a neko na drugi, kako je komu milije, a ja do duše nijesam brižljiv da znam, pa i ne pitam, no čujem nehotice gje se ljudi razgovaraju, koji te gornje pazare obilaze.

Dosta me glava boli od domaćega posla, pak mi, majde, i ne treba moždani prepunjati bezposlicama.

Na to Bubić šmrkajuć duhan: — No ćeš biti čuo i da ti je neggje u susjestvo došao vaselenski patrijara?

Čuh pravo, povrne Luka pljuskajući, da je u Gragjane došla neka svetinja iz dalekih zemalja, prognana od turaka, no se svašto govori i po puku sije, pa ko će da razabere istinu u toliko pljeve riječi?

U tome Bubić izvuče iz jedne škrabice jedno pismo da iz njega uči: — Znadi kume da mi je sinoć došao ulak pravo iz Mletaka, i donio mi ovo pismo od moga pričasnoga pobratima dužda mletačkoga, pak čuj kako pjeva: „Uzdani na granici slugo i pobratime moj! Došao mi je glas iz Kotora jošt o poklada božićnjih da je od turskog zuluma pribjegao u Crnu Goru sveti vaselenski patrijara; hvala mu i slava, on je na svijetu peti toga reda, pak bi radi da se megju nama stani, jer ni se obrnula zlâ, e da ni kako njegove molitve staru sreću povrate. Prinudite ga da amo dogje u prostrane dvore, da živi carski, a neka se ne boji što smo tobož mi druge ruke, u nas je ovaca od svake vjere, pa bi radi i pravoslavnomu stadu naći pastira, da nam ko ne odvoji ili pošiša koju ovcu. No ako bi mu branili crnogorci doći kod nas, a ti potroši za nj i do pesto dukata samo ga dobavi, i čekajući skori odgovor i ugodni ostajem ti pobratimom dok nas motika razdvoji.“

Ču li ti kume, doda Bubić, kako to pismo poje. Evo ti sreća ako je uzumije ščepati. Prvo ćeš učiniti dobra svomu narodu ako patrijara zasjedne u Mletke, gje će za vas moliti se Bogu i duždu. Drugo ćeš dobro učiniti da izbaviš toga starca od zuluma turskoga i crnogorske siromaštine. Treće ćeš dobro učiniti samo me sebi, s mitom se obogatili da mi već ne težaš da ti zajmljem. Da ti pravo kažem, kume, da mi nije milo da se ta vaša svetinja prenese u latine, jer ćete se vi posiliti i uši podići od više dobra, pa koji će vas gjavo podnijeti, a i sad ste

nesnosni; no mi ne može biti da ne povoljim pobratimu duždu, a da on zna što ja znam, prošao bi se te svetinje, koja će mu za vas jutrom i večerom dosagjivati.

Luka počne da brkove suče, pak pošto je nekoliko puta, vrhove brčne preo, nagje pregji kraj i reče: — Kad nije to, kume, tebi drago, ja ne ću ni ulagati, jer si mi ti miliji no dužde i patrika, koji ne znadu ni da sam živ. Ti si mi Bog pod Bogom ja o tebi visim, a ne ću dužda vidjeti očima da živim trista ljetâ.

Kad Bubić spazi da se prevari, stade izmicati: — Ti me kume, nijesi dobro razumio. Ja sam rekao da je vama tu više dobra nego zaslužujete pa ćete se uznijeti da vas niko neće moć trpljeti. No ja ne mogu činiti što je mene volja, ni što je meni milije; ja moram slušati starijega. Kod nas gospode nikad se ne naregjuje, no je molba i želja najviša naredba, koja se ne poriče. Dužde misli da sve zna i da mu mojega savjeta ne treba. On zna da mi to po ćudi nije, pak ako ne dobavim brzo patriku, reći će da sam uporan ili nevaljal, pak će mi smaći vlast, što ja, Bog zna, za mene i ne žalim, jer bi mi lakše bilo ovo teško breme s vrata jednom dići, no što bi bez mene nevoljni narod kojemu sam ja i otac i majka. Vjeruj mi, tako mi sutrašnjega roždestva hristova, da mi nije poradi naroda, jer vidim da bi bez mene propao, danas bih duždu otpisao, da traž drugoga upravitelja zemlji.

U to Luka pane mu na koljena: — Ne kume za svetoga Jovana, no kad je tebi muka hajde da radimo da dobavimo patriku, da se ti u gospostvu uzdržiš, jer bi mi bez tebe poginuli kao trava bez sunca. Čuh, a nemoj mi vjerovati, da je patrika odsio u Gragjane kod jednog moga pobratima; koji mi je vjerniji nego taj tvoj, jer se mi siromasi iz ljubavi bratimimo, da jedno drugome bude u nevolji, a ne da se varamo kao gospoda. Ja ću poći s njim da jezikujem, i nadam se da ću tomu poslu doći glave, samo daj mi odmaka, jer je nas snijeg razdvojio pak

ću ti donijeti aber najdalje do našega božića. No gledaj ti kume da gospoda mletačka ne prevare i mene i tebe, da ne ostanemo grdni pred pukom, a grešni pred Bogom. To je glava od zakona, za njim mnogo dušica uzdišu i blagoslov čekaju, pa kugj bih ja da mu se što rgjavo dogodi? Ti ljepše znaš kad spavaš nego ja u sred podna, promisli dobro, ne ogriješi sebe i mene, jer ako sam siromah, mili su mi poštenje i duša.

Zaključi Bubić slatkim glasom: — Hajde tamo u kuhinju da što očebrsneš posnoga, pak put za uši. Ovoj stvari nije čekanja. U tvojim rukama sreća narodna, a o grijehu i lakardijama nemoj meni kaživati, mi se poznavamo, no kaži striku Bošku. Evo ti jedan dukat da se obuješ. Ovo je moj novac, on ne ide u nikakav esap.

Pošto se Luka poštapi ribom i vinom, i pošto obagje u gradu još dvije tri kumovne i prijateljske kuće latinske, dovati oružje i nastavi put kući. Bijahu pokrili sjeni polje, a studeni večernji vihor kao led strizaše po obrazu i ušima. Što je putom mislio i u sebi govorio i odgovarao, tu nije bivalo svjedoka da kaže, pak povijesnica mora da nagagja i stvara; sreća da se je tomu odavna navikla: — Učaše me gjed da su mlečići lukaviji od turaka, a on je odio i polazio Mletke i Carigrad i spuštavao se na njihove vže. Šta im hoće srpski patrijara? Da nama dobra učine!? tako njima Bog! No opet kad dobro promislim možebit da ga neće udaviti, pak će mu svakako bolje biti nego kod pobratima Gruja.... Pet stotina dukata! da ih čojek izredi prekrili bi gumno. Kupio bih masku; ogradio mučni mlin na Mrtvici pod gornjim vodopadom; podigao kuću; proširio pojatu . . . pak bih i jedno srebrno kangjelo priložio svetome Nikoli da me ne pokara. Valja dati Gruju polovinu. Rekoh mnogo, polovinu! obišću se trećinom i niže, pak mogu više kad drago. Grujo je lakom istina, no gostoprimstvo, vjera . . . pa kakvi gost, kakvo lice! Hoće nas popljuvati narod. U nas zna svako jedan drugome što ima, pa kad stanem graditi mline i kule, reći će ra-

zlogom: eto blago pecko i mletačko, skupo li prodade onoga starca! para ne muči nego buči, ko će blago kriti? Progji se gjavole od mene, vječna ti muka! Lijepo li mogah bez ove glavobolje! Navući ću kletvu na dom, razgubaću porod, otrovati muku, zakameniti sjeme u odivi. No, riječ iz usta a kam iz ruka! To sam mogao prije proesapitati, a sad drž što si uvatio, žnji što si posijao! — Ovako s jedne na drugu, prispije doma u crni mrak, pak navrazan i umoran zaspa kao zaklan.

Kad sutra, pošlje ženu da 'roči sa Grujom stanak na Viškodô na granici, jer će tu neku trgovinu, kojoj nije odmaka, pritvrditi. Na materice, dvije negjelje pred Božić, stanu se oba pobratima na ugovorenomu mjestu u sred podna. Tu se poceliváju i sjednu uz sunčani pripek. Izpriča Luka sve što ču od Bubića, ali mudrije i šarenije. — Ja se bojim, reče Grujo, da je to prijevara i da ćemo utopiti dušu, a neka što mi ne bi već bilo zakopa u Crnoj Gori, ni življenja megju Srbima.

I ja se prijevare bojim, reče Luka, no kad promislim da ga neće daviti, i da će bolje življeti u duždevim dvorima nego u Peći i u Gragjanima, rekoh sam sobom, tu nema grijeha ni jada. Vi ćete zapatrijariti Savu ili Arseniju, zato ćemo lako, a ponesi sto cekina doma, što ih nijesi nikad još sve na rpi vidio koliko ni angjelâ.

Stane Grujo da se po glavi češe su obe ruke. — Da, da, nastavi, i ja mislim tako nešto kao ti, no ti znaš da ja to ne mogu sam izraditi, a tu je nešto malo para, kad ih podijelim žlje će meni ostati. Znaš ti dobro naše ljudi, da im podijelim punu bačvu dukata, a sebi da ne ostavim ni ručku, rekli bi: kad je nama dao bačvu, njemu su ostale barem dvije. Svako mjeri na svome laktu! Kad gubim dušu a topim sreću, kad gazim gostoprimstvo i vjeru, dajbudi ću ponijeti blaga dosta, ili se barem neću mrčiti za to gjavolje. Luka stade da pljucka, pak se poslije dugog mučanja izu. — Da ti, pobro, kažem svu istinu, meni je kum obećao sto i pedeset dukata, pak mnjah da me

trećina ide kao umolnika, jer i ja primam dio grehote. — I to je ništa, reče Grujo. Nego hajde opet k njemu i reci mu što mi neće doći barem gotovine trista dukata, neću na to glave obratiti. Ja ti davam tvrdu vjeru, po sto puta neprelomnu, da ako se i razpazarimo, neće za naše zborove niko živ znati od moje strane. Ali ti ne moj tako kumu kaživati, da se ne pokaje, nego mu reci da će se stvar prosijati i objaviti, i da ćeš ti glavom platiti, tako ćeš ga navući da izprazni oba džepa.

A Luka njemu: U razlog se, pobratime, amanat ti! Mi nijesmo ja mnim krenuli da izdamo sveca, nego da mu dobra učinimo. Ja se ne bih nazvao Juda za sve blago duždevo, za to ove pare što primamo nijesu mito nego nadnica za naš trud i putove, pak se meni čini da je bolje da ne natežemo cijenom da latini ne pomisle da smo zbilja sumali pak prevjerili. — A Grujo: Ne znam ja što će da bude patriki u Mletcima. Neka ga ako će i za dužda uzmu, sve mi jedno, on je moj a ja ga prodajem za dinar, pak će mi se svaki narugati kad čuje da ga dadoh latinima jevtino: — kad se obruči što barem ne uze blago — reći će s punim razlogom i babe. Nego hajde donesi dinar a svetac evo. I to što sam rekao ništa je, no ne mogu da tebi ne ugodim. — Reče Luka: hoću! no se sve bojim da kuma ne naljutim i da ga na drugoga naženem. — Ništa se zato ne boj, reče Grujo, čuvaću ja patriku i stražiti mu po danas da me sramota ne nagje. — Tu se razigju i ugovore stanak na Šćepan dan u ručanje doba dnevi.

Kad se Grujo povrati kući bila je već gotovo noć. Večera išno zelja i dva pečena prcaća, slana kao cacar. Pogje da spava i zbilja od prve zaspi. Kad je bilo na ishod vlašića, snijeva mu se da ide nekugj za krstima, i gje se tu šljeglo nekakvoga puka u uskim gaćama a širokim kapama. Ide za njima stravično i brižno. Kad dogji na jednu vodenicu gje pop jevangjelje čita, kad li nije tu popa nego patrijara, koji stade da ga gleda i kori što ga prodade u latine, i što pokoleba so i hljeb što je u nje-

govoj kući ijo. „Ah Juda i Brankoviću da si proklet i po sto puta anatemnisat, što ti to djelo hće!“ U to hiljade očiju obrate se na Gruja, kao na bijelu vranu, a on moli Boga da ga zemlja proždre, pak se kûči i uvija da omali da ga ne vide. U to se razbudi drhćući, plačući i vikajući; dovati tikvu iz panjege, jer crcaše od žegje, i preginje i davi se pijući, a u tikvi ni kapi vode. Na tomu strašnomu prizoru skoči žena: — A što si se pomamio prekrvniče; što si Bogu zgriješio da se pomamiš pred božić kad se svako veseli! Kažuj da te vidam gje si danas hodio i šta si radio? Da nijesi na sugreb stao, ili napao na magjiju, ili te čije zle oči urekle, ili se omrsio, ili o zlu čijemu viječao? Kažuj da te liječim da se sutra s tobom ne kaliži puk. Ali Grujo drhće kao prut, zavezao se jezik, presahlo grlo; škrboće zubima, boboće srcem, striže očima kao tenac. A žena opet kao žena ne dava mu mira, no sve: „kažuj, krvo, što si juče radio, što zakla sebe i mene samosedmu. Ako ti je od bože lako ćemo, evo nam svetac u kući, ako je od vraže, izpovijeda se čisto, pak će gjavo u pakao a ti u svijest.

Kad ću Grujo da mu žena pomenu patriku, jošt više poče da bijesni i jadni, kao maniti pàs kad ugleda vodu. To žena vidje i reče sama sobom: a da je ovo do gjavola, pak stade lijepijem načinom oko muža da ga ukroti. I malo po malo zbilja ostade kao u nekom dubokomu mrtvilu i slabini, pak poče tražiti popa da se izpovijeda i pokaje. — A što si sgriješio, kami ti majci? — Grujo: glavio sam da prodam patrijara latinima za blago, no se kajem i oči vadim. Ako prije ne svane i pop ne dogje opet ću pobijesniti i puknuti kao ckleni sud. No hajde moja po popa da mi se prije izpovijedati da mi se ove muke proći. I donesi mi vijedro vode da ugasim žegju, da ne lipšem kao krijes o petrovudne.

Tek se poče prozirati, u razdvoj notnji, pohiti žena u popa, kucne snažno na vrata, a popadija, koja se digla da izgoni goveda, dogje da vidi koje: — Što si uranila koji su ti jadi Bistro?

— Debeli, reče Bistra, pomamio mi se muž, nego zaboga neka dogje pop da mu čita molitvu od sna, e da bi se kako pritajio, da nas ne podavi.

— A znaš li što mu bi, kukala!

— Ništa, seko, tako mi roždestva što se primiče!

— A što ga ne pripita na lijepe da ti kaže na vjeru.

— Jesam zaldo svu noć, no ne zna što laje, pak brtlji svašto kao jedna šarena prekomorna tica.

— A što brtlji kaži mi na tajno.

— A jadi ga crni znali; kako su mene s njim; to ti ne bi iskazala do podna, to ne bi pàs maslom polokao.

— Bog s njim i angjeo božji! Da zna čôek što mu je, mogao bi ga i liječiti. Mnogi li da znaš bez lijeka gnjiju!

— Kazaće popu na duhovnu, reče Bistra plačući, pak će pop znati što mu se hoće; zato se i popê da znaju; no hitaj, pošlji ga zaboga, a ja idem da mi se ko u kuću ne uvuče, jer sam ostavila vrata rastvorena u sve širine, kao da mi je svadba a ne zla sreća.

— Da nu stani ženo božja, povrne popadija dovativši joj ruku u miške. Ne može biti da ti se nije u onoj muci štogodj izrekao; nego kažuj da ga vidam.

— Popadijo! prišapta Bistra, stvar je debela pak ne smijem, no mi pusti, kumim te nebom i zemljon, da idem bestrva.

Promisli se malo kako je ljubopitnoj popadiji zvonila ova riječ: stvar je debela. Za dlaku se ne pomani i ona da prije zna: stani, ostanila se kao ljuti kamen, kaži mi na tajno što je to debelo uradio, da preporučim popu, i da ga svjetujem što se hoće takvoj bolijesti, jer pop mene za svašto pita.

Izu se Bistra sve od jednom. Dogna obije ruke pod grlo, pak se poče zamicati: — šapća je, popadijo, nekim da prodaju patrijara u latine, nego zaboga ne moj to pronijeti u puk, ne moj me do kraja zaklati...

Ne dade joj popadija ni svršiti: A s kim se dogovorao, kukala? je li primorcima? je li blago primio? a koliko? a kako da ga preda, mrtva jali živa? a gje? a zašto? a kako? a kad? a zna li to patrijara? a komu da ga preda? ima li u selu ortaka? gje je blago? A pas odapsa, anategamate bilo, što iskopa zemlju i na nas ostavi novu kletvu!

Bistra se odma sijeti da zlo uradi, pak da prekine neugodne odgovore, pobježe kao jelen; a popadija za njom sustopice: — stani, kažuj, ne trči! Neće tamo pop gjavolje stope dok mi sve ne izpričaš redom. — Pa kad vigje da joj Bistra umače, i da je nikako ne može dostići, povrati se kući, i kaza čobanu svome, najprvoga što srete na strugu, pak pogje da budi popa: — diži se poginuo, kao si poginuo! Hitaj s petrailjom i s trebnikom, eto se pomamio Grujo Milošev, nakaza ga Bog i sveti Joan, jer je htio samosedmi gragjanin da proda latinima patrijaru. Eto je u selu poklič, — ko je vitez! jer su došli latini da prime trgovinu, a blago je došlo u čaprama govegjema jošt o poklada. —

Pop Nješko, čovjek naravi krotke i svijesti razborite, bio je, kao mnogi ljudi, napao na ženu lajavu i krvomutnu; pakao živi na ovomu svijetu. Reče joj da muči i da ne brblje. Dok se on diže, oblači, prekrsti i popi kupicu rakije, popadija obide pó sela i kaza, na vijeru, svakoj drugarici i poznanici tri put više nego je od Bistre čula. Ona zna sve što je i kako je, ali svakoj preporučuje da taji. Jošt nije sunce iza vrha promolilo, ni slanu sa zemlje popilo, a sve je selo znalo dogagjaj šire i dulje nego Bistra. Kao kad se pod mete, svešto goni metla na prije, sve se smeta više kupi i nagomilava.

Kad pop u Gruja, kad li su mu oko pedest žena obsjele kuću sa svakoje strane, da što čuju i vide. Dosjeti se pop da su to masla popadijina, raždene onu četu gjavolica, ugje u kuću i pristupi k postelji, gje je Grujo u znoju i zabuni klja. Poštrapi

ga vodicom, pokri mu petrahiljom glavu, očita mu vračevnu molitvu s pera na pero.

Poče Grujo da svoj grijeh otkriva: — Ja sam se, popo, juče obeštao gjavolu. Prevlasti me pobratim Luka Bogdanov da izgubim dušu i tijelo. Ne žalim sebe, no žalim to jadno gječice. Ako umrem bacite me u jamu, ili mi pustite truplje da ga zvjerad raznesu, neka mi se ne zna groba na ovomu svijetu. Od kad su se ljudi krstu dali, nije niko ovako zgriješio kao ja. Ali ti danas ne mogu da kažujem, jer se bojim da ne prećeram i pobijesnim, no ću sutra, ako se izaspim, sve redom; a ti me danas odriješi, ako moga, da se pričestim dok sam u svijesti i na šte srca... — Popadija i Bistra slušale su iza perde, pa kad čuše da zbilja neće da kazuje, povikaše iz jednoga glasa: — hoćeš Bogme jadan sve sad rednom kaživati, ali pod kamenje. Gje je blago što je došlo u govegjoj čapri? — Kad pop ču da one dvije jezičnice slušaju izpovijest, dovati štap ter za njima u potoč dok ih izagna iz kuće, zatvori vrata iznutra, pak se povrati k Gruju: Nema proštenja, Grujo, bez izpovijesti i kajanja, nego kažuj meni kad si već ženi. Što ćemo odlagati i duljiti, što ima biti jesenas neka bude večeras, jer Bog zna što nosi dan i noć.

Tad mu Grujo kaza redom svešto je sa Lukom govorio, i što mu se snjelo, i kako je zlu noć imao, i koji ga je trepet i strah osvojio. — Da ti nije u kući patrijara, ja bi mogao to sam odriješiti kad nije nego smišljeni grijeh. No kad je tu on, ne smijem ja njegovu vlast grabiti. Nego idem da ga dovedem da mu se ispovijedaš, kao sad meni; pani mu pod noge i pitaj proštenje, ako je što čuo ili kleo, neka zaboravi i otkune. To je dobra duša što ni musi zlo ne misli.

Grujo se prepade: — Ne pope zaboga, ne moj ga dovoditi da se ne pomamim kad ga vidim, nego hajde ti kod njega, ponesi mu izpovijest a donesi milost.

Sjedio patrijara na gornjem podu, pod petrom, u dvije sobice predvojene s perdom od jelovih dasaka, kao dvije klijeti u

poregje. U to je doba jutrnju čitao, pred ikonam klanjao, i zrna brojanica prebaca s prsta na prst. Pristupi pop i stane mu otpojati do svršetka, a po svršetku meteniše i celiva mu desnicu pak sjednu oba na razgovor. Zače pop prvi da govori: — Ja mnim, sveti patrijaro, od kad te Bog donio megju ovu sirotinju, da si proučio do jutros i našu prostotu i naše poroke. Prisiljeni od turskog biča da živimo u ovoj planini na kremenu od puške, gladni, goli, bosi, najljepše vrline duševne, što su Srbima prirodne, možemo za čas zaboraviti, ali nipošto izgubiti. Prostota i siromaštvo mogu nas naćerati na kakvo zlo, no opet urogjena ćud junačkog poštenja, ne dava ga nam ispuniti. Ovako ti se zbilo s domaćinom Grujom. Gjavo, koji ni ore ni kopa, nego nastoji da tanće kršćanske duše, prevlasti ga, pošto se obu u aljine svoga najuzdanijeg pobratima, da tebe, božjega svetitelja, proda Mlečiću za novac. No tek doma dogje svijest grijeha ne dade mu mira, poče da se od zlog navjeta stidi, kaje, plaši, dok udri u mahniti vjetar. Ja mnim da će preminuti jer je u zloj koži, pak moli da mu oprostiš i pokoru daš, da ga pričestim i sredim, ako ne bi od lijeka, da se Bogom umiri, i da ga sahranim u sjen crkovni.

Patrijara se posmijehnu, prihvati brojanice pak stade pričati: — Duhovniče! to meni nije ništa novo, ja sam znao kad sam stolicu ostavio, da ću nastupiti na gori zulum tek se primaknem duždevoj granici i čuju Mlečići da sam još živ. Znadi da sam ja pao čelom na zemlju u hrvackomu primorju. Otac mi je bio sveštenik i župnik, koji me rano dao na nauke. Ostao sirak, od osamnajest ljeta, postrignu me u Hodoškomu manastiru i tu me zagjakone, pak posvete. No megju brastvom nije vladalo najbolje sporazumljenje, pak se ja odali da ne gledam nesklad očima. Poh u Mletke pak se primih duždeve službe, da budem mornarici pravoslavnoj duhovnik, dok me treće godine oblažu zlotvori da učim mornare kako su robovi od kad su carstvo izgubili, i da služe tugjinu kao nekad židovi misirce. Zatoči me

sud u manastiru Savini kod Hrcegnovoga. Tu sam živio druge tri godine postom i molitvom, dok me i tu optaše uhode duždeve, i rekoše, Bog im oprostio, da sam veliki zlikovac; podmitiše lažne svjedoke, kao protivu Hrista, da radi razuriti dom božji. Ter ti ja u bespuće, obidi Hrcegovinu i Bosnu i dogji nakon godine u Peć da služim grka, koji je tu patrijario. Čovjek oholi a lakomi, da ga Bog prosti, on je na istini a mi na laži, dotuži narodu gore nego paša. Skoči jedno jutro narod, izažđeni ga a mene postavi mjesto njega. Moj trud danonočni protiv turaka i arnauta, koji nam trag iskopaše u nesretnoj starosrbiji, navuče mi mržnju Karaman-paše šumadinskoga. Dovate me kavazi jednu noć u postelji, i zajme u Anatol. Poslije tri mjeseca putovanja prevezu i bace me na Kipris, da živim u jednoj pustoj ćeliji. Dodija raja paši jutrom i večerom da me povrati, i zbilja mu se nešto ražali ter me pozovne na trag. Tu me neko od arnauta, nakon godine, oblaži da narodu pričam kako je došao na Cetinje car moškovski, i da sam mu poslao u poklon Brnjaša, svog konja. I tu da ne pobjegoh noćno, hoćaše me čisto objesiti paša.

Sad se, moj duhovniče, ništa ne čudi da me Mlečići traže i za mene blago siplju. To meni nije nenadno, i za to sam smislio, tek što vrijeme otvori, seliti u Rusiju, da mi je gje ove kosti prenijeti i ostale dnevi svoje starosti mirno provesti, dok me Bog milostivi k sebi pozove. Zlotvor ljuckog roda nastoji oko svake duše pravoslavne, koju nagje slabu tu i zaplijeni. Taki rod ne dava se odbiti nego postom i molitvom. Ja Gruju oprašćem iz svega srca, i moliću Boga da mu i on oprosti i da ga iscijeli. No i Grujo treba da oprosti svomu pobratimu, jer bez toga neće ni on dobiti pomilovanje; *ako budete prašćali, prosti će vam se.* Već je tu bilo dosta milosti božje kad se Grujo sjetio na vrijeme svog grijeha. Sad ga pričesti i odriješi vlašću *danoju sviše*, a ja kod njega neću dok se ne razabare, i nikad mu to neću pomenuti, pače zaboravu predati. Tako Bog milostivi oprostio nam dvojici grehove naše!

— Tako i radi namjesnik Hristov na zemlji, i lice mu se pred ljudima svijetli i primjere stvara — reče pop Nješko patrijaru Vasiliji, pak mu poljubi ruku i krst, i ode.

Grujo je čekao popa kao ozebao sunce. Kad ču da je prošten i blagoslovljen stade plakati i krstiti se. No kad mu reče popo da mu je naredio patrijara da i on oprosti pobratimu svomu, skoči Grujo i posjede kao mahnit: — Neću bogme nikad ni do vijeka. Da mi je sva tri sina na muke metao i krv im popio, prije bi se s njim umirio. A u tomu Bistra iza pletera: — Ako oprosti evo mu moja opredljača neka je za pas veže, a ja ću mu oružje nositi. — A popadija: a ne pita ga za blago? gje se dio miraz? — Opet pop za ženama dok ih iz kuće iždeni i vrata zatvori. Povrati se k Gruju i upita ga: da nu mi kaži pravo, ili je više dužan tebi Luka, ili ti patrijaru?

A Grujo: ja više patrijaru, na svakomu sudu.

A Pop: Dakle kad je tvoj dug odvojio i prašta ti se, nećeš li ti manji?

A Grujo: U razlog se, pope, nije sam ja patrijara da praštam, ne mislim se ja posvetiti no osvetiti: ko se ne osveti taj se ne posveti. Ovo je naška poslovica.

A Pop: Ti si Grujo s puta svrnuo, nije to tako. Mi sveštenici imamo srce i strasti isto kao vi, ali treba da praštamo. Osveta je naopaka i prokleta, ko nju prati dušu gubi, porod truje, kolijevku guba. Patrijara tebi oprosti dug od bremena, a ti nećeš od slamke. Ne zaslužuješ da ti se oprosti, a ni s tobom da govorim. Lipsuješ a psuješ! Nego s bogom, idem na bolji posao, nego da ovdje gubim vrijeme i dušu.

Grujo se prepane i pokaje: Vrati se, pope, tako te moje muke ne spopale! Kad sam već krenuo da tečem dušu, za koju sam do danas najmanje mislio, oprašćam i tici u gori, i ribi u moru i gjavolu u paklu i pobratimu Luki na Braićima. Je li dosta čoče! — Pak sam u sebi: nako ako se ne dignem iz ove postelje. A volio bi njegove krvi na veliki petak...

— Tako moj sinko, reče pop, tako bio blagosloven i ti i tvoj porod. Idem po pričešće, no se pritaji i moli Boga dok se vratim.

Pop iz kuće a Bistra u kuću. U tomu Grujo pokri glavu ubrusom i stade da spava, a Bistra vrh njega da mu ne da, dok ne kaže gje je blago i je li pobratima oprostio. — Bježi od mene sotono da te Bog ubije, pušti me da zaspim jer ću se pričestiti. — A Bistra: Ništa ti to nevalja, koliko ni žugjelu krst, dok ne kažeš gje je blago i kad ćeš se osvetiti. — U tomu Pop pred kuću, a Bistra izčesne da je pop ne vidi.

Koliko je ovo trajalo što sam napisao, prospe se glas kroz cijelo selo da je Grujo prodao patrijaru u latine za blago. Već znaju i za koliko, i koliko mu je u selu ortakâ, i kako mu je na san došao Zlatoust i naučio ga da se pokaje, a žena mu istu noć izbila zmiju krilaticu, a jaje izleglo rogata miša, a zapojala kokoška kao kokot, a ovci mu iznikao rep kao konju.

Skupi se pred noć selo na zbor da sudi Gruja. — Evo braćo, zače starešina seoski, pade na nas čudo i grdilo mimo ljudi! Dogje megju nama hrišćanska svetinja a mi je prodadosmo za pare. Je li ko ikad čuo da su turci prodali kalifa ili muftiju! U nas se izleže novi Juda Iskariot da otruje soj i zemlju. Nego hajte da ga spržimo u lučevoj bačvi, da pod muke kažuje družinu, a njegov - ćemo prah oviti na četiri vjetra da mu se ne zna strvi. Nećemo ga pominjati ni živa ni mrtva, kao da se nije ni ragjao. Reći ćemo popu da ga ne piše megju mrcima u čitulu, ni da prima za dušu mu punje ni proskure. — A svi iz glasa reku: tako i da bude.

Jedan romac ćosavi i šogavi, koji je sjedio odvojeno reče: Nemojmo ljudi tako prenagliti, nego se razaberimo. Ja sam sad iz kraj Gruja, on mi je sve po tanko kazao. Obeća Luki Bogdanovu, da ga anaćema, da će prodati gosta za pare, no pare ne primi. Bismo li ljudi kakav put našli da te novce primimo a da damo Luki rog za svijeću. Tako bismo obraz pred svijetom sa-

čuvali. Reći će svijet: prevariše Gragjani dužda, ponesoše mito a patrijaru ustaviše. Ako mi na protiv izgubimo Gruja, jedna muha manje, a reći će svijet: udaviše ga da ne kažuje ortake, a svi su u tomu kolu jednako; ne bi mogao Grujo to sam uraditi bez sela, pak ga spališe da se o njemu obije. Ako udavimo Gruja ostade Luka čist da ga nema ko uočiti, tako je bilo. Ostadoše Luki pare a nama bruka! Nego hajte prije nego se stvar prosije, pošljimo po Luku, neka dogje preko sutra na Viškodô da privati onu trgovinu, i neka donese sobom trista dukatâ, manje nijednoga, i ako ne dogje preko sutra do podna, neka već i ne dolazi, to se raspazari. A vi obucite mene u kalugjersku mantiju i stavite mi kamilavku na glavu. Na moj zli put nemam ni brade ni brkova, no mi ih izpletite od kučinâ i nažuta konoplja, pak me stavite uz onaj hrapavi kam u prisoj na Viškovu dolu, a vas nekoliko oružanih momaka zapanite za kam. Dva neka pogju na susret Luki, neka prebroje i prime pare, i neka reku Luki, eto vi patrijara sjedi uz onaj kam, pristupite dvojica bez oružja, kao da ste čobani da mu ruku ljubite, a kad se primaknu, onda neka oni iza kamena škoče i neka ih bace pod toljage, da upamte kad su kupovali i preprodavali patrijaru peckoga.

Povikaju svi iz glasa da je ta najbolja; nego reku: a što ćemo s parama? — A romac: ako dôše pare mi ćemo ih dati patrijari, one su njegove, no mi pripravljamo ražanj a tice su u planini.

Starešina seoski htio bi da se s tijem novcem ogradi prokleti stupac, da služi ljudima za kališ, nego bi opet htio i to da on bude gragji goga. U tomu dogje od nekle Bistra i stade vikati da hoće da uzme dio parâ. Imaše se tu zaklati oko diobe, a novci jošt u Bubića, no na Boga dogji pop ter ih raspušti i utišma.

Sutra u jutru eto ih opet na skupu. Vezaše i utvrdiše kako juče reče romac, i poslaše ulaka na Braiće u Luke da

glavi trgovinu, pošto mu preporuče sto puta da se što ne izlaje i ne izuje.

Podrani ulak i svanu mu na Gjurgjevo ždrijelo, kad u polje eto Luka razvio ovce polivadi. Dobro jutro! dobra mu sreća! — Ja sam, reče ulak, s Gragjana, nego se primakni imam poruku na tebe. — Kad Luka kod ulaka, pocelivaju se i sjednu. — Poslao me u tebe Grujo Milošev — nastavi pljuckajući ulak — on te pozdravio i rekao da mu se preko sutra svakako nadaš na Viskovome dolu, gje će ti preručiti onu trgovinu i da doneseš svaku paru. Čekaće te do podna, a od podna, ako ne dogje, razpazariste se. I to mi dodade da nevodiš množinu, do tri druga najviše. Trgovina je laka, zamiće je dvojica na Braiće da ne počinu.

Poče Luka da pita: što bi Gruju da preglavi i prinagli. Mi smo drugi dan ugovorili a ne preko sutra, što je to?

— Ne znam, odgovori ulak, vaistinu, niti me pita za tu stvar jer ti ništa ne umijem kazati više nego sam ti kazao, i zbogom.

— Da nu stani čoče da ručamo, da se ljepše razumijemo i porazgovorimo. Ja sam se sad zabunio! Barem da mi dade tri dana odmaka.

— Neću, bora mi, reče ulak; nije meni dangubiti, ja sam umolnik, ostavio svoj rad za tugje posle, imam brašenicu u torbi, pak ću sjesti da jedem gje najprije ogladnim. No zbogom — Dade nogama mah bez obzira.

Što je ovo, reče Luka u sebi, da mi nije pobratim, rekao bih da mi je prijevara. Može lako biti da će patrijara o Božiću na Cetinje, pak hoće Grujo da ugrabi. Pare sam primio, eto ih u zakletu od skrinje u kožnomu tobocu. Sinoć sam ih sedam puta brojio, a četiri se zabrojio, dok doh na esap. Sitno, pak hmili pod prste i pluza se. Prije bi izbrojio petsto ovaca po livadi, nego sitnu paru. Talijer cesarev, to ti je para, svaki kao krička! No zbilja mnogo je Gruju da ponese tri dijela od pet.

Boga mi, i koliko je do Boga, neću! Nego znaš što ću, spuštavaću mu kao kroz cunet, ako ne hćene, a ja ću vránom.“

Kad dogje uročeni dan, diže se Luka prije svanuća, naloži oganj, budi sinove, pak njih dva i on treći na Viškodô. Dopri granici i taman sjedni a evo Grujov brat i rogjak po majci. — Gje vi je Grujo, reče Luka. Odgovore oba: bora mi se prenemogao juče, udari ga mazga u drob kad je tovaraše; no je posla nas da ti preručimo sveca a nam da prebrojiš trista dukata, kao što ste jezikovali.

— A gje je patrijara, vikne Luka?

— Danu ga vigji uz oni hrapavac, gje se grije uz sunačni pripek. No te pozdravio Grujo po sto puta i molio da pristupite dvojica bez oružja kao da ste čobani da ga celivate, pak ga dovatite polako da mu od straha duša ne ispane. U njega nema do kostiju, kao poesmo pregje, neće vi biti čisto težak, niti će mnogo hljeba duždu trošiti. Ako ga strahom udavite, mi vam nećemo od toga grijeha dijela. Mi dadosmo zdravo za gotovo.

Luka izvadi tobolac. Sve po deset i deset izredi cekine na jednoj ploči. Vidi da nema rašta odbijati koji dukat, kad tu nije Gruja. Gragjani uzmu novce pak se uklone, a Luka ostavi oružje pak sa sinom, takogjer bezoružanim, pogje k patrijaru. Tek da se primakne i da mu dovati desnu ruku, skoči busija iza kamena nategnutim puškama. Dovate ih oba megju se i kocima jasenovima dobro i dobro isprebijaju dok ih na zemlju obore i ostave, a gragjani put za uši. Lukin sin, što ostade kod oružja, meta u tomah na one što bijahu blago potegli, no mu zrno ne dovrže.

Jedva pred veče dogjoše doma prebijeni i nagrgjeni, pak sutra dan u Bubića da im vidi crne i krvave udarce. Luka nauči da ne trguje u svece, a Bubić i Mlečić da Srbi ne prodaju ni izdaju goste.

Stj. Ljubiša.

KANJOŠ MACEDONOVIĆ

pripovijetka paštrovska iz petnajstog vijeka.

Na sred primorja općine paštrovske ima jedna mala luka, pusto žalo, koju ljudi i dan današnji zovu drobni pijesak. To je zemanom bivalo mjesto gje se narod kupio na zbor i na odluke, kad je ta općina slobodno i neodvisno upravljala sama sobom.

Četiri sugje i dvanajst vlastela, od svakog plemena po jedan čovjek, slobodno i na poregje izabrani, sjedili bi pod jednom megjom vrh pijeska, a ostali domaćini jedan do drugoga po pijesku, i tu vijećali i sudili o najvažnijema poslima. Jedan vješti pisarčić svaki bi put zapisao u jednu veliku knjigu što je zbor zaključio, ili sugje osudile*).

Svake godine o vidovudne, u pučini ljeta, birala je skupština otvorito sugje i vlastelu; predavala im zakonik, starostavnik, knjigu i srebrni pečat; a oni bi se kleli skupštini da će neumitno suditi, a zakone i odluke vršiti.

Kad ih gladne godine 1423 početkom travnja premami i prevari pomorski vojevoda Bembo da se svojevoljno stave pod zakrilje krilatoga lava svetog Marka, da ih tobož turčin ne oprži, ugovore pismeno na drobnomu pijesku, da će im se ostaviti u svoj cjelini starostavnik, i da im se neće uzimati nikakav porez ni danak novčani ni krvni. Ne pitaj me kako je Venecija svoju

*) Vrijedilo bi objelodaniti po nešto iz ove knjige da vide kako su se naški pisali posli sudbeni, upravni i zakonodavni straga četiri vijeka; oni koji danas tvrde da se ne može. Ne bogme kad ne umiju a ne će da uče!

riječ održala, i kako je malo po malo krnjila i strigla ove ugovorene sloboštine; to znaš sam, ili se lako dosjetiti možeš. Kao momak, hitar a lukav, kad se oblijekori i okojasi mladoj i nevještoj curi, ova jadna popusti malo danas, malo sutra, dok mu robinjom postane, pak već ne odriče ništa, ni samo poštenje.

Jedan dan proljetni na glavnoj skupštini, koju su sazvali sugje i vlastela na običnomu mjestu od pravde, da podijeli presušeno polože, dogje na iskup u docnije i Kanjoš Macedonović, čovjek niska struka, ali živ i ćeperan, da bi se na igli vrtio. Mač o pasu a čelenku na glavi, vikne: „pomoz Bog, braćo!“ On je skoro pohodio Mletke, zato se svi s njim pocelivaju i zagrle; a kad sjede, počnu ga sugje raspitivati o Mlecima i o glasovima što je tamo skupio i amo donio.

— Imam da pričam dosta, ako vi ne dosadi slušati, reče Kanjoš. Kako ste čuli, ja prevezi zimus nešto trgovine u Mletke i napuni brod, kao oko, uljem, vinom, lojem i čaprama. Kad dogjem tamo, navale na mene žbiri da me globe i gule. — Od svake sto perpera da daš trideset svetomu Marku, reče glava od žbira, a jedan, što nešto naški natucaše, dodade — a nama suviše piće.

— Gje trideset na sto, ako Boga vjeruješ! to je polovina kad proesapim muku, dangubu i brodarinu. Sveti Marko, hvala mu i slava, niti ije ni pije, a ja sam se predao duždu da mu tobož ne davam ništa, nego da mu ruku celivam, a on da me brani od turčina.

— Jeftino vaistinu, reče žbir, kad nije drugo nego da mu ruku ljubiš — pak se poče smijati i rugati. I tako mi današnje carice negjelje, kako mi bješe gjavo popio svijest, da ne umače u dvor, hoćah ga mačem predvojestručiti, pak mu duždu moja muka na čast a njemu, skotu, pića za dovijeka. Te ja onako pomamnjen po gradu obija i vratolomnja, dok me dobra sreća nagna na jednoga Dobroćanina. Povede me da pišemo žalbu u jednoga ćelavca, koji mi uze dukat da napiše na pedalj artije

moje bôle. — Stani rekoh, ne hitaj, da ti kažujem razloge, a on meni oprhno: — ja znam bolje kad spavam nego ti kad se razbudiš. Pak me ne hće čuti, no zatvori mahom vrata. Dovati ja ono zlo pismo, te me povedu s njim u jednu veliku kuću, i reknu da čekam. Čekaj, čekaj, tri debela sáta, dok mi se od jada savi tuga. U neko zlo doba otvore se vrata i ispane jedan hromac u zelenoj haljini kao gušterica. Uze mi artiju iz ruka, stavi na nos naočare, pak tek je pročita viknu: — to nijesu naši posli nego hajde od kuda si došao. — Viknuh: — a da čiji su za rane božje, što me mučite! — A on se ne okrenu, nego onako hramljući put vrata, reče: — Četrdestinje. — Pomislih, koji će ih gjavo skupiti na jedno, dok mi vogja kaza da su vazda na iskup — nego, reče, hajde dok se ne razigju. — Kad dogji tamo, viknu straža: — ne sude danas nego na prezdan, dogjite sutra ranije. — Smrče se, a ja ne jio ništa, no se napunio jada od grla do dimanja, pak mi se drob nategnuo da prsne. Te ja baš onako bez ništa u postelju. Gjavolji jedan san svu noć, nego se obrći i prevrći do zore. U svanuću skočih; obagji Mletke s kraja na kraja, već je sunce skočilo tri koplja a grad pust bez ljudi; jer tamo svako spava do podna; kad mrkne objeduju, a pred zoru lijegaju. Nagjoh na Boga vogju te ja s njim kod četrdestinje. Ugjemo u dvoranu i čekamo u prvoj odaji dva debela sata, dok dogje jedan čojak u crnoj aljini i kapi, hćah reći da je redovnik. Pristupim i dam mu ono pismo, a on meni: danas — imamo mnogo navalice, nego dogji preko sutra — a ponese pismo. A sad? Te ja preko sutra, čekaj opet tri sata pred vratima, i dodijah Bogu moleći da mi ne prevre, dok se jednome slugi dožali. Ulješe u jednu sobu i dovede jednoga čojka suha a visoka, kao da su ga iz groba vadili. Donese zbilja onu žalbu nesretnju i napisa pod njom pet šest riječi, pak me opravi na drugoga, a drugi na trećega, dok se ovaj treći taknu duše — a što nijesi, reče, došao prije kod mene, nego se snuješ po gradu, kao lepir oko svijeće. Pak i on u po-

tonje ošteti — dogji, reče, sutra da te o najmanjoj otrsim, jer se danas taj posao odocnio. Te ja sutra, kad li ga nije, nego su pusta vrata zatvorena. Kuca, busa, ne oziva se pilate duše. Čekam tu do mrkle noći, dok mi se poče mozak u vrtolac okretati. Onako jadan i tužan, stisnem i pogjem u jednu krčmu da se tobož u vinu razaberem. Taman da založim nešto mesa, puče vika i treska po krčmi. — Što je ljudi novo? — Zlo, reče jedan Bračanin, da ne može gore! — Da nu priča, čoče, da i ja znam! — Stade Bračanin da pripovijeda kako se neka hrpa Furlanâ odmetnula duždu i poainila. — Šator je, reče, razapeo na jednoj ostrvici u sred grada, brani ga voda odasvud, i zove dužda na megdan, ako mu ne izagje ili zatečnika ne pošalje, a no da mu preda krunu i ključeve blaga svetoga Marka, i jedinicu kćer u ženu. Ostadoše Mletke pod harač; — reče smijući se Bračanin; zatočnika nije a dužde klonuo godinama i srcem, pak je gotov da se osvati Furlanom i da mu preda gospostvo. — Pak se u ovoliko grada ne moga naći duždu zatočnika? reci ja. — Ne boga mi nijednoga — odgovori Bračanin — svakomu je meko pred sobom. — A da ja vidiš količki sam, a rad bih se s njim obisti. — Stadoše oni ljudi da se brukaju, videći me šaku jada, no jedan koji me zagledaše reče: — ne mjere se ljudi pegju, no srcem i pameću. — I ovaj me pratio sve do konaka, i svijem putom ispitivao i iskušavao ko sam i od kuda.

U jutro, tam se obuo, evo čovjek po mene: „Hajde viknu, zovete sud.“ — Pomislim zove me oni što me juče prevari. Kad mi u sud, kad li je to druga i prostranija kuća; stube od mramora, a supovi visoki kao topola. Ulježem u dvoranu, kad li sjede tri starca iza jedne crne zavjese; gje da svijeća ne gori ne bi se vigjelo ništa; a megju njima zlatni krst. Pitaju me od kud sam i što mlitam po Mlecima. Ja im kažem sve redom kao sad vami, dok me jedan prekide: — ne pitamo te za te bezposlice (čuj, bezposlice!), nego što si sinoć u krčmi drobio? — Ja kaži sve pravo i reci: — ja nijesam drobio, ni pjan bio, nego lijepo

govorio, ljepše nego vi sad. Dok — jedan od njih smekša: — a bili se zbilja megju vama našlo vjerne sluge da pregne mrijeti za dužda? — Bi stotina, reci ja.

Oni se dadoše nešto u šapak, dok opet progovori onaj isti. Evo ti pismo da prodaš trgovinu slobodno bez carine. To se neko s tobom šalio, ali ćemo mu mi kazati kako treba da postupa s Paštrovićima kad dovezu trgovinu; i evo ti deset dukata danguba; a dogji sutra rano ovgje jer ćemo nešto zboriti, ne moj u veče trista a u jutro ništa. — A ja njemu: ne ću vam, gospodo, novca nijednoga uzeti, kad ste osudili da se žbir šalio i da mi šalu plati. Idem sad za poslom, a eto me sutra čisto kod vas.

— Prodam trgovinu za gotovinu a opremim posle, kad sutra na sud, kad li me čekaju sva tri od zore. Dadnu mi stočić da sjednem i donesu kafu od po oke. Pomislih da je vratim kao mito, no mi se učini stidno, te je posrkam do dna. Poče jedan sugja: — Bili se ti pothvatio da poneseš svojoj braći duždev pozdrav i milost, i neka mu pošalju zatočnika da ubije jednoga vjetrogonju, o kojega nije duždu dostojno kaljati ruke. — Odgovorim ja, da bih bio gotov ponijeti milost i pozdrav čestitoga dužda svojoj braći, kad bih čuo iz ustiju istoga dužda te riječi. Što pak tražite duždu zatočnika da mu otmetnika posiječe, ja mnim, da kad nije dostojno da se s njim dužde siječe, da mu nije ni dostojno slati mjesti sebe drugoga, jer su to dvije sramote. Vigje sugja da ne ugoneta, pak mi reče: — Ti nijesi dobro stvar shvatio, nego dogji sutra u podne u duždeve dvore, da te izvedemo pred dužda, da mu se pokloniš i nauk primiš.

Ja se sutradan ogjedni dolamom zelenom od kadife, što sam je lani u Dubrovniku krojio; ječermom i dokoljenicama u čistoj srmi, što sam ljetos dobavio iz Skadra; pripaši mač vukovac u srebrnim pločama, što mi ga je gjed u Španji kupovao; a stavi na glavu čelenku carigracku, a na čelenki pero labudovo, skoro moje visine. Kad u odaju duždevu, ali tu gospode kao

pljeve, svi ogjeli svilu zlatom vezenu. Pristupe sluge i doprate me do gospode. Svi se oko mene skupe kao tice oko ćuka, da me gledaju i haljine piplju. Ah lele da bjeh visočiji! U tomu se rastvore jedna velika vrata, i izagje jedan gjed, sijed kao ovca. Evo, vikne, dužde! Kad zbilja po za njim čepukajući ispade dužd. Tek ga vidjeh rekoh u sebi: ovaj ne može ni répa vući, kamo li da megdan dijeli. A on pravo na mene, kucne me po ramenu i dovati desnu ruku, kao da smo se sto puta gledali i ujedno ručali. Okrene se k jednomu od one gospode, koji bijaše najprikladniji, te stade s njim da govori na pó glasa, niti mogah čuti ni razumjeti, dok ovaj gospodin poče samnom naški kao ja, i ćah reći da zanosi kotorski. — Čestiti dužde prevedre vlasti, reče naporito, dade mi prepoštenu poruku da ti njegove riječi protumačim, srećan si ako ih primiš! On i s njim sva gospoda, poštuju u tvojoj braći, koja su od skora pribjegla pod sjen krilatoga lava da izbjegnu jarmu turskomu, jednog od najvjernih naroda koji su sretnji živjeti u ovako bogatomu i pravednomu carstvu, gje je Bog stolom sio. Sad je kucnuo ugodni čas da gjelom potvrdite ovo duždevo mnenje. Hoće se duždu zatočnika da izagje na megdan jednoj smušenoj i nevaljaloj rgji, kojoj je omrzlo živjeti, pak radi da se grdilom ovjekovječi. Mogao bi dužde naći sreda svoju zamjenicu, ne jednu no trista, pak kakve zamjenice, da se zemlja trese! No je dužde odbio sve prosioce, jer želi tvojoj braći, skoro posinjenoj, otvoriti put slave, poštenja i neumrlosti. Pogji dakle što prije doma, ponesi svojoj braći pozdrav i milost duždevu, i neka mu pošlju bržebolje zatočnika njemu pristojna stasom i junaštvom, koji će im, ako dá Bog pritvrditi diku i sreću!

Ja se poklonim do crne zemlje i reknem u sebi: lijepo li ova gospoda mažu i šaraju, a duždu: da ja ni najmanje ne sumnjam da će mi braća dragovoljno i radosno prihvatiti tako plemenitu čast i poslati duždu junaka njemu dostojna.

Ćahu da mi dadnu putine ne znam kolika dukata, no ja dar odbijem i krenem iz Mletaka na čisti ponedjelnik. Sad se

posavjetujte mudro hoćete li i koga slati, pak što mu dà Bog i stara sreća.

Jedan od vlastele, što nije nikad okom trenuo koliko je Kanjoš pričao, poče prvi:

— Za vremena predaje, ja sam se zaludu borio i priječio iz petnijeh žila, da se progjemo tijeh lacmana, jer sam odista znao da vam s njima pogodba ne pomaže. Da ne bi Furlana, što je stavio Mletke u kozji rog, plati Kanjoš trideset na sto i piće, ili bi zaludu po Mlecima udara do uskrsa od nemila do nedraga, da se ona fukara s njim ruga. Onda ste govorili: sprži će nas turci. No koje će vam jade pomoći Mlečići na suhom kraju kad provale Turci s istoka preko Arbanije? Ne hćaše li biti bolje da smo držali za jedno uže s ostalim Srbima i branili svoju neodvisnost na šiljku od mača? Vidite li Dubrovčane kako se mudro održaše, a bojandžije nijesu čisto? Sad posijecite Furlana, kao da operete magarcu rep, nego što ćete bolje priteći uzdu; do godine opet ćete davati mrnare i carinu, a žalbe će vam primati kao onu Kanjoševu. Protivili se? razvaliće vam to kuća pri moru, i puštat turke da vas zgnječe! Naš su starostavnik priznali devet careva rimskijeh i carigrackijeh, od Dukljana do Kostadina. Potvrdi ga papa rimski i onaj Lujo Madžar što nam posiječe četrnajest stotina glava za golijem vrhom. Potvrdiše ga carevi i kneževi srpski od Nemanjića do Brankovića. Da ste mene čuli i Mlečić bi ga potvrdio bez predaje. Da nam oni otvore put slavi i poštenju! toliko im ga Bog dá doma! Nego čujte barem sad! dogje zgoda da popravimo pogrešku i da se tijeh lažica oprostimo. Pošaljimo duždu zatočnika, neka najprije prekine ugovor i predaju; neka obeća da ćemo vazda i u svakomu ratu biti družina protiv nekrstu, ali da ih za gospodare nećemo dok jedan od nas teče. Sami su prekinuli pogodbu, kad Kanjoša na takve muke mučiše, dogji danas, dogji sutra da im harač plati. Ako posjekosmo Furlana dobro; ne li? izmislimo drugi put da se jednom oskubemo i da budemo kući domaćini.

Ovako su mislili kao ja sad, oni što ostadoše na lazini za golijem vrhom. Ima i danas tisuća momaka što bi mrla da učuva posljetku slobodu i neodvisnost. Komu je draži život neka ide da robuje Furlanu. Bolja poštena istraga, nego sramotna natraga!

Promisli jesu li se malo uzrujali na te riječi; dok jedan od sugjâ poče da govori tiho: — Može nam biti da ne šaljemo zatočnika i da se te časti zahvalimo, ako mislite da će nam biti bolji Furlan od dužda. Može nam biti i da prekinemo pogodbu i da Mlečićem ratimo, no pogledajte najprije imali tomu svemu razloga. Nijednoga, no tobož da ne plaćamo carinu. Mi nemamo gje našom trgovinom nego u Mletke, je li da? Sad kad ne budemo već mletački ljudi, plaćaćemo svakako carinu, a kao družina u ratu davati jednako mrnare. Kad nas muče jutros gje smo njihovi, što bi činili sutra kad bi im se otugjili? Razaberite se i nagjite bolji razlog, jer vam je taj slab. Što pominjete care i kneževe, mi smo vazda po jednoga gospodara imali, koji ne za prčin držao, i ako smo samosobom upravljali, ovo dakle nam danas ne može biti neobično. Što ste rekli da bi bolje bilo da smo držali sa ostalim Srbima, ja pitam, a gje su? Pade Srbija, pade Bosna, a sad će koji čas Arbanija! Srpska vlada i gospoština bježe na zemlju madžarku, a sirotinja osta pod teljigom. Pade zecka banovina, a narod pribježe u te planine. Pa ko da nam pomože kad to more ošape turski brodi? Ne mogu nam čuti Srbi smrti ni života za godinu, a kamo li da nam pomognu. Što se žalite na Mlečiće da uzimaju carinu preko pogodbe, kažite mi jednoga da je platio, uvjerite me da bi je Kanjoš dao da ne bi Furlana. Mrnari idu sami na mrnaricu, jer im je milije lijeni po brodovima, nego doma zemlju kopati, a vi govorite da ih dižu. To su prebacivanja, nego se progjite junaštva i zle sreće, a držite što ste uhvatili. Padoše silna carstva i klonuše strašne vojske pred silom aziackom. Zapad strijepi a istok stenje, potonja mu se ugasi svijeća; a mi, šaka ljudi na poharici s mora

i sa suha, da se mi bijemo, nâko pestima u glavu! Sad mi recite da sam zlovaran(1), no ja vidim bistro, ako ne bi mletačke pomoći, ostadosmo rajom za dovjeka.

Uze da govori jedan iz naroda: — I ja sam s onom da ti je kamena pogodba s jačijem, pak baš zato mislim da ju je bolje pritvrditi kakvim oglašenim gjelom; Mlečiće zadužiti a sebi poštenje otvoriti. Nego neka ide Kanjoš duždu zatočnik, pak ako mu dá Bog da posiječe tu talijansku aždaju, neka traži da se pogodba zbilja poštuje, da nas duždevi žbiri ne potežu po mletačkijem ulicama. Ako li pogine, a mi ćemo poslati drugoga i trećega, dati(2) nas neće sve, taj Furlan, posjeći.

Svi pristanu na ovu, no Kanjoš skoči na noge i viknu: — Ja ne smijem hoditi jer sam malašan, a dužde traži hrpu spored Furlana. A množina iz glasa: — Ako te posiječe poslaćemo povišega; ti si Mlecima vješt, a drugi ne bi umio ni doći do duždeva dvora do Mitrovadne. Ako pogineš oplakaćemo te divno, i svako od nas, kad dogje u Mletke, pohodiće tvoj grob. Mogao si zbilja to sam tamo otrsiti, da nam ne meteš skupštinu tijema besposlicama! — Reče Kanjoš: — Vi se šalite, a ja zbilja primam čast i idem da se Furlanom obidem, pak će biti što ushoće Bog. Nego mi napravljajte putni list, neka zna dužde da idem iz glave cijela naroda.

Napisa pisarčić pismo kako mu sugje izuste, pak ga narodu pročita od riječi do riječi: „Od nas sugja, vojvoda, vlastele i cijele bankade(3) u ime naroda vjerne komunitadi(4) paštrovske, čestitome duždu i svoj plemenitoj gospodi mletačkoj, čast i poklon. A po tomu: — Naš lijepi brat Kanjoš Macedonović, donio nam od vaše milosti pozdrave i poruku da vam opremimo jednog brata, koji će mjesti dužda izaći na megdan junački. Vazda gotovi, u koliko smo vrijedni, ugoditi prevedromu vladanju mle-

1) pesimist, koji crno vidi i zlo proriče.
2) možda.
3) ovako se zvao sud.
4) Općina.

tačkomu, evo šaljemo istoga Kanjoša s blagoslovom i velimo: gje je on, tu smo mi svi. Zahvalni na čast koju ste nam učinili, nadamo se prvo u Boga pak u našu staru sreću, da ćemo i toga i sve druge duždeve zlotvore satrijeti. Zaključeno na običnomu mjesta od pravde, na mučenike u proljeće, i pečaćeno visećim pečatom."

Prispije Kanjoš u Mletke na Cvijeti, u najljepše doba godine. Gje će, gje neće, te on kod one trojice gje je pio kafu. Ne pusti ga straža od prve uljesti, nego mu vikne: — Možeš amo, no ako ćeš da se sudiš, hajde kod četrdestinje.

Vigje Kanjoš da su ga počeli opet slati od Vuka do Novaka, pak odgovori straži srdito: — Baš nijesu to posli za koje ja idem četrdestinje, nego trojice. Ja sam, ako ti je drago znati, zatočnik duždev.

Jošt to lijepo ne izusti, a straža digne kapu s glave, i provede ga iz odaje u odaju, dok dogju pred trojicu. Kad vide trojica Kanjoša namrde se, jer pomisle da Paštrovići neće slati zamjenicu duždu.

Kanjoš im se pokloni i preda pismo; sva se tri prignu da vide što piše, dok reče jedan od njih, pošto se nešto megju se porazgovore: — Mi se nadali da će nam doći bolji i viši junak neg si ti.

Najedi se Kanjoš da pukne: — Moja gospodo! bolji i viši pogjoše boljijema i višijema, a ja jedva vas dopadoh. Ja sam najprije došao kod vas, jer neću izlaziti pred dužda nego slavodobitan, a vi mene dočekaste lijepo.

— A da, rekoše sva trojica, kad nećeš pred dužda izlaziti, a ti hajde sutra na pogibiju. Je li ti mač oštar?

— Na ove vaše junake, odvrati Kanjoš, ne trebuje ga oštriti, nego da linja gvoždje. Kažite mi gje je megdan i megdandžija, pa ko komu što da.

Dadoše mu pratioca i rekoše da ide s njim, da će ga on provesti do Furlana, i kazati mu gje će ga kopati.

Bijaše sunce pó neba prevalilo kad prispiju na obalu. — Tamo ti je, reče vogja, na toj ostrvici megdandžija, a evo ti čunj pak se prevezi sam.

A Kanjoš njemu: — hajde bolan sa mnom, zavezi i prevezi me da ću ti platu, pak mi budi i gjever.

— Nije sam se ja pomamio, niti mi je, Bogu da je za slavu, život omrznuo! odgovori vogja, pak pobjegne u bestrv.

Ostade Kanjoš sam. — Sad što ću da radim! Moglo mi je biti da sjedim doma kao gospodin. Nanese me neki grijeh da ovgje ludo poginem, pak da je za koga, ni polak jada, no za ove strašive i nadute nikove.

Idem baš na konak, pak ću sutra opet pred sugje neka mi dadu pratioca da me gjeveruje, ako poginem da mi se barem zna groba, ovako mogu ludo propasti prije megdana...

U tomu se odveze od ostrvice čunj i dopre k obali. Kad li zbilja Furlan palošinom o pasu, a odio vučetinu. Vika Kanjošu: — Što si tu, zla ti sreća! koji si?

— Ja sam, reče Kanjoš, zatočnik duždev, nego kaži gje ćemo se sjeći?

— Ne šali se, nego kaži ko si? vikne Furlan.

— Znaćeš brzo koji sam, odgovori Kanjoš, nego hajde da se siječemo, nije meni dangubiti. — Pak se dovati za mač a zaškripi zubovima.

Ukrcaju se svak u svoj čunj i zavezu po krmi. Kad dopru k ostrvici, skoče oba jedanak na kraj, a Kanjoš otisne svoj čunj od kraja. — Što činiš, vikne Furlan, što oturi čunj, je si li pri sebi?

— Ne trebaju nam dva, odgovori Kanjoš, ja ću se tvojim vratiti, a tebi već ne treba ni čunja ni konja, ti si svoju čašu ispio.

Prepade se Furlan, pak mu stade pričati kolika je junaka posjekao i ubio.

A Kanjoš njemu: — Muči rgjo, ti nijesi junaka jošt ni vidio, kamo li ubio, nego baci tu palošinu da ti vežem ruke naopako, da te vodim duždu, e da mu se smiluje i da ti oprosti kad te takva vidi.

— Progji se belaja i boja, dodade Furlan, nego hajde pod moj šator da ručamo, a vjeruj mi, neznatna delijo, taj dužd za koga ćeš ginuti, jednaki je dušman i meni i tebi, pak te žalim gje te gjavo nanio da ti popijem tu pravu krv.

— Ništa me ne žali, — vikne Kanjoš, pošto trgne iz korica mač i nasrne na Furlana. A ovaj odbije palošem mač, i na tilutu mu napravi zubac, bi palac utonuo. Povrne Kanjoš i drugom i trećom, no Furlan vješto odbija mahove, dok ga Kanjoš, obigrajući, okrene suncu u oči. Potegne Furlan jednom, i čisto, da se Kanjoš nekako hitro ne usuka, hćaše ga raskrojiti. Dok Furlan mahnu drugom, Kanjoš ga ugrabi i probi mačem s lijeve sise na desnu lopaticu. Pade Furlan, a udari mu iz rane kužanj krvi kao da si vola zakla. Dopade Kanjoš, digne mu s ruke prsten a raspaše paloš, pak ga ostavi da diha. Ukrcaj se u čunj i dopri obali. Kad li se tu nakupilo svešto je žena u Mlecima. Na devet jada dok je sebi put prokrčio i na konak prispio, a one žene za njim u pratnju pojanjem i veseljem. — Teže mi bijahu one žene, kaživao je poslije Kanjoš, nego Furlan i njegov paloš.

Puče po gradu glas kao munja da je Furlan poginuo. Neko priča da mu je vidio glavu, neko srce, neko opisiva boj, kao da je sve očima gleda, a stotina ga opkolili da čuju. Zazvone zvona u svijem crkvama; pozatvaraju dućane prije mraka; udare svirale i bubnji; razvijetli grad da se vidi kao u sred podna, a narod vrvi od svud kud na čopore k velikoj crkvi da Bogu zahvali i zavjete prilože što se grad oslobodio tako strašne bijede.

U prvomu mraku oko trista ljudi ogjedeni u jednakoj nošnji, a za njima svijeta na gomile, sa zubljama, dublijerima i svijetnjacima, dogju pred kuću Kanjoševu i prenesu ga na zlatna

nosila u duždev dvor, gje mu je svu noć pošta i veselje trajalo. Propituju dužd i gospoda o sijeki i o Furlanu, gledaju mu i obiduju mač, a on donio sa sobom prsten i paloš Furlanov na poklon duždu: — Evo ti, reče, čestiti dužde, obilježa koja sam digao sa mrtva odmetnika. Ovako ti svaki neprijatelj obršio i na moru i na suhu, kao što je danas ovaj Furlan. — To Kanjoš izusti, a Dužde ga oberučke zagrli i poljubi po sred čela.

Sutra dan u podne pogje dužde sa svom gospodom u svetoga Marka na blagodarnost, a za njim nepregledna puka, kao tušta. Bijaše crkva urešena kao što biva u najvišim svečanostima. Kanjošu opredjeliše mjesto odvojeno i uzvišeno spored duždа, a crkva se napunila gospode, i nabilo jedno na drugo da ne mogu hrhnut.

Iza službe božje, pogje dužde s Kanjošem o desnoj, s gospodom i spratnjom u veliku odaju, gje se duždi krune i cari primaju. Svod joj je pozlatom izvezen, stupovi mramorni zlatnom žicom optočeni, stoli od kadife s bisernim uresom, a duždevo predstolje od slonove kosti okićeno lovorijem. Sjede dužde, pak sa predstolja poče govoriti talianski. Kad prekide, jedan od one gospode prevede Kanjošu naški duždeve riječi pune meda i zahvalnosti njemu i općini koja ga je poslala. — Sad, reče tumač, evo smo otvorili blago svetoga Marka, pristupi i uzmi koliko te je volja, i što sam zapovijedaš. — Pristupi Kanjoš; gvozdenoj su tri brave skrinji, kad li skrinja puna udušena zlatnijeh dukata. Pogleda Kanjoš blago, pak se posmijehnu, izvadi iz toboca svojega dukat i baci u skrinju. — Što činiš? vikne začugjeni tumač. A Kanjoš njemu: — da se iz ove skrinje diže a ne meće, to bi blago brzo nestalo; brzo biste joj dno vigjeli.

Malo za tijem reče Kanjošu onaj isti gospodin da bi bilo duždu veoma drago da se s njim ostvati, i da bi mu rad pokloniti hćer jedinicu u ženu.

— Blagodarim, reče Kanjoš, na takvu plemenitu ponudu. U našoj je općini običaj neprekidni da se svak ženi u svomu jatu, i tako čuvamo poštenje našijem sestarma.

— A da traži, veli ti dužde, kakvi dar? — Pitam, vikne Kanjoš, da nam ne uzimate carine ni mrnare, da stojite pošteno na pogodbu koju smo utvrdili pri predaji, i za bolje jamstvo da se zove imenom našega naroda onaj u Mlecima pri moru trg, gje se iskrcava naša trgovina. Drugoga dara i obilježa niti tražim, niti primam.

Naredi senat da se to mjesto za do vijeka naziva slavenskijem trgom, la riva degli slavoni, i propisa da se na njem iskrcavaju i rasprodaju slavenske trgovine dovozne bez carine i gjumbruka. No su te naredbe i ti propisi trajali koliko mački muž. Ime trga, Mlečići preokrenu u nisko i podlo — la riva degli schiavoni; a malo po malo uvedu carinu i počnu uzimati mrnare, ne pazeći ni na pogodbu ni na zadanu Kanjošu riječ. Zato i ostade u narodu poslovica, koja se i danas sponaša: kako su činili, tako su i obršili.

Stj. Ljubiša.

ARKULIN.

Komedija Maroja Držića

Počinje prvi at.

Arkulin i Vlah (1).

V. Bob i leća korizmina hrana, a Petar Longo sve ono posilaše.

A. Luk česan i kapula, bez koje vi, žene, ne biste mogli (sic) sofrikat činit, i zaludu bi bili cipoli riečki i gere lokrumanske (2), da se lučca kapule najprvo ne podpriga.

V. Jes bogme smo s gosparom i prikle prigali, a dobro ih priga, a ja mu sam puhao, ah! ah!

A. Veramente Pulju neću neg suzami uspomenut; a dinaricâ kad bi mi poslali, munite srebrne, kolura od neba, i zlatne, kolura od sunca. I kako se svietu ovako u jutro, kad sunce sine, oko obeseli i otvori, tako i meni, na svietlos od zlata, oko mi se otvoraše, srce mi se veseljaše. A sada nije dukat moje sunce; skrinju zatvorih i čavli zabih.

V. Jes bogme! ova svinja ima dukata dosta.

A. Nije moje dunižan'je Orlanda, veće moje je svitlo sunce Ančica, dilikana, profilana.

V. Ona li s nosom od pedi? Ubio te bog i š njom!

A. Moje je dunižan'je, nje pod kuću, veselo.

V. Jes bogme, tu mi je vas dan žećna (xechna). Stara se je klada užegla.

A. Tu je moje verdezante prato, lo sole reluzente.

V. Forfatia ferfeto.

A. Tu je moje tesoro i moje dolce riposo.

Quella dolce memoria di quel zorno
Che fu prinzipio a si lunghi martiri. (3)
Početak koja bi od moje tužice.
A sad me pokriepi gizdava rosice.
Tvoj sam rob, tvoj sluga i tvoj ću umriti.
Diklice ni druga, moje oko, nego ti.

V. Rekoh vam ja er moj gospar Arkulin i bersat umie.

A. Nut što ljubav čini. Amor con che miracolo fai, da prije ne znah što je veras a sad pljujem verse — Amor el tuo dolce liquor, kako med; u slasti sve stavljam.

V. E jes svinja sve nieke slasti ije, a meni ne da ni okusit.

A. Ma ti krudela rubela de amore, čemu si krudela, od mene što hoć? život ti darivam; može li se veće dat?

V. Biedan ti darov! oto te ne bi na turskom pazaru somun hljeba prodao.

A. Ti ćeš moć riet da sam star. Niesam star dušice. Je li tko da se sa mnom ukiduje? je li tko da se sa mnom škrima? je li tko da sa mnom tanca? čovjeka se ne bojim u sve dintilece od svieta.

V. Ah, ah, ava nu ti ruge, što od sebe čini! nut gdje mu je gačnik, junaci, ispao; ovdi da ga Ančica vidi, sad bi se spondrala od ljubavi za njim.

A. Ah! mia vita legiadra, ku niekada imah! kurvina kćeri, er bi za mnom trčala, a ja bih prid tobom bježao; ter bih te morio kako ovratu na tri dlake, kako sad i ti mene moriš; ma kad me umoriš poslie ti će žao bit; jošte ćeš, kučko, za mnom proplakat, et dopo morte ajuto porzerai al tuo Arkulino (4); kad kučko, bude zaludu i kad ti bude mala

har i kad, kučko jedna.... ja te ću....! po svetoga Arkulina, moje ime, ne budeš bez mene umriet; da je zdravo ova pestulesa.

V. Maj prc! pogj mu tkogodi dlačicu s plašta dvigni sada! ako sad nagje Ančicu svoju morozu, Ančica zlo ide, bogme je piersa. Ljubav se je u ijed obrnula, razjedio se je, magagna, neće ni da jede kad je u ijedu, a meni se bogme tada trbuh ne veseli. Tko ti me dovede iz vlaha da mu sam kmet, ter me nauči na nieke ure jesti razbilese; ma kad svinja zasjede dobro poije, a bogme t' i ja š njim, istom kad mu polojim, kad ga malo pohvalim da ferfeto bersa, i da je u njem golem junak; u onoj rgji! tu ti bude moj trbuh kakono pratarski bisaci kadno o svetkovini idu po župi prosit. Poću vidjet kud ide i malo mu se prijavit da me ne bi onom festulesom, svinja, dohitio; srdit je.

Svrha prvoga ata.

Počinje drugi at.

Arkulin.

Ha! pestulesa bi liek oviziem, koji se vrćahu ovdje. Nije ih sada furfanata. In fine oružje je kralj od svieta, oružje sve gospoduje. Sad sam ja gospodar od ove place. Pestuleso, junačka hrano, ti si sada moja čas; mae summae vires. Sad ću moć na repozano ovu krudelacu vidjet, ovu, ka mene jur vodi svezana za grlo. Sad ću činit da izide na funjestru.

Želim te, u željah, u želji umirem;
jak žedan jelin plah, za tobom željan grem.

Ančice je li pravo da si toliko krudela? Meni, ah meni, ah meni, tvomu, toliku krudeltà!

Arkulin i Vukava.

V. Gospodaru.

A. Ah! Vukava ti li si, jeda mi si afikat od kuće doniela.

V. Ubio bog i afikat! sada hodi najbrže, u mene u kuću uliezi, er imam s tobom govorit od strane Ančice tvoje.

A. Ah! od strane Ančice!

V. Nemo veće tu stat er ima jednoga brata, gospodaru, zmaja, isieće te na peče, ako izide. Vidio te je gdi s Ančicom govoriš i potrčao je u treći pod po mač i štit. Hodmo u kuću prie ne je izišao.

A. Ah, junak je, ah i s mačem i štitom! da pogjmo, retiramo se.

V. Oto ga, hodi.

A. Ne govor da sam ja ovdi u tebe.

Lopugjanin (5).

Giura dio! na moje oči! po svetoga Antuna od Padve, viescio vigliaco. Kako te ću naučit kao se u čas do-

briem ljudem tiče. Bih u Napuli, u Zembi, u Maoprdoni e Aligurli, (6) ovaka mi se sramota ne učini, kao mi se ovdi, za mirom, učini od zamiraca; nu me dočeka, ter ćeš vidjet je li se ovo po ulicah tjerat, zamirci; giura dio najmanja te će peča bit nos, ako te stignem. — Nije ga, utekao je traditur deforka, mangia-guadagno. Vele volat sam ja oviziem mangia-guadagnom ručak u drievu dao, da se će spomenut od Viculina. Ah koliko ih je u moje dni prida me u more skočilo!

Lopugjanin, Arkulin, i Vukava.

A. Ah! ja ne mogu trpjet da mi tko brava.
V. Nemo, gosparu, isieće te.
A. Čuješ ti Lopugjanine, da ne gledam što gledam.
L. Ah, ah! u forte se je nietko zatvorio; nu izid malo is te fortece.
A. Ljubav me velika čini da t' imam respet.
L. Izid odzgor da t' ukažem što je ljubav, i da se pozdravimo.
A. Vukava, ja ne mogu trpjet.
V. Nemo gospodaru.
A. Ah! becco f...., stav ruku na to uružje.
L. Misser, što sam ja tebi učinio.
A. Prida se beccazzo, er ti sad stokadu dah.
L. Misser, ja ti sam sluga.
A. Moj pržon, dobio te sam in battaglia, daj to oružje.
L. Misser, nemo, giura dio, torto mi činiš.
A. Meti zo quele arme, becco f.....
L. Misser, tvoj sam sluga, na.
A. Moj si pržon.
L Tvoj sam, što je tebi drago.
A. Klekni doli sada.
L. Kako je tvojoj milosti drago.
A. Moj si prgjon, u meni sad stoji zaklat te i prostit ti život.

Ančica i isti.

An. Vule draga, neda ve ga ubit.

V. Nemo, ne, gospodaru, za ljubav one tvoje drage duše.

Ar. Vukava puštaj me činit moje ofizio.

V. Za ljubav one tvoje drage duše.

Ar. Ha! za ljubav one duše, Vukava, praštam mu život.

L. Misser, a vazda ti sam sluga.

Ar. Čuješ ti, praštam ti život, a oružje hoću za mene; a da te veće niesam vidio u gradu se obrnut čas jedan.

L. Misser, bez oružja, čemu sam?

Ar. A još se vrtiš tudje, becco f....? Vukava, što ti veliš, meritam li ljubovcu sada?

V. Jaoh, sietna! tko bi mnio da to u tebi leži!

Ar. Ja se ovoga prvoga obstakula liberah.

V. Ti, ti niesi čovjek, ma zmaj.

Ar. Vukava, bogme, zmaj! i reci Ančici, zmaj. Star je, nietko govori; Vukava, ti si vidjela, neću ništa govorit, umjej spovidiet; i reci joj da mi neima za zlo, er joj sam ovako brata tratao, on je sve kriv, er htje provat što je jakos Arkulinova; tot njemu, reci 'oj cić tvoje ljubavi mu sam život prostio.

V. Ja 'o' ću sve riet, ma hodmo opet u mene u kuću, er ti imam od nje strane vele govorit. Neka ja nosim tu štitinu.

Ar. Vukava, neću neg ja. Ovo je moja čas, ovo ću u memoriu stavit ad posteros; mnom je danaska sva moja famelja čas dobila eternu, eternu.

V. Blago njim   tobom.

Kotoranin.

Bolje je meni nastojat kako ću lopiže prodat, nego da se mnom Dubrovčići rugaju. Po svetoga Tripuna, blažena našega konlatuna, a moga krsnoga imena, kako za ino ne bjehu Tripu donieli u maškaratu, nego da se š njim rugaju.

Dubrovčići, Dubrovčići, er ako uljezosmo jedan drugoga u ruge stavljat, netko će i drugi pomižan ostat. Po bradu božju, da vrag uzme dušu oniem našiem, ki pomižaše kruške, da ih pomižanieh Dubrovčićem prodaju, pa ih sami, bestie od tri bolancie, jedoše. Fortuna ih zategnu; staviše se tej kruške jesti: ova nije pomižana, ova nije usrana, ova nije... Vrag da ih vazme; daše fin sviem kruškami. Da smo sad za rug Dubrovčićem, i vituperio od sve Dalmatie. Ludjak jedan učini eror, a svi ga mudri ne mogu remediat. A uz ove tuge, još nas i naš dom i naša kuća bije. Oni vražji ajer, koliko nas ragja, toliko nas kilavieh ragja. Te vražie krepature renjaju u nas. Er sam veće krat rekao u meni a meni: kilo, vrag da te vazme, ako si i moje meso, i vas tedio moj, zločesti pridavam. Tizim nas vražji Dubrovčići najveće kore. Da vrag uzme oni djavolji ajer, ki nas pridrtieh ragja, da smo za rug Dubrovčićem i vituperio vragu i njegovu ocu. Nieka me malankunia uhiti razbirajući ove stvari. Poću malo začet uz leut da mi malankunia od srca otide.

Kroz bužu me gledaš, nedaš mi pokoja;
razdro sam vehti plašt.....

Arkulin i isti.

Ar. Ola! čuješ ti Kotoranine, da si otle najbrže otišao s tiziem leutom; neću tizieh leuta tu.

K. Ki vrag ozgor govori!

Ar. Jesi li me čuo?

K. Malo sam pogluh, non aldo troppo ben(7).

Ar. S tiziem leutom otole, jesi li čuo.

K. S oviziem sam leutom ovdi, i ovdi ću stat; a ti mi paraš nieka pridrt s tieziem riečmi od biestie.

Ar. Scieniš ti da sam ja Kotoranin.

K. A što hoćeš izriet od Kotorana?

Ar. Kurvina, kilavo trago, još te tu vidim!

K. Ima bit da ti je to domaća spovidiela.

Lopugjani, prvi i Vukava.

L. Giura dio per san Giuan, kako ti neće probit oružje, koje mi si ugrabio per superkieria.

K. Po svetoga Tripuna i po četiri vangjeliste, kao te će velik vrag vazet, ako u nokte Tripi upadeš, beko od tri bolancie.

L. Po sonce (sic), koje nad nami svieti, i po more koje brodim, jeda te kad na Igalo (8) srieća dovede. Ah za mirom sam, ter sam svezan. Znaš koje sam ja prove na mulu od Zembe, ja učinio.

K. Ah moli tvoga boga i njegovu mater, er niesam ono malo lopiža doprodao; neću njimi perikulat; a ja bih te naučio što je Tripe kotoranin.

L. Giura dio.

K. Po svetoga Tripuna.

L. Po gospu od Pšunja (9).

K. Po majku od Kotora.

L. Po svetoga Antuna i Nikole od Bara.

K. Po Petra i Andriu i Josefa mučenika svetoga.

L. Ja te ću!

K. Znat ćeš bestio od tri bolancie s kiem imaš što činit.

Ar. Respetam, imam respet! Pogjte s bogom, šetate.

L. Giura dio, izidi ako t' što ide od ruke. Ovo ti para pestulesom bit.

K. Da izide u peče bih ga učinio.

Ar. Ah, dva ste na jednoga.

V. Pogjite s bogom dobri ljudi. Gospodaru, ištetićeš vas posao tvoj, ako š njimi uzgovoriš.

L. Ha, jeda te kad na Igalo dobra srieća donese!

K. Neće li te ki vrag u Kotor doniet jedan dan, da se ja i ti celivamo.

Marić, Kotoranin i Lopugjanin.

M. Koja je trjeska ovo prid mojom kućom? Što je to oružje; Viculine, što se to rabi? ali ti vazda kustion činiš?

L. Nije, nego, giura dio, nieka biestia.

K. Po svetoga Tripuna, nieka biestia.

M. Hodi u kuću ti; a ti dobar čovječe pogji na tvoj posao.

K. Me rekomando, vaš sam sluga.

M. Para mi, bješe ono Tripe Kotoranin, moj priatelj, a ne stavljah se od njega.

Svrha drugoga ata.

Počinje tretji at.

Arkulin i Vukava.

Ar. Ovi su b e c c i f.... a s e d i a l i mene ovdi. Vukava što se ima činit?

V. Brižna! gospodaru, nije nikoga, ti si se prem pripao.

Ar. Pripao, an! Vukava! dva jednomu dušu vade, a Orlando nigda negtje, neg jednoga na sebe.

V. Brižna, oni li Orlando na p l a c i (10).

Ar. Vukava ti ne razumieš. Oni je Orlando mrtav na placi; ja se od živieh vragova bojim. Kad nije nikoga doli, izmismo se od ovde ter ćemo o našem poslu gdigodi strane u kojoj godi ulici govorit.

V. Pogjimo kako je tebi drago. Nemo ve te štitine nositi i ogrni ve se tom čošinom.

Ar. Ovo što sam u g u e r i dobio, nije mi sramota nosit; ovo je moja čas. Poslie ako bi gdje ovi b e k a c i izišli, da se mogu, od njih štitit. U f r o t u će doć kao hvrljci na mene, er znaju er ja oružjem igram f i o r i t o; ja rukami igram i f i o r i ž a m.

V. Znam er umieš i tancat.

Ar. Ja li...

V. Hodmo opravit što imamo.

Ar. Toli ja...?

Marić i Viculin Lopugjani.

M. Viculine, pokli je tako, bolje da ja vidim, da Ančicu moju nevjestu, a tvoju sestru, udamo, ako se more, za ovoga starca Arkulina, er vele da je bogat.

V. Udat ju za mirom, da se ovi pasalieri oko nje vrte ovako, kako psi oko kučke, giura dio, kako neću komportat tu vergonju.

M. Viculine da što hoć da učinimo.

V. Da ga na peče isiečemo.

M. Ovdi niesmo na otoku ki neima vrata. Iza mira, misser mio, nije lasno uteć, er se zatvora.

V. Mariću, učinio mi je jednu ingiuriu, ka se nije giura dio . . .

M. Što ti je učinio?

V. Oružje mi je ugrabio per superchiaria.

M. Oružje ti je ugrabila ona opuzena guska! to li si što se hvaljaše?

V. Za mirom, Mariću, svezane nam su ruke; kad sila dogje trieba joj se poklonit.

M. Tako je, basta!

V. Znaš ka je? trieba je da mu se ova žena navrže na ki mu drago način, er mi ne valja, misser mio, da komportimo ovu sramotu u kući našoj.

M. Giura dio, er kamugodi otočka dogje za ovi mir, megju ove pasaliere, otruje se kao o kugu, i ke ne idu u grad, svete su svetice, a na izuli ne imamo strah od pasalierâ perdigiornata, mangiaguadagno, ki mi placiaju. Vele krat sam stražu čuvao, kad dogju na Lopud s leuti.

V. E, vazda s nekiem leuti dogju, ter mi počnu versat; sciene da mogu štogodi od Lopugjaka avanciat, ter im para na Priekom dunižat u Dubrovniku. O Maro, homo na plakier; prvom ga nagjem toliko iza mira, ukazat mu ću što je Viculin.

M. Što učinismo za ovu našu zlu pečenicu?

V. Da se čini što se može.

M. Ja znam što ću učinit, hoću da mu je vržemo u kuću ili hoće ili neće; ako ne ustiedbude, imam jednoga negromanta priatelja, činiću da učini za mene cose de altro mondo.

V. Istom da mu vrha dogjemo pasalieru od komarde.

M. Hodmo opet u kuću, ter ćemo se bolje dogovorit.

V. O Gjuho, o bestro, vidjeću galantatie tamaša, ribe me ne jele.

Arkulin i Vukava.

Ar. C... sangue! sto dukata, sto dukata pita.

V. Poklisaru se glava ne odsieca; u tebi stoji.

Ar. Ribaodo, nije ti za dosta da ju dobro hoće ovaki gospodar. Sto dukat! zle žene!

V. Pogji ve s vragom od mene, ne psuj me, u zao čas ti bies u oćas udrio. Tamo te guciula zadavila.

Ar. Sto dukat, smrdečice, gnjilo meso! Tko sto dukat ima u ovo brieme, gdje da se mogu dobit?

Arkulin, Kučivrat i Milov.

Ar. Ah! Kučivrate, gdje si moja vjerna sluga i kmete.

K. Gosparu, što je, za boga, gosparu, viteže i junače! Ovo ti Kučivrata tvoga vernoga (sic) sluge.

Ar. Ah! Kučivrate, u najbolje si doba došao. Uzmi ovi štit i mač.

K. Golema štita! dje ga se si dobavio.

Ar. Kučivrate, junaci junački oružje dobivaju.

K. Haj! haj! vriedni gospodaru.

Ar. Kučivrate, pripravi se da ugrabimo ljubovcu.

K. Ovo sam, gospodine s mačem na tvoju zapovied.

Ar. Gdje bi Milov?

K. Ovo i Milova po brašance božije.

Ar. Što je to u ruci Milove?

M. Ah! ah! rekoše mi da te hoće sjeć, ter donieh ražanj da ga probodem.

Ar. Da ta pečenica?

M. Ah! ah! ne imah ju kad skinut.

K. Ma dobro bogme, i dobro ju tovaria (sic) valja.

M. Ah! ah! bogme sam i donio; hoć li pit?

K. Dobro, dobro, po svetoga Savu, kao da se sa mnom razgovarao.

Ar. Kučivrate, ja vigju in orden smo da ova vrata po tleh vržemo.

K. Pate, gosparu; hod ti na pried. Ah da je peču željesca, sad bi ih u dvije peče učinio.

M. Ah! ah! sad ih ću ja probosti.

K. Stan strane ti; dje te? što se si smrzao? otresi se.

M. Ah! ah! bogme ću pit.

Ar. Kučivrate, što činimo, damo asalt.

K. Ne pij sada ti, vrag te popio.

Ar. Ah! ribaodo, sto dukat u mene pitat; sto dukat, — an!

M. Sto dukat an, ah! ah!

K. Sto dukat u gospara pita, pufrant ah!

Lopugjani i isti.

L. Giura dio, što je ovo? Što je ova superkiaria oko naše kuće?

K. Sto dukatova, ah!

L. Što ištete vi oko našieh vrata?

Ar. Ančicu hoću za mene.

K. Ančicu za gospara.

M. Ančicu, ah! ah!

L. Giura dio, prije ću život izgubit, neg ću dat moju čas.

Ar. Nećeš? Kučivrate, viteže, Milovrate, sokole, skoči, damo asalt.

L. Giura dio, i s fustami sam kombatio, kao mi nećete vi sramotu učinit. Sada, Mariću, spomeni se od našega staroga oružja.

Ar. Kamen'jem ah! becci f..., kamen'jem!

K. Ne boj se, gospodine Arkuline; štitom se pokrij. Milove brajene, ne ostavi nas.

Ar. Kučivrate, daj da se retiramo.

K. Retiramo se, i ako t' para da da ručamo.

Ar. Ah! kanalja na tradiment, kamen'jem! ah!

L. Ah! ah! utekoše placiari.

Ar. Homo za sad doma, ne zlo poskaramučasmo.

K. Gosparu, da se ne bješe napetrio visoko, htjah ga u peče učinit.

M. Ah! ah! a ja ih htjah probosti.

Ar. In fine s miri se je mučno rvat; jeda se in piano kad nagjemo. Na druga remedia trieba je Ančicu imat; trieba je Ančicu imat, a od sto dukata ne valja ni govorit.

K. Ančica za gospara, ne inako za gospara, a za nas pečenica. Milove što činiš?

M. Ah! ah! ja pijem.

Ar. Ah! lotre jedan, brzo ti se požeže. Uliezmo u kuću.

K. A bogme sam i ja žedan; retiramo se u kuću.

Ovdi u kuću ulaze, a izlazi Kotoranin Tripe.

Koji ti me neskandao nagje danaska; per cristo, kao se sam ja lievom prikrstio jutroska, a nijesam se ni stavio. S mirom, s bogom šetah, a ova biestia dogje i prva mu rieč bi — kilavče. Bogme ti je ugonenuo. Ma per la verzine zuana, kao mu ne zlo odgovorih; er ove sekrete kotorske najbolje žene znaju. Bješe nieka biestia aragjana, ne zlo učinih, er ovu kordetinu podbih, ako bi opet došao na mene da se mogu branit od kurvina muža.

Viculin, Marić i Tripe.

V. Mariću, ovo t' onoga Kotoranina, priatelja tvoga.

M. O Tripe.

T. Tko zove?

M. Ne poznavaš Marića tvoga.

T. Mariću, ti li si; a i malo prije te vidieh, a ne stavih se od tebe. Što je od tebe, kao se pasavaš?

M. Nieki nas su skandali našlji (sic).

V. Giura dio, oni pasalier od tri mied.

T. Koji?

V. Oni što nas malo prje psova.

T. Oni li beko od svoje žene.

M. Nu uzidi gori, er imamo s tobom vele govorit.

T. A ja da uzidem.

Svrha tretjega ata.

Počinje četvrti at.

Lopugjanin i Tripe.

L. Tripe, razumio nas si?

T. Razumio vas sam. Lassa far a vostro Tripe.

L. Giura dio, ako neću da je svršimo s pasalierom od tri mied, s oružjem.

T. Razumio vas sam; o guerra o pace. Triegua per oggi da možete vi vaš posao opravit, misser ši. Hor misser mio i' penso, da ćemo sklopit ovu parentieru.

Tripe i Arkulin.

T. Bože, umie li mi tko ukazat gdi stoji Arkulo Arkulinović, per zentilezza.

Ar. Što išteš ti od Arkulina? Ovdi sam; i da mi bolje ime znaš, nije mi Arkulo ime, neg Arkulin, s mačem u ruci za odgogovorit svakomu tko ima dvie ruke. Ma na frote dohodite na Arkulina kao i hvrljci na ruinu od smokava.

T. Misser, ja nijesam došao kombatit, ma s tobom dvie rieči progovorit in sekreto di manera ako je vašoj milosti drago.

Ar. In sekreto, an! htio bi me doli primamit sto becco f...

T. Ja velim, onestie govori, ako je vašoj milosti drago, misser Arkulo ali t' Arkuline.

Ar. Milica, mortar mi! s vrata mi se dvigni, beccazzo.

T. I s većiem smo ljudmi govorili, per san Trifon, nego si ti, in malora. Imam s tobom tratat parentaru, a ti si, ja vigju, nepriatelj tvomu dobru, in malora e in mal punto makar.

Ar. Koja je to parentiera? otole govori što imaš govorit.

T. A ja da odovle govorim, ako svak čuje, vostro danno.
Ar. Da s' je tkogodi s konopcem na grlu došao!
T. Da t' rečem, daju ti Ančicu za ženu; sva je ona parentá kontenta.
Ar. Ah! ah! ugonenuh li.
T. Ma da znaš, prćie ti ne daju i, zentilomo mio, hoće da jo' kontradotu učiniš, altramente non è fatto niente.
Ar. Kondradotu! becci f....! bez prćie, kanalja! S vrata mi se, kilava trago.
T. To t' avanciah ja per far ben; indovinah da me će tegnut u živo. Znaš ka je? Ja sam kilav, a ti si beko od tvoje žene, bestia de m....
Ar. Lumbardu mi! pušku mi. Milica, da mi ga se je strielit ribaoda.
T. Lumbardom, m.... magna! addio m' arrecomando.

Arkulin.

Bez prćie, kanalja! kontradotu, gramandioci jedni! hoću na njih despet da mi dogje u kuću. Uzet ju za ženu i ne uzet ju, hoću da u meni stoji. Per zerto mahnit sam za njom i ljubim ju, kurvinu kćer, kako moje dvie oči, ma kondicioni, koje mi daju, neću ni slušat. S kontradotom! ah ja znam što ću učinit. Poću nać nekoga negromanta da znam spengjat što mu drago. Činit je ću da mi u kuću dogje na njih despet. Ma ovoga, nut srieće; bon augurio; Ančica će u mene danaska bit.

Arkulin i Negromant.

Ar. Dio vi salvi misser lo maistro.
N. Ben venuto, gospodine moj.
Ar. Umieš i naški govorit.
N. Znam.

Ar. Rad bih, ako je Signorii vostri drago, da mi učiniš da mi jedna morosa dogje doma, koju vele ljubim, ma je ona krudela.

N. Signor si, el solito de le inamorate.

Ar. Nieke kotradote pita i hoće doć bez prćie.

N. Ho inteso, neka meni, razumio sam; ma koću ja plata.

Ar. Ava da te platim; što mi ćeš uzet?

N. Dvaes dukata.

Ar. C... sangue! dvaes dukata, vele je.

N. Ne mogu manje.

Ar. Konten sam, ma hoću da mi prvo kugodi provu učiniš od tvoje negromantie.

N. Ja da učinim; nemo te straho bit.

Ar. Mene li, mene strah! našao si čovjeka strašiva.

N. Gleda na tvoja kuća.

Ar. Obide me nieki strah.

N. Gleda na tvoja kuća.

Ar. Kuću mi! kuća mi otide. Lassa mi star la casa becco f...

N. Ti imaš strah; ne boj se, ne boj se.

Ar. Neću tvojieh vragolia oko moje kuće; ajme meni, kuća mi, b.... f....; neć mi kuću ostavit.

N. Neboj se ti, vraga da te ponese.

Ar. S očiu mi, kurvine, ostrižena gjidio.

N. Che homo del diavolo.

Ar. Poću na sudie da ovoga negromanta činim izagnat iz grada; inako će oborit vas grad, od vješala čovjek.

Tripe i Negromant.

T. Gentilomo, che curi, ferma.

N. Un certo vecchio matto mi corre adosso con le armi.

T. Saver parlar schiavon.

N. Uno poco umie.

T. Poznaš li toga starca?

N. Ja ga znam.

T. Jeda je Arkulin.

N. Signor sì, signor sì, Arkulino.

T. Vražjega čovjeka, da je dodiao. Con tutti la vol. Misser poco ha mancato che anche a me non ha dato delle ferite. Chi sete voi, se piaže alla Signoria vostra.

N. Mi diletto un poco di negromantia

T. De negromantia! Da, per dio si naš. Tebe žugjahomo, te desideravammo grandemente.

N. Sono a piacer vostro.

T. O Mariću, o Viculine.

Isti, Marić i Viculin.

M. Tko zove.

T. Andeamus usque ad Betlem, venit propheta magninimus, došla je stella in oriente.

M. Što je za majku milostivu.

T. Hic faciamus tria tabernacula, unum... umrieh od veselia.

V. Giura dio što će bit.

T. Negromanat nam je ovdi, da se osvetimo di quel becco od svoje žene.

M. Tripe dragi, neka te celunem od veselia. O maistro ben venuto.

N. Gentilomeni, se koćete ciniti vendeta di quel vecchio del diavolo....

T. S pestulesom ga je tjerao, becco del burdello.

V. Ja sam pronto za učinit za vas stvari velike.

M. Da ti dobro platimo i da ti smo sluge.

V. Giura dio, da ti smo vazda schiavi.

T. Ja t' neću drugo oferir nego tri pumene e la casa mia in Cattaro che mi costa ben cinquanto scudi, i još bolje.

M. Što hoćete od mene.

T. Neka mu ja rečem con licentia, Mariću i ti brate Viculine.

M. Reci, Tripe, kontenti smo.

T. U dvie rieči, misser mio, a ti razumieš naški.

N. Žna.

T. Ovi dobri dieci imaju udovicu u kući, zlu pečenicu, er se hoće udat a nije prćie, misser mio. Dukate velike pitaju, a nije ih. Arkulino de altro canto si že inamorao di essa et senza dote non la vol per la sua consorte, za domaću, ma ju hoće za hotimicu et per forza. Za to molimo la signoria vostra, da učiniš, da rečeni, misser mio, Arkulin Arkulinović vazme Ančicu bez prćie i da joj kontradotu učini. Ve preghiamo la signoria vostra. Ja rekoh kao umieh.

M. Dobro, to toliko hoćemo, što smo htjeli sve si izrekao.

N. Ja vas sam razumio. Koću učiniti vele veće neg pitate. Ja ću činiti da sada Arkulino dogje pred vaša kuća i da vienca Ančicu s konopco na grlo i koću učiniti veće što neću govoriti; sve biti vas posao. Pripravite kangjiljero i sve, er sada sposalitio da se čini.

M. Ah majko od Pšunja, tebi hvala.

T. Kotorska advokato, tebi slava.

V. Santo Jocomo di Galitia, tebi se priporučujemo.

N. Io voglio poći i sve će biti kako ja reci.

T. E, misser, da ti smo rikomandani alla signoria vostra; siamo vostri servidori.

V. Giura dio, ovi mač i ova desnica vazda da je na tvoju zapovied, koja mi nije sramote učinila do današnjega dnevi. Bašo vi lo pede, senjor.

N. State preparati non più.

Arkulin sam govori.

Ne nagjoh niednoga od sudia da ovoga negromanta činim s dinarom kruha u Pulju poslat. Do današnjega dnevi ne znah što je strah, a ova vražia negromantia učini me da veće niesam čovjek; da sam od junaka deventao zec i gallina bagnata, Sad kad se lis krene tako ipasmam, da malo diete sad dogje na mene sramotu bi mi učinio. Sventurado Arkulino! D'altro canto amor mi assasina, crudel amor perchè tanto foco in me! Ah štojezus! pazmah; ovdi ovoliko diventao sam timid, gore neg zec. Vjetar mi sad vjeru čini. Ah! infelice, ah! misero Arkulino, nesrjećo prihuda, da li me uhili! Ančice od njekoga te sam straha i zaboravio. Moja ve kćerce, dušice moja! ah! ja ne znam... Jezus, abe maria, credo, qui abitat.... strah me je, nije inako ja sam ištećen, strava mi je; ja sam zločes čovjek; ja sam nevoljan čovjek, et non est qui consolat me. In fine ja sam sve kriv. Mogao sam sve moje posle s mirom načinit; a otidoh po putu od vragolia. Ančicu mogah imat; dragu, cordialu Ančicu, davahu mi je, a ne umieh ju uzet; sad mi ne ostaje drugo neg da uzmem konopac, ter da se objesim. Milica!

M. Gospodaru.

Arkulin, Milica i Kučivrat.

Ar. Je li Kučivrat doma.

K. Je sam, gospodine.

Ar. Kučivrate, moje djetesce, zlo stojim.

K. Što je za boga, gospodaru, oto se si izmorio.

Ar. Što čini Milov?

K. Zaspao je, lotar jedan.

Ar. Milica, čuješ li me.

M. Gospodaru.

Ar. Stav pamet što ti velim. Nikoga ne pušta u kuću, ili od moje strane dogje, ili t' od druzieh strane; ni Kučivrata,

neg ako sa mnom dogje. Izvan moje persone nikoga ne primi u kuću.

M. Dobro, čula sam.

K. Toli se ni u mene tvoga vjernoga ne uzdaš.

Ar. Tako hoću, Kučivrate, taka je potrjeba. Zlo se čujem trjeba mi je otit u liečnika. Aime! niešto ne mogu ni hodit, Kučivrate, ne mogu se krenut, pomozi me.

K. Biedan gospodaru, što ti to dogje?

Ar. Kučivrate, brate.

K. Maj prc! ti ne moreš ni s mjesta. Nea te ponesem u liečnika.

Ar. Kučivrate, pače te kumlju.

K. A bogme t' jes u tebi brjeme.

Ar. Ovako svakomu budi, tko se u vragolie impača.

K. Drži me se, gosparu.

Ar. Najlakše, Kučivrate brajo.

Svrha četvrtoga ata.

Počinje peti at.

Marić i Viculin.

M. O da je u dobar čas, naši posli dobro idu, Viculine.
V. Što veliš?
M. Pogji, ter ti opravi ono.
V. Bonora, bonora.
M. Je li kangjiljer došao? ma ovo ga od ovuda.

Kangjiljer, Negromant, Ančica i isti.

M. Dobar si došao, misser. Ovo i gospodara Arkulina. Misser, prosti ako je što megju nami bilo. Viculine.
V. Što veliš?
M. Čin da Ančica i vjerenik sidu doli na ulicu da se ova parentiera in publico učini da poslie, misser mio, kao djeca ne počnemo se poricat.
V. Gjura dio, dobro veliš; sad idu doli.
M. Ži mi t', trjeba je da joj kontradotu učiniš; misser Arkulo oprosti ako je što megju nami bilo; sad te uzimamo za našega brata i draga zeta.
N. Što je bilo bilo.
M. Ančica, hod napried; misser Kangjilieru, stan na tvoje mjesto.

Arkulin, Kučivrat i isti.

Ar. Kučivrate, što ćemo učinit?
Ku. Ubio bog i liečnika, ne bi ga doma.
Ar. Kučivrate, što se ono vidi prid kućom Ančice moje.
Ka. Čuj, veliki i mali, er Arkulo Arkulinović uzima za ženu...

Ar. Kučivrate, stavi me doli da vidim što se ono čini.

Ka. .. i za svoju vjerenicu zakonitu...

Ar. Ajme! vjerenicu zakonitu.

Ka. .. Ančicu, kćer Skoćikimka lopugjanina.

Ar. Ajme! koji je to Arkulin drugi. Ja sam Arkulin Arkulinović.

Ku. Junaci, nut ruge! para ono moj gospodar kako i ovi ovdi.

Ar. Kučivrate, ne govor toga; ja ti sam pravi gospodar.

Ka. Sada, messer Arkulino Arkulinoviću, jesi li kontent.

Ar. Ajme! što je ovo moje ime!

Ka. ... uzet Ančicu za tvoju zakonitu ženu?

N. Misser si, jesam.

Ar. Ajme! ja sam uzet; u sni ja vidim moje zlo.

Ku. Nuta čuda, junaci.

Ka. A ti, Ančice, je si li kontenta uzet za tvoga zakonita spoza i vjerenika Arkulina Arkulinovića?

Ar. Aktum est ako ga uze.

An. Jesam.

Ar. Son spacciato, son ruinato, son disfatto.

Ku. Junaci, što su ova čuda, poću vidjet koji je čovjek ono.

Ar. Kučivrate, ne ostavi me.

Ku. Sad opet idem gosparu.

Ka. Sada, misser Arkulino, prie nego joj ruku tokaš treba je da joj kontradotu učiniš.

Ar. Kontradotu, misero me!

Ku. Tisuću perperâ kako si obećao.

Ar. Koje su ovo nevolje što čujem.

N. Kontent sam.

Ar. Ajme!

L. Piši, Kangjilieru.

N. Kučivrate, tvoj se gospodar ženi, a tebe nije ni vidiet. Kučivrate, što gledaš? zaboravio si ti tvoga gospodara Arkulina?

Ku. Biedan, što je ovo! ovo mi gospodara, a onamo sam druga ostavio.

N. Kučivrate, ti niesi zdrav; ovo ti tvoga gospodara.

Ar. Misericordia! misericordia! qui abitat... credo... ave maria. Kučivrate, ne ostavi me.

N. Kučivrate, tebe su nemani uzele, ti niesi zdrav. Što gledaš? ja ti sam gospar; ovo sam Ančicu uzeo za ženu; a to tamo ima bit kagodi neman. Što gledaš, gdi je Milov?

Ku. Ovo sam gosparu na tvoju zapovied.

Ar. Sada zlo, sada plači nevonji Arkuline! Omnes amici mei derelinquerunt me. Kučivrate, i ti li me ostavi, niekada moja vjerna slugo, sada totalmente nevjerniče.

N. Kučivrate, pogji doma i reci Milici da spravi svekoliko i one kapune da nadegje (sic) er s neviestom idemo doma.

Ar. Misericordia! mojom kućom nietko zapovieda. Kučivrate nevjerniče.

N. Kučivrate, zatisni uši da ne čuješ glas od one nemani. Siromaše, malo niesi zlo pošao.

Ku. Bogme t' malo.

Ar. Misero Arkulino, sada sam ja neman; ja sam neman. Fortuna crudele ad quid tanta derisio!

M. Kangjo, jesi li upisao?

Ka. Upisao sam.

N. Sada te prstenujem, moja Ančice draga; a sada te celovom della pace celivam, i hodmo veće put kuće. Mariću, ustavi kangjeliera na večeru.

M. Kangjo, bogme neć inako učinit, bogme ćeš s nami na večeru.

Ka. Zahvaljam...

Ar. Domus mea deserta, preda di ribaldi. Ajme! smrti što me ne umoriš da ovolike tuge ne gledam prid mojiem očima.

M. Bogme ćeš doć.

Ka. Na vašu sam zapovied.

Ku. Ove su djevojke zaspali (sic) ter neće da čuju. Kucao sam i kucao i nitko ne odgovara.

Ar. Santa Maria! ti učini da im ne otvore; mirakulo učini, majko de pupilli, er mi kuću ribaodi pokradoše. Jaoh i meni moja jakosca niekadašnja, ne mogu se krenut, ne mogu se pomoć; et omnes famuli mei derelinquerunt me in pulvere et sterquilinio.

Milica i isti.

Mi. Hote u dobar čas.

N. Milica.

Mi. Dobri ste došli, gospodaru; Kučivratu ne htjeh otvorit kako mi si ti rekao.

Ar. Ribaodo, zla ženo, i ti li me se odvrže.

Mi. Gospo, dobra došla, uliezi u tvoju kuću.

Ar. Posegjaše mi kuću, ugrabiše mi kuću. Misericordia! jeda brže ja snim ovo.

Ku. Milica, bogme t' sam na perikulu stao, malo me nemani ne uzeše.

Ar. Bogme uliezoše, svi uliezoše. Ovo, meschino me, nije san; factus sum derisio gentium et domus mea desolata, facta est preda di cani e di ribaldi; misero Arkulino, che speri ormai, što čekaš, zločesti Arkuline? u koga se veće uzdaš? famuli tui, famulæ quae derelinquerunt te; i smrt se je rebelala od zločestoga mene, ni ona na veliku potrjebu neće da me pomože.

Grk Albanez i Arkulin.

Al. Chi è chiesto homo povereto, chie fare, non haver anima. Chie te portar a casa, deka povero vecchio, povero.

Ar. Gore neg povero! misero e mendico.

Al. Mendigo! chie dir; ti haver pare, ne mare. Fiol, cugnato, chie te menar a casa.

Ar. Ah! mi vole menar a casa, te prego, ponesi me doma, er ne mogu nikuda.

Al. Chie in sto mondo perduta caridâ. Homeni tender, mangiar, bever, far fioli, far custion, far diavolo chie te porta anima sua.

Ar. Esti ribaldi kauza su bili od moje ruine.

Al. Kalke laro nuinar, robar casa tua.

Ar. E, lupeži osvojili mi su kuću.

Al. Chiena kuća tvoja lari.

Ar. Misser ši lari.

Al. Chie camina con mi, mazar mi lari.

Ar. Ne mogu hodit, caro misser, ponesi me.

Al. Chie questo? ti star poltron; chie leva, šu, camina; chie camina casa tua o chie ti vole amazzar con spada.

Ar. A jaohi meni, moja nekadašnja jakosca, sad mi svak može bravat!

Al. Chie parlar, camina casa, poveredo morir di freddo, fame; chiesta malado in terra.

Ar. Para da se na nogah mogu pomoć, bogme mogu hodit; dobro da je zdravje, sve se će načinit.

Al. Chie pode passegiar e voler star in terra malado.

Ar. Dobro, bogme dobro.

Al. Dobro će, dobro će, chie la casa tua.

Ar. E misser, casa mia questa, se i lari non l'averanno robata; ribaldi de mille forche.

Al. Haver serva, zovane massara, kalke homo in casa, garzuna?

Ar. Misser ši, ako je pravda u ovome mjestu. Moja kućo, moja vazdašnja kućo, nemoj me se odvrć. Tako u dugo počtene gospodare hranila! Ja sam tvoj gospodar, primi me za tvoga gospodara, tako se vazda u tebi dimio komin i pritilo se peklo i varilo u zdravju i veseliu.

Al. Chie bone parole, misser, kele; chie frate, chie prete parlar ti. Zvane, massara, o casa.

Milica i isti.

M. Tko kuca doli?

Al. Chie misser, otvori garzuna bella.

M. Gospodaru dobar si došao.

Ar. Hvala milostivomu bogu.

M. Ančica te čeka, a tiončas otide od nje.

Ar. Ančica! ah! idem gori, čerto sam ja snio ona fastidia. Je li tko drugi gori.

M. Kučivrat je otišao na nieki posao.

Ar. Jam in portu navigamus.

Al. Chie kalke nave venuda in porto.

Ar. Ja veće, misser, ozdravih, i veće ću zaboravit sve što je bilo, i uljesti ću brzo u kuću da ne bi u moje mjesto tko drugi došao; negromantie, vragolie dosta me su mučile, a od Ančice se moje drage morose kontentam, ili t' bez prćie ili t' s kontradotom.

Al. Chie homo dotto vostra signoria, chie saver litere.

Ar. Nije niešto od mojih posala govorah.

Al. Chie sal salis sapientia, mi gniende saver per litera.

Ar. Milica, je li večera gotova?

M. Uzidi ve gospodaru, sve je naredno.

Ar. Hvala bogu er me moj stan za gospodara pozna. Poću ovoga Albaneza sa mnom na večeru povesti, ako bi ka zla čes

u moju formu došla da me brani, a merita da mu sam vazda oblegan, er me on dviže is smetlišta; e de stercore erigiens pauperem.

Al. Pevere, non haver in casa pevere?

Ar. Hodi sa mnom na večeru da se počitamo.

Al. Chie mi non tender gniendi vostra linga.

Ar. Vien a zena con mi.

Al. Chie mi cenar con vui; chie far e star vostro amico vecchio e giovane.

Ar. In nomine patris et fili et spiritus, amen — qui abitat semper mecum — credo — ave Maria.

Al. Amen.

Ar. Spiriti daleko od moje kuće. Amen. Uliezmo u kuću. Kučivrate gdje si za boga.

Ku. Gospodaru, tisuću sam potrjeba opravio.

Ar. Hvala bogu, er ti sam gospodar.

Ku. A tko je meni drugi gospodar nego ti, gospodine. A bogme t' malo nieke nemani ne uzeše.

Ar. Ja, Kučivrate što sam patio od vragolia i od tizieh nemani, jezus, abe maria, ukloni bog svakoga našega nepriatelja od toglicieh tuga. Milica, nu da malo krštene vodice. Amen, amen.

Kotoranin.

Signori, da znate, negromant i mi svi, bogme se osvetismo od ovoga kurvina muža. Ančicu dasmo mu za ženu, ma skontradotom, i abašasmo njegovu superbiu; nieka superbia superbiosa regnava in lui di manera e di tal sorte, er se ne mogaše š njime život životovat, a i drugo da vam rečem, bogme mu je iz skrinje izeto liepieh dinara; a bogme t' sam i ja liep dio imao. Tot kila i ingiurie koje mi činjaše on prem becco od svoje žene, ne smie se ni tužit, anzi sopra di questo,

para mu da se je danaska rodio i da mu je kuća i iman'je, koje ima, l'è ricco quel becco f...., danaska darovano. Ja za sada neću drugo riet; vratiću se na moje lopiže i ekzortavam sve stare starežine da se ne namuravaju da ne budu vituperio i rug od svieh ljudi kako i Arkulin, e m'arecomando, son vostro servitor — Valete et plaudunt.

Svrha komedie od Arkulina.

Opaske.

1) U rukopis. nema nego samo V.; možebit da je Kučivrat — jer i Milova zovu u komediji na jednom mjestu Kučimilove — stavio sam Vlah, što on sam o sebi govori: tko ti me dovede iz vlaha i t. d. Nešto malo u početku od komedije manjka. 2) Rijeka, s divnim krajima i Lokrum, otok, obodvoje kraj Dubrovnika. 3) Ovdje se Držić ruga ljubavnijem pjesnicima, stavljajuć u usta, ovako smiješna čovjeka, kako što je Arkulin, njihove stihe razmazane. 4) Htio sam cijele rečenice talijanske prevesti naški da nije nestalo mjesta u Zabavniku, koji je i tako odnio cijeli list štampe poviše pogodbe. 5) Lopud, otok, ne daleko od Dubrovnika, rasadnik, za ono doba, bogatih i vještih pomoraca. Držić ih dragovoljno stavlja u rug svud gdje može. 6) Imena gradova ištećena na mrnarsku. 7) Leut, nije sumnje, ovdje je liuto, ali po dubrovačkomu, a može bit i drugovgje leutom zovu i jednu vrstu plavi. 8) Igalo, mjesto na Lopudu. 9) Crkva na Lopudu. 10) Orlando u Dubrovniku, kip junaka u oklopu, koji je stajao prid crkvom sv. Vlaha, dokle ga nije vihar svalio, na znamen, kažu, općinske slobode kako što i u mnogijem gradovima anseaskijem. Daj Bog da ga koja pobožna ruka digne iz prikrajka u kojem leži zanemaren i podigne na njegovo staro mjesto, gdje je dostojno, za toliko vjekova, zastupao našu zlatnu slobodu.

Tumač riječi talijanskijeh a ponašenijeh.

Afikat, najam; ajer, zrak; asalt, juriš; aragjan, srdit; abašati, snižiti.

Bersat, versat, slagat pjesme; beko, bekaco, jarac; batalja, boj; biestia, živina; basta, dosta; bravat, prijetit; bonora, odmah.

Dunižan'je, dvorba oko ženskinjâ; dilikana, tanka; dintilece, uljudnosti.

Eror, pogreška; ekzortavat, napominjat.

Funjestra, prozor; forte, forteca, grad; frota, jato; fiorito, izvrsno; fusta, vrsta plavi, ovdje u gusarâ; forma, obličje.

Ipazmat, pazmat, žahnuti se; impačati se, prtiti se.

Kolur, boja; krepatura, pukotina; komportat, podnijet; kontent, zadovoljan; kondicion, uvjet; kangjilier, kangjo, tajnik; konfalun, parac

Munita, novac; moroza, ljubovnica; maganja, ništo; mangja-guadagno, izješa; muo, la, most.

Namurati se, zaljubiti se.

Oblegan, držan.

Pestulesa, mač; piersa, izgubljena; placa, poljana, trg; peča, komad; prove, junaštva; pasalier, skitalac; perdi-giornata, predrština; placiar, skitalac; pufrant, furfant, huncut; piano, polje; pasavati se, prohodite se; parentà, parentiera, svojbina; pronto, spravan; persona, čeljade; perikuo, poguba; pržon, sužanj; profilan, usukan.

Repozano, mirno; retirati se, ukloniti se; respet, respetati, poštovati; remediat, ispravit; ribaod, himben; rebelati se, odmetnuti se.

Sekret, tajna; skiav, rob; spiriti, zli duhovi; superbia, oholast.

Tesoro, blago; traditur de forka, obiješenjak; tedio, dosada.

Errata — Corrige.

Pogrešaka i u ovoj knjizi, kao gotovo u svakoj drugoj, ima, ali utjehom našom, ne vele. Čitalac će ih lasno sam ispravit.

KAZALO.

